

A. Taniyev, S. Alikulov
Z. Axrorov, Sh. Tuychiyev

SOLIQ VA SOLIQQA TORTISH



2024

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
SAMARQAND FILIALI

A. Taniyev, S. Alikulov, Z. Axrorov, Sh. Tuychiyev

SOLIQ VA SOLIQQA TORTISH

*O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
huzuridagi Muvofiqlashtiruvchi kengash tomonidan darslik sifatida
tavsiya etilgan*

TOSHKENT
"METODIST NASHRIYOTI"
2024

UDK: 336.22 (075)
KBK: 65.261.4
A 27

Taniyev A.B.

**Soliq va soliqqa tortish. /Alikulov S.A., Axrorov Z.O.,
Tuychiyev Sh.Sh./ Darslik. - Toshkent: “METHODIST
NASHRIYOTI”, 2024. - 244 b.**

Mazkur darslikda soliqlarning iqtisodiy mohiyati va ahamiyati, soliqqa tortishning obyektiv zarurligi, soliq tizimi va uning tarkibiy tuzilishi, O'zbekiston soliq siyosati va uning asosiy yo'nalishlari, shuningdek amaldagi soliq turlari kesimida soliqlarning to'lovchilari, soliq objekti va bazasi, soliq stavkalari, soliq imtiyozlari, soliqni hisoblash va to'lash tartiblari keltirilgan,

Darslik soliq munosabatlarining nazariy asoslariga bag'ishlangan bo'lib, u 60410400 – Moliya va moliyaviy texnologiyalar, 60410600 – Sug'urta ishi, 60412600 – Savdo ishi (tarmoqlar bo'yicha), 60410700 – Byudjet nazorati va g'aznachiligi, 60411700 – Logistika (yo'nalishlar bo'yicha) ta'lim yo'nalishlari talabalariga “Soliq va soliqqa tortish” fanidan darslik sifatida tavsiya etiladi.

Taqrizchilar:

Qiyosov Sh.U.

*Toshkent moliya instituti “Soliqlar va soliqqa tortish” kafedrasii
professori, DSc*

Bektemirov A.

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Investitsiya va
innovatsiyalar” kafedrasii professori, DSc*

*O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligining 2024-yil 25-iyundagi 218-sonli buyrug'i bilan
nashrga ruxsat berildi*

ISBN 978-9910-03-339-1

© Taniyev A.B. va boshqalar, 2024.
© “METHODIST NASHRIYOTI”, 2024.

KIRISH

Hozirgi sharoitda mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish, soliq tizimidagi iqtisodiy islohotlarni yanada takomillashtirish va uni amalga oshirish, soliqlarning rag'batlantirish va tartibga solish funksiyalarini kuchaytirish, kichik biznes subyektlarini rivojlantirish va uning iqtisodiyotda tutgan o'rnini yanada mustahkamlash ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng muhim masalalariga aylanib bormoqda.

Hozirgi sharoitda soliqlar orqali tartibga solishning o'rne ortdi, katta o'zgarishlarga olib keldi va murakkablashdi. Zamonaviy soliq bilimlarida soliq orqali tartibga solish yakka holda tadqiq etilmaydi, balki soliq siyosatining bir qator metodlari va instrumentlari orqali yoritiladi. Aynan, mamlakat iqtisodiyotini soliqlar orqali tartibga solish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu esa, o'z navbatida, iqtisodiy-ijtimoiy jarayonlarni rivojlanishi, soliqlar orqali ijtimoiy-iqtisodiy ta'minotni talab darajasida ta'minlanishi, xo'jalik subyektlarining raqobatbardosh bo'lishi, daromad (foyda)larning o'sishi, aholi bandligi ta'minlanishi kabi muhim ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechish imkoniyatlarini yaratadi.

Soliq munosabatlarini tartibga keltirmay, ayniqsa, yetakchi tarmoqlarda investitsiya oqimlarini ham jadallashtirib bo'lmaydi. Bu esa o'z navbatida, iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish va modernizatsiyalash korxonalarni zamonaviy texnika vositalari bilan qayta jihozlash hamda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni (xizmatlar ko'rsatishni) yo'lga qo'yish mumkin bo'lmaydi. Soliq munosabatlarini tartibga solishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini yanada oshirish, barcha soha va tarmoqlarda zamonaviy texnologiyalarni kiritish uchun, eksportbop tovarlarni o'zlashtirishga, ularni ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish orqali respublika iqtisodiy va ijtimoiy o'sishini ta'minlashga erishish mumkin bo'ladi.

Iqtisodiyotni integratsiyalashuvi va globallasuvi tobora kuchayib borayotgan sharoitda soliq munosabatlarini tartibga solish mexanizmi uning imkoniyatlari mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy o'sishi hamda raqobatbardoshligini ta'minlashga qaratilishi muhim ahamiyatga ega. Soliq mexanizmi mamlakat ijtimoiy iqtisodiyotini rivojlantiruvchi shartlardan biri bo'lib qolishi lozim. Bu sharoitda soliq mexanizmlarini takomillashtiruvchi omil kuchli soliq munosabatlarini shakllantirish bo'lib hisoblanadi. Hozirda soliq mexanizmlarini takomillashtirish

ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni dunyo andozalari darajasiga ko'tarilish mavqeini mustahkamlashga xizmat qilmog'i lozim.

Mamlakatdagi infratuzilmalarni raqobatbardoshligini sifatli innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarish bilan ta'minlashda, tarkibiy qayta qurishlarni amalga oshirishda soliq mexanizmi o'ta muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ma'lumki, soliq munosabatlarini tartibga solish keng ma'noda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot omili sifatida maydonga chiqadi. Soliqlar bir tomondan davlat budjeti daromadlarini to'ldirishni amalga oshirsa, ikkinchi tomondan jamiyat a'zolari daromadlarini qayta taqsimlanishini aks ettiradi.

Aynan soliqlar orqali ham iqtisodiy o'sishga, ham pasayishga ta'sir etish mumkin. Mamlakat soliq tizimi investitsiyalar uchun qulay muhit yaratishi, biznes innovatsiyalarini rag'batlantirish va uzoq muddatli barqaror ekologik siyosatni ham yaratishi uchun ham xizmat qilishi lozim.

Soliqlar ijtimoiy va iqtisodiy o'sishning muhim sharti sifatida mukammal va qat'iy soliqqa tortish tizimiga ega bo'lishi, soliq tizimiga tanqidiy omil sifatida qat'iy tartibga soluvchi tizimning mavjud bo'lishi, jamiyatda moliyaviy resurslar taqsimlanishi davlatning bozor tizimi yoki siyosiy tizimi orqali amalga oshirilishi, uzoq muddatli iqtisodiy o'sish darajasi to'g'ri tashkil etilgan fiskal siyosat natijasi ekanligi e'tirof etiladi. Bu borada davlat tomonidan olib boriladigan islohotlar katta maydonga chiqadi.

Mazkur darslikni yaratish jarayonida mamlakatimiz va xorijlik iqtisodchi olimlarning soliqlar bo'yicha olib borgan ilmiy izlanishlaridan, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksi, Oliy Majlis Qonunlari, Prezident Farmonlari, Vazirlar Mahkamasi Qarorlari, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Soliq qo'mitasi va internet ma'lumotlari va hisobot materiallaridan keng foydalanildi.

Darslik Taniyev A.B. (Kirish, I bob, II bob, X bob, XV bob), Aliqulov S.A. (IV bob, XI bob, XII bob, XIII bob), Axrorov Z.O. (VII bob, VIII bob, IX bob), Tuychiyev Sh.Sh.lar (III bob, V bob, VI bob, XIV bob) tomonidan tayyorlandi.

I BOB. "SOLIQ VA SOLIQQA TORTISH" FANINING PREDMETI VA O'RGANISH USULLARI

Reja:

- 1.1. "Soliq va soliqqa tortish" fanining predmeti, maqsadi va vazifalari
- 1.2. "Soliq va soliqqa tortish" fanining o'rganish uslubiyoti va usullari
- 1.3. "Soliq va soliqqa tortish" fanining boshqa o'quv fanlari bilan bog'liqligi

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, soliqqa tortish, soliq tizimi, induksiya va deduksiya, davlat budjeti, taqqoslash usul, statistik usul, grafik usuli.

1.1. "Soliq va soliqqa tortish" fanining predmeti, maqsadi va vazifalari

Soliqlar va soliq munosabatlari to'g'risidagi konkret amaliy muammolarni o'rganish davomida biz ko'p marotaba uning eng umumiy nazariy masalalariga duch kelamiz. Shu munosabat bilan, soliqlar va soliq munosabatlari to'g'risidagi fundamental muammolarini ishlab chiqish, moliyaviy siyosat vazifalarini hal etishning ilmiy asoslanishi jiddiy amaliy ahamiyat kasb etadi.

«Soliq va soliqqa tortish» fani soliqslarning iqtisodiy mohiyati, ahamiyati, funksiyalari, soliqslarni hisoblash va budgetga undirish mexanizmini o'rganishdagi asosiy fan hisoblanadi. Fanning predmetiga to'xtalishdan oldin «soliq» kategoriyasiga qisqacha to'xtalib o'tadigan bo'lsak, «soliq» kategoriyasi – bu muhim iqtisodiy jarayon bo'lib, uning paydo bo'lishi va amal qilishi kishilik jamiyatining mavjudligi bilan chambarchas bog'liqdir. Soliqlar har bir davlat faoliyatining moddiy jihatlarini ta'minlaydi. Jahon iqtisodiyoti taraqqiyotida soliqlar iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning muhim vositasi hisoblanadi.

Amaliyotda va umuman iqtisodiy fanda soliqslarning mohiyatiga nisbatan turlicha qarashlar mavjud. Shu sababli ushbu

kategoriyadan har bir davlat tomonidan o'ziga xos tarzda foydalaniladi.

Davlat asta-sekin rivojlanib borishi bilan, uning funksiyalari ham muvofiq ravishda kengayib boradi. Bu esa soliqlarga nisbatan qo'yiladigan talabning kuchayishiga olib keladi. Shu sababli soliq tizimi tobora murakkab va ko'p qirrali bo'lib boradi. Kishilik jamiyati rivojlanishi tarixi shuni ko'rsatadiki, davlat ma'muriy boshqaruv bilan shug'ullangan hollarda uning ehtiyojlari ma'lum darajada saqlanib qoladi, davlatning iqtisodiyotni boshqarish majburiyati paydo bo'lsa, uning xarajatlari va aholidan olinadigan tushumlari ko'payadi. Bunday holatda soliqlarning shakllari rang-baranglashib boradi.

Hozirgi kunda har bir fanni o'rganishda uni talabalarga to'liq yetkazish, talabalarni fikrlashga undash va jalb etish, shu orqali yetuk mutaxassislarni tayyorlash maqsadi yotadi. Fanni o'rganishda hozirgi davrning ilg'or uslublaridan va o'qitishning ilg'or pedagogik texnologiyalaridan keng foydalaniladi.

«Soliq va soliqqa tortish» fanining predmeti – bu soliq to'lovchilarning soliqlar va ularga tenglashtirilgan to'lovlarning iqtisodiy mohiyati, davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati, soliq tizimi va siyosati, soliq turlarlari bo'yicha belgilangan imtiyozlar tizimi, soliqlarni hisoblash mexanizmining amaldagi holatini o'rganishdan iborat. Jumladan, soliq to'lovchilar va uni o'zlashtiruvchi, davlat budjeti, majburiy to'lovlar, moliyaviy munosabatlar kabi elementlarning o'zaro iqtisodiy munosabatlarga kirishish jarayonlarining uslubiy jihatlari, qirralari keng ko'lamda o'rganiladi.

1.2. “Soliq va soliqqa tortish” fanining o'rganish uslubiyoti va usullari

Har bir fanning shakllanishi fan predmeti shakllanishi bilan birgalikda, uning ilmiy bilish usullari qaror topishi bilan ham bog'liq. Har qanday fanni o'rganishdagi usullar umumiy tavsifga ega, lekin har bir fan o'z predmetidan kelib chiqib, o'zining ilmiy bilish usullariga ega. Shuning uchun fanni o'rganishdagi usullar umumiy va alohida usullarga bo'linadi.

Tabiat, jamiyat va tafakkurning rivojlanish qonunlarini o'rganishning birdan-bir to'g'ri ilmiy usuli dialektik usuldur. Shuning uchun ham ushbu ilmiy bilish usuli barcha fanlarning, shu jumladan soliq nazariyasi fanining ham nazariy va metodologik asosini tashkil etadi. Dialektik usul shuni ko'rsatadiki, rivojlanish quyidan yuqoriga qarab sodir bo'ladi. Bilish esa oddiydan murakkabga tomon rivoj topib boradi. Shuning uchun ushbu usul tadqiqotning induksiya va deduksiya usullarini o'z ichiga oladi.

Xususiy, yakka dalil olinib, uning asosida umumiy qoida hosil qilinadigan bo'lsa – induksiya hisoblanadi. Avval boshdan oq barcha xususiy hollarni o'z ichiga olgan umumiy qoida hosil qilinsa – deduksiya hisoblanadi.

Shu bilan birga barcha iqtisodiy fanlar kabi «Soliq va soliqqa tortish» fanining ham o'ziga xos ilmiy bilish usullari mavjud. Ulardan biri ilmiy abstraksiya usulidir. Ilmiy abstraksiya usulining mohiyati shundan iboratki, bunda tahlil paytida obyektning faqat bir tomoniga, o'rganilayotgan jarayonning asl mohiyatiga e'tibor qaratiladi va halal berishi mumkin bo'lgan ikkinchi darajali unsurlarning ta'siri e'tiborga olinmaydi.

“Soliq va soliqqa tortish” fani shuningdek, o'z predmetini o'rganishda nazariy tahlil va sintez usulidan ham foydalanadi. Tahlil - o'rganilayotgan butun obyektning qismlarga ajratish va ularni izchillik bilan tahlil qilish bo'lsa, sintez esa o'rganilgan qismlardan olingan xulosa va natijalarni bir butun yaxlit jarayon deb qarab, umumiy xulosa chiqarishdir. Soliq turlarini hisoblash va budjetga undirish tartiblarining amaliy masalalari mazkur yo'l bilan o'rganiladi.

Fanni o'rganishda makroiqtisodiy va mikroiktisodiy holda tahlilni qo'shib olib borish muhim o'rin tutadi. Soliqlarni hisoblash va budjetga to'lashning amaldagi masalalarini mikroiktisodiy jihatdan o'rganishda iqtisodiyotning boshlang'ich bo'g'ini bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlar nuqtai nazaridan, ular bilan davlat budjeti o'rtasidagi munosabatlar tadqiq etilsa, makroiqtisodiy jihatdan tahlil etishda esa, davlat miqyosida, ya'ni soliq va soliq tortish munosabatlariga doir masalalar makroiqtisodiy darajada o'rganiladi.

Shuningdek, fanni o'rganishda taqqoslash, statistik, grafik usullardan ham foydalaniladi. Jumladan soliqlarni davrlar bo'yicha taqqoslash, ulardan tushumlarni jadvallar orqali ifodalash, o'zgarishlarni aniqlash, ularga nazariy jihatdan baho berish, soliqlarning boshqa iqtisodiy kategoriyalarga ta'sirini grafik usulda tasvirlash va shu kabilardir. Masalan, soliqlar o'zgarishini yalpi talab va yalpi taklifga ta'sirini mana shu usul bilan ifodalash mumkin.

Fanni o'rganishda taqqoslash, statistik va grafik usullardan keng foydalanilgan holda ularning har biri o'ziga xos yo'nalishlarni aks ettirib, biri soliq tushumlarini jadval orqali, biri davrlar bo'yicha taqqoslash, biri esa o'zgarishlarni grafik usulda o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Biz bu fanni o'rganishda bu usullardan keng ko'lamda foydalanishimiz uchun eng ahamiyatlisini tanlab olishimiz lozim bo'ladi.

1.3. “Soliq va soliqqa tortish” fanining boshqa o'quv fanlari bilan bog'liqligi

Soliq va soliq munosabatlariga doir bilimlarni o'rganishda bir qator iqtisodiy fanlarni ham o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Barcha iqtisodiy fanlar bir-birini to'ldirib boradi va o'rganish uslublarini osonlashtiradi. Biz “Soliq va soliqqa tortish” fanini o'rganishda “Iqtisodiyot nazariyasi”, “Moliya”, “Mikroiqtisodiyot”, “Buxgalteriya hisobi”, “Pul, kredit va banklar” kabi iqtisodiy fanlar bilan birgalikda o'rganamiz.

«Soliq va soliqqa tortish» fani «Iqtisodiyot nazariyasi» fani bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning maxsus kengaytirilgan bo'limidir. Chunki soliqqa tortish va soliq munosabatlarining qonuniyatlari umumiy iqtisodiy nazariya qonuniyatlaridan chetga chiqmasdan, ularga asoslanadi.

Fan “Moliya” fani bilan bevosita bog'liqdir. Soliqqa tortish bu birlamchi ishlab chiqarish munosabatlarining belgisidir. Boshqacha aytganda, ishlab chiqaruvchilarning ishlab chiqarish munosabatlarida nafaqat sof ishlab chiqarish manfaatlari, balki ular bilan birgalikda davlat budjeti, ya'ni budjet manfaatlari ham amalga oshiriladi. Real iqtisodiy hayotda ushbu manfaatlar bir-biri

bilan shunchalik qorishib ketganki, ularni taqqoslash yoki ajratish noreal va imkonsizdir.

«Soliq va soliqqa tortish» fani «Buxgalteriya hisobi» fani bilan bog'liqlikda o'rganiladi. Yuridik shaxslarni soliqqa tortishda hisobga qo'yishda aynan «Buxgalteriya hisobi» fani muhim ahamiyat kasb etadi. Yuridik shaxslarning aylanmasi, foydasi, asosiy vositalari va aylanma mablag'lari harakati hisobini olib boorish soliqlarni hisoblash va budjetga o'tkazishda muhimdir.

«Soliq va soliqqa tortish» fani «Mikroiqtisodiyot» fani bilan ham o'zaro aloqadorlikda o'rganiladi. «Mikroiqtisodiyot» fani iqtisodiy munosabatlarining nazariy asoslarini o'rgansa, «Soliq va soliqqa tortish» fanida esa soliqlarni hisoblash va budjetga to'lash mexanizmidagi amaliy va uslubiy asoslar o'rganiladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. “Soliqlar va soliqqa tortish” fanini o'qitishdan maqsad nima?
2. Soliqlarning iqtisodiy mohiyati deganda nimani tushunasiz?
3. Soliqlarning obyektiv zarurligi nimalarda ko'rinadi?

Topshiriqlar

1. “Soliqlar va soliqqa tortish” fanini o'qitishning ahamiyatini o'rganish.
2. Fanning maqsadi, vazifalari va predmetini o'rganish.

II BOB. SOLIQLARNING IQTISODIY MOHIYATI VA SOLIQQA TORTISH PRINSIPLARI

Reja:

- 2.1. Soliqlarning obyektiv zarurligi va o'ziga xos xususiyatlari
- 2.2. Soliqlarning umumiy belgilari va boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan o'zaro munosabati
- 2.3. Soliqlarning funksiyalari va vazifalari
- 2.4. Soliqlarning mavjud va amaldagi prinsiplari

Tayanch so'z va iboralar

Soliq funksiyasi, soliq belgilari, soliq vazifalari, soliq prinsiplari, xo'jalik yurituvchi sebyekt.

2.1. Soliqlarning obyektiv zarurligi va o'ziga xos xususiyatlari

Iqtisodiy adabiyotlarda soliqlarning mohiyati va davlat daromadlarini tashkil etishdagi o'rni ko'p marotaba tadqiq qilinganiga qaramay, soliqlarning jamiyat hayotidagi ta'siri hamda iqtisodiy o'sishdagi o'rni borasida bahsli munozaralar ko'p uchraydi. Iqtisodiy qonuniyatlarning har qanday sharoitida soliqlar bilan bog'liq munosabatlar davlatchilikni tashkil etishdagi ahamiyati alohida e'tirof etilib, ularning aholi farovonligiga xizmat qilishiga alohida diqqat qaratiladi. Aytish joizki, davlat va jamiyatda amalga oshiriladigan soliq munosabatlarini optimallashtirish, soliq to'lovchilar va soliq oluvchilar munosabatlaridagi og'irlik va qulayliklarni tavsiflash, shu boisdan soliqlarning jamiyatdagi ijobiy va salbiy ta'siri to'g'risidagi vaziyatlarda ular soliq munosabatlarini o'zaro muvofiqlashtirish muhimdir.

Xorijiy va mamlakatimiz iqtisodiy adabiyotlarida soliqlarning mohiyati va ahamiyati, shuningdek budjet daromadlaridagi o'rni salmoqli tadqiq qilingan bo'lsada, uning jamiyat farovonligi borasidagi ahamiyatini yoritish va rolini oshirish borasidagi ilmiy ishlarning oqsayishi kuzatiladi. Umuman olganda, hozirgi globalashuv sharoitida soliq oluvchilar va soliq to'lovchilar (soliq subyektlari) faoliyatiga kirib kelayotgan og'irlik va qulayliklarni

yoritish hamda mavjud muammolarni bartaraf etish bugungi dolzarb masalalardan biridir.

D.Rikardoning asarlari ichida "Siyosiy iqtisod va soliqqa tortish asoslari" asari alohida o'rin tutadi. Bu asarda soliqlar davlat ixtiyorida bo'lgan mamlakat yer va mehnat mahsulotining ulushini tashkil etishi qayd etilgan¹.

F.Nitti o'z asarlarida soliq fuqarolar jamoaviy (ijtimoiy) ehtiyojlarni qondirish uchun davlat va mahalliy hokimiyat organlariga beradigan to'lov deb ta'kidlagan².

Iqtisodchi olim M. Fridman o'z asarlarida "... soliqlar davlat yoki jamiyat foydasiga undiriladigan majburiy yig'imlardir, chunki bu to'lovlar davlat yoki jamiyatning maxsus xizmatlari uchun to'lov emas"³, deb ta'kidlagan.

Bizningcha, me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks ettirilgan soliq tushunchasi zamonaviy voqelikni aniq aks ettiradi. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 16-moddasida "Soliqlar deganda Soliq kodeksida belgilangan, O'zbekiston Respublikasining Davlat budjetiga yoki davlat maqsadli jamg'armasiga to'lanadigan majburiy beg'araz to'lov tushuniladi"⁴.

Soliq to'lovlari hisobidan davlat moliyaviy resurslari shakllanadi va u davlat budjeti yoki davlat maqsadli jamg'armasida to'planadi. Soliqlarning iqtisodiy mazmuni bir tomondan, xo'jalik yurituvchi subyektlar va fuqarolarning, ikkinchi tomondan davlat moliyasini shakllantirishga oid munosabatlari bilan ifodalanadi.

Soliqning mohiyati va tabiatini o'rganish har doim soliqqa tortish manbasini izlash va soliqning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga va umuman xalq xo'jaligi kompleksining rivojlanishiga ta'sir qilish darajasini tahlil qilish bilan bog'liq bo'lgan. Binobarin, soliqning iqtisodiy mohiyatini o'rganish birinchi navbatda ishlab chiqarish va taqsimot o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish bilan

¹ Рикардо Д. Сочинения: в 5 т.: пер. с англ. / под ред. М. Н. Смит. М.: Госполитиздат, 1955 [Электронный ресурс] http://publ.lib.ru/ARCHIVES/R/RIKARDO_David/_Rikardo_D.html

² Горский И. В. О налоговом регулировании, налоговых льготах и функциях (историко-методологический аспект). Экономика. Налоги. Право. – 2014. (3). – с. 17-22.

³ Митрофанова И. А., Митрофанова И. В., Тлисов А. Б. Налогообложение прибыли хозяйствующих субъектов: потенциал модернизации. Монография. М.: Берлин: Директ-Медиа. – 2014. – 229 с.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.12.2019 y., 02/19/SK/4256-son; 11.03.2020 y., 03/20/607/0279-son.

bog'liq. Ilk davrlardan hozirgi kunga qadar iqtisodiy munosabatlar tizimida soliqlarning tutgan o'rnini o'rganish mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning doimiy diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Ularning aksariyati soliqlarning shakllangan davridan to hozirgi kungacha asosiy maqsadi davlatning moliyaviy ehtiyojlarini qondirishdan iborat deb hisoblaydi.

Soliqning iqtisodiy tabiatini tadqiq qilish davlatchilikning paydo bo'lishi va rivojlanishi haqidagi ta'limot bilan bevosita bog'liq, chunki soliqqa tortishning real jarayoni aynan davlat tomonidan amalga oshiriladi va uning shakllari davlatning yetuklik va sivilizatsiya darajasiga bog'liq.

Boshqaruv shakllarining shakllanishi va evolyutsiyasi doimo soliq islohotlari bilan birga kelgan. Tarixdagi ko'plab dalillar shuni ko'rsatadiki, soliqlarning yuqoriligi natijasida davlat byudjetiga tushumlarning umumiy miqdori kamayib ketgan, soliq stavkasini pasaytirish esa birdaniga emas, balki asta-sekinlik bilan undirish hajmini oshirish imkonini bergan. Ya'ni, har qanday sharoitda u yoki bu ta'sir davlatning muayyan soliq siyosatining natijasidir.

Davlat qanchalik ko'p mavjud bo'lsa, soliqlar ham shunga mos ravishda shunday uzoq vaqtdan beri mavjud bo'lib, iqtisodiy nazariya esa soliqqa tortish mexanizmlarini bekor qilish va boshqasini o'zlashtirish munosabatlarini uyg'unlashtirish nuqtai-nazaridan optimal soliq siyosatini joriy etish yo'llarini izlaydi.

Shunday qilib, davlat uchun soliqlarning obyektiv zarurligi quyidagilar bilan izohlanadi:

- Bozor iqtisodiyoti munosabatlarini aks ettiruvchi qonunlarni qabul qilinishi bilan;

- Turli mulk shaklidagi xo'jalik subyektlarini va erkin narxlarni amal qilishi aholi bilan xo'jalik subyektlari o'rtasida faqat qonuniy, huquqiy, demokratik munosabatlarini shakllanishi bilan;

- Markazlashgan ma'muriy taqsimotdan o'z-o'zini moliyalashtirishga, iqtisodiy ko'rsatkichlarni xo'jalik subyektlarida mustaqil taqsimotini va rejalashtirilishini amalga oshirilishi bilan;

- Bozor iqtisodiyoti munosabatlariga o'tish bosqichlarida xo'jalik subyektlari faoliyatida yuz berishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar, ishlab chiqarish hajmini pasayishi yoki faoliyatni to'xtatib qo'yilishi budjet daromadlarini pasayishi va ularni

qoplash uchun salmoqli daromadlar bo'lishini ta'minlash faqat egri soliqlar orqali hal etilishi bilan.

Soliqlar davlat daromadlarining asosiy manbalaridan biridir. Shuning uchun davlat ularning hajmini oshirishdan bevosita manfaatdor. Har qanday qiyosiy tendensiya soliqlarning fiskal funktsiyasining ustuvorligining oshishini ham ko'rsatadi.

Soliqlarning maqsadi nafaqat soliq majburiyatlarini qonuniy ravishda minimallashtirish, balki korxonaning ishlab chiqarish faoliyati samaradorligini oshirish, mumkin bo'lgan minimal soliq yukini ta'minlaydigan optimal biznes modelini yaratishdir.

Iqtisodiyotda soliq munosabatlarini takomillashtirish uni modernizatsiyalashning eng yorqin ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Bu avvalo, milliy va xorijiy investitsiyalarni jalb etish, aholi farovonligini ta'minlash kabi muhim ijtimoiy muammolarni ham hal etish imkonini beradi. Shu boisdan ham soliq munosabatlarini optimallashtirish va boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan uyg'unligini ta'minlash juda muhim masalalardan biridir.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va texnik yangilash jarayonlariga xizmat qiladigan soliq munosabatlarini tartibga solish masalalari eng ilg'or texnologiyalar bilan jihozlangan va xom-ashyo resurslarini chuqur qayta ishlash hamda raqobatbardosh tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni ta'minlaydigan, mamlakatimiz eksport-import salohiyatini tartibga solish hamda yangi ish o'rinlarini yaratishga xizmat qiladigan yangi sanoat korxonalarini tashkil etishga xizmat qiladi. Vaholanki, sifati va narxi bo'yicha jahon bozorida raqobatbardosh bo'lgan mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va yangi mahsulot turlarini o'zlashtirishga moliyaviy munosabatlarni tartibga solish orqaligina erishiladi.

Mamlakatdagi infratuzilmalarni raqobatbardoshligini sifatli innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarish bilan ta'minlashda, tarkibiy qayta qurishlarni amalga oshirishda soliqlarni tartibga solish mexanizmi o'ta muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ma'lumki, soliqlar orqali tartibga solish keng ma'noda ijtimoiy-

iqtisodiy taraqqiyot omili sifatida maydonga chiqadi⁵. Soliqlar bir tomondan davlat budjeti daromadlarini to'ldirishni amalga oshirsa, ikkinchi tomondan jamiyat a'zolari daromadlarini qayta taqsimlanishini aks ettiradi.

Aynan soliqlar orqali ham iqtisodiy o'sishga, ham pasayishga ta'sir etish mumkin. Mamlakat soliq tizimi investitsiyalar uchun qulay muhit yaratishi, biznes innovatsiyalarini rag'batlantirishi va uzoq muddatli barqaror ekologik siyosatni ham yaratishi uchun ham xizmat qilishi lozim⁶.

2.2. Soliqlarning umumiy belgilari va boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan o'zaro munosabati

Soliqlar uzoq tarixiy taraqqiyotni bosib o'tgan murakkab va ko'p qirrali iqtisodiy kategoriyadir. Soliqlar daromadlarni taqsimlash va qayta taqsimlash usuli sifatida davlat paydo bo'lishi bilan paydo bo'ldi.

U yoki bu iqtisodiy kategoriyaning mohiyatini chuqurroq anglash uchun unga xos umumiy belgilarni aniqlash lozim bo'ladi. Masalan, kredit iqtisodiy kategoriya sifatida muddatlilik, qaytarishlik, muayyan miqdorda ustama haq (foiz) to'lash kabi umumiy belgilarga egaki, ushbu belgilar kredit kategoriyasi mohiyatini kengroq yoritish uchun xizmat qiladi. Xuddi shu kabi soliq kategoriyasi ham bir qator o'ziga xos belgilarga egaki, ushbu belgilar soliqlarni boshqa to'lovlardan farqlash uchun xizmat qiladi.

Soliq iqtisodiy-moliyaviy kategoriya hisoblanib, uning mohiyatini idrok etishning qiyinligi uning bir vaqtda iqtisodiy, moliyaviy-xo'jalik va siyosiy-huquqiy ko'rinishga ega ekanligi bilan belgilanadi.

XIX asrda faoliyat yuritgan M.M. Alekseyenko soliqning quyidagi xususiyatiga e'tibor qaratdi: «Soliq, bir tomondan taqsimlash elementlaridan biri va narxning tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, uni tahlil qilish bilan aslida iqtisodiy fan boshlandi.

⁵ Minford L. Tax, regulation and economic growth: a case study of the UK. - Cardiff Economics Working Papers, 2015. - №. E2015/16.

⁶ Vermeend W., Van Der Ploeg, R., & Timmer, J. W. Taxes and the Economy. Books. Edward Elgar Publishing, 2008.

Boshqa tomondan, soliqlarni belgilash, taqsimlash, undirish va ulardan foydalanish davlatning vazifalaridan biridir⁷.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bizningcha soliqlarning umumiy belgilarini quyidagicha ifodalash mumkin:

1. Soliq to'lovchi pulning u yoki bu summasini davlatga to'lar ekan, buning evaziga bevosita biron-bir tovar yoxud xizmat olmaydi. Alohida olingan soliq to'lovchi tomonidan to'langan soliq miqdori bilan u iste'mol qiladigan ijtimoiy ne'matlar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud bo'lmaydi. Xuddi ana shu xususiyatga ko'ra soliq narxdan, (tovar yoki xizmatlarni ixtiyoriy iste'mol qilganligi uchun to'lanadigan haq sifatida) ruxsatnoma (litsenziya)lar va vositachilik yig'imlaridan farq qiladi, chunki bular majburiy yoki ixtiyoriy to'lovlar hisoblandsada, biroq hamma vaqt hukumat tomonidan ko'rsatilgan xizmatdan muayyan foyda (naf) ko'rilishi bilan bog'liqdir.

Fransuz jamoat arbobi Pyer Jozef Prudon ta'kidlaganidek, "mohiyatan soliq masalasi davlat masalasidir"⁸. Ya'ni, davlat soliq to'lovlarisiz mavjud bo'lolmaydi, soliqlar esa davlatning majburiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Davlat mavjud joyda soliqlar ham mavjud bo'lib, soliqlarning tabiati davlatning taqdiri va vazifalari bilan belgilanadi.

Davlatga to'lanadigan soliqlar bilan uning evaziga olinadigan iqtisodiy va ijtimoiy ne'matlar o'rtasida bevosita, har bir kishining ko'zi ilg'aydigan bog'liqlikning yo'qligi soliq to'lovchilar soliqqa tortishni yuk sifatida baholashlari uchun sabab bo'ladi, ular soliqlar hisobidan qilinadigan davlat xarajatlarining yo'nalishini ma'qullashlari ham mumkin.

Alohida olingan soliq to'lovchi odatda jamiyat va o'zining ko'rgan foydasi yoki manfaatini to'lagan soliqlari bilan solishtirib o'tirmaydi. Bu shunga olib keladiki, oqibatda fuqarolarning bir qismi soliqlar to'lashdan bo'yin tovlashga, o'z daromadlarini yashirishga urinadi. Davlat o'z fuqarolaridan yig'ib olgan soliqlarni samarali va oshkora tarzda ishlatsa hamda fuqarolarning aksariyat

⁷ Гаринов А. С. Налог и налоговая деятельность государства. Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. - 2012. - (11). - с. 22-25.

⁸ Твердохлебова М. В. Организация и методика учета расчетов с бюджетом. //Научные труды студентов Горского государственного аграрного университета. Студенческая наука-агропромышленному комплексу. 2019. – с. 246-248.

qismi davlatning ijtimoiy - iqtisodiy va boshqa dasturlarini o'z mablag'lari hisobidan pul bilan ta'minlashga rozi bo'lgandagina yuksak soliq madaniyati tamoyillari yuzaga keladi.

2. Soliqlar majburiy to'lovlar hisoblanadi. Soliqlarning to'liq miqdorda va o'z vaqtida to'lanishi uchun javobgarlik soliq to'lovchilar zimmasiga yuklangan bo'lsa-da, ular ixtiyoriy emas, majburiy ravishda to'laydilar; davlat soliq to'lashdan bo'yin tovlaganlarni qattiq jazolaydi.

Bundan tashqari, soliqlarning ko'pligi, ularning mantiqsizligi va adolatsizligi kabi muammolarni faol muhokama qilish orqali soliqqa tortishning nazariy masalalari V.Petti tomonidan sezilarli darajada oydinlashtirildi. Aytish joizki, u tomonidan fuqarolar, korxonalar daromadlarining bir qismini, mulkini va boshqalarni soliqlar shaklida olib qo'yishning salbiy oqibatlarini bartaraf etish yo'llari tadqiq qilindi⁹.

3. Davlat foydasiga soliq to'lash orqali daromadning avvaldan belgilab qo'yilgan, eng muhimi, qonuniy tartibda ko'zda tutilgan qismi undirib olinadi. Ko'pgina davlatlarning, shu jumladan, O'zbekistonning ham qonunlarida soliqlarni belgilash va ularning hajmlarini aniqlashga faqat Oliy qonun chiqaruvchi hokimiyat yoki uning tomonidan vakolat berilgan organlar haqlidirlar, deb mustahkamlab qo'yilgan. O'zining xohish-istagiga qarab yangi soliqlar belgilash yoki ularning hajmlarini aniqlashga hech kimning haqqi yo'q. To'lovlarning qonuniy, ochiq-oydin xususiyatga ega bo'lishi soliqlarning bosh tavsifi hisoblanadi.

4. Soliqlarning yana bir belgisi ularning davlat yoki mahalliy budjetga kelib tushishidir, ya'ni soliqlar budjetdan tashqari fondlar yoki turli xil boshqa fondlarga kelib tushmaydi.

5. Soliqlarga xos bo'lgan umumiy belgilardan biri sifatida davlat hamda yuridik va jismoniy shaxslar o'rtasida mulkchilikni qayta taqsimlash jarayonining yuzaga kelishidir. Sodaroq qilib aytganda korxonalar va aholidan olinadigan soliqlar, aslida ular mulkining ma'lum bir qismini davlat hisobiga o'tkazilishini bildiradi. Bu bilan xo'jalik yurituvchi subyektlarga tegishli bo'lgan

mulk daromad shaklida majburiy to'lov bo'lib, davlat mulkiga aylanadi.

2.3. Soliqlarning funksiyalari va vazifalari

Har qanday iqtisodiy kategoriyaning mohiyati va iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotida tutgan o'rni, uning bajaradigan funksiyalariga bog'liqdir, shu jumladan soliqlarning funksiyasi yo'q bo'lgan iqtisodiy kategoriyaning o'zi yo'q. Soliq va uning mohiyati unga mansub funksiyalarda kategoriyaning amaliyotdagi harakatida namoyon bo'ladi.

Funksiya deganda kategoriyaning hayotda kup qaytariladigan, takrorlanadigan doimiy harakatlari tushiniladi. Xo'sh, shunday ekan unda savol tug'iladi: soliqlarning mohiyati qanday funksiyalar orqali yoritiladi?

Bu to'g'rida iqtisodiy adabiyotlarda yagona yondoshuvlar bo'lmaganligi soliqlar mohiyatini yoritishdagi munozaralar kengayib bormoqda. Ko'pchilik iqtisodchilar va amaliyotchilar soliqlarga xazina va ishlab chiqarishni qiziqtirish xamda nazorat funksiyalari mansub deyishsalar, ba'zilar esa soliqlarga iqtisodni boshqarish funksiyalari xam mansub deb fikr bildirishdilar va ularni xususiyatlari atroflicha izohlab o'tishga harakat kilishadilar.

Soliq tizimida uning uchta, beshta yoki sakkizta funksiyalarini ajaratib ko'rsatishadilar¹⁰. Agar ular tomonidan alohida ajratilib ko'rsatilayotgan funksiyalarni bir tartibda keltiradigan bo'lsak, unda ular quyidagi ko'rinishda o'z aksini topmoqda, ya'ni:

1. Soliq hisobining fiskal¹¹ (xazinaga oid) funksiyasi;
2. Taqsimlash va qayta taqsimlash funksiyasi;
3. Ishlab chiqarishni qiziqtirish (jonlantirish) funksiyasi;
4. Tartibga solish funksiyasi;
5. Nazorat funksiyasi;
6. Iqtisodiyotni boshqarish funksiyasi;
7. Ijtimoiy funksiya;

¹⁰ Vahobov A.V., Jo'rayev A.S. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.: Sharq, 2009.; Gataulin Sh.K. Soliqlar va soliqqa tortish. -T.: Uz.R DSQ 1996 y.; Yasyoyev Q. O'zbekistonning soliqli va soliqsiz to'lovlari. - T.: TMI, 1994.; Finans, denejnoye obrasheniye i kredit: uchebnik/ped red. prof. Samsonova. -M.: INFRA-M 2001. - s 64-66.

¹¹ fiskal lotincha fiscus - xazina so'zini anglatadi

⁹ Петти У. Трактат о налогах и сборах. М.: Эконом-Юлюч, 1993. 352 с.

8. Soliqlarni hisoblash jarayonini axborot bilan ta'minlash funksiyasi.

Ushbu funksiyalar iqtisodchi olimlarimiz tomonidan quyidagicha tavsiflanib kelinmoqda. Misol uchun, soliqlarning asosiy funksiyasi sifatida fiskal funksiyasi aloxda ajratib ko'rsatilmoqda. Buning sababi shuki, soliqlar yordamida pul resurslarining markazlashtirilgan jamg'armasi tashkil etiladi. Davlat hokimiyati davlat mudofaasi, boshqaruv organlari, sud organlarini saqlash va boshqalar ana shu markazlashtirilgan va xazina funksiyasini boshqaruvchi mablag' hisobidan saqlanadi. Shunday ekan, umumdavlat, xalq xo'jaligi vazifalarini bajarish korxona va fuqarolar olgan daromadlarni bir qismini soliq to'lovlari ko'rinishida va shu orqali davlat budjetining daromad qismini shakllantirish soliqlarning fiskal funksiyasining eng muhim elementi bo'lib hisoblanadi.

Darhaqiqat, ishlab chiqarishning rivojlanishi soliqlar bilan funksiyasining ahamiyatini oshib borilishidan dalolat beradi. Ishlab chiqarishni rivojlantirilishi munosabati bilan soliqlar tushumidan tashkil etiladigan moliyaviy resurslarning oqimini ham ko'paytirilishi uchun real zaruriyat yuzaga keladi. Ammo davlat iqtisodiy-ijtimoiy tadbirlarga borgan sari ko'p moliyaviy resurslarni sarflashi, soliqlarning fiskal funksiyasi bilan emas, balki taqsimot funksiyasi orqali ta'minlanadi. Ammo bunday jarayonni soliqlarning fiksall funksiyasi orqali amalga oshiriladi degan fikr-mulohazalarga tayanish taqsimot jarayoniga ta'sir etishi oxir-oqibat ishlab chiqarish sohalarida kutilmagan deformatsiyalarga yo'l qo'yilishligiga sabab bo'lishi mumkin.

Shuni ham ta'kidlab utish joizki, ayrim iqtisodchilar tomonidan, iqtisodiyotni tartibga solish soliqlarning muhim funksiyasi deb ta'kidlashmoqda. Ammo ushbu fikrga qo'shilish funksiyani tartiblashtirishdan farqi yo'q degan tushunchani yuzaga keltirib chiqargan bo'lar edi. Iqtisodiyotni tartiblashtirish funksiya sifatida emas, balki soliqlarni iqtisodiy taraqqiyotda tutgan rolini ifodalovchi amaliy tushunchadir. Chunki davlat soliqlar yordamida tovar sotilishini, mahsulotlar ishlab chiqarishni, xizmatlarni (ishlarni) amalga oshirishning iqtisodiy shart-sharoitini yuzaga keltiradi. Bu bilan xalq xo'jaligi tarmoqlarining moddiy faoliyati

muayyan soliq turi orqali tartibga keltiriladi. Natijada muayyan tarmoqda ishlab chiqarish sur'atlarini rag'batlantirish imkoniyati yaratiladi. Soliqlar orqali iqtisodiyotni tartibga keltirish sarmoyaning bir tarmoqdan soliqlar ta'sirida maqbul bo'lgan boshqa tarmoqda qo'yilishi kuchaytiriladi yoki pasaytiriladi. Soliqlarning iqtisodiyotida tutgan rolini davlat bajarayotgan vazifalarini samaradorlik darajasi orqali kuzatish mumkin, ya'ni davlat oqilona soliq siyosatini yurgizish orqali soliq yukini kuchaytirmasdan turib samarali faoliyati ko'rsatish uchun shart-sharoit yaratiladi. Shunday ekan soliqlarda iqtisodiyotni tartiblashtiruvchi funksiya emas, balki ta'sir etuvchi xususiyat mavjudligi va bunday xususiyat faqat taqsimot jarayonida yuzaga kelishi mumkin.

Xo'jalik subyektlarining budjet bilan moliyaviy munosabatlarini bozor iqtisodiyotiga o'tish bosqichlarida takomillashtirish iqtisodiy islohotning eng muhim va qiyin muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Chunki iqtisodiy islohotlarni barqarorlashuvi soliqlar orqali davlat budjet daromadlarini to'liqligini ta'minlash darajalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib qolmoqda. Ilmiy-texnika taraqqiyotini rag'batlantirish, narx o'sishi va inflyatsiyani cheklashning asosiy omili bo'lib ham soliqlar hisoblanmoqda.

Bozor iqtisodiy munosabatlarini evolyutsion yo'llar orqali amaliyotga joriy etilishi soliqlarni davlat budjeti va mahalliy budjetlarni to'ldirishning asosiy manbai sifatida xizmat qilishni kuchaytiradi. Soliqlar xo'jalik faoliyatining barcha sohalarini qamrab olishi bilan birga har bir soliq to'lovchiga nisbatan alohida yondashuvni soliq yengilliklarini yaratib berilishi orqali kuchaytirilishiga ilk zamin yaratib beradi.

Natijada soliqlar davlat budjet daromadlarini shakllantirishning asosiy manbai sifatida namoyon bo'lmoqda.

Soliqlardan tashqari davlat budjet daromadlari davlat sektoridagi korxona va tashkilotlarning foydasi, davlat mulkini iijoraga berish va davlat qimmatli qog'ozlaridan daromad xususiy tadbirkorlikda davlatning hissaviy qatnashuvidan tushumlar orqali ham tashkil etish imkoniyati yaratib berildi.

Soliqlarning funksiyalari to'g'risida turli xil qarashlar mavjud. Sobiq sotsialistik mamlakatlar iqtisodchilari o'rtasida soliqlar ikki funksiyani bajaradi, degan qarash keng tarqalgan edi. Bu ikki funksiya sifatida fiskal va nazorat funksiyalari tan olinardi. Ularning fikriga ko'ra eng asosiy funksiya bu soliqlarning fiskal funksiyasidir, chunki usiz nazorat funksiyasining mavjud bo'lishi mumkin emas.

G'arb iqtisodchilari ko'pchiligining nazariyalari angliyalik iqtisodchi J.Keynsning konsepsiyasiga asoslanadi. Bu konsepsiyaga ko'ra soliqlar fiskal funksiyasidan tashqari iqtisodiyotni tartibga solish, rag'batlantirish va daromadlarni boshqarish vositasi funksiyalariga ega, soliqning bu funksiyalari uni iqtisodiyotni tartibga solish va iqtisodiy barqaror o'sishni ta'minlash vositasi sifatida foydalanish zarurligidan kelib chiqadi.

Neokeynschilik yo'nalishi vakillari bo'lgan L.Xarrot, N.Kaldor, A.Xansen va P.Samuelsonlarning fikriga ko'ra soliqlar iqtisodiyotni tartibga solish funksiyasiga ega. Ular soliq stavkalarini o'zgartirish va turli imtiyozlar berish yo'li bilan bu funksiyani bajarish mumkin deb hisoblaydilar.

Soliqlarning daromadlarni boshqarish funksiyasini yuzaga kelishiga fransuz iqtisodchisi E.De Jirardenning nazariyasi asos bo'lgan. Bu nazariyaga ko'ra, soliqlar yordamida soliqqa tortishning progressiv shkalasini qo'llash yo'li bilan jamiyat a'zolari o'rtasidagi mulkiy tengsizlikka barham berish mumkin. Hozirgi kunda bu nazariyaning davomchilari bo'lib, amerikalik iqtisodchilar A.Illersik, G.Koul, fransuz iqtisodchilari M.Klyudo, J.Furastye hisoblanishadi. Ularning fikriga ko'ra, davlat soliqlardan va transfert to'lovlaridan foydalanish yo'li bilan jamiyat milliy daromadini kambag'allar foydasiga qayta taqsimlaydi. Bu nazariyalar soliqlarning daromadlarni tartibga solish funksiyasi mavjud degan xulosa kelib chiqishiga sabab bo'ldi.

Malmiginning fikriga ko'ra soliqlar uch funksiyani bajaradi, ya'ni fiskal, taqsimlash va rag'batlantirish. Uning fikriga ko'ra birinchi funksiya davlat daromadlari manbalarining tashkil topishi bilan bog'liq, ikkinchisi huquqiy va jismoniy shaxslarning daromadlarini taqsimlashni nazarda tutadi. Rag'batlantirish

funksiyasi turli imtiyozlar va yengilliklar berish yuli bilan amalga oshiriladi.¹²

O'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, G'arb iqtisodiy adabiyotlaridagi daromadlarni boshqarish funksiyasi I.Malmiginda taqsimlash funksiyasi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Soliqlar iqtisodiyotning tarixiy rivojlanishi bosqichlarida ushbu rivojlanish jarayonlarini ta'minlash maqsadiga bo'ysinuvchi vazifalarni bajaradi. Soliqlarning funksiyalari esa ana shu vazifalarni bajarishga xizmat qiladi. Soliqlar bajaradigan vazifalar ko'pchilik mamlakatlarning soliq qonunchiligida umumiy o'xshashliklarga ega. Ana shunday an'anaviy soliq vazifalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Umumdavlat vazifalarini hal qilish uchun davlatga zaruriy moliyaviy resurslar ta'minlab berish. Soliqlarning fiskallik funksiyasi ushbu vazifani hal qilish maqsadlariga xizmat qiladi. Bu vazifani hal qilish davlatning iqtisodiyotga qay darajada aralashuviga ko'p jihatdan bog'liq. Bu ko'rsatkich qanchalik yuqori bo'lsa, soliqlarning fiskallik funksiyasi shunchalik faol bo'ladi. Ammo soliqlarning ushbu vazifasi faqat iqtisodiy jarayonlarni qamrab olmaydi, balki davlatning noishlab chiqarish xarajatlarining ko'payishi ham davlatning ortiqcha moliyaviy resurslarga muhtojligini keltirib chiqaradi.

- Mamlakat iqtisodiyotida qulay investitsiya muhitini yaratishga ko'maklashish. O'zbekiston Respublikasida soliqlarning ushbu vazifasini bajarishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, hozirgi kunda sarmoyalarning asosiy qismi savdo va xizmatlar sohasiga yo'naltirilayotganligi tashvishli holdir. Buning asosiy sababi foyda normasining bu sohalarida kattaligidir. Soliqlar sarmoyalarni bevosita mahsulot ishlab chiqarish sohasiga yo'naltirishning qudratli vositasi bo'lishi kerak.

- Aholining mehnat faolligini rag'batlantirish. Soliqlar deyarli barcha mamlakatlarda ushbu vazifani bajaradi. Chunki, ular aholi daromadlarini tartibga solishning muhim vositasi hisoblanadi. Daromadlardan olinadigan soliq stavkalarining eng yuqori

¹² Мальмйгин И. Налоги как элементы финанса. Перевод с англ. М.: 1997. с. 69

chegarasini sezilarli darajada pasaytirish ishchi kuchining taklifi bilan bog'liq salbiy oqibatlarining oldini olishi mumkin. 70-80 yillarda Shvetsiyada soliq stavkalarining aholi daromadlariga progressiv ravishda qo'llash malakali ishchilarning boshqa mamlakatlar tomon migratsiyasiga olib kelgan.

- Iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish maqsadida daromadlarni taqsimlashning samaradorlik va adolat tamoyillari o'rtasidagi muvofiqlikka erishish. Amaldagi soliqlarga barqarorlik va moslanuvchan soliq stavkalarining xosligi soliqlarning uzoq muddatli vazifalarini amalga oshirishga zamin yaratadi. Milliy va xorijiy investorlar kapital qo'yilmalarini amalga oshirar ekan, ular o'zlarining soliq majburiyatlarini aniq bilishi kerak. Soliq turlari va stavkalari barqaror va tez-tez o'zgarmaydigan bo'lishi kerak. Soliq tizimiga mustahkam ishonch bo'lmagan taqdirda uzoq muddatli investitsiyalarning harakati susayadi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, soliqlarning budjetga ijobiy ta'siridan tashqari, muhim iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish sohasida ham ulardan faol foydalanish mumkin. Narx-navoning isloh qilinishi, tashqi savdoning erkinlashtirilishi, mehnat bozorining isloh qilinishi va hokazolar yangi paydo bo'lgan tijorat strukturalarini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash zaruriyatini yuzaga keltiradi. Bu vazifani soliq stavkalarining tabaqalashtirish yo'li orqali hal etish mumkin.

Shunday qilib, soliqlarning vazifalari ularni amalga oshirish muddatiga qarab, qisqa muddatli, o'rta va uzoq muddatli vazifalarga bo'linadi. Bu vazifalar mazmuniga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Soliqlar nafaqat davlat budjetining tushumlariga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga, balki davlat daromadlarini budjetning o'rta muddatli rejada hayotiyiligini yaxshilash maqsadida moslashuvchanligini amalga oshirishga ham xizmat qilishi mumkin.

2.4. Soliqlarning mavjud va amaldagi prinsiplari

Klassik siyosiy iqtisodchilar ham soliq nazariyalarining rivojlanishiga katta hissa qo'shdilar. A.Smit va D.Rikardo soliqlar faqatgina davlat byudjetining daromad manbai bo'lib xizmat

qilishini hamda ularni undirishning adolatligi va undirilishining davlatning fiskal ehtiyojlari (raqobatbardosh bozorning ishlashi, pulning xarid qobiliyatining barqarorligini ta'minlash va boshqalar) bilan belgilanadigan qismi bo'yicha nizolar kelib chiqadi, deb hisoblaganlar¹³.

Soliqlarning funksiyasini o'rganish ularning iqtisodiyotdagi rolini ko'rsatib bersa, soliqqa tortish tamoyillari soliq munosabatlarini amaliyotda tashkil etish, soliqqa tortish, uni undirish amaliyotining mazmunini ochib beradi. Ko'plab iqtisodchilar soliqqa tortish iqtisodiyotning ravnaqiga olib kelishi mumkin bo'lgan tamoyillarni qayd etishgan.

Soliqqa tortish tamoyillarini A.Smit o'zining «Xalqlar boyligining sabablari va tabiatlari» nomli kitobida (1776) ilk bor soliq tamoyillarini asoslab bergan:

1. Davlat fuqarolari davlat xarajatlarini qoplashda o'zlari hukumat muhofazasida foydalanayotgan daromadlariga muvofiq tarzda qatnashishlari lozim.

2. Har bir odam to'laydigan soliq aniq belgilab qo'yilgan bo'lishi kerak, bunda o'zboshimchalik ketmaydi. Soliq miqdori, to'lanadigan vaqti va tartibi uni to'lovchiga ham, boshqa har qanday odamga ham birday aniq va ma'lum bo'lishi zarur.

3. Har bir soliq to'lovchiga har jihatdan qulay bo'lgan vaqtda va tartibda undirilishi kerak.

4. Har bir soliq shunday tarzda tuzilishi kerakki, bunda soliq to'lovchining hamyonidan ketadigan pul davlat budjetiga kelib tushadigan mablag'ga nisbatan ortiq bo'lishiga mumkin qadar yo'l qo'yilmasin.

Hozirgi sharoitga tatbiqan olganda, soliqqa tortish samarali tizimining quyidagi tamoyillarini ta'riflab o'tish mumkin:

1. Yetarlilik tamoyili. Mazkur tamoyilga muvofiq soliqqa tortish darajasi shunday bo'lishi lozimki, u davlat intilayotgan xalq xo'jaligi samaradorligiga erishishni kafolatlay olsin. Soliqqa tortish tizimi iqtisodiyot, ijtimoiy himoya, mudofaa qobiliyati va boshqa sohalaridagi davlat siyosatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslari to'planishini ta'minlasin. Shuni ham ta'kidlab

¹³ Иохин В. Я. Экономическая теория: учебник. М.: Экономистъ, 2008.

o'tish lozimki, soliq stavkalari o'zicha olganda soliq yuki ko'rsatkichi hisoblanmaydi, chunki soliq to'lovchi soliq to'lar ekan, davlat tomonidan bepul xizmatlardan bahramand bo'lgani holda, ayni choqda o'zining ba'zi xarajatlarini qisqartiradi. Masalan, davlat umumiy foydalanish yo'llarining holati yaxshi saqlanishini ta'minlash bilan soliq to'lovchining transport xarajatlarini kamaytiradi, bepul maorif, sog'liqni saqlashni ta'minlash bilan yollanma xodimlarning xarajatlarini qisqartiradi, demak, ish haqi xarajatlarini ham kamaytirgan bo'ladi. Shunday qilib, to'langan soliqlarning faqat xizmatlar ko'rinishidagi talab etilmagan bir qismigina soliq yuki ko'rsatkichi hisoblanadi. Xulosa qilib aytish mumkinki, yetarlilik tamoyili soliq siyosatini belgilayotganda uni davlatning qabul qilingan ijtimoiy-iqtisodiy siyosati bilan qat'iy ravishda uyg'unlashtirishni taqozo etadi.

2. Tadbirkorlik va investitsiyalarni rag'batlantirish. Soliq tizimi xo'jalik yurituvchi subyektlarni, jumladan, chet el subyektlarini, ishlab chiqarishni rivojlantirish, uskunalar va zamonaviy texnologiyalar sotib olish uchun mablag' yo'naltirishni, ya'ni kapital jamg'arish va shu yo'l bilan texnologiyalarni takomillashtirish, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirishi lozim.

Soliq tizimi resurslarning samarali taqsimlanishiga to'sqinlik qilmasligi hamda xo'jalikni mustaqil yuritish omillarini cheklab qo'ymasligi lozim. Agar soliqlar yuqori bo'lgani uchun tadbirkorlarning ishlab chiqarishni kengaytirishdan, boshqa turdagi iqtisodiy faoliyat ko'rsatishdan manfaatdorligiga putur yetkazsa, mamlakat iqtisodiyoti pastga qarab ketishi xavfi tug'iladi. Soliqlar miqdori haddan tashqari yuqori qilib belgilansa, ishlab chiqarish hajmlari kamayib ketadi, bu jarayon zahiralari, banklardagi pul mablag'larining barakasi uchishiga, ilgari to'plangan mablag'larning yeyilib ketishiga olib keladi.

Bugungi kunda soliq imtiyozlarining qo'llanilishi ishlab chiqaruvchini qo'llab-quvvatlash maqsadida amalga oshirilmogda, ya'ni soliq yukini kamayishidan orttiradigan foydasiga korxonani modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash hamda shu orqali mahsulot raqobatdoshligini oshirish eng asosiy maqsad sifatida belgilangan.

S.Jemes va K.Nobesning fikricha, katta soliq imtiyozlari mahalliy sanoatni muhofaza qilish va rivojlantirish, shuningdek, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bilan bog'liq¹⁴.

Binobarin, soliq siyosati o'z-o'zidan, agar u davlatning moliya-pul siyosati boshqa unsurlaridan ayri holda amalga oshirilsa, takror ishlab chiqarish jarayonlariga rag'batlantiruvchi ta'sir o'tkazmasligi ham mumkin.

3. Soliqqa tortishning adolatlilik tamoyili. Adolat tamoyillariga muvofiq, soliqlar jamiyat tomonidan oqilona va adolatli deb tan olingan umumiy obyektiv qoidalarga binoan belgilanishi lozim.

Soliq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish xalq va davlatning manfaatlari uchun xizmat qiladi. Soliq sohasida adolatlilik tushunchasi Adam Smit tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillar tizimida paydo bo'ldi. Ungacha ushbu tamoyil umumiy soliq nazariyalarida mavjud edi. Adam Smitning fikricha, soliqqa tortish adolatlilik, tenglikni o'z ichiga oladi, shuning uchun teng huquqli sub'ektlar va ob'ektlar bir xil soliqqa tortilishi kerak.

Adam Smit quyidagi adolatlilik tamoyilini shakllantirdi va uni quyidagicha ifodaladi: "Davlat a'zolari, agar iloji bo'lsa, qobiliyati va qudrati bilan hukumatni himoya qilishda ishtirok etishlari kerak, ya'ni davlatni muhofaza qilish va himoya qilish uchun foydalanadigan daromadlariga ko'ra ishtirok etishi kerak"¹⁵.

Adolatlilik tamoyilining bir qancha asosiy guruhdagi soliqqa tortish tamoyillariga bo'linadi. Bularni ikki guruhga bo'lgan holda o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bunda gorizontaal va vertikal adolatni bir-biridan farqlash lozim. Gorizontaal adolat tamoyili daromad olishning turli sharoitlarida soliq to'lovchilarga nisbatan soliqqa tortishning taxminan teng shartlarini qo'llanishni ko'zda tutadi.

Vertikal adolat deganda, xo'jalik yuritishning bir muncha og'ir sharoitlarida ishlayotgan subyektlar uchun soliqqa tortishning bir qadar yumshoqroq shartlarini, yengil daromad olish imkoniyatiga ega bo'lgan subyektlar uchun esa og'irroq shartlarni qo'llanish tushuniladi. Soliqlarning rag'batlantirish funksiyasini bajarish

¹⁴ James, S. & Nobes, C. (2004), *The Economics of Taxation: Principles, Policy and Practice*. 7th ed. Financial Times/Prentice Hall, Harlow

¹⁵ Ахропов З.О. Солиқ тизимида адолатлилиқ тамойилини шакллантиришнинг методологик асослари. //Biznes-Эксперт. - № 5, 2019. - 68-73 б.

doirasida ikkinchi tamoyil buzilishi mumkin. Masalan, xalq iste'moli tovarlari ishlab chiqarishni rag'batlantirish maqsadida ularni ishlab chiqarish bo'yicha soliqqa tortishda bir qadar imtiyozli shartlar yoki buning aksicha vino-arok va tamaki mahsulotlarini iste'mol qilishni cheklash uchun ulardan olinadigan egri soliqlarning yuqori stavkalari belgilangan hollar ham bo'ladi.

Shunday qilib, soliqqa tortishning adolatligi, avvalo, sub'ektlarning teng huquqliligida va soliq yukining teng taqsimlanishida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, teng taqsimlashda ekvivalentlik va to'lov qobiliyat masalalari bo'yicha ikkita asosiy yondashuv ustuvor bo'lib, ularning har biri o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda yoki olingan imtiyozlar yoki mavjud imkoniyatlar nuqtai nazaridan tenglikni talqin etadi.

Ijtimoiy adolat tamoyilini amalga oshirishga turlicha yondashuvlar bo'lishi mumkin. Agar soliqlarni to'plangan soliqlar hisobidan ro'yobga chiqariladigan davlat dasturlaridan keyinchalik foyda ko'radigan shaxslar to'lasa, u holda adolatli deb hisoblanadi. Aytaylik, transport vositalariga soliqlardan tushadigan mablag'ni davlat katta yo'llarni ta'mirlashga yoki qurishga sarflasa, bundan soliq to'lovchilarning o'zlari - avtomobil egalari naf ko'radi. Biroq bunday yondashuvni keng miqyosda amalga oshirishning iloji bo'lmaydi. Huquq-tartibotni mustahkamlash, maorifni rivojlantirish, atrof-muhitni qo'riqlashdan aniq ravishda kim ko'proq foyda ko'rishini qanday qilib hisoblab chiqish mumkin? Hatto bepul sog'liqni saqlash dasturlaridan asosan ko'p bolali oilalar, keksa va nochor fuqarolar foydalanishlari aniqlab chiqilgan taqdirda ham ana shu maqsadlar uchun maxsus soliqlarni aynan ularning o'zidan undirishni talab qilish adolatdan bo'ladimi?

Soliqqa tortishdagi adolat tamoyili ba'zi hollarda taqsimotdagi ijtimoiy adolat tamoyili ko'rinishida namoyon bo'ladi. Shuni ta'kidlab o'tish o'rinliki, bu tamoyilni daromadlarni teng ravishda taqsimlash, baravarlashtirish deb tushunmaslik kerak. Qonun oldida tenglikka rioya etilishi, ijtimoiy mumtozlikka, irq va dinga munosiblikka asoslangan imtiyozlarning bekor qilinishi, inson asosiy huquqlarga birday ega bo'lishi kabi tenglik tamoyillari bo'lib, ular O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlab qo'yilgan va bu tamoyillarga qadriyatlarining ijtimoiy tizimida

qat'iy amal qilmoq lozim. Moddiy tenglik, ya'ni daromadlar, mulk, iste'mol sohasidagi tenglik haqida gap ketadigan bo'lsa, aytish kerakki, bunday tenglikka erishib bo'lmaydi. Davlat va jamiyat barcha fuqarolar yaxshi hayot kechirishlari uchun zarur shart-sharoit yaratib berishlari kerak, albatta, soliqqa tortish tizimi esa istiqbolga mo'ljallangan rejada aholining farovonligini umumiy tarzda amalga oshirish orqali jamiyat quyi qatlamlarining ahvoli izchil ravishda yaxshilanib borishiga ko'maklashmog'i zarur.

4. Oddiylik va xolislik. Bu tamoyil soliqqa tortish bazasini aniqlashda, soliqlarni hisoblab chiqishda oddiylik bo'lishini, taqdim etiladigan hisobotlarning mazmunini soddalashtirishni, shuningdek soliqlarning eng muhim turlari bo'yicha yagona stavkalar belgilashni, beriladigan imtiyozlarni iloji boricha kamaytirishni ko'zda tutadi. Bu o'rinda nazarda tutilayotgan narsa shuki, soliqlarning rag'batlantirish funksiyasi doirasida beriladigan imtiyozlar yakka tartibdagi xususiyatga ega bo'lmasligi, balki muayyan faoliyat turlarini rag'batlantirishga, soliq to'lovchilarning mulkchilik shakli va qaysi idoraga mansubligidan qat'i nazar, ma'lum turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishni ko'paytirishga qaratilmog'i lozim. Ba'zi sohalarida paydo bo'ladigan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga ehtiyojni qondirishni budget-soliq siyosati orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Buning sababi shuki, soliq imtiyozlarining haddan tashqari ko'pligi qonunlarni murakkablashtirib yuboradi, tushunishni qiyinlashtiradi hamda turlicha talqin qilinishiga olib keladi, bu hol pirovard natijada soliq to'lovchilarning soliqlarga nisbatan munosabatlariga salbiy ta'sir qiladi. Shu bilan birga aniq qilib belgilangan imtiyozlar soliq yukini boshqa soliq to'lovchilar zimmasiga o'tkazib, ijtimoiy adolatsizlik ro'y berishiga olib keladi.

5. Boshqarishga qulaylik. Samarali soliq tizimiga qo'yiladigan muhim talablardan biri boshqaruvga qulay bo'lishidir. Soliqlarni undirib olishda samaradorlikka erishish ko'p hollarda soliqlarning soliq to'lovchilarga yaxshi tushunarli bo'lishiga bog'liq.

Ayrim mamlakatlarda soliqqa tortishning nihoyatda murakkab tartibi amal qiladi, aytaylik, shkala va stavkalar turi, soliqlar tarkibi, ularni to'lash qoidalari va tartiblari haddan tashqari ko'p. Buning ustiga ular soliq tushumlarining ko'payishiga hech qanday yordam

bermaydi hamda soliqlarning rag'batlantiruvchi funksiyasi bajarilishida rol o'ynamaydi.

6. Soliqlarni yig'ish jarayonini imkon qadar arzonlashtirish. Mazkur tamoyil davlat va soliq to'lovchilar tomonidan soliqlarni yig'ish uchun ketadigan xarajatlarni mumkin qadar kamaytirishni ko'zda tutadi. Buning uchun respublikamizda soliqqa tortish tartibini takomillashtirish bilan bir qatorda soliqlarni maqbullashtirish, kompyuter texnologiyalari, soliq axborotlarining to'g'riligini bevosita nazorat qilish usullarini qo'llanish orqali soliq to'lovchilarning xarajatlarini kamaytirish maqsadida davlat hisobidan saqlanadigan servis-markazlar, soliqqa tortish masalalari xususida soliq organlari tomonidan bepul maslahatxonalar tashkil etilgan.

7. Soliq stavkalarini qiyoslash. Soliq stavkalari boshqa davlatlardagi xuddi shunday soliqlarning stavkalari bilan qiyoslanishi, ya'ni mintaqaning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda boshqa mamlakatlar bilan teng bo'lgan xo'jalik faoliyati shart-sharoitlari vujudga keltirilishi lozim. Agar qattiq shartlar belgilab qo'yilgudek bo'lsa, bu hol respublika iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb qilishni mushkullashtirib yuboradi, aksincha, yengil sharoit yaratilsa, mamlakat budjetiga salbiy ta'sir qiladi.

Soliqqa tortish tamoyillari va soliq qonunchiligi tamoyillari muayyan o'xshashlikka ega va ularni to'liq hayotga tatbiq etish iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim vazifalaridan biridir.

Soliqlar borasida klassik iqtisodiyot asoschisi A.Smit fikrini shu o'rinda joiz topdik, ya'ni "yaxshi soliq tizimini yaratish uchun asosiy tamoyillar: tenglik, ishonchlilik, qulaylik va samaradorlikdir"¹⁶.

O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksida esa soliqqa tortish tamoyillari o'rniga soliq qonunchiligi tamoyillari deb atalib, uning besh tamoyili (4-modda) belgilab berilgan.

Har bir shaxs Kodeksda belgilangan soliq va to'lovlarni to'lashga majburdir, ya'ni soliq to'lash qonun bilan majbur qilib qo'yiladi. Aslida majburiylik soliqlarning iqtisodiy mohiyatidan

¹⁶ Smith, A. (1776). The Wealth of Nations. Edited by Campbell, R., H. & Skinner, A., S. The Glasgow edition of the Works and Correspondence of Adam Smith. Vol. 2.

kelib chiqadi.

Huquqiy shaxslarni soliqqa tortish mulkchilik shaklidan qat'i nazar, jismoniy shaxslar esa jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy ahvolidan qat'iy nazar qonun oldida tengdirlar.

Belgilangan soliqlar va yig'imlar O'zbekiston hududida tovarlar (ishlar, xizmatlar) yoki pul mablag'larini erkin harakatini bevosita yoki bilvosita cheklamaydi yoki soliq to'lovchilarning iqtisodiy faoliyatini cheklashga yoki to'sqinlik qilishga yo'l qo'ymaydi.

Manbalaridan qat'iy nazar, hamma daromadlar majburiy ravishda soliqqa tortiladi.

Belgilangan soliq imtiyozlari ijtimoiy adolat tamoyiliga mos kelishi shart.

Soliqqa tortish tamoyillari va soliq qonunchiligi tamoyillari muayyan o'xshashlikka ega va ularni to'liq hayotga tatbiq etish iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim vazifalaridan biridir¹⁷.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Adam Smit o'zining qaysi asarida ilk bor soliqlarning tamoyillarini asoslab bergan?
2. Soliqlarning xususiyatlarini tushuntirib bering.
3. Soliqlarga oid bilimlarni olimlar tomonidan turlicha talqin etilishi sabablari nimada?
4. Soliqlarning qanday funksiyalari mavjud?
5. Soliqlarning funksiyalari va vazifalarini farqlab bering?
6. Soliqlarning fiskal funksiyasini tushuntirib bering?

Topshiriqlar

1. Soliqlar funksiyalarining mohiyatini to'liq o'rganish.
2. Soliqning ekvivalentsizlik belgisini mohiyatini o'rganib chiqish.
3. Iqtisodchi olimlar tomonidan soliqlarga berilgan tariflarni o'ziga xos jihatlarini tushuntirib bering.
4. Soliqlar belgilarining mohiyatini to'liq o'rganish.
5. Soliqning ekvivalentsizlik belgisini mohiyatini o'rganib chiqish.
6. Iqtisodchi olimlar tomonidan soliq funksiyalariga berilgan tariflarni o'ziga xos jihatlarini tushuntirib bering.

¹⁷ Яхёев Қ. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. – Т. Фафур Фулом, 2003.

III BOB. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ TIZIMI VA UNING SHAKLLANISHINI NAZARIY ASOSLARI

Reja:

- 3.1. Soliq tizimi haqida tushuncha va uning mohiyati
- 3.2. Soliq tizimini guruhlashning o'ziga xos jihatlari
- 3.3. Soliqlarning guruhlanishi
- 3.4. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimining shakllanish va rivojlanish bosqichlari

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, soliq tizimi, makroiqtisodiy holat, soliq kodeksi, davlat budjeti, budjet daromadlari, oborotdan olinadigan soliq, mol-mulk qiymatidan olinadigan soliq, daromaddan olinadigan soliq, egri soliq, to'g'ri soliq, soliq imtiyozlari.

3.1. Soliq tizimi haqida tushuncha va uning mohiyati

Yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa majburiy to'lovlar hamda ularning tuzilish tamoyillari, usullari, soliq nazoratining yig'indisi soliq tizimini tashkil etadi. Bu ta'rif soliq tizimini keng ma'noda tushunishdir. Soliq qonunchiligida soliq tizimi tor ma'noda talqin qilinib, bir xil mohiyatga ega bo'lgan va markazlashgan pul fondini tashkil etadigan soliq, yig'im, boj va boshqa majburiy to'lovlarning yig'indisi soliq tizimi deb ataladi. Soliq tizimiga nisbatan bunday yondashuv ayrim adabiyotlarda ham keltirilganligini ta'kidlash o'rinli. Qayd etilgan ta'rifda soliq va yig'imlar yagona mohiyat, ya'ni "majburiy xarakterga ega bo'lgan munosabat" va ularning bir-biri bilan bog'liqligini hamda uning byudjetga kelib tushishini ko'rsatadi. Bu O'zbekiston Respublikasi soliq Kodeksi mazmuniga mos keladi. Shu yerda bahsli masala ham mavjud, ya'ni davlatning byudjetdan tashqari fondlariga to'lovlarni ham majburiylik nuqtayi-nazaridan soliq tizimiga kiritish muammosi mavjud.

Soliqlar orqali tartibga solishning maqsadi iqtisodiyotni rivojining barcha darajalarida barqaror iqtisodiy o'sish va ijtimoiy

rivojlantirish sharoitlarini yaratish maqsadida kompleks choralar, mexanizmlar, vositalar va harakatlarni shakllantirish hisoblanadi.

Demak, soliq siyosati, soliq ma'murchiligi, soliq mexanizmi, soliq nazorati kabi toifalar zamirida soliqlarni tartibga solish yotadi. Soliqlarni tartibga solish ushbu tushunchalarni bir qator vositalar orqali amalga oshiradi.

Soliqlar bo'yicha izlanishlar olib borgan ayrim mualliflarning soliq tizimiga yondashuvi boshqacha. Soliq tizimiga, xususan, soliqlar yoki ularga tenglashtirilgan to'lovlar tizimi (majmui) sifatida qarash mumkin emas. Soliq solishning muhim shart-sharoitlariga quyidagilar: soliqlarni belgilash va amalga kiritish tartibi, soliqlarning turlari, ularni byudjet darajalari o'rtasida taqsimlash tartibi, soliq nazoratini amalga oshirish shakllari va uslublari, soliq to'lovchilarning huquqlari, majburiyatlari, ular manfaatlarini himoya qilish usullari, soliq munosabatlari ishtirokchilarining javobgarligi kiradi va shu bilan birga ushbu elementlar soliq tizimining tarkibiy unsurlari ekanligini ta'kidlaydi. Soliq tizimini ana shu elementlarning majmuasidan iborat bo'lgan va ular o'rtasidagi munosabatlar majmuasidan kelib chiqqan holda ifodalash mumkin.

Umuman olganda soliq tizimini tarkiban soliqqa tortish tamoyillari, soliq siyosati, soliqqa tortish tizimi, soliq mexanizmi kabilarga ajratish mumkin. Ushbu elementlar bevosita mamlakatda amal qilayotgan soliqlarning tarkibini belgilab beradi.

Soliq tizimining asosi bo'lgan soliqlar o'ziga xos xususiyatlariga, bir qator belgilariga ko'ra guruhlanadi. Soliqlarning guruhlanishi ularning obyektiga, xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy faoliyatiga ta'sir etishiga, undirilish usullari, paydo bo'lishiga (subyektiga), byudjetga yo'naltirilishiga va boshqa belgilariga ko'ra ularning tasniflanishidir.

Soliqlarni bunday tartibda guruhlarga ajratishdan maqsad ularni taqsimlash tamoyillarini belgilashda, ularning soliq funksiyasi va vazifalarini qay darajada bajarayotganligini baholashda, umuman olganda davlat byudjetini doimiy ravishda va muntazam daromadlar bilan ta'minlashda, shuningdek, xo'jalik yurituvchi subyektlarning tadbirkorlik faoliyatini cheklab

qo'ymasdan faoliyat ko'rsatishida soliqlarning har tomonlama ilmiy-nazariy jihatdan o'rganish, tahlil qilishdan iborat.

3.2. Soliq tizimini guruhlashning o'ziga xos jihatlari

Soliq tizimining asosi bo'lgan soliqlar o'ziga xos xususiyatlariga, bir qator belgilariga ko'ra guruhlanadi. Soliqlarning guruhlanishi ularning obyektiga, xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy faoliyatiga ta'sir etishiga, undirilish usullari, paydo bo'lishiga (subyektiga), budjetga yo'naltirilishiga va boshqa belgilariga ko'ra ularning tasniflanishidir.

Soliqlarni bunday tartibda guruhlarga ajratishdan maqsad ularni taqsimlash tamoyillarini belgilashda, ularning soliq funktsiya va vazifalarini qay darajada bajarayotganligini baholashda, umuman olganda davlat budjetini doimiy ravishda va muntazam daromadlar bilan ta'minlashda, shuningdek xo'jalik yurituvchi subyektlarning tadbirkorlik faoliyatini cheklab qo'ymasdan faoliyat ko'rsatishi uchun soliqlarning har tomonlama ilmiy-nazariy jihatdan o'rganish, tahlil qilishdan iborat.

Tarixan soliqlar ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga qarab yoki boshqacha qilib aytganda undirib olish manbasiga qarab ikki guruhga to'g'ri va egri soliqlar guruhlariga bo'linadi. Soliqlarni belgilaydigan va ulardan tushgan mablag'ni tasarruf etishiga, ya'ni budjetga o'tkazish nuqtai-nazaridan soliqlar umumdavlat va mahalliy soliqlarga bo'linadi. Shuningdek, soliqlar paydo bo'lish manbaiga ko'ra yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarga bo'linadi. Soliqlarning qayd etilgan guruhlarga ajratib o'rganishni alohida savol sifatida kengroq yoritishga harakat qilamiz.

Shu o'rinda soliqlarni guruhlashning ayrim turlarini ko'rib chiqamiz. Soliqlarni obyekt va iqtisodiy mohiyati bo'yicha guruhlash iqtisodiyotga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishni o'rganishning ilmiy va amaliy uslubidir.

Soliqlar soliqqa tortish obyektiga qarab uch guruhga bo'linadi:

1. Oborotdan olinadigan soliqlar: Bunda soliqlar xo'jalik yurituvchi subyektlarning bevosita oborotidan undiriladi, ularga

qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, aylanmadan olinadigan soliq, bojxona bojlari, yig'implari va boshqalar kiradi.

2. Mol-mulk qiymatlaridan olinadigan soliqlar: Bunday soliqlar soliq to'lovchi subyektlar tasarrufida mavjud bo'lgan mol-mulkdan, yerdan va boshqalarga nisbatan belgilanadigan soliqlardan iborat.

3. Daromaddan olinadigan soliqlar: Bunga foyda solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i va boshalar kiradi.

Mamlakatimizda amal qilayotgan soliqlarning ayrimlari korxonalar xo'jalik faoliyatining oxirgi moliyaviy natijasidan budjetga to'lanadigan aksariyat soliqlar va majburiy to'lovlar kelgusi davr xarajatlari orqali ishlab chiqarilgan mahsulot tannarxiga qo'shiladi (yer solig'i, mol-mulk solig'i, itimoiy soliq va boshqalar). Shu o'rinda soliqlarni guruhlashning asosi hisoblangan, ularni xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy faoliyatiga ta'sir etishiga qarab quyidagilarga ajratishimiz mumkin:

1. Tovar (ish, xizmat)lar oborotidan to'lanadigan soliqlar: Bunday soliqlarga asosan egri soliqlar kiradi, ya'ni qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, aylanmadan olinadigan soliq, bojxona bojlari.

2. Ishlab chiqarish tannarxiga kiritiladigan soliqlar: pensiya fondiga ajratmalar, kasaba uyushmalari federatsiyasiga ajratmalar, bandlik fondiga ajratmalar va boshqalar.

3. Davr xarajatlari kiritiladigan soliqlar: mol-mulk solig'i, yer solig'i, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq, ijtimoiy soliq va boshqalar.

4. Korxonalar foydasidan to'lanadigan soliqlar: foyda solig'i va boshqalar.

3.3. Soliqlarning guruhlanishi

Soliqlar iqtisodiy mohiyatiga, to'lovchi bilan davlatning o'zaro munosabatlariga bevosita yoki bilvosita bog'liqligiga ko'ra to'g'ri va egri soliqlarga bo'linadi. To'g'ri soliqlar to'g'ridan-to'g'ri daromadga va mol-mulkka qaratiladi (soliqqa tortishning bevosita shakli). Tovarining bahosida to'lanadigan yoki tarifga kiritiladigan tovarlar va xizmatlardan olinadigan soliqlar egri soliqlarga kiradi. Tovar va

xizmatlarning egasi ularni sotishda soliq summalarini olib, ularni davlatga o'tkazadi.

Daromadlar oladigan (mol-mulkka va shu kabilarga egalik qiladigan) xo'jalik yurituvchi subyektlar to'g'ri soliqlarning pirovard to'lovchisi hisoblanadi, narxlarga ustamalar orqali soliq yuki yuklab qo'yiladigan tovarning iste'molchisi esa egri soliqlarning pirovard to'lovchisi hisoblanadi. Amaliyotda nafaqat egri soliqlar, shu bilan birga to'g'ri soliqlarni ham iste'molchilar zimmasiga o'tkazish imkoniyati mavjuddir. Masalan, korxonalar to'laydigan soliqlar yuki inflyatsiya davrida ko'pincha narx-navoni oshirib yuborish orqali iste'molchilar zimmasiga yuklab boriladi.

Mamlakatimiz budget daromadlariga soliqlarning tutgan o'rnini 1-jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkin.

1-jadval

Davlat budjeti daromadlari tarkibida soliq tushumlarining ulushi¹⁸, mlrd. so'mda

Asosiy budjet parametrlari	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2024 yil (prog-noz)	Budjet daromadlarida salmog'i (2024 yilda), %da
Davlat budjeti daromadlari	132938,1	164799,4	202042,9	231721,3	270703,1	100
Shu jumladan: Bevosita soliqlar	45206,9	58930,4	64447,1	73103,6	85610,9	31,6
Bilvosita soliqlar	46428,4	56290,4	71390,2	88411,3	111654,5	41,2
Resurs to'lovlari va mol-mulk solig'i	21257,0	23036,4	23912,8	28079,5	31831,3	11,8
Boshqa daromadlar	20045,8	26543,4	42292,9	43766,8	41606,4	15,4

Budjet daromadlarida bevosita va bilvosita soliqlarning tutgan o'zni ahamiyatli bo'lib hisoblanadi.

To'g'ri soliqlarga tortishda mablag'larning safarbar qilinishi yangi qiymatni taqsimlash paytida boshlanadi. Davlat daromad olingan paytdayoq uning bir qismiga o'z huquqlarini da'vo qiladi.

¹⁸ www.imv.uz - O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy veb sayti ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

Soliq to'lovchining daromadi (ish haqi, foyda, foizlar va hokazo) va uning mol-mulkining (yer, uylar, qimmatli qogozlar va hokazo) qiymati to'g'ri soliqlar obyekti bo'ladi. Soliqqa tortishning bu shakli egri soliqlarga nisbatan birmuncha progressivdir, chunki u soliq to'lovchining daromadligini, oilaviy ahvolini hisobga oladi, soliq daromadni olish bosqichida undiriladi. Bundan tashqari, to'g'ri soliqlarga tortishda soliq to'lovchi o'z solig'ining summasini aniq biladi.

Tarixiy jihatdan olganda to'g'ri soliqlar XVIII asrda va XIX asrning birinchi yarmida shakllandi, ular faqat XX asrda keng ommalashdi.

Egri soliqlar bahoga yoki tarifga ustama sifatida belgilanadigan tovarlar va xizmatlardan olinadigan soliqlardir. Egri soliqlarga tortishda davlat tovar yoki xizmatlarning sotilishi paytida ushbu qiymatning bir qismiga o'z huquqlarini da'vo qilish bilan aslida yangi qiymatning taqsimlanishining ishtirokchisi bo'lib qoladi. Egri soliqlar to'g'ri soliqlardan farqli ravishda to'lovchining daromadi yoki mol-mulki bilan bevosita bog'liq bo'lmaydi. Tovarlari, odatda, shaxsiy iste'mol tovarlari, shuningdek xizmat ko'rsatish sohasining (sartaroshxonalar, hammomlar, kimyoviy tozalash xizmatlari) pullik aylanmasi, tomosha ko'rsatadigan va transport korxonalarining pattalari va shu kabilar soliqqa tortish obyekti bo'ladi. Egri soliqlarga tortiladigan tovarlar va xizmatlar soni muntazam kengayib bormoqda.

Xaridor-iste'molchi egri soliqlarning to'lovchisi bo'ladi. Tovarning sohibi yoki xizmatlar ko'rsatadigan shaxs aslida soliqni yig'uvchi hisoblanadi. Egri soliqlarning anchagina qismi mulkdor tomonidan tovarning yoki xizmatlarning narxiga qo'shiladi. Davlat korxonalari va monopoliyalar soliqning butun summasiga narxlarni oshirish bo'yicha juda katta imkoniyatlarga egadir. Tarmoq ichidagi raqobat yuksak bo'lganida va talab barqaror bo'lmagan holda soliqning muayyan hissasi tovarning ishlab chiqaruvchisi va sotuvchi tomonidan to'lanadi. Egri soliqlarning asosiy to'lovchisi pirovard oqibatda iste'molchilar bo'ladilar.

Egri soliqlar daromadlilikni, oilaviy ahvolni hisobga olmaydi. Hamma fuqarolar o'z daromadlarining miqdoridan qat'iy nazar, bunday soliqlarni to'laydilar, chunki egri soliqlarga tortiladigan

turmush uchun zarur bo'lgan tovarlarni iste'mol qilishadi va xizmatlardan foydalanishadi.

Egri soliqlarning stavkalari qat'iy (tovar o'lchamining birligiga) va foizli (tovarning narxiga muayyan hissada) bo'ladi. Foizli stavkalar davlat uchun ko'proq foydalidir, chunki narxlar oshganida soliq tushumlari ham ko'payadi. Soliq stavkalarining oshirilishi ularning tovarlarning narxidagi hissasining ortishiga olib keladi.

Egri soliqlar aksizlarni, davlatning fiskal monopoliyalarini va bojxona bojlarini o'z ichiga oladi. Aksizlar undirilish usuliga qarab yakka tartibdagi (pivoga, shakarga, benzina va hokazo) va universal (qo'shilgan qiymat solig'i va boshqalar) turlarga bo'linadi. Ular asosan xo'jalik aktlaridan va aylanmalardan, moliyaviy operatsiyalardan kelib chiqadi.

Respublikamizda amal kilayotgan soliqlar hozirgi kunda yalpi ichki mahsulotning qariyb uchdan bir qismini taqsimlab, budjetga jalb etadi va u orqali davlatning ijtimoiy zaruriy xarajatlari moliyalashtirishga yo'naltiriladi. So'nggi yillarda to'g'ri soliqlarning salmog'i yalpi ichki mahsulot qiymatida bir oz kamayib, egri soliqlar salmog'i oshgan. Bu yerda hozirgi sharoitda to'g'ri tendendiya mavjuddir, chunki egri soliqlar to'g'ridan-to'g'ri korxona investitsiya faoliyatining susayishiga olib kelmaydi. To'g'ri soliqlar salmog'i YAIM qiymatida pasayishi korxonalarning moddiy-texnikaviy bazasi kengayishiga, qo'shimcha mahsulot ishlab chiqarishiga imkon yaratadi.

Ko'pgina olimlar tadqiqotlarida to'g'ri va egri soliqlarning ijobiy va salbiy jihatlarini keltirib o'tishgan. Xususan, I.S. Ilovayskiy to'g'ri soliqlar rivojlangan davlatlarda iqtisodiy jarayonlarni tartibga solishdagi asosiy moliyaviy dastagi deya ta'kidlaydi¹⁹. G.D.Chernik egri soliqlarning yashirin xususiyatini ijobiy jihat sifatida ta'riflab, "xarajatlarga solinadigan soliqlar doimiy va sezilmasdan undirilganligi sababli eng kam malol keltiradi" deb ta'kidlaydi²⁰. V. Samofalov esa faqatgina qoloq va qaram davlatlar holatida egri soliqlarning yashirin xususiyatidagi ijobiy jihatni ko'rish imkonligini aytadi²¹. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish kerakki,

¹⁹ Иловайский С. И. Косвенное налогообложение в теории и практике. – Пенза: РИО ПГСХА, 2010. – с 115.

²⁰ Черник Д. Г. Налоги: учеб. – М.: Финансы и статистика, 2009. – с. 15

²¹ Самофалов В. Г. Косвенные налоги и подоходный налог: учеб. – СПб.: Питер, 2007. – с. 50

to'g'ri va egri soliqlarning ijobiy yoki salbiy jihatlarini tasniflash bizningcha anchain munozarali masaladir.

Respublikamizda soliqlar budjet tizimi daromadlarini shakllantirishiga qarab asosan ikki guruhga bo'linadi:

O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining 6-moddasiga muvofiq umumdavlat soliqlariga quyidagilar kiradi:

- 1) foyda solig'i;
- 2) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
- 3) qo'shilgan qiymat solig'i;
- 4) aksiz solig'i;
- 5) yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq;
- 6) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.

Umumdavlat soliqlari har yili qonuniy tartibda belgilanadigan normativlar bo'yicha tegishli budjetlar o'rtasida taqsimlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining 7-moddasiga muvofiq mahalliy soliqlar va yig'implarga quyidagilar kiradi: mol-mulk solig'i; yer solig'i; ayrim turlardagi tovarlarni sotish huquqini beruvchi litsenziya yig'implari; yuridik shaxslarni, shuningdek tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarni ro'yxatga olganlik uchun yig'im.

Umumdavlat soliqlari asosan respublika budjeti daromadlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lsa, mahalliy soliqlar va yig'implar mahalliy budjetlar daromadlarini shakllantiradi.

Soliqlarning respublika va mahalliy budjetlar o'rtasida taqsimlanishi ular daromad manbaini shakllantirishdagi bir qator muammolarni vujudga keltiradi. Bulardan asosiylaridan biri budjetlarni moliyalashtirish yuzasidan soliqlarning budjetlararo taqsimlanish tartibi mezonlarini belgilash muammosidir.

Qoraqalpog'iston Respublikasida mahalliy soliqlar va yig'implar soliq Kodeksi, O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlari, shuningdek Qoraqalpog'iston Respublikasining qonun hujjatlari bilan ham tartibga solinadi.

Soliq munosabatlari mavjud bo'lishining asosiy shartlaridan biri davlatning mavjudligi bo'lsa, ikkinchi sharti bo'lib soliqlarni to'lashga qobil bo'lgan soliq to'lovchilarning mavjudligidir. O'zbekiston soliqlar tizimi manbaiga qarab soliqlar yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarga ajratiladi.

To'g'ri soliqlar daromad (foyda) soliqlari va resurslar soliqlaridan tashkil topadi. Egri soliqlar esa qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, bojxona bojidan iboratdir. Yuridik shaxslarning bu soliqlari budjet daromadlarini asosiy qismini tashkil etishi quyidagi jadval ma'lumotlarida ko'rinadi.

3.4. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimining shakllanish va rivojlanish bosqichlari

Iqtisodiyotning samarali rivojlanishi ko'p darajada davlat tomonidan iqtisodiy jarayonlarni boshqarishni to'g'ri tashkil etishga bog'liq bo'lib qolmoqda. Shu tufayli ham O'zbekiston Respublikasining bozor munosabatlariga o'tish xususiyatlaridan biri davlatning iqtisodiy o'zgarishlarning tashabbuskori va bosh islohotchisi qilib belgilanganidir.

Bozor munosabatlariga o'tishning qiyin davrida aholining manfaatlarini faqat kuchli qayta taqsimlash vositasiga ega bo'lgan davlatgina himoya qilishga qodirdir. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning dastlabki yillaridanoq davlat iqtisodiyotni tartibga solishda soliqlardan ushbu konsepsiyaga asoslangan holda foydalanib kelmoqda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakat iqtisodiyotining rivojlanish darajasi, boshqa ko'pgina omillar bilan bir qatorda, unga nisbatan yurgizilayotgan soliq siyosatiga ham bevosita bog'liqdir. Davlat soliq siyosatini ishlab chiqib va uni hayotga tatbiq etib, iqtisodiy rivojlanishga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan davlat soliq siyosati orqali makroiqtisodiy samaradorlikka erishishi mumkin.

Soliq siyosatini amalga oshirishda xizmat qiladigan soliq dastklari (imtiyozlar, stavkalar, soliqqa tortiladigan bazani shakllanishi va boshqalar) kuchli ta'sir etuvchi va qiyin boshqariladigan soliq qurollaridir. Masalan, soliq to'lovchilarga keng soliq imtiyozlarini berish budjetning daromadlarini shakllantirish nuqtai nazaridan butunlay teskari oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Boshqa tomondan esa, soliq imtiyozlarining har tomonlama bekor qilinishi tadbirkorlik faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi va

korxonalarning ishlab chiqarish hamda noishlab chiqarish sohalariga kapital qo'yilmalarning sezilarli kamayishiga sabab bo'ladi. Buning oqibatida ba'zi tarmoqlardagi mavjud muvozanat buziladi.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida yurgizilayotgan iqtisodiy siyosatning tarkibiy qismi bo'lgan soliq siyosati mustaqil ravishda yurgizilayotgan soliq siyosati hisoblanib, uning markaziy vazifalaridan biri sifatida respublikamizda bozor munosabatlarini qaror toptirish va uni rivojlantirishga xizmat ko'rsatish qaralmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik muhitini yaratish va uni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etganligi uchun soliq siyosati ham bizning respublikamizda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilganligi, shak-shubhasizdir.

Bir vaqtning o'zida puxta ishlab chiqilgan soliq siyosatining hayotga qanday tadbiriq etilishi shu siyosatni amalga oshirishda qo'llanilishi lozim bo'lgan soliq mexanizmiga uzviy bog'liqdir.

Soliq siyosatining makroiqtisodiy holatga ta'siri juda katta bo'lib, mamlakatda yaratiladigan yalpi ichki mahsulot va milliy daromadning o'zgarishi soliq siyosatining samarasiga bevosita bog'liqdir. Soliq siyosatining makroiqtisodiy holatga ta'sirini soliqlarning yalpi talab va yalpi taklifga, investitsion muhitga, iste'molga, iqtisodiy barqarorlikka ta'siri kabilar bilan baholash mumkin.

Soliq siyosatini amalga oshirishda muhim bir mezon bo'lib soliq stavkalari hisoblanadi.

Soliq stavkalarining o'zgartirilishi bevosita talablar yig'indisiga ta'sir qiladi. Iste'molning ham, investitsiyalarning ham hajmi soliqlarning katta-kichikligiga bog'liq bo'ladi. Masalan, budjetga soliq tushumi kamayib, davlat xarajatlari avvalgicha qolgan paytda iste'mol va investitsiya xarajatlarining o'sishi rag'batlantiriladi.

Yalpi talab qanchalik ko'paygani bilan u iqtisodiyotni ishlab chiqarish imkoniyatlari (mavjud resurslar va texnologiyalarning shartli miqdori va sifati) doirasidan tashqariga «surib qo'yishga» qodir bo'lmaydi. Ishlab chiqarish imkoniyatlari chegarasiga yaqinlashganda yig'ma talabning o'sishi asosan real ishlab chiqarishning emas, balki narxlarning ko'tarilishi hisobiga ro'y

beradi. Binobarin, rag'batlantiruvchi soliq-budjet siyosati iqtisodiyot pasayish vaziyatida bo'lgandagina chinakam ijobiy samara beradi. Soliq siyosati olib borilayotganda qisib chiqarish deb ataladigan vaziyat bilan to'qnashuv ro'y beradi. Masalan, davlat xarajatlari o'zgarmay turgan sharoitda soliq tushumlari kamaydi (yoki aksincha, davlat xarajatlari ko'payib, soliq tushumlari esa avvalgi darajasida qoldi). Davlat xarajatlari va daromadlari o'rtasidagi farqning ortishini (budjet kamomadining o'sishini) davlat qarzlari hisobiga qoplashga majbur. Bunda davlat obligatsiyalar chiqarishi mumkin, bu obligatsiyalarning sotilishi moliya bozori mablag'laridan foydalanish imkonini beradi. Bunday sa'y-harakat moliya bozorida milliy jamg'armalar taklifi kamayishiga olib keladi. Natijada foiz stavkalari ko'tariladi va xususiy investitsiyalar hajmi tushib ketadi. Biz ko'rgan holatda soliqlarning kamayishi tufayli kelib chiqqan budjet kamomadining o'sishi xususiy investitsiyalarni «surib chiqaradi»ki, buning natijasi o'laroq, yalpi talab darajasi o'zgarmay qoladi. Binobarin, qisqa muddat ichida surib chiqarish samarasi amal qilmaydi yoki sezilmaydigan darajada ro'y beradi: moliya bozori takomillashmagani (korxonalar kapital mablag' sarflash uchun pul oladigan kredit haqidagi bitimlar ilgari tuzib qo'yilgani) sababli investitsiyalar va jamg'armalar uzoq istiqboldagina tenglashadi.

Soliq siyosatining samaradorligi sof eksport samarasi bilan cheklanadi. Biz aniqlaganimizdek, soliqlarning kamaytirilishi milliy jamg'armalar miqdorini kichraytiradi hamda ichki foiz stavkalarini kattalashtiradi. Bunday vaziyat oqibatda faqat ichki (milliy) investitsiyalarning qisqarishigagina emas, balki mamlakatga chet el kapitalining oqib kirishi tezlashishiga ham olib keladi. Mazkur holatda xorij investitsiyalari o'sib borayotgan ichki foizli stavkalar bilan rag'batlantiriladi. Chet el kapitalining oqib kelishi milliy valyutaga talabni oshiradi. Natijada valyuta kursi ko'tariladi, sof eksport miqdori qisqaradi. Valyuta kursi ko'tarilganida milliy tovarlar jahon bozorida ancha qimmatlashadi, xorij tovarlari esa ichki bozorda arzonlashadi. Shunday qilib, soliqlarni kamaytirish tufayli jamiyat xarajatlarining kengayib ketishi eksportning qisqarishi va importning o'sishi bilan bog'liq yalpi talabning pasayishi hisobidan qisman tekislanadi. Bunday samara qayd

etilgan valyuta kurslari sharoitida amal qilmaydi: soliqlar kamaytirilganida valyuta kursi avvalgi darajasida qoladi hamda sof eksport tegishli ravishda o'zgarmaydi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, rag'batlantiruvchi soliq siyosati faqat qisqa muddatli turkumiy tebranishlar oqibati bo'lgan iqtisodiy pasayish sharoitida, faqat qayd etilgan valyuta kurslari paytida sezilarli makroiqtisodiy samara beradi. Vaqtning uzoq oraliqlarida esa u ta'sirli bo'lmaydi.

Endi soliqlarni qisqartirish oqibatlarini yalpi taklifga ta'sirini ko'rib chiqaylik. Mazkur tadbirning samarasi shundan iboratki, bunda taklifning egri chizig'i o'ngga qarab siljiydi - soliqlarning pasaytirilishi xarajatlarning qisqarishini (bu holat tadbirkorlarni ishlab chiqarishni kengaytirishga rag'batlantiradi) hamda «sof» ish haqining o'sishini (bu holat esa yollanma xodimlarni mehnat taklifini ko'paytirishga rag'batlantiradi) anglatadi. Bunda (soliqlarning kamaytirilishi oqibatida) yalpi talab odatda yalpi taklifga nisbatan ko'proq o'sib boradi. Shuning uchun ham ishlab chiqarishning kengayishi bilan bir qatorda narxlarning umumiy darajasi ko'tarilishi kuzatiladi.

Biroq yig'ma taklif darajasining o'zgarishi uzoq davom etadigan murakkab jarayondir. Shuning uchun ham makroiqtisodiy barqarorlik maqsadiga erishish uchun davlat eng avvalo yalpi taklifga emas, balki yalpi talabga ta'sir ko'rsatishga intiladi. Buning ustiga, hozirgi zamon iqtisodchilarining aksariyati hisoblashicha, makroiqtisodiy beqarorlik (iqtisodiy turkumlar) asosan yig'ma talab beqarorligining oqibatidir. Masalan, iqtisodiyot yalpi talabning salbiy o'zgarishi ta'siri tufayli pasayish jarayonini boshdan kechirmoqda. Bunday holatda davlat jamiyatning yig'ma xarajatlarini soliqlarni kamaytirish va davlat xarajatlarini kengaytirish vositasida rag'batlantirishga intiladi. Agar hukumat iqtisodiyotning «zo'riqishi»dan xavotirlansa yoki pulning qadrsizlanish sur'atlarini sekinlashtirishni istasa, u holda o'zining moliya siyosatini qattiq olib borishda soliqlarni oshirishi va davlat xarajatlarini qisqartirishi lozim bo'ladi.

Soliq tizimi - iqtisodiyotni rivojlantirish uchun investitsiya faoliyatini qo'llab quvvatlashning samarali mexanizmini o'zida

mujassam etishi lozim. Mamlakatda sog'lom investitsion muhitni shakllantirish murakkab makroiqtisodiy jarayonlardan biridir.

Soliq mexanizmidagi o'zgarishlar yalpi talab va yalpi taklifning o'zgarishiga ta'sir qilishi bilan birgalikda, investitsiyalar o'zgarishiga ham ta'sir etadi. Bunday olib qaraganda soliqlar va investitsiyalar o'rtasida uzviy aloqadorlik mavjud. Soliqlar vositasida yangidan yaratilgan qiymatning davlat va soliq to'lovchilar o'rtasida taqsimlanishi soliqlar va investitsiyalar o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlaydi. Soliqlar bo'yicha yengilliklar berilishi ko'p jihatdan soliq to'lovchilarni ishlab chiqarishga rag'batini kuchaytiradi, ularda ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi texnika va texnologiyalarni joriy qilish moyilligini kuchaytiradi. O'z navbatida soliqlar vositasida investitsiyalarning rag'batlantirilishi kelajakda davlat budjetiga undiriladigan soliq bazasini kengayishiga xizmat qiladi. Masalan, bu holatni birgina misol bilan izohlashimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Bozorni iste'mol tovarlari bilan to'ldirishni rag'batlantirish hamda ishlab chiqaruvchilar va savdo tashkilotlarining o'zaro munosabatlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi 2002 yil 13 noyabrda 390-son Qaroriga muvofiq yuqori sifatli, raqobatbardoshli iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni ko'paytirishni va ularning assortimentini kengaytirishni rag'batlantirish, ichki iste'mol bozorini ular bilan yuqori darajada to'ldirish maqsadida 2003 yildan 2008 yilga qadar yuridik shaxslardan olinadigan daromad (foyda) solig'i, kichik korxonalar va mikrofirmalar uchun yagona soliq, ayrim turdagi tovarlarga nisbatan belgilangan aksiz solig'i, yer solig'i bo'yicha bir qator imtiyozlar belgilanganki, ushbu imtiyozlar vositasida korxonalarning investitsiya mablag'lari kengaytirilishiga erishishi asosiy maqsad qilib qo'yilgan. Ushbu qayd etilgan imtiyozlarning eng xususiyatli tomoni shundan iboratki, imtiyozlar berilishi munosabati bilan bo'shaydigan mablag'lar korxonalar tomonidan faqat ishlab chiqarish hajmlarini ko'paytirish, ishlab chiqarilayotgan iste'mol tovarlarining assortimentini kengaytirish va raqobatbardoshligini oshirish bilan bog'liq tadbirlargagina sarflanishi mumkin yoki boshqacha qilib aytganda bo'shaydigan mablag'lar yuqoridagi tadbirlargagina investitsiya qilinishi

mumkin. Aks holda, ya'ni bo'shaydigan mablag'lardan boshqa maqsadlarda foydalanilgan hollarda ushbu mablag'lar, amaldagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan jarimalarni hisobga olgan holda to'liq hajmda budjetga undiriladi.

Soliqlar bilan investitsiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni yoritir ekanmiz, shuni alohida qayd etishimiz lozimki, investitsiyalarning o'sishi ham o'z navbatida soliqqa tortiladigan bazaning oshishiga olib keladi. Yuqoridagi misolimizga qaytadigan bo'lsak, malakatimiz soliq tizimida amal qilayotgan ushbu imtiyozlar investitsiyalarni o'sishiga olib kelishi bilan birgalikda kelajakda soliq bazasini ham kengayishiga xizmat qiladi.

Soliqlar vositasida yangidan yaratilgan qiymat ko'proq miqdorda davlat tomonidan o'zlashtirilsa korxonalarning ishlab chiqarishni kengaytirish imkoniyatlarini cheklaydi. Lekin bunda shuni ham ta'kidlash o'rinliki, buning ham ayrim ijobiy jihatlari mavjud. Ma'lumki, davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri norentabel sohalarga investitsiya kiritishdan iborat. Ishlab chiqaruvchilarga qanchalik imtiyozlar berilgan bilan ularda norentabel sohalarni investitsiya qilishga moyillikni kuchaytirmaydi. Chunki, ularning bunday faoliyati ularga kelajakda foyda bermaydi. Ana shuning uchun davlat soliqlar hisobiga shakllantirilgan mablag'lar hisobidan ana shunday sohalarga investitsiya kiritishini ham qaysidir ma'noda soliqlar va investitsiyalar o'rtasidagi aloqadorlikning bir ko'rinishi sifatida izohlash mumkin.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Soliq tizimi deganda nimani tushunasiz?
2. Soliq tizimi qanday guruhlariga tasniflanadi?
3. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimi shakllanishi nechta bosqichni o'z ichiga oladi?

Topshiriqlar

1. Soliq tizimi guruhlanishi bo'yicha amaliy ma'lumotlarni tahlil qilish.
2. Soliq va boshqa ijtimoiy kategoriyalarning o'zaro bog'liqligini o'rganib chiqish.
3. Soliqlar elementlarini to'liq o'rganish.

IV BOB. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH KONSEPSIYASINING MAZMUN- MOHIYATI VA USTUVOR YO'NALISHLARI

Reja:

- 4.1. O'zbekiston Respublikasining soliq siyosati kontsepsiyasini joriy qilishning asosiy omillari.
- 4.2. Soliq kontsepsiyasining asosiy vazifalari.
- 4.3. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida soliqlarni soddalashtirish.
- 4.4. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida soliq va soliqqa tortish masalalari
- 4.5. Yangi tahrirdagi Soliq kodeksiga kiritilgan o'zgarishlar.

Tayanch so'z va iboralar

Harakatlar strategiyasi, soliqlarni soddalashtirish, taraqqiyot strategiyasi, soliq siyosati strategiyasi, soliq siyosati taktikasi, soliq konsepsiyasi,

4.1. O'zbekiston Respublikasining soliq siyosati konsepsiyasini joriy qilishning asosiy omillari

Jamiyat iqtisodiy taraqqiyoti bir tomondan uning ichki mexanizmiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan boshqaruvning xarakteriga, ijtimoiy-siyosiy holatga, muvozanatga bog'liq bo'ladi. Mazkur jarayonda ijtimoiy siyosat alohida rol o'ynaydi. Ijtimoiy siyosat o'z navbatida ichki va tashqi madaniy-ma'rifiy, siyosiy, iqtisodiy siyosat kabilarga bo'linadi.

Iqtisodiy siyosat ham o'z navbatida moliya, pul-kredit, byudjet, soliq siyosati kabi turlarda amal qilib, ularni yaxlitligi makroiqtisodiy darajada qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari faoliyatlarining asosiy ajralmas qismiga aylanadi. Shu o'rinda soliq siyosatining mazmuniga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, yuqorida qayd etilganidek, soliq siyosati iqtisodiy siyosatning ajralmas bir bo'lagi bo'lib, davlatning muayyan davrda aniq

maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to'lovlarni amaliyotda ishlash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig'indisidir.

Mamlakat soliq tizimi xususiyatlari, yo'nalishlari, qanday soliqlarning joriy etilishi, ular o'rtasidagi nisbatni ta'minlash kabi masalalarni soliq siyosati belgilab beradi. Bugungi kunda respublikamiz soliq siyosatining huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi, O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi, «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni, hukumatning boshqa soliqqa oid qonun, qarorlari, Prezident Farmonlari va boshqa me'yoriy hujjatlar bilan izohlanadi. Hozirgi paytda respublikamiz soliq siyosatining asosi Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan va muvaffaqiyatli tarzda amaliyotda o'z aksini topayotgan iqtisodiy rivojlanishning besh tamoyilidir. Soliq siyosati ana shu tamoyillar asosida tashkil etilgan bo'lib, soliq sohasidagi samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Soliq konsepsiyasi - soliqlarning yo'nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g'oyalarining yaxlitligidir. Mamlakatimizda soliq konsepsiyasi bozor iqtisodiyotiga o'tish konsepsiyasiga asoslanadi. Agar soliq konsepsiyasi qanchalik chuqur ilmiy asosga ega bo'lsa, soliq siyosatining barqarorligi shunchalik mustahkam ta'minlanadi. O'z navbatida soliq konsepsiyasi esa soliqlar sohasidagi chuqur ilmiy tadqiqot ishlari hamda soliq amaliyotida o'ttirilgan boy tajribalarning o'zaro uyg'unligiga asoslangan g'oyalar samaradorligiga bog'liq bo'ladi.

Soliq siyosati barqarorligini ta'minlashda uning strategiyasi va taktikasi ishlab chiqilishi lozim. Amalga oshirilishi lozim bo'lgan tadbirlar xususiyati va muddatini e'tiborga olib soliq siyosati: soliq siyosati strategiyasi va soliq siyosati taktikasiga bo'linadi.

Soliq siyosati strategiyasida muayyan uzoqroq muddatga mo'ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarni asosiy yo'nalishlari va chora-tadbirlari ifodalanadi. Bu esa o'z navbatida ilmiy asoslangan soliq konsepsiyasi bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, respublikamizda jamiyat taraqqiyotining asosiy

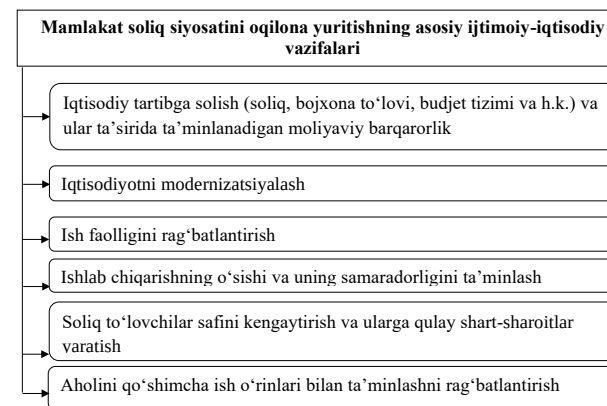
strategiyasi qilib erkin, ochiq bozor iqtisodiyotiga, erkin fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy, demokratik jamiyat qurish belgilangan. Soliq borasidagi ustuvor strategik vazifa esa davlat byudjeti va xo'jalik yurituvchi sub'yektlarni soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarida muayyan uyg'unlikni ta'minlovchi soliq tizimini shakllantirish va shunga mos ravishda takomillashtirib borishdan iboratdir yoki boshqacha qilib aytganda, soliq siyosati strategiyasi - soliq siyosatining uzoq muddatli yo'nalishi bo'lib, ijtimoiy va iqtisodiy strategiya belgilab bergan ulkan ko'lamli vazifalarni kelajakda bajarilishini ta'minlash ko'zda tutilgan moliyaviy tadbirlar yig'indisidir.

Soliq siyosati taktikasi esa belgilangan soliq siyosati strategiyasi ijrosini ta'minlovchi, tez-tez o'zgarib turuvchi say'i-harakatlarni bildiradi, ya'ni qisqa muddatli va kichik ko'lamli moliyaviy chora-tadbirlarni hal qilishga qaratilgan yo'nalishlar majmuasidir. Soliq siyosati konsepsiyasi soliq siyosati strategiyasiga nisbatan, soliq siyosati strategiyasi esa soliq siyosati taktikasiga nisbatan barqaror, ya'ni kam o'zgaruvchan bo'lib, ularning barchasi bir-biriga bog'liq holda, bir-birini to'ldirib turadi hamda yaxlit holda soliq siyosatining mohiyatini tashkil qiladi.

Soliq siyosati tarkibiy jihatdan quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- mamlakat miqyosida amal qiluvchi soliqlar va soliqsiz to'lovlarni qonuniy joriy etish;
 - amal qilayotgan soliqlarni samarali ishlashini ta'minlovchi mexanizm shakllantirish va takomillashtirish, soliqqa oid qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni takomillashtirib borish;
 - soliq siyosatini amalga oshiruvchi tegishli vakolatli organlarni tashkil etish va ularni ushbu sohadagi vazifalarini belgilash;
 - soliqqa tortish tizimini shakllantirishga qaratilgan chuqur ilmiy tadqiqotni amalga oshirish va ularni joriy etishni tashkil etish.
- Oqilona soliq siyosati va unga monand xizmat qilishga da'vat etilgan soliq stavkasi milliy iqtisodiyotga investitsiya oqimini oshirishga ham xizmat qiladi. Endigi kelayotgan budjet bosqichida turli mexanizmlarni qo'llash orqali soliq solish bazasini oshirish yoki pasaytirish, qolaversa imtiyozlarni qo'llashdan ko'ra

investitsiya hisobiga yangi korxonalar tashkil etish soliq munosabatlaridagi muammolarga to'g'ri yechim hisoblanadi.



1-rasm. Mamlakat soliq siyosatini oqilona yuritishning asosiy vazifalari

Respublikamizning mustaqillikka erishishi, o'zining mustaqil soliq tizimini shakllantirishni ham taqozo etadi. Shundan kelib chiqib, mustaqillikning dastlabki yillaridan e'tiboran mustaqil soliq tizimini shakllantirishga qaratilgan islohotlar izchillik bilan amalga oshirila boshlandi va ushbu islohotlarning samarasi o'laroq hozirgi paytga kelib respublikamizda bir qadar o'ziga xos bo'lgan soliq tizimi shakllantirildi. O'ziga xos bo'lgan soliq tizimining shakllantirishini soliq siyosatining samarasi sifatida e'tirof etish mumkin. Respublikamiz davlatchilik shaklidan kelib chiqib respublikamizda respublika byudjeti daromadlarini shakllantirishga qaratilgan umumdavlat soliqlari va mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishga qaratilgan mahalliy soliqlar va yig'imlar amal qiladi.

4.2. Soliq konsepsiyasining asosiy vazifalari

Soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi qabul qilinish zaruriyati sifatida quyidagilar e'tirof etildi:

- soliq yukini kamaytirish, soliqqa tortishni soddalashtirish va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish iqtisodiyotni jadal rivojlantirish hamda mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini yaxshilashning eng muhim shartlari hisoblanishi;

- iqtisodiy o'sishga, ishbilarmonlik va investitsiyaviy faollikni oshirishga, raqobat muhitini shakllantirishga, soliqlarning yig'iluvchanligiga to'sqinlik qilayotgan tizimli muammolarning mavjudligi;

- Harakatlar strategiyasida belgilangan soliq yukini kamaytirish va soliq solish tizimini soddalashtirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish vazifalarini amalga oshirish.

Soliq islohotini taqozo qilgan muammolar quyidagilar hisoblandi:

- soliq yukining yuqoriligi, teng taqsimlanmaganligi;
- QQSni undirishning samarasiz tizimi, aylanma mablag'larga to'sqinlik qiladigan majburiy to'lovlarning mavjudligi;

- Mehnatga haq to'lash fondi soliq stavkalarining yuqoriligi;
- individual xususiyatga ega bo'lgan imtiyozlarning keng tarqalganligi;

- axborot almashish, elektron soliq ma'muriyatchiligi hamda soliq nazoratining shakl va uslublari takomillashmaganligi;

- nazorat faoliyatini amalga oshirishda xavf-xatarlarni tahlil qilish va boshqarishning aniq tizimi yo'qligi;

- mahalliy soliqlarning yig'iluvchanlik darajasi pastligi, ko'chmas mulk va yer uchastkalarini to'liq hisobga olish va qiymatini obyektiv aniqlashning mavjud emasligi.

Soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasining asosiy yo'nalishlari:

- soliq yukini kamaytirish, soliq yukini umumbelgilan va soddalashtirilgan soliq to'lovchilar o'rtasida teng taqsimlash;

- soliqlarni unifikatsiyalash, birlashtirish, soliq hisobotlarini qisqartirish va soddalashtirish, operatsion xarajatlarni minimallashtirish;

- davlat budjeti daromadlari barqarorligini ta'minlash;
- soliq qonunchiligini soddalashtirish, hujjatlardagi qarama-qarshiliklar va ziddiyatlarni bartaraf etish, insofli soliq to'lovchilarni himoyalash;

- soliq qonunchiligining barqarorligini hamda Soliq kodeksi normalarining to'g'ridan-to'g'ri amal qilishini ta'minlash;

- xorijiy investorlar va investitsiyalar uchun qulay rejimni saqlab qolish, investorlar huquqlarini himoyalash;

- soliq nazoratining shakl va mexanizmlarini takomillashtirish, transfer narxlarni shakllantirish bilan bog'liq operatsiyalarga soliq solish tartibini joriy etish.

Soliq islohoti konsepsiyasining asosiy jihatlarini sifatida quyidagilarni e'tirof etamiz:

- soliqlarni soddalashtirish;

- soliq va to'lovlarning sonini qisqartirish;

- soliq stavkalarini pasaytirish;

- soliq yukini teng taqsimlash;

- biznesni xufiyona iqtisodiyotdan ochiq ishlashga chiqarish;

- investitsion jozibadorlikni oshirish.

4.3. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida soliqlarni soddalashtirish

Bozor iqtisodiyoti soliq siyosatini barqarorlashtirish uchun yangi yo'l ochib berdi. Bozor iqtisodiy munosabatlarini shakllantirishga qadar soliq siyosati davlat oldida turgan vazifalarni to'liq yechishga o'zlik qilganligi davlat miqyosida moliya resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatini yaratib bermadi. Majburiy to'lovlar orqali yuzaga keltirilgan moliyaviy resurslar mamlakat miqyosidagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni erkin faollik darajasiga ta'siri kuchaydi. Bunday ziddiyatlar o'tish davrining birinchi yillarda ham saklanib qolindi. Yuzaga kelgan holat jahop tajribasi va uz amalyotimizdan olingan jamiki foydali tajribalarni rad etgan holda o'zining mustaqil soliq siyosatimizni shakllantirish zaruriyatini kun tartibiga chiqardi.

O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2017-2021

yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasidagi iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish nomli uchinchi ustuvor yo'nalishida soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va tegishli rag'batlantiruvchi choralarni kengaytirish, shu bilan birga, tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish belgilab berildi²².

Soliq siyosatini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi qonuniyatlarni qabul qilinishi eng avvalo mamlakatimizda erkinlashtirish va islohotlarni chuqurlashtirishni huquqiy qonunlar nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, ham siyosiy vazifalarni xal qilishning asosiy sharti sifatida foydalana boshladi. Agarda mustaqillik yillarida bosib o'tilgan yillardagi muhim munosabatlarga nazar tashlasak, unda respublikamizni soliq siyosatining huquqiy asoslari mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab kuchga kirganligi bevosita mustaqil soliq siyosatini shakllantirish va davlat vazifalarini bajarishga xizmat qilishga qaralganligidan xulosa qilishimiz mumkin. Shuni dam alohida ta'kidlash joizki, respublikamizning mustaqil soliq siyosatini yurgizish O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham qayd etilgan.

4.4. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida soliq va soliqqa tortish masalalari

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning asosida tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga keng sharoitlar yaratib berish, iqtisodiy faoliyatini soliqlar vositasida rag'batlantirish va davlatning iqtisodiy qudratini yuksaltirish yotadi.

Mazkur maqsadlarni amalga oshirishda soliq tizimining o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Zero, aniq maqsadli, davlat tomonidan olib

borilayotgan iqtisodiy siyosatning mazmuniga mos bo'lgan, adolati va izchil soliq tizimining joriy etilishi, bir tarafdin tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini rag'batlantirsa, boshqa tarafdin davlatning iqtisodiy qudratini yuksaltirishga, mamlakat g'aznasining o'z vaqtida to'ldirilishiga sabab bo'ladi.

Yangi Taraqqiyot strategiyasida bu boradagi islohotlarni davom ettirish hamda iqtisodiyotga soliq yukini yanada kamaytirish va soliqqa oid tartib-taomillarni qisqartirish vazifalari belgilangan.

Soliq tizimida islohotlarni amalga oshirmay turib ertangi kunimizni, farovon jamiyat qurishni tasavvur qilib bo'lmaydi. 2019 yil dekabrda yangi tahrirdagi Soliq kodeksi qabul qilinib, to'g'ridan-to'g'ri qo'llanuvchi normalar joriy etildi. Soliqlar soni 13 tadan 9 taga kamaytirildi. Mulk solig'i stavkasi 5 foizdan 1,5 foizga, qo'shilgan qiymat solig'i 20 foizdan 15 foizga tushirildi.

Natijada tadbirkorlarning islohotlarga ishonchi ortib, soliq tushumlari 4 baravar ko'paydi. Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilar soni 6 mingdan 152 mingtaga yetdi. Endilikda bu boradagi ishlar izchil davom ettiriladi. Sababi Taraqqiyot strategiyasida bu boradagi islohotlarni davom ettirib, soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish vazifalari belgilangan.

Xususan, Taraqqiyot strategiyasining "Tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish" deb nomlangan 29-maqsadida 2026 yil borib iqtisodiyotga soliq yukini 27,5 foizdan 25 foizgacha kamaytirish maqsad qilingan. Shuningdek, 2023 yildan qo'shilgan qiymat solig'ini 12 foizgacha tushirish, keyinchalik yer va mulk soliqlarini birlashtirish mo'ljallangan.

Bu tufayli jarayonlar to'liq avtomatlashtiriladi, "yashirin iqtisodiyot" hajmini kamaytirish uchun soliq to'siqlari bartaraf etiladi, kadrlar salohiyati mustahkamlanadi. Demak, dunyodagi tez o'zgaruvchan, murakkab vaziyatda soliq tushumlari barqarorligini ta'minlash, tadbirkorlarga ko'mak berish lozim. Bu rivojlangan mamalakatlar qatoriga qo'shilishi uchun oldimizda dozarb vazifalarni qo'yadi.

²² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" PF4947-sonli farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6- son, 70-modda, 20-son, 354-modda.

4.5. Yangi tahrirdagi Soliq kodeksiga kiritilgan o'zgarishlar

Har qanday moliyaviy munosabatlarning tartibga soluvchisi soliqlarni joriy qilish bog'lanadi. Soliqlarning huquqiy asoslarini takomillashtirmasdan turib, boshqa moliyaviy kategoriyalarni muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlash mushkul.

2019 yildan boshlab joriy etilgan Soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasining eng asosiy g'oyasi soliq yukini kamaytirish, sodda va barqaror soliq tizimini qo'llashni ko'zda tutgan edi. Bu orqali iqtisodiyotimiz raqobatbardoshligini oshirish, tadbirkor va investorlar uchun har tomonlama qulay muhit yaratishga erishish ko'zda tutildi. Ushbu vazifalarni hisobga olgan holda joriy yilning 1 yanvar kundan yangi Soliq kodeksini amaliyotga joriy etildi.

Soliq tizimida soliq munosabatlarini tartibga solishda, tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishga xizmat qilishi ko'zda tutilgan mazkur Soliq kodeksini takomillashtirish o'zining dolzarbligini namoyon etdi.

Ta'kidlanganidek, ushbu Kodeks soliqlar va yig'implarni belgilash, joriy etish va bekor qilishga, hisoblab chiqarish hamda to'lashga doir munosabatlarni, shuningdek soliq majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi²³. Soliq munosabatlarini tartibga solish vazifasi yuklangan ushbu normativ-huquqiy hujjat soliq qonunchiligi bo'yicha eng yuqori turuvchi hujjat hisoblanadi. Ushbu hujjatning aniqligi va mukammalligini ta'minlash soliq to'lovchilar va soliq undiruvchilar faoliyatini muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Shunday ekan, soliq undiruvchilar va soliq to'lovchilar ma'lum tushunchalar mohiyatini tushunish uchun tushunchalar mohiyatini qidirib yurishiga to'g'ri kelmoqda. Ushbu masala bo'yicha, O'zbekiston Respublikasi Budget Kodeksida bo'lgani kabi, Soliq kodeksiga "Asosiy tushunchalar" deb nomlangan moddani kiritish maqsadga muvofiq. O'z navbatida O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksida kiritilmagan soliqqa oid tushunchalarga shu moddada aniqlik kiritish va O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining

²³ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi 1-moddasi. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.12.2019 y. www.lex.uz

tegishli moddalaridan shu moddaga tushunchalar ta'rifini olib o'tish lozim bo'ladi.

16-modda 1-bandida "Soliq deganda ushbu Kodeksda belgilangan, O'zbekiston Respublikasining Davlat budgetiga yoki davlat maqsadli jamg'armasiga (bundan buyon matnda budget tizimi deb yuritiladi) to'lanadigan majburiy beg'araz to'lov tushuniladi" deb ta'rif beriladi.

Soliq kodeksi va uning tarkibi ishlab chiqishda uni amaliyotda qo'llagan holda va seminar-konferensiyalar o'tkazgan holda ishlab chiqish maqsadga muvofiq. J.Fyurmanning ta'kidlashicha, soliq kodeksida o'zgarishlar faqatgina aytish bilan hal etilmaydi, bunda noaniqlik kuchayadi va oqibatda budget daromadlari darajasi xarajatlarga nisbatan ancha past bo'lishiga olib keladi²⁴.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. O'zbekiston Respublikasining soliq siyosati kontsepsiyasini joriy qilishning asosiy omillari nimalardan iborat?
2. Soliq konsepsiyasining asosiy vazifalari qaysilar?
3. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida soliq va soliqqa tortish masalalari qaysi bandlarda keltirilgan?

Topshiriqlar

1. Soliq kodeksida belgilangan o'zgarishlarni tahlil qilish.
2. Soliq sohasida raqamlashtirish jarayonlarini o'rganish.
3. Budget siyosati va soliq siyosatini yaxlitligini tadqiq qilish.

²⁴ Furman J. How to Increase Growth While Raising Revenue: Reforming the Corporate Tax Code // Tackling the Tax Code: Efficient and Equitable Ways to Raise Revenue. – 2020. – p. 287.

V BOB. QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I

Reja:

- 5.1. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar tarkibi
- 5.2. Qo'shilgan qiymat solig'ini soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi
- 5.3. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish tartibi
- 5.4. Qo'shilgan qiymat solig'i hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi
- 5.5. Alohida hollarda soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari
- 5.6. Elektron shaklda xizmatlar ko'rsatuvchi chet el yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Tayanch so'z va iboralar

Qo'shilgan qiymat, integratsion jarayonlar, importga solinadigan soliq, oborotga solinadigan soliq, realizatsiya hajmi, reimport bojxona rejimi, reeksport, elektron shaklda xizmatlarni realizatsiya qiluvchi, hisobvara-q-faktura

5.1. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilar tarkibi

Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) - bu tovarlar, ishlar xizmatlarni realizatsiya qilish jarayonida yuzaga keladigan pul munosabatlari doirasida yangi hosil qilingan qiymatning bir qismini budjet daromadiga iste'molchilar hisobidan majburiy to'lov sifatida undirilishidir.

O'zbekiston Respublikasida amal qilayotgan soliqlar orasida QQS muhim o'rin tutmoqda. Bilvosita tusdagi bu soliq budjet tushumlari orasida juda katta qiyosiy salmoqqa ham ega. O'zbekiston Respublikasida 1992 yilda (yanvar) qabul qilingan «Korxonalar, birlashma va tashkilotlardan undiriladigan soliqlar to'g'risida»gi Qonunga muvofiq uning undirilishida turli mikdoriy ko'rsatkichlar ishtirok etgan.

Qo'shilgan qiymat solig'ini davlat budjetining daromad qismiga jalb qilish g'oyasi dastlab XX asrning boshlarida yuzaga keldi. Bu taklifni birinchi marta Germaniya budjet amaliyotida joriy etishni 1919 yilda Vilgelm fon Simens ilgari surdi.

Qo'shilgan qiymat solig'ini amaliyotga joriy etish va undirish mexanizmi 1954 yilda fransuz moliyachisi Morris Lore tomonidan ishlab chiqildi. Dastlab yangi soliq Afrikaning Kot-d'Ivuar davlatida tajriba tariqasida qo'llanildi. Eksperimentdan o'tgan qo'shilgan qiymat solig'i Fransiyada qo'shilgan qiymat solig'i haqiqatda 1958 yildan boshlab joriy etildi. Hozirgi kunda 170 dan ortiq mamlakatlarda QQS qo'llaniladi.

XX asrning 70-yillarida qo'shilgan qiymat solig'i G'arbiy Yevropaning qator mamlakatlarining soliq amaliyotida joriy qilindi. Buning asosiy sababi va huquqiy asosi bo'lib, Yevropa iqtisodiy hamjamiyati tomonidan hamjamiyatga a'zo mamlakatlarda qo'shilgan qiymat solig'ini undirishni tartibga solishning huquqiy meyorlarini umumlashtirish to'g'risidagi maxsus Direktivaning qabul qilinishi hisoblanadi. Mazkur Direktiva 1977 yilda qabul qilindi va unda egri soliqlarning asosiy turi sifatida qo'shilgan qiymat solig'i e'tirof etildi.

Qo'shilgan qiymat solig'iga xos bo'lgan muhim xususiyatlardan biri shundaki, soliqqa tortishning obyekti bo'lib, nafaqat ichki bozordagi tovaroborot, balki mamlakat korxonalarining tashqi bozorlaridagi tovaroboroti ham hisoblanadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda, ko'pchilik hollarda, qo'shilgan qiymat solig'ini «Yevropacha» soliq deb ham atashadi. Buning asosiy sabablari shundaki, birinchidan, qo'shilgan qiymat solig'i dunyoda birinchi marta Yevropa davlati bo'lgan Fransiyada joriy etildi; ikkinchidan, 1977 yilda qabul qilingan Direktivaga asosan qo'shilgan qiymat solig'i bir vaqtning o'zida Yevropaning bir necha davlatlarida joriy etildi; uchinchidan, qo'shilgan qiymat solig'i G'arbiy Yevropadagi integratsion jarayonlarni shakllantirish va rivojlantirishda muhim rol o'ynadi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining to'lovchilari bo'lib, amaldagi qonun hujjatlariga asosan ushbu soliqni budjet oldida hisob-kitobini amalga oshiruvchi tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar tushuniladi. Jumladan:

- 1) soliq solinadigan oborotlarga ega bo'lgan yuridik shaxslar;

2) O'zbekiston Respublikasi norezidentlari tomonidan amalga oshirilayotgan soliq solinadigan oborotlar uchun qo'shilgan qiymat solig'i to'lash bo'yicha majburiyat yuklatiladigan yuridik shaxslar;

3) tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar (o'z ehtiyojlari uchun bojsiz olib kirish normalari doirasida tovarlar olib kiruvchi jismoniy shaxslar bundan mustasno);

4) oddiy shirkat soliq solinadigan oborotlarni amalga oshirayotganda zimmasiga uning ishlarini yuritish yuklatilgan (ishonchli shaxs) oddiy shirkat shartnomasining sherigi (ishtirokchisi).

Notijorat tashkilotlar (tadbirkorlik faoliyati doirasida tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oborotlari mustasno) hamda soliq solishning soddalashtirilgan tartibi bo'yicha soliq to'lovchilar qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilari bo'lib hisoblanishmaydi.

Soliq qonunchiligida nazarda tutilgan holda aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar bo'lgan yuridik shaxslar soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga yilning navbatdagi choragi boshlanguniga qadar bir oydan kechiktirmasdan, yangi tashkil etilayotgan aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar bo'lgan yuridik shaxslar esa faoliyat boshlanguniga qadar taqdim etiladigan yozma bildirishga asosan ixtiyoriy asosda qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashi mumkin.

Tovarlarni (ishlar, xizmatlarni) import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar import qilinayotgan ana shu tovarlar bo'yicha soliq to'lovchilari hisoblanadilar.

5.2. Qo'shilgan qiymat solig'ini soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

Qonunchilik hujjatlariga muvofiq, soliq solish obyekti sifatida quyidagilar e'tirof etiladi:

- soliq solinadigan oborot;
- soliq solinadigan import.

Tovarlarni (ish va xizmatlarni) realizatsiya qilish aylanmasi deganda – yuklab jo'natilgan tovarlar (ish va xizmatlar) qiymati

tushuniladi, ya'ni yuklab jo'natilgan tovarlar (ish va xizmatlar) uchun mablag'i kelib tushishi davridan qat'iy nazar korxona qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha budjet oldida hisob-kitoblarni amalga oshirishi shart.

Soliq solinadigan import deganda esa – O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga olib kirilayotgan tovarlar hisoblanadi (qo'shilgan qiymat solig'idan ozod etilgan import tovarlardan tashqari

QQS ga tortiladigan aylanmaga quyidagilarni kiritilishi amaldagi qonunlardan ko'zda tutilgan, ya'ni:

1) mol-mulkka bo'lgan mulk huquqini o'tkazish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish, shu jumladan:

tovarni va boshqa mol-mulkni jo'natish (sotish);

ustav fondiga (ustav kapitaliga) qo'shilgan hissa;

mol-mulkni bepul berish (ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish), shu jumladan yuridik shaxs xodimlariga ularning mazkur yuridik shaxs faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan shaxsiy ehtiyojlari uchun mol-mulkni bepul berish (ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish);

qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda boshqa tovarlarga (ishlarga, xizmatlarga) almashtirish uchun mol-mulkni berish (ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish);

qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda xodimga ish haqi hisobiga yoki muassisga (ishtirokchiga) dividendlar to'lash hisobiga mol-mulk berish (ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish);

garov bilan ta'minlangan majburiyatlar bajarilmagan taqdirda, garovga qo'yuvchi tomonidan garov narsasini berish;

zayom shartnomalari asosida tovar-moddiy xaziralarni berish;

2) bitta yuridik shaxsning bir tarkibiy bo'linmasi tomonidan boshqa tarkibiy bo'linmasiga, agar tarkibiy bo'linmalar soliq Kodeksiga muvofiq mustaqil soliq to'lovchilar bo'lsa, mol-mulkni berish, ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish;

3) mol-mulkni moliya ijarasiga (shu jumladan lizingga) berish;

4) to'lovni bo'lib-bo'lib to'lash sharti bilan tovarni jo'natish;

5) mol-mulkni operativ ijaraga berish;

6) intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqni o'tkazish yoki ulardan foydalanish huquqini berish.

Shu bilan birgalikda quyidagilar soliqqa tortiladigan oborotga kiritilmaydi:

1) soliq to'lovchining xarajatlari sifatida qaraladigan uning o'z ehtiyojlari uchun tovar berish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish;

2) bitta yuridik shaxsning bir tarkibiy bo'linmasi tomonidan boshqa tarkibiy bo'linmasiga ishlab chiqarish ehtiyojlari (zavod ichki oboroti) uchun;

3) soliq to'lovchining o'z ehtiyojlari uchun o'z kuchi bilan qurilish, montaj, qurilish-montaj ishlarini bajarishi;

4) garov qiymatiga ega bo'lgan qaytariladigan tarani, shu jumladan shisha idishni jo'natish. Qaytariladigan tara mahsulot solib jo'natilgan, qiymati ushbu mahsulot qiymatiga kiritilmaydigan hamda shu mahsulotni yetkazib berish uchun tuzilgan shartnomada (kontraktda) belgilangan shartlarda va muddatlarda mahsulot yetkazib beruvchiga qaytarilishi lozim bo'lgan taradir. Agar tara belgilangan muddatda qaytarilmasa, bunday tarani berish soliq solinadigan oborotga kiritiladi;

5) yuridik shaxsning ishtirokchisi (muassisi) muassislar (ishtirokchilar) tarkibidan chiqqanda (chiqib ketganda), shu jumladan tugatilganlik (bankrotlik) yoki qayta tashkil etilganlik munosabati bilan chiqqanda (chiqib ketganda) unga dastlabki hissa doirasida mol-mulkni berish, shuningdek oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha sherikka (ishtirokchiga) uning mazkur shartnoma bo'yicha sheriqlari (ishtirokchilari) umumiy mulkida bo'lgan ulushi qaytarilayotganda yoki bunday mol-mulk taqsimlanganda mol-mulkni berish;

6) tugallanmagan qurilishning asosiy vositalari, nomoddiy aktivlari va obyektlarini bepul asosida berish;

7) banklarning mol-mulkni o'z filiallariga berishi;

8) oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha sherikning (ishtirokchining) ulushi sifatida tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni), boshqa mol-mulk va mulkiy huquqlarni berish;

9) tovarlarni va boshqa mol-mulkni qayta ishlash asosida berish;

10) ishonchli boshqaruv shartnomasi asosida mol-mulkni mulkdordan ishonchli boshqaruvchiga berish;

11) ishonchli boshqaruv shartnomasi tugatilgan taqdirda, mol-mulkni mulkdorga berish;

12) obyekt qiymatini ijaraga beruvchi (lizingga beruvchi) oladigan ijara (lizing) to'lovining bir qismi tarzida qoplash.

Soliqqa tortiladigan obyektlar ichki imkoniyatlardan yoki davlat budjetining daromadlarni dinamik o'chishidan kelib chiqqan holda Oliy Majlis tomonidan berilgan vakolatli ijro Davlat organlar tomonidan o'zgartirishlar kiritish mumkin. Bunday o'zgartirishlar vakolatli davlat organlar tomonidan qabul qilinadigan qarorlarda, nizomlardan yoki yo'riqnomalar o'z aksini topgan holda soliq to'lovchilariga yetkazdiriladi.

Tovarlarini (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish aylanmasiga, agar ularni realizatsiya qilish joyi O'zbekiston Respublikasi hududi bo'lsa, qo'shilgan qiymat solig'i solinadi.

Quyidagi shartlar yoxud ulardan biri mavjud bo'lgan taqdirda, O'zbekiston Respublikasi hududi tovarlarni realizatsiya qilish joyi deb e'tirof etiladi:

tovar O'zbekiston Respublikasi hududida turgan bo'lsa va bitim natijasida O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga chiqarilmaydigan bo'lsa (yuklab jo'natilmaydigan va tashilmaydigan bo'lsa);

jo'natish yoki tashish boshlangan paytda tovar O'zbekiston Respublikasi hududida turgan bo'lsa.

Quyidagi hollarda O'zbekiston Respublikasi hududi ishlarni, xizmatlarni realizatsiya qilish joyi deb e'tirof etiladi, agar:

1) ishlar, xizmatlar O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan ko'chmas mulk bilan bog'liq bo'lsa. Bunday ishlar, xizmatlar jumlasiga, xususan, qurilish, montaj, qurilish-montaj, ishga tushirish-sozlash, ta'mirlash, restavratsiya qilish, ko'kalamzorlashtirish ishlari, shuningdek ko'chmas mulkni ijaraga berish kiradi;

2) ishlar, xizmatlar O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan ko'char mulk (transport vositalari bundan mustasno) bilan bog'liq bo'lsa;

3) xizmatlar haqiqatda O'zbekiston Respublikasi hududida turizm, madaniyat, san'at, ta'lim, jismoniy tarbiya va sport sohasida ko'rsatilayotgan bo'lsa;

4) ishlarni, xizmatlarni sotib oluvchi faoliyatini O'zbekiston Respublikasi hududida amalga oshirayotgan bo'lsa. Ishlarni (xizmatlarni) sotib oluvchi yuridik shaxs davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi asosida, bunday asos bo'lmagan taqdirda esa, yuridik shaxsning ta'sis hujjatlarida ko'rsatilgan joy, yuridik shaxsning doimiy faoliyat ko'rsatadigan ijro etuvchi organi joylashgan yer, agar ishlar (xizmatlar) muayyan doimiy muassasa orqali bajarilgan (ko'rsatilgan) bo'lsa, ushbu doimiy muassasa joylashgan yer asosida O'zbekiston Respublikasining hududida haqiqatda hozir bo'lib turgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasining hududi sotib oluvchining faoliyati amalga oshiriladigan joy hisoblanadi. Ushbu bandning qoidalar quyidagi hollarda qo'llaniladi:

- intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquq o'tkazilgan yoki ulardan foydalanish huquqi berilganda;

- maslahat berish, auditorlik, yuridik (advokatlik), buxgalterlik, reklama, injiniring xizmatlari, shuningdek axborotga ishlov berish xizmatlari ko'rsatilganda. Injiniring xizmatlari jumlasiga mahsulotni (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish va realizatsiya qilish jarayoniga tayyorgarlik, sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa obyektlar qurilishi hamda ulardan foydalanilishga tayyorgarlik bo'yicha muhandislik-maslahat berish yo'sinidagi xizmatlar, loyihalash oldi va loyihalash xizmatlari (texnik-iqtisodiy asoslarni, loyiha-konstruktorlik yechimlarini tayyorlash va boshqa shunga o'xshash xizmatlar) kiradi. Axborotga ishlov berish xizmatlari jumlasiga axborot massivlarini to'plash va umumlashtirish, tizimlashtirish hamda bu axborotga ishlov berish natijalarini foydalanuvchilar tasarrufiga taqdim etish xizmatlari kiradi;

- xodimlar berish agar xodimlar sotib oluvchi o'z faoliyatini amalga oshirayotgan joyda ishlayotgan bo'lsa;

- ko'char mulk ijaraga berilganda, transport vositalari bundan mustasno;

- tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) olish bo'yicha vositachi (ishonchli shaxs), shuningdek ushbu qismda nazarda tutilgan

xizmatlarni amalga oshirish uchun shartnomaning (kontraktning) asosiy ishtirokchisi nomidan jalb etuvchi shaxs xizmatlari ko'rsatilganda;

- chet ellik aloqa operatorlari tomonidan aloqa xizmatlari ko'rsatilganda;

Agar ishlarni, xizmatlarni realizatsiya qilish boshqa asosiy ishlarni, xizmatlarni realizatsiya qilishga nisbatan yordamchi xususiyatga ega bo'lsa, asosiy ishlar, xizmatlar realizatsiya qilingan joy yordamchi realizatsiya qilish joyi sifatida e'tirof etiladi.

Soliq solinadigan baza.

1.Realizatsiya qilinayotgan tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) qiymati asosida, unga qo'shilgan qiymat solig'ini kiritmagan holda belgilanadi.

2.Tovarlar (ishlar, xizmatlar) tannarxidan yoki tovarlar olingan narxdan (tovarni olish bilan bog'liq xarajatlar ham hisobga olingan holda) past narxlarda realizatsiya qilingan taqdirda, shuningdek tovarlar (ishlar, xizmatlar) bepul berilganda soliq solish maqsadlari uchun soliq solinadigan baza tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) tannarxidan yoki tovarlar olingan narxdan (tovarni olish bilan bog'liq xarajatlar hisobga olingan holda) kelib chiqqan holda belgilanadi.

3.Tovarlar qayta ishlashga berilgan xom ashyo va materiallardan tayyorlangan taqdirda, soliq solinadigan baza qo'shilgan qiymat solig'ini kiritmagan holda ularni qayta ishlash xizmatlarining qiymati asosida, aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha esa, ularni qayta ishlash xizmatlari qiymati asosida.

4.Qurilish, qurilish-montaj va ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy ishlar, xizmatlar bo'yicha, shuningdek obyektlarni foydalanishga tayyor holda qurishda shartnomaviy narxlardan kelib chiqqan holda hisob-kitob hujjatlari haq to'lash uchun taqdim etilgan, bajarilgan va buyurtmachi tomonidan tasdiqlangan ishlarning, xizmatlarning qo'shilgan qiymat solig'i kiritilmagan qiymati soliq solinadigan bazadir.

5.Pudrat yoki ikkilamchi pudrat tashkilotlari tomonidan obyektlar qurish uchun qurilish pudrati shartnomasi tuzilgan taqdirda, bajarilgan va tasdiqlangan ishlarning pudratchi (yordamchi pudratchi) va buyurtmachining soliq solish maqsadida

realizatsiya qilingan deb hisoblanadigan materiallari qiymati kiritilgan, ushbu bo'limda belgilangan tartibda qo'shilgan qiymat solig'i hisoblangan qiymat soliq solinadigan bazadir.

6.Qurilish-montaj, ta'mirlash va ta'mirlash-qurilish ishlarini bajarish uchun shartnoma tuzilganda, agar shartnomaga binoan bu ishlarni materiallar bilan ta'minlash vazifasi buyurtmachining zimmasida bo'lsa, ushbu materiallarga bo'lgan mulk huquqi buyurtmachining o'zida saqlanib qolgan taqdirda, bajarilgan hamda tasdiqlangan ishlarning buyurtmachi materiallarining qiymati kiritilmagan qiymati soliq solinadigan bazadir.

7.Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilar bo'lgan savdo korxonalari import qilgan tovarlar realizatsiya qilingan taqdirda, soliq solinadigan baza realizatsiya qilinayotgan tovarlarning qo'shilgan qiymat solig'i kiritilmagan qiymatidan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Bunda soliq solinadigan baza mazkur tovar import qilinganda qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish uchun qabul qilingan qiymatdan past bo'lishi mumkin emas.

8.Aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq solinadigan bazaga aksiz solig'ining summasi kiritiladi.

9.Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar realizatsiya qilingan taqdirda, soliq solinadigan baza qo'shilgan qiymat solig'i summasini ham o'z ichiga oladigan, ularning realizatsiya qilish narxi bilan qoldiq qiymati o'rtasidagi ijobiy farq sifatida belgilanadi.

10.Mol-mulk moliya ijarasiga, shu jumladan lizingga berilgan taqdirda, soliq solinadigan baza qo'shilgan qiymat solig'i summasini o'z ichiga oladigan, chiqib ketayotgan aktiv qiymati bilan uning balans (qoldiq) qiymati o'rtasidagi ijobiy farq sifatida belgilanadi.

11.Tugallanmagan qurilish obyekti realizatsiya qilingan taqdirda, soliq solinadigan baza qo'shilgan qiymat solig'i summasini ham o'z ichiga oladigan, tugallanmagan qurilish obyekti realizatsiya qilish narxi bilan balans qiymati o'rtasidagi ijobiy farq sifatida belgilanadi.

12.Transport ekspeditsiyasi shartnomasi bo'yicha xizmatlar ko'rsatilgan taqdirda, ekspeditorning soliq solinadigan bazasi qo'shilgan qiymat solig'ini ham o'z ichiga oladigan, mukofot

tariqasida olinishi lozim bo'lgan summadan kelib chiqqan holda belgilanadi.

13.Vositachilik shartnomasi, topshiriq yoki vositachilik xizmatlari ko'rsatish bo'yicha boshqa shartnoma asosida o'zga shaxsning manfaatlarini ko'zlab xizmatlar ko'rsatilgan taqdirda, qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha soliq solinadigan baza qo'shilgan qiymat solig'i summasini ham o'z ichiga oladigan, ko'rsatilgan xizmat uchun pul mukofoti (foiz) tariqasida olinishi lozim bo'lgan summadan kelib chiqqan holda belgilanadi.

14.Vositachilik shartnomasiga, topshiriqqa binoan ishonchli shaxs yoki komitent O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan taqdirda, soliq solinadigan baza realizatsiya qilinayotgan tovarlarning qo'shilgan qiymat solig'i qo'shilmagan qiymatidan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Bunda soliq solinadigan baza mazkur tovar import qilinganida qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish uchun qabul qilingan qiymatdan past bo'lishi mumkin emas.

16.Garovga qo'yuvchi garov mol-mulkini garov bilan ta'minlangan majburiyatni bajarish hisobiga topshirgan taqdirda, garovga qo'yuvchining soliq solinadigan oboroti miqdori garovga oluvchi tomonidan realizatsiya qilingan mol-mulk qiymatidan kelib chiqqan, biroq qo'shilgan qiymat solig'ini qo'shmagan holda mazkur garovga qo'yilgan mol-mulkka olingan zayom mablag'lari summasidan kam bo'lmagan miqdorda belgilanadi.

Garovga topshirilgan asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar va qurilishi tugallanmagan obyektlar bo'yicha garovga qo'yuvchining soliq solinadigan bazasi qo'shilgan qiymat solig'ini ham o'z ichiga oladigan, ularning realizatsiya qilish narxi bilan balans (qoldiq) qiymati o'rtasidagi ijobiy farqdan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Keyinchalik realizatsiya qilish uchun yuridik shaxslar tomonidan davlat rezervidan olingan, narxlari davlat tomonidan tartibga solinishi belgilangan tovarlar bo'yicha soliq solinadigan baza realizatsiya qilish narxi va davlat rezervidan olingan narx o'rtasidagi ijobiy farq sifatida aniqlanadi.

5.3. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish tartibi

Hozirgi kunda soliq Kodeksiga ko'ra respublikamizda 12 foizli va "0" foizli stavka qo'llanilib kelinmoqda. Umuman olganda "0" stavka deganda korxona ishlab chiqarayotgan tovarlarning (bajarilgan ish, xizmatlarning) qiymatiga qo'shilgan qiymat solig'i qo'llanilmaydi, ya'ni "nol" ga teng degani.

Qo'shilgan qiymat solig'ining to'langan summolari hududiy bojxona organlarining depozit hisobvaraqlariga kirim qilinib, keyin ular Respublika budjetining daromadiga qayd etilishi kerak. Bunda, shu jumladan qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha hisoblab yozilgan bo'nak to'lovlari summolari to'lovchi tomonidan hududiy bojxona organlarining depozit hisobvaraqlariga kirim qilinishi kerak. Ko'rsatilgan summalar yuk kelishiga qarab tuzatiladi, so'ngra ular respublika budjetining daromadiga qayd etiladi.

Bojxona organlari uch kun davomida undirilgan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini respublika budjetining daromadiga o'tkazadilar. Bojxona organlari qo'shilgan qiymat solig'ining to'g'ri hisoblab yozilishi va o'z hisobvaraqlaridan respublika budjetining daromadiga o'z vaqtida o'tkazilishi uchun javobgardirlar.

Ortiqcha to'langan yoki undirilgan qo'shilgan qiymat solig'i summasi o'ttiz kun ichida qaytarilishi yoki bo'lg'usi to'lovlar hisobiga qayd etilishi kerak.

Qo'shilgan qiymat solig'i ishlab chiqarish va sotishning har bir bosqichida mahsulot/xizmatlarni sotish narxiga mamlakatda amalda bo'lgan foiz stavkasi bo'yicha hisoblangan narxga ustama shaklida kiritiladi.

Yakuniy iste'molchi mahsulot/xizmatning to'liq narxini sotib olish vaqtida QQS bilan birga to'laydi. Aslida, qo'shilgan qiymat solig'i davlat byudjetiga avvalroq o'tkazila boshlaydi, chunki mahsulot/xizmat tannarxiga "qo'shilgan" qiymatning uning bir qismiga soliq uni ishlab chiqarish va sotish zanjirining har bir ishtirokchisi tomonidan to'lanadi.

Quyidagi misolni ko'rib chiqamiz:

2-jadval

12%lik QQS bo'yicha soliqni to'lash sxemasi

Tovarni harakatlanish bosqichlari	Sotib olish qiymati, QQSsiz	Sotib olishdagi QQS	Sotish qiymati, QQSsiz	Sotishdagi QQS	Sotish narxi	Budjetga to'lanadigan QQS
Xom-ashyo ishlab chiqaruvchisi	-	-	1000	120	1120	120
Tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchisi	1000	120	2000	240	2240	120
Ulgurji sotuvchi	2000	240	2500	300	2800	60
Chakana sotuvchi	2500	300	3000	360	3360	60
Oxirgi iste'molchi	3000	360	-	-	-	-

Ushbu zanjirdagi har bir sotuvchi sotish narxiga QQSni o'z ichiga oladi va har bir oraliq xaridor sotib olish uchun avval to'lagan soliq summasini to'lashi kerak bo'lgan summadan ushlab qolish huquqiga ega. Shunday qilib, ushbu misoldagi QQS to'lovchilari xom ashyo ishlab chiqaruvchi, tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi, ulgurji va chakana sotuvchi; sotib olish vaqtida QQS yuki to'liq yakuniy iste'molchiga tushadi.

5.4. Qo'shilgan qiymat solig'i hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

To'lovchi ortiqcha to'langan yoki undirilgan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini qaytarishni talab qilib, ular to'langan yoki undirilgan paytdan boshlab bir yil davomida murojaat qilishi mumkin. Ortiqcha to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini qaytarish bojxona organlariga quyidagi hujjatlar taqdim etilganda amalga oshiriladi:

- to'lovchining yozma arizasi, unda ortiqcha to'lash yoki undirishning sabablari ko'rsatiladi, shuningdek pul mablag'lari qaytarilishi kerak bo'lgan to'lovchining bank rekvizitlari beriladi;
- unga muvofiq qo'shilgan qiymat solig'i hisoblab chiqarilgan va undirilgan bojxona yuk deklaratsiyasi;

- ijro etilishi to'g'risida vakolatli bank belgisi qo'yilgan, tegishli qo'shilgan qiymat solig'i summalarini to'lashga doir to'lov hujjati;
- tovarlarning chegaradan haqiqatda olib o'tilgani to'g'risida chegara bojxonasining belgisi qo'yilgan tovarlarga ilova qilinuvchi hujjatlar.

Ortiqcha to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini qaytarish umumiy tushumlar hisobiga amalga oshiriladi.

Ortiqcha to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summalarini qaytarishning boshqa qoidalar O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi 2000 yil 29 iyunda 02/8-27-son bilan tasdiqlagan Ortiqcha to'langan yoki undirilgan bojxona to'lovlarini qaytarish to'g'risida yo'riqnomaga ko'ra (ro'yxat raqami 947, 14 iyul 2000 yil) tartibga solinadi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining to'g'ri hisoblab chiqarilishi va o'z vaqtida to'lanishi uchun javobgarlik deklarant (to'lovchi) zimmasiga yuklanadi. Qo'shilgan qiymat solig'i belgilangan tartibga muvofiq to'lanmagan taqdirda tegishli to'lovlarning summolari bojxona organlari tomonidan ularni to'lash uchun javobgar shaxslardan so'zsiz tartibda, bojxona qonunlari tomonidan belgilangan miqdorda penyani hisoblab yozish bilan undiriladi. Qo'shilgan qiymat solig'ining to'g'ri hisoblab yozilishi va budjetga to'lanishi ustidan nazoratni bojxona organlari bojxona va soliq qonunlariga muvofiq amalga oshiradilar.

Korxonalar qo'shilgan qiymat solig'ining to'g'ri hisoblanishi va o'z vaqtida to'lanishi uchun O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Soliqlar to'g'risidagi qonunlarning to'g'ri qo'llanilishi ustidan nazorat O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonuniga, O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga va O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlariga muvofiq davlat soliq xizmati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Qo'shilgan qiymat solig'ini to'g'ri hisoblab chiqarilgani va o'z vaqtida to'lanishi bo'yicha javobgarlik soliq to'lovchining zimmasiga yuklanadi. Qo'shilgan qiymat solig'i to'lanmagan taqdirda belgilangan tartibga muvofiq to'lanishi lozim bo'lgan to'lovlar summasi soliq qonun hujjatlarida belgilangan miqdorda

penya hisoblangan holda soliq organlari tomonidan undiriladi. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'g'ri hisoblab chiqarish va budjetga to'lash ustidan nazoratni soliq organi soliqqa oid qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiradilar.

5.5. Alohida hollarda soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Agar oddiy sheriklik shartnomasi (qo'shma faoliyat to'g'risidagi shartnoma) taraflaridan kamida bittasi O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxsi yoki O'zbekiston Respublikasining soliq rezidenti bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkor bo'lsa, soliqqa tortish maqsadida umumiy hisob-kitoblar amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 239-moddasiga muvofiq ko'paytirilishi va soliqqa tortilishi kerak bo'lgan operatsiyalar bunday ishtirokchi tomonidan amalga oshirilishi kerak.

Ushbu qoida oddiy sheriklik shartnomasiga (qo'shma faoliyat to'g'risida shartnoma) muvofiq jamiyat ishlarini boshqarish kimga ishonib topshirilganidan qat'i nazar, amal qiladi.

Oddiy sheriklik shartnomasi (qo'shma faoliyat shartnomasi), kontsessiya shartnomasi yoki mulkni ishonchli boshqarish shartnomasiga muvofiq operatsiyalarni amalga oshirayotganda jamiyatning ishonchli vakili, konsessioneri yoki ishonchli vakili soliq to'lovchining ushbu bo'limda ko'rsatilgan majburiyatlarini o'z zimmasiga oladi.

Oddiy sheriklik shartnomasi (qo'shma faoliyat shartnomasi), kontsessiya shartnomasi yoki mulkni ishonchli boshqarish shartnomasi bo'yicha tovarlar (xizmatlar) realizatsiya qilinganda jamiyatning ishonchli vakili, konsessioneri yoki ishonchli vakili qonun hujjatlarida belgilangan tartibda tegishli hisobvaraq-fakturalarni rasmiylashtiradi. soliq qonunchiligida nazarda tutilishi kerak.

Yuridik shaxs qayta tashkil etilganda uning soliq majburiyati Soliq kodeksining 92-moddasiga muvofiq ushbu moddada ko'rsatilgan xususiyatlarni hisobga olgan holda uning voris(lar)i tomonidan bajariladi.

Yuridik shaxsni qayta tashkil etishda, qayta tashkil etish shaklidan qat'i nazar, u qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxsga birlashtiriladi va (yoki) ushbu shaxs tomonidan tovarlar (xizmatlar) olingan (importi) paytida to'lanadi, biroq u qayta tashkil etilgan yuridik shaxsga tegishli bo'lgan summada hisobga olinadi. To'lanmagan summa. Soliq hisobi, agar huquqiy vorisi ushbu bo'limda belgilangan tartibda soliq to'lovchi sifatida ro'yxatga olingan bo'lsa, ushbu yuridik shaxsning huquqiy vorisi tomonidan amalga oshirilishi kerak.

Soliq summolari qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxsning huquqiy vorisi tomonidan tovarlar (xizmatlar) olinganida qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxsga berilgan hisobvara-q-fakturalar, shuningdek huquqiy vorisga berilgan hisobvara-q-fakturalar bo'yicha hisoblanadi. Kvitatsiya. Tovarlarni (xizmatlarni) oladi. Soliq summalarini hisobga olish qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs tomonidan tovarlarni (xizmatlarni) sotib olish bilan bog'liq majburiyatlar bo'yicha qarz huquqiy vorisga o'tkazilgandan keyin to'liq hajmda amalga oshiriladi.

Tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishda soliq solish tanlangan bojxona rejimiga qarab quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

1) tovarlar erkin muomala (import) bojxona rejimiga joylashtirilganda soliq to'liq hajmda hisoblanadi;

2) tovarlarni reimport bojxona rejimiga joylashtirishda soliq to'lovchi tovarlarni olib chiqishda to'lashdan ozod qilingan soliq summalarini yoki Soliq kodeksiga muvofiq tovarlar olib chiqib ketilishi munosabati bilan unga qaytarilgan summalarini to'laydi. O'tkazilgan summalarini to'lash bojxona to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi;

3) tovarlar tranzitda, bojxona omborida, reeksportda, bojsiz savdoda, erkin bojxona hududida, yo'q qilinganda, davlat foydasiga rad etishda, shuningdek deklaratsiya taqdim etilganda soliq to'lanmaydi. bojxona organi;

4) tovarlar O'zbekiston Respublikasining bojxona hududida qayta ishlash bojxona rejimiga joylashtirilganda, qayta ishlangan mahsulotlar O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan muayyan muddatda olib chiqilishi sharti bilan soliq to'lanmaydi;

5) tovar bojxona qonunchiligida belgilangan tartibda vaqtincha olib kirish bojxona rejimiga joylashtirilgan taqdirda soliq to'lashdan to'liq yoki qisman ozod qilish qo'llaniladi;

6) qayta ishlash bojxona rejimiga joylashtirilgan qayta ishlangan tovarlarni bojxona hududidan tashqariga olib kirishda soliq bojxona qonunchiligiga muvofiq to'langan bo'lsa;

7) agar tovarlar ichki iste'mol uchun qayta ishlash bojxona rejimiga joylashtirilganda soliq to'liq to'langan bo'lsa.

5.6. Elektron shaklda xizmatlar ko'rsatuvchi chet el yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Sotish joyi O'zbekiston Respublikasi bo'lgan elektron shaklda xizmatlarni realizatsiya qiluvchi xorijiy yuridik shaxslar jismoniy shaxslarga bunday xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan qismi soliq to'lovchilar deb e'tirof etiladi.

Chet el yuridik shaxslari jismoniy shaxslarga Soliq kodeksining 282-moddasida nazarda tutilgan xizmatlarni elektron shaklda ko'rsatsa va ularni amalga oshirish joyi O'zbekiston Respublikasi bo'lsa, chet el yuridik shaxslari bilan topshiriq, vositachilik, agentlik shartnomalari yoki boshqa shartnomalar tuziladi. Xorijiy yuridik shaxslarga bunday xizmatlar ko'rsatuvchi shaxslar. Bunday xizmatlarni sotish bilan bog'liq operatsiyalar bo'yicha soliq agentlari xuddi shunday shartnomalar asosida jismoniy shaxslar bilan hisob-kitoblarni amalga oshirishda bevosita ishtirok etuvchi vositachilardir.

Agar bunday xizmatlar ketma-ketlikda vositachi bo'lgan bir nechta yuridik shaxslarning, jismoniy shaxslar bilan hisob-kitoblarda bevosita ishtirok etuvchi vositachi bo'lgan xorijiy yuridik shaxsning hisob-kitoblarida ishtirok etish yo'li bilan ko'rsatilsa, ushbu xizmatlarni ko'rsatuvchi xorijiy yuridik shaxs mavjud bo'lishidan qat'i nazar yuridik shaxs bilan tuzilgan shartnomada u soliq agenti sifatida tan olinadi.

Bunday xizmatlar O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslariga va O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan O'zbekiston Respublikasining norezident yuridik shaxslariga doimiy muassasalar orqali ko'rsatilgan taqdirda, bunday

xizmatlarning xaridorlari bo'lgan shaxslar soliq agentlari hisoblanadilar.

Chet el yuridik shaxsi Soliq kodeksining 282-moddasida ko'rsatilgan jismoniy shaxslarga sotilgan joyi O'zbekiston Respublikasi deb e'tirof etilgan elektron xizmatlar ko'rsatsa va ushbu yuridik shaxsning o'zi vositachilarsiz xizmatlarni oluvchi bo'lsa, ular bilan hisob-kitoblarni amalga oshiradi. Jismoniy shaxslar ro'yxati tasdiqlanishi kerak bo'lgan boshqa hujjatlar asosida tuziladi. Soliq organida bunday xizmatlar ko'rsatishda soliq agenti deb tan olingan vositachi bo'lgan xorijiy yuridik shaxsni ro'yxatdan o'tkazish (ro'yxatdan chiqarish) xuddi shunday tartibda amalga oshiriladi.

Chet el yuridik shaxslari tomonidan davlat ro'yxatidan o'tkazish (ro'yxatdan chiqarish) to'g'risidagi ariza soliq organiga xizmatlar ko'rsatish boshlangan (tugatilgan) kundan e'tiboran o'ttiz kalendar kundan kechiktirmay elektron shaklda taqdim etiladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Qo'shilgan qiymat qanday tarkib topadi?
2. Qo'shilgan qiymat solig'i ilk bor qaysi davlatda kim tomonidan joriy etilgan?
3. Qo'shilgan qiymat solig'ining davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati qanday?
4. Qo'shilgan qiymat solig'ini qanday shaxslar to'laydi?

Topshiriqlar

1. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha chet davlatlar tajribasini o'rganib chiqish.
2. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash va hisobotni taqdim etish tartibini o'rganish.
3. Import qilinadigan ish va xizmatlarga qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash formulasini aniqlang.

VI BOB. AKSIZ SOLIG'I

Reja:

- 6.1. Aksiz solig'ini to'lovchilar tarkibi
- 6.2. Aksiz solig'ini soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi
- 6.3. Aksiz to'lanadigan tovarlar va xizmatlarning ro'yxati. Soliq stavkalari
- 6.4. Aksiz solig'ini hisoblab chiqarish va hisobotini taqdim etish tartibi

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, bilvosita soliq, aksiz solig'i solinadigan tovarlar, advalor stavka, qat'iy stavka, naturada ifodalangan o'lchov birligi.

6.1. Aksiz solig'ini to'lovchilar tarkibi

Aksizlarning tarixiga e'tibor beradigan bo'lsak, ushbu soliq juda qadimdan qo'llanib kelingan soliq turidir. Aytaylik, qo'shilgan qiymat solig'idan farqli o'laroq aksizlar azaldan davlatlar rahbarlari (shohlar, monarxlar, imperatorlar) tomonidan mamlakat xazinasini to'ldiruvchi yagona manba sifatida joriy etilgan.

Aksizlar bilvosita soliqqa tortishning qadimgi shakllaridan biri bo'lib, ularning tilga olinishi qadimgi Rim davrlariga to'g'ri keladi. O'sha vaqtda tuzga va boshqa bir qancha keng iste'mol qilinadigan mahsulotlarga aksiz solig'i qo'llanilgan. Aksizlar X-XI asrlarda paydo bo'lib, qaysiki aksiz solig'iga birinchi marta spirt ichimliklaridan undiriladigan bo'ldi. Keyingi yuz yillar mobaynida kuchli spirtli ichimliklardan aksiz olinishi maydoni ancha kengayib borgan. Albatta, aynan "aksiz solig'i" nomi bilan nomlanmagan bo'lsada, bu soliq xozirda "aksiz solig'i" nomi bilan atalmish soliq turining vazifasini to'laligicha bajargan. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, Rossiya podsholigida 1901 yilda aksizlar mamlakat xazinasida daromad qismining 61 foizini tashkil qilgan²⁵. E'tibor beradigan

²⁵ Перов А., Толкушкин А. Налоги и налогообложение. Учебное пособие. -М.: "Юрайт-Издат", 2003. С. 42

bo'lsak, aksizlar bojlarni hisobga olmasak eng qadimgi soliq solish shaklidir.

O'zbekistonda aksiz solig'i 1992 yilda joriy qilingan. Respublikada aksiz solig'i ilk bora joriy qilinganda beri, doimiy ravishda uni undirishning maqsadligi, miqdori, tovarlar importida, shu jumladan MDH davlatlaridan, soliqni hisoblash va undirish tartibi bo'yicha bahsli munozaralar olib borilmoqda.

Bizga ma'lumki, aksiz so'zi fransuz tilidagi "accise" so'zidan olingan va bu soliq turiga ta'rif bersak, aksiz - bu ba'zi iste'mol tovarlari qiymatiga ustama sifatida qo'yiladigan egri soliqdir. Ushbu iste'mol tovarlarining ro'yxati va aksiz solig'i stavkalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan belgilanadi. Aksizga boshqacha ta'rif beradigan bo'lsak, bu sof daromadning budjetga bevosita soliq ko'rinishida kiritiladigan qismi bo'lib, u narxda va qo'shilgan qiymatdagi soliqqa tortish bazasida hisobga olinadi.

Aksiz solig'ining qo'shilgan qiymat solig'idan farqli tomoni shundaki, u ayrim tovarlar va mahsulotlarni chegaralab olgan va u bajarilgan ish, ko'rsatilgan xizmatlarga nisbatan qo'llanilmaydi. Aksiz solig'i individual xarakterga ega bo'lib, faqat aksiz osti tovarlarga nisbatan qo'llaniladi.

Quyidagi yuridik va jismoniy shaxslar aksiz solig'ini to'lovchisi hisoblanadi:

O'zbekiston Respublikasi hududida aksiz solig'i solinadigan tovarlarni (aksiz to'lanadigan tovarlarni) ishlab chiqaruvchilar;

O'zbekiston Respublikasi hududida aksiz solig'i solinadigan (aksiz to'lanadigan xizmatlar) mobil aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchilar;

benzin, dizel yoqilg'isini yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilishni, shu jumladan avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari orqali realizatsiya qilishni, shuningdek gazni avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari orqali realizatsiya qilishni amalga oshiruvchilar. Ushbu bo'limni qo'llash maqsadida yakuniy iste'molchilar deganda o'z ehtiyojlari uchun benzin, dizel yoqilg'isi hamda gaz oluvchi yuridik va jismoniy shaxslar tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga aksiz to'lanadigan tovarlarni import qiluvchilar;

Oddiy shirkat aksiz to'lanadigan tovar ishlab chiqargan taqdirda, oddiy shirkat shartnomasining oddiy shirkat ishlarini yuritish zimmasiga yuklatilgan sherigi (ishtirokchisi).

Bizning respublikamiz rivojlanayotgan davlat hisoblanganligi bois, egri soliqlar davlat budjetida yetakchi o'rinni egallaydi. Aksiz solig'idan tushumlar tahlilidan oldin egri soliqlarning budjet daromadlaridagi ulushini tahlil etsak. Quyidagi jadvalda egri soliqlarning davlat budjeti daromadlaridagi salmog'i to'g'risida ma'lumot berilgan:

3-jadval

O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti daromadlarida egri soliqlarning salmog'i to'g'risida ma'lumot²⁶

Ko'rsatkichlar	2022 yil		2023 yil		2024 yil (prognoz)	
	mld.so'm	jami nis- n, %da	mld.so'm	jami nis- n, %da	mld.so'm	jami nis- n, %da
Davlat budjeti daromadlari	201863,7	100	231721,3	100	270703,1	100
Egri soliqlar	71390,2	35,4	83325,8	35,9	106364,1	41,2
Qo'shilgan qiymat solig'i	52189,4	25,8	57885,3	24,9	74045,7	27,3
Aksiz solig'i	13455	6,7	15834,4	6,8	17478,8	8,4
Bojxona boji	5745,7	2,8	9606,7	4,1	14839,6	5,4

Shu bilan birga, aksiz to'lanadigan tovarlarning ayrim turlari bo'yicha aksiz to'lanadigan tovarlar ishlab chiqaruvchi bo'lmagan shaxs O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qaroriga binoan aksiz solig'ini to'lovchi etib belgilanishi mumkin.

6.2. Aksiz solig'ini soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

Aksiz solig'i obyektiga quyidagi operatsiyalar kiradi:

1) aksiz to'lanadigan tovarlarni realizatsiya qilish, shu jumladan:

tovarni sotish (jo'natish);

²⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlariga ilovalar asosida tayyorlandi.

garov bilan ta'minlangan majburiyat bajarilmagan taqdirda, garovga qo'yilgan aksiz to'lanadigan tovarlarni garovga qo'yuvchi tomonidan topshirish;

aksiz to'lanadigan tovarlarni bepul topshirish;

aksiz to'lanadigan tovarlarni ish beruvchi tomonidan ish haqi hisobiga yollangan xodimga qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda topshirish yoki hisoblangan dividendlar hisobiga yuridik shaxsning muassisiga (ishtirokchisiga) topshirish;

aksiz to'lanadigan tovarlarni qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda boshqa tovarlarga (ishlarga, xizmatlarga) ayirboshlash uchun topshirish;

2) aksiz to'lanadigan tovarlarni yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa yoki pay badali tariqasida yoxud oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha sherikning (ishtirokchining) hissa sifatida topshirish;

3) aksiz to'lanadigan tovarlarni yuridik shaxsning ishtirokchisiga (muassisiga) u yuridik shaxs tarkibidan chiqqan (chiqib ketgan) taqdirda yoki yuridik shaxs qayta tashkil etilganligi, tugatilganligi (bankrotligi) munosabati bilan topshirish, shuningdek oddiy shirkat shartnomasi doirasida ishlab chiqarilgan aksiz to'lanadigan tovarlarni mazkur shartnoma sherigiga (ishtirokchisiga) uning shartnoma ishtirokchilari umumiy mulkidagi mol-mulkdan ulushi ajratib berilgan yoki bunday mol-mulk taqsimlangan taqdirda topshirish;

4) aksiz to'lanadigan tovarlarni ulush qo'shish asosida qayta ishlashga topshirish, shuningdek ulush qo'shish asosida xom ashyo va materiallarni, shu jumladan aksiz to'lanadigan xom ashyo va materiallarni qayta ishlash mahsuli bo'lgan aksiz to'lanadigan tovarlarni ishlab chiqaruvchi tomonidan qayta ishlashga berilgan xom ashyo va materiallarning mulkdoriga topshirish;

5) ishlab chiqarilgan va (yoki) qazib olingan aksiz to'lanadigan tovarlarni o'z ehtiyojlari uchun topshirish;

6) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga import qilish.

7) benzin, dizel yoqilg'isi va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilish yoki ulardan o'z ehtiyojlari uchun foydalanish, bundan ixtisoslashtirilgan gaz ta'minoti korxonalariga orqali aholiga

maishiy ehtiyojlari uchun realizatsiya qilinadigan suyultirilgan gaz mustasno;

8) aksiz to'lanadigan xizmatlar ko'rsatish.

Quyidagilarga aksiz solig'i solinmaydi:

1) aksiz to'lanadigan tovarlarni ularning ishlab chiqaruvchilari tomonidan eksportga realizatsiya qilishga, bundan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan aksiz to'lanadigan tovarlarning ayrim turlari mustasno;

2) keyinchalik O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan olib chiqib ketilishi sharti bilan "bojxona hududida qayta ishlash" bojxona rejimiga joylashtirilgan tovarlardan ishlab chiqarilgan qayta ishlash mahsuli bo'lgan aksiz to'lanadigan tovarlarni topshirishga;

3) O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga:

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda insonparvarlik yordami sifatida;

davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar tomonidan xayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko'mak ko'rsatish maqsadida;

O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bo'yicha xalqaro va chet el hukumat moliya tashkilotlari tomonidan berilgan zayomlar (kreditlar) mablag'lari hisobiga, shuningdek grantlar hisobiga yuridik shaxslar tomonidan olib kirilayotgan, aksiz to'lanadigan tovarlarni import qilishga.

4) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga aksiz solig'i solinmaydigan tovarlarni olib kirish normalari doirasida jismoniy shaxslar tomonidan import qilishga. O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga aksiz solig'i solinmaydigan tovarlarni jismoniy shaxslar tomonidan olib kirish normalarining eng yuqori chegarasi qonun hujjatlarida belgilanadi (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 22 iyundagi 463-son "Jismoniy shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasiga tovarlarni olib o'tish tartibini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida miqdor normalari keltirilgan);

5) vakolatli davlat organining yozma tasdig'i mavjud bo'lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari va tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo'yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimi texnik vositalarini import qilishga.

Aksiz solig'i bo'yicha soliq solinadigan baza:

Aksiz solig'ining stavkalari mutlaq summada (qat'iy) belgilangan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq solinadigan baza aksiz to'lanadigan tovarlarning naturada ifodalangan hajmi asosida aniqlanadi.

Aksiz solig'ining stavkalari foizlarda (advalor) belgilangan ishlab chiqarilayotgan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha realizatsiya qilingan aksiz to'lanadigan tovarlarning aksiz solig'i hamda qo'shilgan qiymat solig'i kiritilmagan qiymati soliq solinadigan bazadir.

Ish haqi hisobiga, hisoblab chiqarilgan dividendlar hisobiga, bepul yoki boshqa tovarlarga (ishlarga, xizmatlarga) ayirboshlash uchun beriladigan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha, shuningdek tovarlar tannarxidan past narxlarda realizatsiya qilingan taqdirda soliq to'lovchi tovarlarni topshirish paytida uning haqiqiy tannarxidan kam bo'lmagan darajada belgilaydigan narx asosida hisoblangan qiymat soliq solinadigan bazadir.

Qayta ishlashga berilgan xom ashyo va materiallardan ishlab chiqarilgan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq solinadigan baza aksiz to'lanadigan tovarlarni ishlab chiqarishga doir ishlar qiymatini hamda qayta ishlashga berilgan xom ashyo va materiallar qiymatini o'z ichiga oladi.

Qat'iy va advalor stavkalardan tashkil topgan aralash stavkalar belgilangan, aksiz solig'i to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq solinadigan baza aksiz to'lanadigan tovarlarning natura holidagi hajmidan hamda (agar ushbu moddaning uchinchi va to'rtinchi qismlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa) realizatsiya qilingan, aksiz to'lanadigan tovarlarning aksiz solig'i va qo'shilgan qiymat solig'i kiritilmagan qiymatidan kelib chiqib aniqlanadi.

Aksiz solig'ining stavkalari foizlarda (advalor) belgilangan import qilinayotgan aksiz to'lanadigan tovarlar bo'yicha soliq

solinadigan baza bojxona to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq aniqlanadigan bojxona qiymati asosida belgilanadi.

Aksiz solig'ini, qo'shilgan qiymat solig'ini va mobil aloqa xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxslar (aloqa kompaniyalari) tomonidan to'lanadigan abonent raqamidan foydalanganlik uchun to'lovni o'z ichiga olmaydigan, aksiz to'langan holda ko'rsatilgan xizmatlarning qiymati aksiz to'lanadigan xizmatlar bo'yicha soliq solish bazasi hisoblanadi.

Benzinni, dizel yoqilg'isini va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilish chog'ida realizatsiya qilingan hamda shaxsiy ehtiyojlar uchun foydalanilgan benzin, dizel yoqilg'isi va gazning natural holda ifodalangan hajmi soliq solinadigan baza hisoblanadi.

6.3. Aksiz to'lanadigan tovarlar va xizmatlarning ro'yxati. Soliq stavkalari

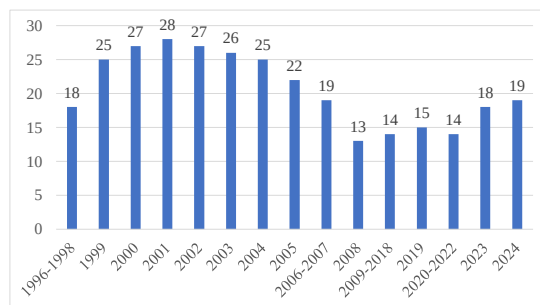
Aksiz to'lanadigan tovarlar eksportini tasdiqlovchi hujjatlar quyidagilardir:

- eksport qilinadigan aksiz to'lanadigan tovarlarni yetkazib berish uchun tuzilgan kontrakt;
- tovarlarni eksport rejimida chiqarishni amalga oshiruvchi bojxona organining belgisi qo'yilgan bojxona yuk deklaratsiyasi;
- O'zbekiston Respublikasining bojxona chegarasidagi o'tkazish punktida joylashgan bojxona organining tovarlar tayinlangan mamlakatga jo'natilganligini tasdiqlovchi belgisi qo'yilgan tovarga ilova qilinadigan hujjatlar.

Aksiz to'lanadigan tovarlar va xizmatlar ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan tasdiqlanadi.

Aksiz solig'i stavkalari tovarning yoki xizmatning qiymatiga nisbatan foizlarda (advalor), naturada ifodalangan o'lchov birligiga nisbatan mutlaq summada (qat'iy), shuningdek advalor va qat'iy stavkalardan tashkil topgan aralash stavkada belgilanadi.

Quyida keltirilayotgan diagrammada aksiz to'lanadigan tovarlar sonining yillar bo'yicha o'zgarish tendentsiyasi to'g'risidagi ma'lumotlar keltirilgan:



2-rasm. Aksiz o'sti tovarlari sonining o'zgarishi²⁷

Soliq stavkalari har kalendar yil uchun Prezident qarori bilan belgilanar edi. 2020 yildan boshlab, O'zbekiston Respublikasi Qonuniga asosan belgilanadi, jumladan, 2024 yil uchun O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 25 dekabrda O'RQ-886-son "2024 yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat budjeti to'g'risida"gi Qonuni bilan tasdiqlandi.

6.4. Aksiz solig'ini hisoblab chiqarish va hisobotini taqdim etish tartibi

Aksiz solig'ini hisoblab chiqarish soliq solinadigan bazadan va aksiz solig'ining belgilangan stavkalaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

Benzin, dizel yoqilg'isi va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilishda aksiz solig'i summasi realizatsiya qilinadigan benzinning, dizel yoqilg'isining va gazning narxida hisobga olinadi. Benzin, dizel yoqilg'isi va gazdan shaxsiy ehtiyojlar uchun foydalanilganda aksiz solig'ining hisoblangan summasi soliq to'lovchining xarajatlari jumlasiga kiritiladi.

Soliq davri - yil oyidir.

Aksiz solig'ining hisob-kitobi soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga har oyda soliq davridan keyingi oyning 10-kunidan kechiktirmay taqdim etiladi, bundan avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari orqali benzin, dizel yoqilg'isi va gazni realizatsiya qilish hollari mustasno. Avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari orqali benzin, dizel yoqilg'isi va gaz realizatsiya qilinganda hisob-kitob avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari joylashgan yerdagi davlat soliq xizmati organlariga taqdim etiladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Aksiz solig'i obykti nimalardan iborat?
2. Aksiz solig'ining bazasi qanday aniqlanadi?
3. Aksiz solig'ini to'lashdan kimlar ozod etilgan?
4. Aksiz solig'i hisobini taqdim etish va soliqni to'lash muddatlari qanday?

Topshiriqlar

1. Aksiz solig'i bo'yicha chet davlatlar tajribasini o'rganib chiqish.
2. Aksiz solig'ini to'lash va hisobotni taqdim etish tartibini o'rganish.
3. Budjet daromadlarini to'ldirishda aksiz solig'i bo'yicha vujudga kelayotgan muammolarni tadqiq qilish.

²⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va Prezidenti qarorlariga ilovalar.

VII BOB. FOYDA SOLIG'I

Reja:

- 7.1. Foyda solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi
- 7.2. Jami daromadlar tarkibi. Xarajatlar tarkibi
- 7.3. Ayrim soliq to'lovchilar va operatsiyalar turlari bo'yicha soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari
- 7.4. Foyda solig'i stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi
- 7.5. O'zbekiston Respublikasining soliq rezidentlariga to'lanadigan dividendlar va foizlar tarzidagi daromadlarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari
- 7.6. Norezidentlarning doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan faoliyatdan va doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan faoliyatdan olingan daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari
- 7.7. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, bevosita soliq, foyda, daromad, xarajat, sof foyda, yakka tartibdagi tadbirkor, dividend

7.1. Foyda solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng, o'zining budget-soliq tizimi qurishga intildi va o'ziga xos soliqlarini joriy qilishga kirishdi. 1991 yilda foyda solig'i ko'rinishida joriy etilgan bo'lsada, 1992 yildan boshlab tijorat asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi xo'jalik subyektlari daromad solig'ini to'lashga o'tdilar. Bunday keskin o'zgarishlarning o'ziga xos sababi sifatida iqtisodiy nobarqaror bo'lgan bir sharoitda korxonalarning foyda olmasligi (zarar bilan ishlash ehtimoli balandligi), aynan daromad olishini e'tiborga olgan holda davlat budgetini to'ldirishga harakat qilish keltiriladi.

Soliq qonunchiliklaridagi o'zgarishlar uning nomlanishiga ham ta'sir qildi. Foyda solig'i daromad solig'i, daromad (foyda) solig'i, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i nomlari bilan ham ataldi. Bugungi kunda soliq qonunchiligiga muvofiq, foydani soliqqa tortishda foyda solig'i amalda o'z mexanizmiga ega.

Ko'pchilik singari D.Mardiasmo ham, foyda solig'ini foyda bilan bog'laydi. U foyda solig'i qonunchilikda ko'rsatilgan subyektiv shartlar va obyektiv talablarga rioya qilingandagi soliq to'lovchilardan olinadi deb fikr keltiradi²⁸.

Korxonalar foyda solig'ining mohiyati foydaning bir qismini majburiy to'lov sifatida davlat budgetiga markazlashtirilishida yuzaga keladigan munosabatlarda namoyon bo'ladi. Shu munosabat bilan "foyda solig'i" tushunchasiga quyidagi taklif shakllantirildi: "foyda solig'i deganda korxona, tashkilot va birlashmalarda yaratilgan qo'shilmagan qiymatning bir qismi foydani qonun doirasida belgilangan chegaralarda majburiy to'lov sifatida davlat budgeti ixtiyoriga o'tkazilishi bilan bog'liq pul munosabatlari tushuniladi"²⁹.

Foyda solig'i korxonaning oxirgi moliyaviy natijariga bog'liqligi sababli korxona investitsion jarayonlari va kapitalni o'sishi jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Korxonalar uchun foyda solig'i asosiy soliq turi hisoblanadi.

Amaliyotda soliq qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda foyda solig'i deganda korxona, tashkilot va birlashmalarning ishlab chiqarish faoliyatidan qo'lga kiritilgan foydasidan tashqari qimmatli qog'ozlar operatsiyalarida (aksiya, obligatsiyalarini chiqarish va joylashtirishdan olgan dividendlar yoki foizlar ko'rinishidagi daromadlar) daromadlar, shuningdek boshqa korxonalar faoliyatiga qatnashishdan qo'lga kiritilgan daromadlar ham e'tiborga olinadi. Umuman foyda solig'i tushunchasi korxona, tashkilot va birlashmalar foydasining markazlashgan foyda (daromad)lar yig'indisining bir qismini markazlashtirilishi bilan bog'liq munosabatlarida ham o'z aksini topmoqda. Bu esa foyda

²⁸ Mardiasmo D. Taxation, Publisher Andi, Revision Edition, 2013. – p. 55.

²⁹ Axrorov Z.O. Foydani soliqqa tortishning ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni va ahamiyati. Moliya-kredit tizimining iqtisodiyotning real sektori bilan o'zaro munosabatlarini institutsional rivojlantirish. /2021 yil 11-12 iyun. XIII Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Samarqand, SamSI, 2021. – 353 b.

soliq munosabatlarini amal qiluvchi qonunlardan kelib chiqqan holda mazmunan takomillashtirilib turishini taqozo etadi.

Shunday qilib, foyda solig'ining mohiyatini tushunish maqsadida foyda soliq munosabatiga ta'alluqli uch xususiyatga ega bo'lmish pul mablag'larining strategik harakatiga diqqatni qaratish zarur:

1. Soliq to'lovchi o'z foydasining bir qismini foyda solig'i sifatida davlat byudjetiga to'lar ekan, buning evaziga u davlatdan shunga teng biron bir tovar yoki xizmat olmaydi. Umuman to'langan foyda solig'i soliq to'lovchining davlatdan oladigan mablag'lari o'rtasidagi bevosita bog'liqlikda yuzaga kelmaydi. Xuddi anashu xususiyatga ko'ra foyda solig'i narxdan ruxsatnoma (litsenziya)lar va vositachilik yig'imlaridan farq qiladi, chunki bular o'ziga xos majburiy yoki ixtiyoriy to'lov hisoblanadi, biroq hamma vaqt davlat tomonidan ko'rsatilgan xizmatdan muayyan foyda ko'rilishi bilan bog'liqdir. Har bir subyekt soliq to'lovchi sifatida odatda jamiyat va o'zining ko'rgan foydasi yoki manfaatini to'lagan soliqlar bilan baholab ololmaganligi tufayli, ular tomonidan ayrim hollarda soliqlar to'lashdan bo'yin tovlashga yoki o'z foydalarini yashirish hollariga olib kelmoqda. Bunday holatlar aniqlanib bunday shaxslarga nisbatan ma'muriy choralar ko'rilsada, davlat yig'ib olingan foyda solig'ining ahamiyatini oshkora va samarali tarzda ishlatga hamda soliq to'lovchilarning aksariyat qismi davlatning iqtisodiy-ijtimoiy va boshqa dasturlarining ahamiyatini tushingan holda o'z mablag'lari hisobidan majburiy soliqlarini to'laganliklarida soliq axloqini yuksak tamoyili barqarorlashgan bo'lar edi.

2. Foyda solig'i majburiy to'lov sifatida to'la va o'z vaqtida davlat budjetiga to'lanishi uchun javobgarlik soliq to'lovchilar zimmasiga yuklangan. Shuning uchun xam javobgarlik foyda solig'ining to'lanishida, uning to'lovchisiga majburiy ma'sulyatni yuklaydi.

3. Davlat tomonidan foyda solig'ining markazlashtirilishi orqali davlat budjetining eng asosiy daromad qismi belgilangan miqdorlarda ta'minlanadi. Shu sababli o'ziga xos pul mablag'larining harakati doirasida foyda solig'ini to'lashga monand bo'lish soliq munosabatining yuksak darajasida yuzaga keladi.

Foyda solig'i korxonalar to'laydigan bevosita (to'g'ri) soliqlarning eng muhimlaridan biri hisoblanadi. Ushbu soliqning xarakterli xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- ushbu soliq faqatgina korxona soliqqa tortiladigan daromadga (foydaga) ega bo'lsagina hisoblanadi, korxonaning zarari soliqqa tortiladigan bazadan kichik bo'lganda ushbu soliq mavjud bo'lmaydi. Demak, foyda solig'ini to'lashning muhim sharti bo'lib korxonalarning rentabelli ishlab chiqarish o'z faoliyatlaridan foyda olishlari hisoblanadi.

- foyda solig'ining miqdori bevosita korxonaning sof foydasiga, ya'ni uning mulkdoriga qoladigan foydani kamaytiradi. Demak, soliq to'lovchilarda ushbu soliq ko'pincha norozichilikka olib keladi. Shuning uchun davlat soliq siyosatida ushbu soliq yukini doimo kamaytirib borish muhim o'rin tutadi.

- foyda solig'i xo'jalik yurituvchi subyektlarni rentabelli ishlashga, inqirozga uchramaslikka intiltiradigan soliq turi hisoblanadi. Korxonalarning zarar bilan ishlashi nafaqat davlatga, balkim ularning o'zlariga ham manfaatli hisoblanmaydi. Daromadga (foydaga) erishmagan korxona o'z ishlab chiqarishini rivojlantira olmaydi, shuningdek jamiyatni rivojiga xam hissa qo'sha olmaydi.

- daromadni (foydani) davlat tomonidan belgilab qo'ygan ishlab chiqarish turlari va shartlari evaziga olgan korxonalar ushbu soliq bo'yicha juda katta imtiyozlarga ega bo'ladi, jumladan ishlab chiqarishni fizik hajmini oshirishdan olingan foyda umuman soliqqa tortilmaydi, xalq iste'mol tovarlarini bolalar uchun tovarlarni, tovarlarni eksport qilganligi uchun ishlab chiqarish korxonalariga soliq qonunchiligiga ko'ra juda katta imtiyozlar belgilangan.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyati uzluksizligini ta'minlovchi va kelgusi faoliyatiga ta'sir etuvchi, shuningdek davlat budjetini mablag' bilan to'ldiruvchi manbalardan biri foyda hisoblanadi. Xo'jalik yurituvchi subyektlar foydasi budjetga to'lanadigan foyda solig'ining obyekt hisoblanadi. Respublikamizda xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan budjetga to'lanayotgan foyda solig'i o'sish tendensiyasiga ega

bo'lmoqda. Shu bilan birga, uning bevosita soliqlardagi hissassi ham o'sib bormoqda (4-jadvalga qaralsin).

4-jadval

2020-2024 yillarda O'zbekiston Respublikasida foyda solig'ining bevosita soliqlardagi hissassi³⁰

№	Ko'rsatkichlar	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2024 yil (prognoz)
1.	Bevosita soliqlar, mlrd. so'm	40584,6	58930,0	63331,0	73103,6	55697,7
2.	Foyda solig'i, mlrd. so'm	22058,7	38363,0	38557,0	40778,9	39730,5
3.	Foyda solig'ining bevosita soliqlardagi hissassi, %	54,4	65,1	60,9	55,8	71,3

Yuridik shaxslar daromad (foyda) solig'i bo'yicha budjet bilan hisob-kitoblarni mustaqil ravishda amalga oshiradilar. Ayrim tarmoqlar yuridik shaxslarining birlashmalari budjet bilan hisob-kitoblarni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan markazlashtirilgan tartibda amalga oshirishlari mumkin.

Jami daromad bilan soliq qonunchiligiga muvofiq belgilanadigan chegirmalar o'rtasidagi farq sifatida hisoblangan daromad (foyda) soliq solish obyektidir.

O'zi ishlab chiqargan tovarlarni (bajargan ishlarni, ko'rsatgan xizmatlarni) erkin konvertatsiya qilinadigan valyutada eksport qiluvchi korxonalar eksportni ichki bozor narxlaridan past narxlarda amalga oshirsalar, ular uchun soliq solinadigan baza eksport mahsuloti realizatsiya qilingan haqiqiy narxdan kelib chiqqan holda hisoblab chiqiladi. Ushbu tartib savdo-vositachilik tashkilotlariga, shuningdek tasdiqlangan ro'yxatga muvofiq xom-ashyo tovarlarini eksport qiluvchi ishlab chiqarish korxonalariga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Ustav fondiga qo'shilgan, umumiy vazifalarni hal etish uchun birlashtirilgan badallar, paylar va aniq maqsadga qaratilgan boshqa

moliyaviy mablag'lar (kapital) ana shu vazifalarni hal etish uchun maxsus tuzilgan yuridik shaxsning daromadlari hisoblanmaydi va soliq solish obyekti bo'lmaydi.

7.2. Jami daromadlar tarkibi. Xarajatlar tarkibi

Jami daromadga jo'natilgan tovar, bajarilgan ishlar, ko'rsatilgan xizmatlar va boshqa operatsiyalar uchun yuridik shaxs olishi lozim bo'lgan (olgan) yoki tekinga olgan pul yoxud boshqa mablag'lar kiradi.

Bunday daromadlar jumlasiga quyidagilar kiradi:

- 1) tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan keladigan tushum;
 - 2) asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, qimmatli qog'ozlar, intellektual mulk obyektlari, materiallar va boshqa aktivlarni realizatsiya qilishdan keladigan daromad;
 - 3) foizlar ko'rinishidagi daromadlar;
 - 4) dividendlar;
 - 5) boshqa shaxslardan bepul olingan mol-mulk;
- Olingan grantlar daromad sifatida qaralmaydi. Grant deganda korxonaga davlat (hukumat), shuningdek nohukumat, xorijiy, xalqaro tashkilotlar va jamg'armalar tomonidan ijtimoiy ahamiyatdagi maqsadlarda, iqtisodiyotni rivojlantirishni rag'batlantirish, ilmiy-texnik va innovatsiya dasturlarini bajarish uchun bepul, gumanitar pul ko'rinishidagi yoki moddiy-texnik yordam tushuniladi. Grant mablag'laridan qat'iyan maqsadga muvofiq foydalaniladi.
- 6) mol-mulkni ijaraga (lizingga) berishdan keladigan daromad;
 - 7) royalti;
 - 8) tekin moliyaviy yordam (davlat budjetidan berilgan subsidiyalar bundan mustasno);
 - 9) da'vo muddati o'tkazib yuborilgan kreditorlik va deponent qarzdorlikni hisobdan chiqarishdan olingan daromadlar;
 - 10) ilgari chegirib tashlangan xarajatlar, zararlar yoki shubxali qarzlarning o'rnini qoplash tariqasida olingan daromadlar;
 - 11) valyuta hisobvaraqlaridagi kurs bo'yicha musbat farq;
 - 12) favqulodda daromadlar;

³⁰ O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 25 dekabr O'RQ-657-sonli «2021 yil uchun O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti to'g'risida»gi qonuni; O'zbekiston Respublikasining 2021 yil 30 dekabr O'RQ-742-sonli «2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida»gi qonuni.

13) boshqa daromadlar.

Soliq solinadigan daromatlarni (foydalarni) belgilashda jami daromaddan quyidagi chegirmalar amalga oshiriladi:

- qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, mol-mulk solig'i, yer solig'i, yer osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, shuningdek bojxona bojlari summolari;

- banklarning va boshqa moliya-kredit tashkilotlarining kreditlari uchun foiz to'lovlari summolari, bundan banklarning va boshqa moliya-kredit tashkilotlarining investitsiya davrida kapital qo'yilmalar tarkibiga kiradigan investitsiya uchun olgan kreditlari bo'yicha foizlar hamda to'lov muddati o'tgan va uzaytirilgan ssudalar bo'yicha foizlar mustasno;

- chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar tomonidan O'zbekiston Respublikasining kafolatisiz jalb etiladigan uzoq muddatli kreditlar bo'yicha foiz to'lovlari summolari;

- xodimlarga ish haqi to'lash bo'yicha xarajatlar (banklarning, kredit uyushmalari, sug'urta tashkilotlari, videosalonlarning, videoko'rsatuv, video va audio yozuv punktlarining, auksionlar, kazinolarning, ommaviy konsert-tomosha tadbirlarini o'tkazuvchi tashkilotlarning xarajatlari bundan mustasno);

- belgilangan tartibda kiritiladigan renta to'lovlarining summasi;

- ijara haqi;

- asosiy vositalarni ta'mirlash xarajatlari;

- chet yuridik va jismoniy shaxslarning moddiy xarajatlari va ko'rsatgan xizmatlarining qiymati;

- majburiy sug'urta to'lovlari bo'yicha o'tkaziladigan, qonun hujjatlariga muvofiq ish haqiga hisoblangan summalar;

- mahsulotni (xizmatlarni) sertifikatlash ishlariga xaq to'lash xarajatlari summolari;

- qonun hujjatlariga muvofiq normalar bo'yicha xizmat safari xarajatlari summolari;

- qonun hujjatlariga muvofiq normalar bo'yicha vakillik maqsadlaridagi xarajatlar summolari;

- qonun hujjatlariga muvofiq normalar bo'yicha reklama xarajatlari summolari;

- soliq to'lovchi faoliyati ixtisosligi bo'yicha kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash uchun xarajatlar summolari;

- soliq to'lovchi balansidagi sog'liqni saqlash obyektlari, qariyalar va nogironlar uylari, maktabgacha tarbiya bolalar muassasalari, bolalarning dam olish lagerlari, madaniyat va sport obyektlari, xalq ta'limi muassasalari, uy-joy fondini saqlashga mahalliy davlat hokimiyati organlari tasdiqlagan normativlarga muvofiq qilinadigan xarajatlar summolari, shuningdek soliq to'lovchilar sanab o'tilgan muassasalarni saqlashda ulush qo'shib qatnashib, ana shu maqsadlar uchun qiladigan xarajatlarining summolari;

- lizing obyektini sotib olish uchun olingan kreditlar foizlari va boshqa belgilangan to'lovlar summolari;

- lizing beruvchining lizing shartnomasi bo'yicha lizing to'lovi tarkibida to'lanadigan daromadi;

- qonun hujjatlarida belgilangan normalar doirasidagi ixtiyoriy sug'urta turlari bo'yicha xarajatlar summolari;

- qonun hujjatlarida belgilab qo'yiladigan boshqa majburiy to'lovlar.

Shuningdek quyidagi xarajatlar va ajratmalar ham jami daromaddan chegirib tashlanishi lozim:

1) banklar bo'yicha:

- kredit resurslari uchun to'lovlar, operatsiya xarajatlari, pul mablag'lari va boyliklarni tashish hamda saqlash xarajatlari;

- mijozlarning hisobvaraqlari, shu jumladan jismoniy shaxslarning omonatlari bo'yicha hisoblangan va to'langan foizlar;

- tavakkalchilik operatsiyalari bo'yicha zaxira hisobidan o'chirilgan umidsiz ssuda summolari;

2) sug'urta tashkilotlari bo'yicha:

- qayta sug'urta shartnomalari bo'yicha berilgan to'lov summolari;

- amal qilishi hisobot yili oxirigacha tugamagan sug'urta va qayta sug'urta shartnomalari bo'yicha to'lov summolari;

- sug'urta va qayta sug'urta majburiyatlari bo'yicha amalga oshirilgan va hisoblangan to'lov summolari;

- o'tgan yillardagi sug'urta hodisalari bo'yicha tugallanmagan to'lov summolari, shu jumladan da'vo muddati doirasidagi majburiyatlar summolari;

- sug'urta holatining ro'y berganligi haqida ma'lum qilingan, lekin zarar miqdori taqdim etilmagan shartnomalar bo'yicha sug'urta summolari;

- sug'urta tashkiloti sug'urta hodisalari ro'y berishini bartaraf etish va uning oldini olishga doir tadbirlarni (preventiv tadbirlarni) moliyalashga sarflaydigan mablag'lar summolari;

- sug'urta tashkilotlarining zaxira fondlari bu tashkilotlar ustav fondining yigirma besh foiziga yetguniga qadar sug'urta tashkilotlari o'z daromadlarining yigirma foizi miqdorida zaxira fondlariga qiladigan ajratmalar.

Jami daromaddan chegirib tashlanadigan xarajatlar, majburiy to'lovlar, chiqimlar va ajratmalarni aniqlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Agar amalga oshirilgan xarajat xarajatlarning bir necha toifasiga kiritilgan bo'lsa, u faqat bir marta jami daromaddan chegirilishi mumkin.

Asosiy vositalar sotib olish va ularni montaj qilishga, nomoddiy aktivlar sotib olishga qilingan xarajatlar, shuningdek boshqa kapital xarajatlar amortizatsiya tariqasida keyingi davrlarda jami daromaddan chegirib tashlanishi lozim.

Soliq to'lovchi (banklar va sug'urta tashkilotlari bundan mustasno) da'vo muddati o'tganidan so'ng daromadlari tovarlarning (ishlar, xizmatlarning) realizatsiya qilinishi bilan bog'liq bo'lgan, ilgari jami daromadga qo'shilgan umidsiz qarzlar bo'yicha chegirma qilinish huquqiga ega bo'ladi.

Moliyaviy jazo choralari va hisoblangan penya summolari jami daromaddan chegirib tashlanmaydi.

Tadbirkorlik faoliyatida uch yildan ortiq foydalanilgan asosiy vositalar realizatsiya qilinganida vujudga kelgan zararlar jami daromaddan chegirib tashlanadi. Qimmatli qog'ozlar realizatsiya qilinganida vujudga kelgan zararlar jami daromaddan chegirib tashlanmaydi. Ish hayvonlari va ko'p yillik daraxtlardan foydalanganda vujudga kelgan zararlar faqat ana shu aktivlardan foydalanishdan olingan daromaddan chegirib tashlanadi.

Asosiy vositalar amortizatsiya qilinadi, yer bundan mustasno. Asosiy vositalarning soliq solinadigan davr mobaynida belgilangan normalar doirasida hisoblangan amortizatsiya ajratmalari summolari jami daromaddan chegirib tashlanadi.

Amortizatsiya ajratmalarining summolari asosiy vositalarning dastlabki (tiklanish) qiymati va soliq qonunchiligida belgilangan amortizatsiya normalari (5-jadval) asosida hisoblab chiqiladi. Amortizatsiya muddati tugaganidan so'ng eskirish hisoblanmaydi.

5-jadval
Asosiy vositalarning amortizatsiya normalari

Guruhlar tartib raqami	Kichik guruhlar tartib raqami	Amortizatsiya guruhlarining (kichik guruhlarining) nomi	Amortizatsiya normasi, foizlarda
I		Binolar va inshootlar	
	1	Binolar	5
	2	Inshootlar	10
II		Quvurlar, elektr uzatish va telekommunikatsiyalar liniyalari	15
III		Mashinalar va uskunalar (transport uskunalaridan tashqari)	20
IV		Transport uskunolari	
	1	Havo va kosmik uchish apparatlari va ular bilan bog'liq uskunalar, kemalar va qayiqalar, lokomotivlar va harakatdagi tarkib (temir yo'l tarkibi)	10
	2	Avtotransport vositalari, avtomobil kuzovlari (korpuslari), tirkamalar va yarim tirkamalar, boshqa transport uskunolari	20
V		Kompyuterlar va periferiya uskunolari	40
VI		Boshqa guruhlarga kiritilmagan amortizatsiya qilinadigan aktivlar	15

Asosiy vositalarni uzoq muddatga ijaraga olgan yuridik shaxslar ham o'zlariga qarashli, ham ijaraga olingan asosiy vositalar yuzasidan amortizatsiya ajratmalarini hisoblaydilar. Bu holda ijaraga beruvchi ijaraga berilgan asosiy vositalar uchun amortizatsiya ajratmalarini hisoblamaydi.

Nomoddiy aktivlarga qilingan xarajatlar jami daromaddan eskirish tarzida har oyda, yuridik shaxs tomonidan ularning boshlang'ich qiymati va ulardan unumli foydalanish muddati (biroq yuridik shaxsning faoliyat muddatidan ortiq bo'lmagan muddat) asosida hisoblab chiqarilgan normalar bo'yicha chegirib tashlanadi.

Unumli foydalanish muddatini aniqlab bo'lmaydigan nomoddiy aktivlar bo'yicha amortizatsiya normalari besh yilga (biroq yuridik shaxsning faoliyat muddatidan ortiq bo'lmagan muddatga) mo'ljallab belgilanadi.

Soliq to'lovchining geologik tadqiqotlar va tabiiy resurslarni qazib olishga tayyorgarlik ishlari uchun qilgan xarajatlari jami daromaddan amortizatsiya sifatida, amortizatsiya ajratmalari normasi bo'yicha - o'n besh foiz miqdorida chegirib tashlanadi. Soliq to'lovchining tadbirkorlik faoliyatiga taalluqli bo'lmagan tadbirlarni o'tkazish bilan bog'liq xarajatlari bo'yicha chegirmalar qilinmaydi.

Agar madaniy, sport va boshqa tadbirlar uchun xarajatlar soliq to'lovchining asosiy faoliyati doirasida o'tkaziladigan bo'lsa, soliq qonunchiligi qoidalariga unga nisbatan qo'llanilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining 27-moddasiga binoan ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar ya'ni, davlatga qarashli bo'lmagan pensiya fondlariga ajratmalar jami daromaddan chegirib tashlanmaydi. Soliq qonunchiligida nazarda tutilgan, chegirib tashlanishi lozim bo'lgan xarajatlarning jami daromaddan oshib ketishi zarar deb e'tirof etiladi.

Soliq to'lovchi ko'rilgan zararlarni zarar ko'rilgan hisobot yilidan keyingi besh yil muddat davomida taqsimlab o'tkazishni amalga oshirishga haqlidir.

O'tgan hisobot yilida yoki o'tgan hisobot yillarida ushbu moddaning birinchi qismiga muvofiq hisoblab chiqarilgan zararga (zararlarga) ega bo'lgan daromad (foyda) solig'i to'lovchilar joriy yildagi soliq solinadigan daromadni (foydani) ko'rilgan zararlarning to'liq summasiga yoki ushbu summaning bir qismiga kamaytirishga haqlidir.

Taqsimlab o'tkazilayotgan zararining har bir navbatdagi yilda hisobga olinadigan jami summasi soliq qonunchiligiga muvofiq

hisoblab chiqarilgan joriy yildagi soliq solinadigan daromadning (foydaning) 50 %idan oshmasligi kerak.

Soliq solinadigan baza o'rni qoplanishi kerak bo'lgan zarar summasi miqdoriga faqat yil yakunlari bo'yicha kamaytirilishi mumkin. Birdan ortiq kalendar yilda ko'rilgan zararlarni ular ko'rilgan ketma-ketlikda taqsimlab o'tkaziladi. Soliq to'lovchining daromad (foyda) solig'idan ozod qilingan davrdagi zararlari keyingi davrlarga taqsimlab o'tkazilishi mumkin emas.

7.3. Ayrim soliq to'lovchilar va operatsiyalar turlari bo'yicha soliq bazasini aniqlashning o'ziga xos xususiyatlari

Soliq solish maqsadlarida ushbu Kodeksning 275-moddasida nazarda tutilgan tartibda aniqlanadigan, oddiy shirkatning (birgalikdagi faoliyat shartnomasining) ishonchli shaxsi oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat shartnomasi) doirasida amalga oshiriladigan faoliyat bo'yicha soliq to'lovchi deb e'tirof etiladi.

Soliq Kodeksning 275-moddasida nazarda tutilgan operatsiyalarning umumiy hisobini yuritish, shu jumladan soliq hisobi va hisobga qo'yish tartibi to'g'risidagi qoidalar foyda solig'ini hisoblab chiqarish hamda to'lashda qo'llaniladi.

Soliq bo'yicha oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat shartnomasi) sherigining (ishtirokchisining) soliq bazasini aniqlashda, uning tomonidan umumiy mulkka pulsiz hissa sifatida ulush kiritilgan taqdirda:

1) mol-mulkning baholash qiymati va ushbu mol-mulkning qoldiq qiymati o'rtasidagi ijobiy farq jami daromadga kiritiladi;

2) salbiy farq soliq bazasini kamaytirmaydi.

Ishonchli shaxs oddiy shirkat shartnomasi (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnomasi) barcha sheriklarining (ishtirokchilarining) ushbu oddiy shirkatning (birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnomasi) faoliyati bilan bog'liq bo'lgan daromadlar va xarajatlarning alohida-alohida hisobini yuritadi, bunday faoliyat bo'yicha alohida soliq bazasini aniqlaydi, soliqni hisoblab chiqaradi va to'laydi. Bunda ushbu shaxs mazkur soliq summasiga nisbatan ushbu Kodeksda belgilangan soliq

to'lovchining barcha huquqlariga ega bo'ladi va majburiyatlarini o'z zimmasiga oladi.

7.4. Foyda solig'i stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining obyekti quyidagilardir:

O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining, shuningdek O'zbekiston Respublikasida faoliyatini doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining foydasi;

O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining va O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ushbu bo'limga muvofiq chegirmalar qilinmagan holda to'lov manbaida soliq solinadigan daromadlari.

Ushbu foyda summasi Soliq kodeksi (14-43- moddalar) va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 5-fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan "Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari hamda oxirgi moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida"gi Nizomga muvofiq topiladi.

Ushbu me'yoriy hujjatlarga muvofiq korxonalar faoliyatining oxirgi moliyaviy natijalarini ifodalovchi foyda (zarar)lar quyidagi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanadi.

1.Sotishdan olingan foyda (YAF)

$YAF = St - Ts$,

Bu yerda: St - sof tushum, Ts - sotish tannarxi

2.Asosiy faoliyatdan olingan foyda (AFF) yoki zarar (AFZ)

$AFF(AFZ) = YAF - DX + BD$

Bu yerda: DX - davr xarajatlari, BD - asosiy faoliyatdan olingan boshqa operatsion daromadlar.

3.Umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda(UFF) yoki zarar (UFZ)

$UFF(UFZ) = AFF(AFZ) + MD - MX$

MD - moliyaviy faoliyat daromadi, MX - moliyaviy faoliyat xarajatlari

4.Soliqqacha foyda(sF) yoki Zararlar(sZ)

$sF(sZ) = Uff(Ufz) + Ff - Fz$

Bu yerda: Ff - favqulotdagi foyda Zf - favqulotdagi zarar

5. Soliqqa tortiladigan daromad (Stf)

$Stf = sF(sZ) + Stx + Sbx - Schx - D - F$

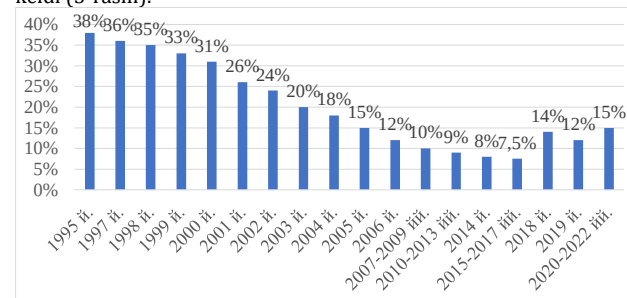
Bu yerda: Stx - soliq solish bazasiga qayta qo'shiladigan xarajatlar; Sbx - Hisobot davrida soliq bazasidan chegirilmaydigan, lekin kelgusida chegirilib boriladigan xarajatlar; Schx - soliq bazasidan hisobot davrida chegiriladigan xarajatlar, D - olingan dividendlar, F - olingan foizlar.

6. Soliqqa tortiladigan foyda (Stf) - bu soliqqa tortiladigan daromaddan foyda (daromad) solig'ini hisoblash uchun imtiyoz sifatida chegirib tashlanadigan xarajatlarni ayirgandan keyin qoladigan foyda summasi, ya'ni:

$Stf = Std - I$

Bu yerda: I - imtiyoz sifatida soliqqa tortiladigan daromaddan chegiriladigan xarajatlar.

Tarixan o'tish bosqichidan hozirgi kunga kelib juda ko'p martalab soliq stavkalarini o'zgarishi aynan foyda solig'iga to'g'ri keldi (3-rasm).



3-rasm. O'zbekiston Respublikasida foyda solig'i stavkasining o'zgarish dinamikasi³¹

³¹ O'zbekiston Respublikasining mos yillarga mo'ljallangan asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va davlat budjeti to'g'risidagi qonuni ma'lumotlari asosida tuzildi

Boshqa bir tomondan esa foyda, uni aniqlash va unga ko'ra soliq obyektini hisoblash moliyaviy munosabatlarning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, mamlakatimizdagi iqtisodiy yutuq ko'p jihatdan foydaga bog'liq. Shuning uchun ham hozirgi yangi O'zbekiston sharoitida tashkil etilayotgan foydani keskin oshirish yoki pasaytirish to'g'risidagi qarashlarga ehtiyotkorlik bilan yondoshish talab etiladi. Bunday hollarda faqat bir daqiqalik nafni qo'lga kiritish yo'lida bo'lib uni e'tibordan chetda qoldirish, balki bunday qarashlarni korxona iqtisodiyoti va uning moliyasiga qay darajada ta'sir etishini inobatga olish talab etiladi. 2024-yilda foyda solig'i stavkalari quyidagicha belgilangan:

6-jadval

Foyda solig'i stavkalari³²

T/p	Soliq to'lovchilar	Soliq stavkalari, foizlarda
1	Banklar	20
2	Quyidagi soliq to'lovchilar: polietilen granularlar ishlab chiqarishni amalga oshiruvchi; faoliyatining asosiy turi mobil aloqa xizmatlarini ko'rsatishdan iborat bo'lgan	20
3	O'zi ishlab chiqargan o'z qishloq xo'jaligi mahsulotini realizatsiya qilishdan olingan foyda bo'yicha ushbu Kodeksning 57-moddasida nazarda tutilgan mezonlarga javob beruvchi qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari va baliq xo'jaligi korxonalari	0
4	Ijtimoiy sohada faoliyatni amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar	0
5	Qo'shimcha manbalardan daromadlar oluvchi budget tashkilotlari	0
6	Tovarlarni (ishlarni) eksportga realizatsiya qilishdan olingan foyda	0
7	Bozor va savdo komplekslarida xizmat ko'rsatishdan olingan foyda	20
8	Tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) elektron savdosini amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar	7,5
9	Yagona ishtirokchilari nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari bo'lgan va umumiy xodimlar sonida nogironligi bo'lgan shaxslar kamida 50 foizni tashkil etadigan va nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatiga haq to'lash jamg'armasi mehnatga haq to'lash umumiy fondining kamida 50 foizini tashkil etadigan soliq to'lovchilar	0
10	O'zbekiston Respublikasi Xalq banki tomonidan fuqarolarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlaridagi mablag'lardan foydalanishdan olinadigan daromadlar	0
11	Dividendlar tarzidagi daromadlar	5
12	Qolgan soliq to'lovchilar, bundan 1 — 11-bandlarda ko'rsatilganlar mustasno	15

³² O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksi. 2019 yil 30 dekabrda qabul qilingan. <https://lex.uz/docs/4674902#4675087>

Yuridik shaxs tugatilgan taqdirda soliq organi soliq to'lovchidan kamroq bo'lgan davr uchun hisobotlar, soliq hisobini taqdim etishni yozma xabarnoma topshirish yo'li bilan talab qilib olishi mumkin. Xabarnomada buning sababi hamda hisobotlar, soliq hisobi qachon va qaysi davr uchun taqdim etilishi lozimligi ko'rsatiladi.

Samarali soliq stavkasi (Effective Tax Rate - ETR) tadbirkorlik subyektlarini amalda qancha soliq to'lashini tushunish uchun eng muhim tushunchadir. U jami to'langan soliqning soliq solinadigan daromadga bo'linishi sifatida (Effective Tax Rate = Total Tax Paid / Total Taxable Income) aniqlanadi. Boshqacha qilib aytganda, u daromadga soliq solinadigan o'rtacha stavkani o'lchaydi. Samarali soliq stavkasi barcha chegirmalar, imtiyozlar va kreditlarni hisobga oladi, bu esa haqiqiy soliq yukining aniqroq ifodalanishini ta'minlaydi. Samarali soliq stavkangizni tushunish bir necha sabablarga ko'ra muhimdir. Birinchidan, tadbirkorlik subyektlariga soliq tizimining ularning moliyasiga umumiy ta'sirini baholash imkonini beradi. Samarali soliq stavkasini qonunda belgilangan soliq stavkasi (qonuniy stavka) bilan solishtirish orqali tadbirkorlik subyektlari soliq imtiyozlarini olayotganliklarini yoki ortiqcha soliq yukiga duchor bo'lishlarini baholashlari mumkin. Bundan tashqari, samarali soliq stavkasi soliq yukini turli daromad darajalari yoki tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi solishtirish uchun ishlatilishi mumkin, bu soliq tizimining progressivligi haqida tasavvur beradi.

Samarali soliq stavkasi tushunchasini yanada chuqurroq tushunish uchun quyidagilarni ko'rib chiqish mumkin:

Progressiv va regressiv soliqqa tortish. Samarali soliq stavkasi soliq tizimining progressiv yoki regressiv ekanligini ko'rsatishi mumkin. Progressiv soliq tizimi yuqori daromad oluvchilarga yuqori soliq stavkalarini qo'yadi, bu esa yuqori daromadlar uchun yuqori samarali soliq tushumlariga olib keladi. Aksincha, regressiv soliq tizimi tadbirkorlik subyektlari zimmasiga kattaroq yuk yuklaydi, natijada daromadi past bo'lgan tadbirkorlik subyektlari uchun soliq stavkasi samaradorligi yuqori bo'ladi. Tegishli soliq stavkalarini daromadlarni guruhlariga solishtirish

orqali siyosatchilar soliq tizimining adolatligini baholashlari va zarur tuzatishlar kiritishlari mumkin.

Marjinal va o'rtacha soliq stavkalari. Samarali soliq stavkalarini muhokama qilishda marjinal samarali soliq stavkasi va o'rtacha samarali soliq stavkasini farqlash muhimdir. Marjinal soliq stavkasi daromadning oxirgi summasiga nisbatan qo'llaniladigan soliq stavkasini bildiradi, o'rtacha soliq stavkasi esa umumiy soliq yukini ifodalaydi. Samarali soliq stavkasi - bu daromadlarning butun doirasini va tegishli soliq stavkalarini hisobga olgan holda o'rtacha soliq stavkasi. Ushbu ikki stavka o'rtasidagi farqni tushunish soliqlarga tortishning haqiqiy ta'sirini tahlil qilish uchun juda muhimdir.

Soliq chegirmalar va soliq kreditlarining ta'siri. Soliq chegirmalar va soliq kreditlari samarali soliq stavkasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Chegirmalar soliqlarga tortiladigan daromadni kamaytiradi, kreditlar esa to'g'ridan-to'g'ri soliq miqdorini kamaytiradi. Misol uchun, agar tadbirkorlik subyekti 50 000 AQSH dollari soliqlarga tortiladigan daromadga ega bo'lsa va 5 000 AQSH dollari miqdorida soliq chegirmasi bo'lsa, uning soliqlarga tortiladigan daromadi 45 000 dollargacha kamayadi. Natijada, amaldagi soliq stavkasi uning kamaytirilgan soliqlarga tortiladigan daromadidan kelib chiqib hisoblanadi. Xuddi shunday, soliq imtiyozlari soliq majburiyatlarini to'g'ridan-to'g'ri kamaytirish orqali samarali soliq stavkasini kamaytirishga olib kelishi mumkin. Ushbu chegirmalar va kreditlar muayyan xatti-harakatlarni rag'batlantirish yoki muayyan guruhlariga imtiyozlar berishga qaratilgan.

Soliq indeksatsiyasi va inflyatsiya. Soliq indeksatsiyasi inflyatsiyani hisobga olgan holda soliq imtiyozlari va kreditlarini korrrektirovka qilish uchun qo'llaniladigan mexanizmdir. Soliq indeksatsiyasiz, tadbirkorlik subyektlari faqat inflyatsiya tufayli yuqori soliq kategoriyalariga tushishi mumkin, bu esa yuqori samarali soliq stavkasini keltirib chiqaradi. Ushbu parametrlarni korrrektirovka qilish orqali soliq indeksatsiyasi soliq to'lovchilarning xarid qobiliyatini saqlab qolish va reyting o'zgarishining oldini olishga qaratilgan.

Xalqaro taqqoslashlar. Samarali soliq stavkalari turli soliq tizimlarining raqobatbardoshligini tushunish imkonini beruvchi xalqaro taqqoslash uchun ham qo'llanilishi mumkin. Turli mamlakatlarda samarali soliq stavkalarini o'rganish orqali siyosatchilar soliq siyosatlarining biznes uchun jozibadorligini baholashlari mumkin. Pastroq samarali soliq stavkalari investitsiyalarni jalb qilishi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin, yuqori samarali soliq stavkalari esa tadbirkorlik subyektlari ma'lum bir mamlakatda joylashish yoki investitsiya qilishdan to'sqinlik qilishi mumkin.

Korporativ soliq tizimining ta'siri har bir mamlakatga xos bo'lgan, jami to'langan soliq/jami soliq solinadigan foydaga nisbatan aniqlanadigan samarali soliq stavkasi (Effective Tax Rate-ETR) asosida baholanadi. Chunki, ETR nafaqat qonuniy korporativ soliq stavkalarining, balki fiskal amortizatsiya qoidalari va boshqa soliq chegirmalarining ta'sirini ham qamrab oladi.

7.5. O'zbekiston Respublikasining soliq rezidentlariga to'lanadigan dividendlar va foizlar tarzidagi daromadlarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Agar soliq Kodeksining 470¹-moddasida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, yuridik shaxs tomonidan O'zbekiston Respublikasi soliq rezidentiga to'lanadigan dividendlar Soliq kodeksining 345-moddasiga muvofiq manbada soliqlarga tortiladi va bunday daromadni oluvchidan chegirmalar amalga oshiriladi. soliq solinadigan bazani aniqlashda.

O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan yuridik shaxs tomonidan O'zbekiston Respublikasining soliq rezidentiga dividendlar to'langan taqdirda, olingan dividendlar bo'yicha to'langan soliq summasi O'zbekiston Respublikasining norezidenti bo'lgan yuridik shaxs tomonidan olingan dividendlar summasidan hisoblanadi. oluvchi va Rossiya Federatsiyasi Soliq kodeksining 337-moddasi birinchi qismining 11-bandida ko'rsatilgan Soliq stavkalari asosida mustaqil ravishda belgilanadi. Dividend oluvchilar, agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa,

ushbu moddaga muvofiq hisoblangan soliq summasini daromad manbai joylashgan joyda to'langan soliq summasiga kamaytirishga haqli emas.

O'zbekiston Respublikasi rezident-yuridik shaxsi tomonidan notijorat va byudjet tashkilotlariga mablag'lar depozitlari bo'yicha to'lanadigan foizlar to'lov manbaida Soliq kodeksining 337-moddasi birinchi qismi 12-bandida ko'rsatilgan soliq stavkasi bo'yicha soliqqa tortiladi. va bunday daromad oluvchilarning soliq solinadigan bazasini aniqlashda chegirib tashlanadi.

Soliq agenti ushbu moddaning birinchi qismiga muvofiq O'zbekiston Respublikasining soliq rezidenti deb tan olingan yuridik va (yoki) jismoniy shaxslarga dividendlar va foizlar shaklida to'lanadigan daromadlarga nisbatan har bir soliq to'lovchi uchun individual soliq summasini belgilaydi. Rossiya Federatsiyasi Soliq kodeksining 337-moddasi 11 - ushbu moddada belgilangan tartibda har bir to'lov uchun qo'llaniladigan 381-moddaning 1-bandida nazarda tutilgan soliq stavkalari bo'yicha ko'rsatilgan daromadni belgilaydi.

Dividendlar oluvchi soliq to'lovchining daromadidan ushlab qolinadigan soliq summasini belgilashda soliq solinadigan baza har bir oluvchi uchun soliq agenti tomonidan ushbu oluvchiga to'lanadigan soliq solinadigan dividendlarning umumiy summasining ulushi sifatida belgilanadi. Ushbu yuridik shaxs tomonidan joriy hisobot (soliq) davrida va oldingi hisobot davrida (soliq davrlarida) yuridik shaxs tomonidan barcha oluvchilar foydasiga taqsimlanishi shart bo'lgan dividendlar oluvchilar foydasiga taqsimlangan sanada olingan dividendlar, shunday umumiy summa soliqqa tortiladigan dividendlar miqdori kamaytirilgan dividendlarning umumiy summasi sifatida aniqlanadi Bunda taqsimlangan dividendlarning umumiy miqdori ushbu yuridik shaxs tomonidan olingan dividendlar summasiga kamaytiriladi, agar ilgari olingan dividendlar miqdori hisobga olinmagan bo'lsa. Ushbu yuridik shaxsning dividendlari shaklida olingan daromadlarga nisbatan soliq solinadigan bazani aniqlashda qo'llaniladi.

7.6. Norezidentlarning doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan faoliyatdan va doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan faoliyatdan olingan daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Norezidentning O'zbekiston Respublikasidagi doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan manbalaridan olinadigan daromad solig'i norezidentga daromad to'lovchi soliq agenti tomonidan hisoblanadi va ushlab qolinadi. Bunday daromadni har bir to'lash vaqtida soliq to'lovchining daromadidan soliq ushlab qolinadi.

Bunday daromadlar, xususan:

1) O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslaridan olingan dividendlar;

2) O'zbekiston Respublikasining qarz majburiyatlari bo'yicha foizlar ko'rinishida daromad olish uchun mo'ljallangan davlat qimmatli qog'ozlari, shu jumladan chiqarish va muomalada bo'lish shartlari. Bunda O'zbekiston Respublikasining davlat obligatsiyalari va boshqa qimmatli qog'ozlari bo'yicha olingan daromadlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslarining xalqaro obligatsiyalari bo'yicha olinadigan daromadlar soliqqa tortilmaydi;

3) O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari va yakka tartibdagi tadbirkorlaridan olingan har qanday turdagi qarz majburiyatlari bo'yicha foizlar (shuningdek, foyda olishda ishtirok etish huquqini beruvchi obligatsiyalar va konvertatsiya qilinadigan obligatsiyalar);

4) O'zbekiston Respublikasida har qanday nomoddiy aktivdan foydalanganlik yoki undan foydalanish huquqini berganlik uchun royalti;

5) sotishdan olingan daromad:

a) O'zbekiston Respublikasi rezident yuridik shaxslarining aksiyalari (fond birjasida sotiladigan aksiyalar bundan mustasno), ustav kapitalidagi ulushi;

b) O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan ko'chmas mulk;

v) mulk majmuasi sifatida O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan korxona;

g) O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq tashkil etilgan investitsiya pay fondlarining investitsiya ulushlari.

6) norezidentga tegishli bo'lgan va agentlik shartnomasi va boshqa shunga o'xshash fuqarolik-huquqiy shartnomalar asosida O'zbekiston Respublikasi rezidenti orqali sotilgan tovarlarni sotishdan olingan daromadlar. Bu yerda ko'rsatilgan daromad norezident tomonidan sotilgan tovarlar uchun olingan, hujjatlar bilan tasdiqlangan, olinganidan ortiq bo'lgan summaning bir qismi sifatida belgilanadi. Tovarning sotib olish narxini tasdiqlovchi hujjatlar bo'lmagan taqdirda, norezident tomonidan olingan barcha summadan soliq ushlab qolinadi;

7) sug'urta shartnomalari, birgalikda sug'urta qilish va O'zbekiston Respublikasida yuzaga keladigan risklarni qayta sug'urtalash bo'yicha to'langan sug'urta mukofotlari;

8) O'zbekiston Respublikasi rezidentlari tomonidan xalqaro aloqa uchun simli, radio-optik yoki boshqa elektromagnit daromadlarni ko'rsatish tizimlari orqali belgilar, signallar, matnlar, tasvirlar, tovushlarni uzatish, qabul qilish va qayta ishlash uchun haq to'lashni nazarda tutuvchi telekommunikatsiya xizmatlarini ko'rsatish;

9) xalqaro tashish, shu jumladan yukni ortish, qayta yuklash, tushirish va joylashtirish bo'yicha tashish shartnomasi shartlarida nazarda tutilgan xizmatlar uchun haq to'lash.

Xalqaro tashish deganda daryo yoki havo, avtomobil yoki temir yo'l orqali yo'lovchilarni, yuklarni, tovarlarni, shu jumladan pochta jo'natmalarini turli mamlakatlarda joylashgan punktlardan biri O'zbekiston Respublikasi bo'lgan har qanday tashish tushuniladi.

Ushbu bandning maqsadlari uchun xalqaro tashishlarga faqat O'zbekiston Respublikasidan tashqarida joylashgan punktlar o'rtasida, shuningdek faqat O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan punktlar o'rtasida amalga oshiriladigan tashishlar kirmaydi;

10) O'zbekiston Respublikasi hududida foydalanilayotgan mol-mulkni ijaraga berish va sublizingga berish, shu jumladan

lizing operatsiyalaridan olingan daromadlar, daryo, havo va (yoki) boshqa transport vositalarini, shuningdek konteynerlarni ijaraga berish yoki sublizingga berishdan olingan daromadlar;

11) xalqaro tashish va O'zbekiston Respublikasi hududida tashish bo'yicha transport va ekspeditorlik xizmatlari.

Bunda soliq solinadigan daromad jo'natuvchidan (yuk oluvchidan) olingan summa bilan tashuvchiga to'lanishi lozim bo'lgan summa o'rtasidagi farq sifatida hisoblangan, tashuvchining tegishli birlamchi hujjatlari bilan tasdiqlangan mukofot summasi hisoblanadi. Tashuvchining tegishli birlamchi hujjatlari bo'lmagan taqdirda, O'zbekiston Respublikasi norezidentiga to'langan barcha summa Soliq Kodeksida ko'rsatilgan soliq stavkalari bo'yicha soliqqa tortiladi;

12) shartnoma majburiyatlarini buzganlik uchun jarimalar, foizlar va boshqa to'lovlar;

13) bepul olingan mulk va xizmatlar. Tekin olinadigan mol-mulkning (xizmatlarning) qiymati belgilangan tartibda belgilanadi;

14) O'zbekiston Respublikasining soliq rezidentiga yoki daromadi O'zbekiston Respublikasida doimiy bo'lgan norezident yuridik shaxsga qarzni talab qilish huquqidan voz kechishdan olingan daromadlar.

Bunda daromad miqdori norezidentning birlamchi hujjatlarga ega bo'lishi, voz kechilgan talab qilish huquqi, ushbu talab qilish huquqining ob'ekti va voz kechish sanasida qarzdordan talab qilish huquqi hisoblanadi. Talab qilish huquqiga ega (qanday bo'lishidan qat'iy nazar);

15) daromad

Bunda daromad qarzining ushbu turi bo'yicha qarzdordan undirilishi lozim bo'lgan summa, talab qilish huquqidan voz kechish va da'vo qilish huquqini qo'lga kiritish sanasidagi daromaddan oshib ketgan summa ishdan farq qiladi;

16) axborot olish va serverga texnik xizmat ko'rsatish uchun O'zbekiston Respublikasining disk maydoni va (yoki) aloqa kanalini taqdim etishdan olingan daromadlar;

17) boshqaruv, texnik yoki konsalting malakasidan foydalanganlik uchun to'lov sifatida texnik xizmatdan olingan daromadlar;

18) norezident tomonidan O'zbekiston Respublikasi tomonidan belgilanadigan shaklda olingan boshqa daromadlar.

7.7. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Soliq davrida yakka tartibdagi tadbirkorlar, agar Soliq kodeksining 360-moddasi sakkizinchi qismida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, yuridik shaxslar uchun belgilangan tartibda soliqqa tortiladigan daromadlar va chegirib tashlanadigan xarajatlarning hisobini yuritishi shart.

Savdo faoliyatini amalga oshiruvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar daromadlar va tovar operatsiyalari registrilarida soliq solinadigan daromadlar va amalga oshirilgan tovar operatsiyalari hisobini yuritishi shart.

7-jadval

O'zbekiston Respublikasida YaTTlar uchun qat'iy belgilangan miqdordagi soliq summalaridan tushumlar haqida ma'lumot³³

Ko'rsatkichlar	Yillar						2022 yilda 2017 yilga nisbatan o'zgarishi (marta)
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
1. YaTTlar jami, ming ta:	158,9	164,17	179,1	187,2	195,8	212,1	1,3
2. YaTTlar uchun qat'iy belgilangan miqdordagi soliq summalaridan tushumlar, mlrd.so'm	1123,1	1343,9	2345,1	2864,7	3966,7	3933,1	3,5

Quyida soliqqa tortiladigan daromadlar va tovar operatsiyalari reestri keltirilgan:

- 1) chakana savdo bilan shug'ullanuvchi yakka tartibdagi tadbirkorning soliq solinadigan daromatlari va tovar operatsiyalarini hisobga olish kitobi;
- 2) tovar tushumlari kitobi.

³³ O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari

Soliq solinadigan daromadlar va tovar operatsiyalarini hisobga olish reestrlari shakli O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan tasdiqlanadi.

Soliq solinadigan daromadlar va tovarlar bilan bog'liq operatsiyalar reestri yakka tartibdagi tadbirkorning arizasiga binoan soliq ro'yxatidan o'tkazish uchun yakka tartibdagi tadbirkorning joylashgan joyidagi soliq organlari tomonidan ro'yxatga olinadi.

Soliq solinadigan daromadlar va tovar operatsiyalari reestri yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan oxirgi yozuv kiritilgan kundan boshlab uch yil davomida yuritiladi, raqamlanadi, ip bilan to'qiladi va tegishli soliq organining muhri bilan tasdiqlanadi.

Jismoniy shaxs o'z tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bitimlarni tuzishda, agar bu bitimlarning holatlaridan kelib chiqmasa, yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ishlayotganligini ko'rsatishi kerak.

Yakka tartibdagi tadbirkorning umumiy daromadidan soliq solinadigan bazani aniqlashda, agar ushbu moddaning beshinchi qismida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, soliq solinadigan daromadni olish bilan bog'liq barcha xarajatlar chegirib tashlanadi, Soliq kodeksining 44-bobiga muvofiq chegirib tashlanmaydigan xarajatlar bundan mustasno.

Amortizatsiya qilinadigan aktivning amortizatsiya ajratmalari, agar aktiv tadbirkorlik faoliyatida foydalanilsa va xarajatlarning tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liqligi aniq asoslansa, jami daromaddan chegiriladi.

Yakka tartibdagi tadbirkor soliq solinadigan bazani hisoblashning soddalashtirilgan tartibini tanlash huquqiga ega.

Soddalashtirilgan soliq solinadigan baza umumiy daromadning 25 foizi miqdorida belgilanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkor soliq solinadigan bazani hisoblashning soddalashtirilgan tartibini tanlagan taqdirda, ushbu Kodeksning 359-moddasi ikkinchi qismida ko'rsatilgan yakka tartibdagi tadbirkorlar bundan mustasno, soliqni hisoblash uchun xarajatlar hisobini yuritish majburiyatidan ozod qilinadi.

Soliq solinadigan bazani hisoblashning soddalashtirilgan tartibini qo'llash uchun yakka tartibdagi tadbirkorlar soliq

ro'yxatidan o'tkazilgan joydagi soliq organiga O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan shakldagi bildirishnomani quyidagi muddatlarda taqdim etadilar:

1) yangi ro'yxatdan o'tgan - tadbirkorlik faoliyatini boshlashdan oldin;

2) daromad solig'ini to'lashga o'tganlar, shu jumladan ixtiyoriy ravishda o'tganlar, shu bilan birga soliq hisobini yuritish joyidagi soliq organiga bir vaqtning o'zida daromad solig'ini to'lashga o'tish to'g'risida xabarnoma yuborish;

3) qolganlari - joriy yilning 25-yanvaridan kechiktirmay.

Yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan soliq solinadigan bazani hisoblashning soddalashtirilgan tartibini qo'llash quyidagi davrlardan boshlanadi:

1) ushbu moddaning to'qqizinchi qismi birinchi qismida ko'rsatilganlar uchun - tadbirkorlik faoliyati boshlangan paytdan boshlab;

2) ushbu moddaning to'qqizinchi qismining 2-bandida ko'rsatilganlar uchun - yakka tartibdagi tadbirkor soliq organiga daromad solig'ini to'lashga o'tish to'g'risida bildirishnoma va soliq solinadigan bazani soddalashtirilgan tartibda hisoblash uchun ariza taqdim etgan kundan boshlab bir oy o'tgach. oyning birinchi kunida;

3) ushbu moddaning to'qqizinchi qismi uchinchi xatboshida ko'rsatilganlarga — joriy yilning 1-yanvaridan boshlab.

Soliq solinadigan bazani hisoblashning soddalashtirilgan tartibidan ixtiyoriy ravishda voz kechish va ushbu moddaning birinchi qismida nazarda tutilgan soliq solinadigan bazani hisoblashning umumiy tartibiga o'tish keyingi soliq davrining boshidan boshlab amalga oshiriladi.

Soliq solinadigan bazani hisoblashning umumiy tartibiga o'tish to'g'risidagi bildirishnoma O'zbekiston Respublikasi soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan shakl bo'yicha soliq hisobi yuritiladigan joydagi soliq organiga soliq davri boshlanishidan kamida bir oy oldin taqdim etiladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Yuridik shaxslar foyda solig'ini to'lovchilari kimlar?
2. Rezident va norezident kimlar va ular qandan tartibda soliqqa tortiladi?
3. Soliq obyekti va soliqqa tortish bazasi qanday aniqlanadi?

Topshiriqlar

1. Moliyaviy natijalarni shakllantirish yo'llarini tadqiq qilish.
2. Foyda solig'ini huquqiy asoslarini to'liq o'rganish.
3. Foyda solig'ini korxona moliyaviy faoliyatiga ta'sirini tadqiq qilish.

VIII BOB. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG'I

Reja:

- 8.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasi
- 8.2. Jami daromad va uning tarkibi
- 8.3. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari
- 8.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va to'lash tartibi
- 8.5. Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida daromadlarga soliq solish tartibi

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, bevosita soliq, jismoniy shaxs, jami daromad, deklaratsiya.

8.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasi

Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida aholi turmush darajasini, jamiyatda oila institutining moliyaviy barqarorligini, iqtisodiy salohiyatini, mamlakatda jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish mexanizmi faoliyatini ta'minlovchi samarali soliq siyosatini shakllantirish masalalarini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida aholi turmush darajasini, jamiyatda oila institutining moliyaviy barqarorligini, iqtisodiy salohiyatini, mamlakatda jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish mexanizmi faoliyatini ta'minlovchi samarali soliq siyosatini shakllantirish masalalarini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonda jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimida olib borilayotgan islohotlarda soliqlarning barqaror tushumini ta'minlash, soliq yukini izchil kamaytirish negizida aholi real daromadlarini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga pozitiv ta'sir

etuvchi o'zaro uyg'unlashgan soliq tizimini shakllantirishga e'tibor qaratilmoqda³⁴. Ushbu jarayon jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliq yuzasidan soliq siyosati va ulardan foydalanish samaradorligining ilmiy tahlilini talab etadi.

Xorijlik olimlardan Alfred G.Buxlarning "Soliqlar va muhtojlikda yashashning eng minimum miqdori" nomli maqolasida soliqqa tortilmaydigan minimum o'rganilgan. Ushbu maqolada Alfred G.Buxler taqdim etilgan ta'minot (soliqqa tortilmaydigan minimum) aholining kun kechirishiga yetarli bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Soliqlar aholining turmush tarzi sharoitlarini o'zgartirish uchun emas, balki daromadlarni oshishi uchun xizmat qilishi kerakligini ta'kidlaydi³⁵.

Xarli L.Lutsning "Jismoniy shaxslar daromad solig'idan imtiyozlari" maqolasida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining davlat budjetidagi o'rnini va soliq imtiyozlarini o'rgangan³⁶.

N.Haydarov jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha imtiyozlarni ikki turga ajratadi, ya'ni to'liq ozod qilish va qisman ozod qilish. Uning fikricha, jismoniy shaxslarning ayrim daromadlarini soliqqa tortilishi mamlakatning makroiqtisodiy ko'rsatkichlariga ta'sir etishini ta'kidlaydi. Xususan, jismoniy shaxslarning tijorat banklariga qo'yilgan depozitlaridan, davlat zayomlaridan olgan daromadlari daromad solig'iga tortilsa, aholi ortiqcha pul mablag'larini tijorat banklariga depozit shaklda qo'ymaslikka olib kelishini ta'kidlaydi³⁷.

M.Usmonova ilmiy maqolasida daromad solig'ining fiskal ahamiyatini ortmayotganligiga urg'u beradi va bunga sabab o'zini o'zi band qilib, turli manbalar orqali daromad topayotgan jismoniy shaxslarning soliqqa tortishda aniq bir mexanizmlar mavjud emasligi, to'lov manbaidan tashqarida topilgan daromadlar soliq

³⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni

³⁵ Alfred G. Buehler. Taxation and the minimum of subsistence. Source: The American Economic Review, Vol. 23, No. 2 (Jun., 1933), pp. 234-244. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/252>

³⁶ Harley L. Lutz. "The privilege of personal income taxation". Source: The Bulletin of the National Tax Association, Vol. 23, No. 1 (October, 1937), pp. 11-22. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/41786912>

³⁷ Хайдаров Н. Солиқлар ва солиққа тортиш масалалари. –Т.: Академија, 2007. 79 б.

organlari tomonidan to'liq qamrab olinmayotganligini keltirib o'tadi³⁸.

Ijtimoiy adolat va ijtimoiy tenglikka erishishning strategik vazifalarini hal etish maqsadida jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning maxsus modeliga aynan tizim sifatida yondashuvigina optimal boshqaruv qarorlarini qabul qilishga, soliq organlari va soliq to'lovchilar xarajatlarini kamaytirishga va manfaatlar mushtarakligini ta'minlashga zamin yaratadi³⁹.

8-jadval
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining
budjetdagi ulushi⁴⁰

Ko'rsatkichlar	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Jami budjet tushumi (mlrd so'm)	112 165	132 938	164 868	202043	231721
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i (mlrd so'm)	12668,5	15140,1	18918,0	24285	29917
JSHODS budjet tushumidagi ulushi (%)	11,3	11,4	11,5	12,0	12,9

Ushbu 11-jadval ma'lumotlaridan jami budjet tushumlari oshib borayotganini unga mos ravishda jismoniy shaxslarda olinadigan daromad solig'ini ham budjetdagi ulushi oshib borayotganini ko'rishimiz mumkin.

Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliq amaliyotiga oid me'yoriy-huquqiy asos O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining XIII-bo'limi, 52–57-boblari va 364–401-moddalari hisoblanadi⁴¹.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lovchilar sifatida quyidagilar e'tirof etiladi:

- Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lovchilar;

³⁸ Usmonova M.S. O'zbekistonda aholi daromadlari tarkibi va ularning soliqqa tortilishi holati tahlili. //Xalqaro moliya va hisob. 2023. 1-qon. -11 6.

³⁹ Kiyasov S. On The Prospects of The System of Taxation of Income of Individuals. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 2023. 36(2), 521-528

⁴⁰ www.statuz. statistika agentligi ma'lumotlari

⁴¹ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. - T., 2022-y.

- O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan, O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan daromad oluvchi jismoniy shaxslar.

Moliya yilida soliq solinadigan daromadga ega bo'lgan jismoniy shaxslar jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliqni to'lovchilar hisoblanadi.

Quyidagi jadvalda O'zbekiston Respublikasida JShDS to'lovchilari tarkibida rezident va norezidentlar to'g'risida ma'lumotlarni taqdim etamiz.

9-jadval
O'zbekiston Respublikasida JShDS to'lovchilari tarkibida
rezident va norezidentlar ishtiroki⁴²

Ko'rsatkichlar	Yillar						2022-yilda 2017-yilga nisbatan o'zgarishi (marta)
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
1. JSHDS to'lovchilari jami, ming kishi	3849,2	3921,6	4492,4	4586,7	4802,1	5083,6	1,3
2. JSHDSdan tushumlar, mlrd. so'm	4567,2	5198,8	12713,7	10902,0	14532,3	17899,9	7,1
3. Rezident jismoniy shaxslar soni, ming kishi.	3837,6	3907,9	4474,4	4536,2	4749,2	5051,6	1,3
4. Norezident jismoniy shaxslar soni, ming kishi.	11,6	13,7	18,0	50,5	52,9	32,0	2,8
5. Rezidentlar tomonidan to'langan JSHDS, mlrd. so'm.	3159,3	12370,4	15113,0	15006,8	17730,2	22580,4	7,1
6. Norezidentlar tomonidan to'langan JSHDS, mlrd. so'm.	9,5	43,4	60,7	166,9	197,2	143,2	15,1

Jismoniy shaxslarning quyidagi daromadlari soliq solish obyektidir:

⁴² O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari

O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining O'zbekiston Respublikasidagi va undan tashqaridagi manbalardan olingan daromadlari;

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlari.

Yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyatidan olingan, soliq Kodeksining 58-bobiga muvofiq qat'iy belgilangan soliq solinadigan daromadlar jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining soliq solish obyekti bo'lmaydi.

Soliq solinadigan baza jami daromaddan kelib chiqib, soliq solishdan ozod qilingan daromadlar chegirilgan holda aniqlanadi.

Agar soliq to'lovchining daromadidan uning ixtiyoriga ko'ra, sud yoki boshqa organlarning qaroriga binoan biron bir ushlab qolishlar amalga oshirilsa, bunday ushlab qolishlar soliq solinadigan bazani kamaytirmaydi.

Jismoniy shaxsning chet el valyutasida ifodalangan daromadlari daromadlar amalda olingan sanada O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilangan kurs bo'yicha milliy valyutada qayta hisoblab chiqiladi.

8.2. Jami daromad va uning tarkibi

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksiga muvofiq jismoniy shaxslarning jami daromadiga quyidagilar kiradi:

- 1) mehnatga haq to'lash shaklidagi daromadlar;
- 2) mulkiy daromadlar;
- 3) moddiy naf shaklidagi daromadlar;
- 4) boshqa daromadlar.

Yuridik shaxslar amalga oshiradigan quyidagi xarajatlar jismoniy shaxslarning daromadi deb hisoblanmaydi:

1) xodimlarni qonun hujjatlarida belgilangan normalarga muvofiq sud va boshqa davolash-profilaktika oziq-ovqati, shaxsiy himoya va gigiyena vositalari bilan ta'minlash;

2) kasaba uyushmalari qo'mitalari amalga oshiradigan to'lovlar; shu jumladan a'zolik badallari hisobidan kasaba uyushmalari a'zolariga beriladigan moddiy yordamlar; kasaba uyushmalari qo'mitalarining xodimlariga mehnat vazifalarini

bajarganlik uchun beriladigan pul mukofotlari va boshqa to'lovlar bundan mustasno;

3) ishchilarni ish joyiga kelish va qaytish bilan bog'liq xizmat transportini saqlash harajatlari;

4) diniy rasm-rusum va marosimlarni, bayram tantanalarini o'tkazish harajatlari, shuningdek yuridik shaxsning xodimlarning mehnat va dam olish sharoitlarini ta'minlash bilan bog'liq hamda muayyan jismoniy shaxslarning daromadi hisoblanmaydigan boshqa xarajatlari;

5) xodimga ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan maxsus kiyim-bosh, maxsus poyabzal, formal kiyim-bosh berish bo'yicha xarajatlari;

6) xodim boshqa joyga ishga o'tkazilganda yohud ko'chib borganda ko'chish, mol-mulkini ko'chirib borish, turar joy ijarasi bilan bog'liq xarajatlari;

7) xizmat safarlari chog'idagi kompensatsiya to'lovlari:

8) amaldagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan normalar doirasida kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiyalar):

doimiy ishi yo'lda kechadigan yoki sayyor va (yoki) ko'chib yurish bilan bog'liq xodimga;

xizmat ishlari uchun shaxsiy avtomobildan foydalanganlik uchun, xizmat safarlaridan tashqari;

dala ta'minoti;

amaldagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa kompensatsiya to'lovlari (kompensatsiyalar);

9) mayib bo'lish yoki sog'lig'ining boshqacha tarzda shikastlanishi bilan bog'liq zararni qoplash bo'yicha quyidagi to'lovlar:

jabrланuvchi mehnatda mayib bo'lishiga qadar olgan o'rtacha oylik ish haqiga nisbatan foiz hisobidagi, uning kasbga oid mehnat qobiliyatini yo'qotganlik darajasiga muvofiq belgilanadigan har oylik to'lovlar (voyaga yetmagan shaxs mehnatda mayib bo'lib qolgan taqdirda, zarar uning ish haqi (daromadi) miqdoridan kelib chiqqan holda, lekin qonun hujjatlarida belgilangan eng kam ish haqining besh baravaridan kam bo'lmagan miqdorda qoplanadi);

maxsus tibbiy parvarishga muhtoj jabrlanuvchilarga qo'shimcha xarajatlar uchun oyiga eng kam ish haqining ikki baravari miqdorida;

jabrlanuvchilarning maishiy parvarishi uchun qo'shimcha xarajatlar tariqasidagi har oyda eng kam ish haqining ellik foizi miqdorida;

xodimning sog'lig'iga shikast yetkazilgani munosabati bilan ish beruvchi tomonidan bir yo'la to'lanadigan nafaqa tariqasidagi jabrlanuvchining yillik o'rtacha ish haqi miqdoridagi to'lovlar;

10) boquvchisining vafot etganligi munosabati bilan quyidagi miqdordagi to'lovlar:

marhumning o'rtacha ish haqining vafot etgan boquvchining qaramog'ida bo'lgan va uning vafoti munosabati bilan zararni undirishga haqli bo'lgan mehnatga qobiliyatsiz shaxslarga to'g'ri keladigan ulushi miqdoridagi to'lovlar; boquvchisining vafot etganligi munosabati bilan zararni undirishga haqli bo'lgan shaxslarga bir yo'la to'lanadigan nafaqa tariqasidagi marhumning o'rtacha yillik ish haqining olti baravari miqdoridagi to'lovlar;

11) o'quv yurti bilan to'g'ridan-to'g'ri tuzilgan shartnomalar bo'yicha pullik-kontrakt asosda talabaning ta'lim olishi uchun o'tkaziladigan to'lovlar.

12) O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi hisobvarag'iga muqobil xizmat shartnomasi bo'yicha o'tkaziladigan mablag'lar;

13) jismoniy shaxslarni majburiy va ixtiyoriy sug'urtalash turlari bo'yicha sug'urta mukofotlari. Bunda jamg'arib boriladigan sug'urtalash turlari bo'yicha mazkur mukofotlar muddati bir yildan kam bo'lmagan sug'urtalashda jismoniy shaxslarning daromadi bo'lib hisoblanmaydi;

14) yuridik shaxsdan — ish beruvchidan: yosh oilalar a'zolari tomonidan uy-joy olish uchun olingan mablag'lar;

qishloq joylarda namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibda uy-joy qurish uchun kreditlar berish qonun hujjatlariga muvofiq zimmasiga yuklatilgan banklar tomonidan ushbu maqsadlar uchun beriladigan ipoteka krediti bo'yicha boshlang'ich badal sifatida quruvchi shaxs tomonidan olingan mablag'lar.

Uy-joy olingan (mulkka bo'lgan huquqlar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan) sanadan e'tiboran besh yil ichida sotilsa, ushbu bandda ko'rsatilgan daromadlarga belgilangan tartibda soliq solinadi.

15) xodimlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash xarajatlari.

Ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish predmeti bo'lgan mehnat shartnomalariga yoki fuqaroviy-huquqiy tusdagi shartnomalarga muvofiq jismoniy shaxslarga to'lanadigan barcha to'lovlar mehnatga haq to'lash shaklidagi daromadlar deb e'tirof etiladi.

Mehnatga haq to'lash shaklidagi daromadlarga rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lovlar, ishlanmagan vaqti uchun haq to'lash, kompensatsiya qilish xususiyatiga ega to'lovlar kiradi.

Ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish predmeti bo'lgan mehnat shartnomalariga yoki fuqaroviy-huquqiy tusdagi shartnomalarga muvofiq jismoniy shaxslarga to'lanadigan barcha to'lovlar mehnatga haq to'lash shaklidagi daromadlar deb e'tirof etiladi.

Rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lovlarga quyidagilar kiradi:

1) yillik ish natijalari bo'yicha taqdirlashlar, bir yo'la beriladigan mukofotlar;

2) yuridik shaxsning mukofotlash to'g'risidagi qoidasida nazarda tutilgan rag'batlantirish xususiyatiga ega to'lovlar;

3) kasbiy mahorat, murabbiylik uchun tarif stavkalari va maoshlarga qo'shimchalar;

4) ta'tiliga har yilgi qo'shimcha haqlar;

5) ko'p yil ishlaganlik uchun taqdirlashlar va to'lovlar;

6) ratsionalizatorlik taklifi uchun to'lov.

7) mehnat natijalari bilan bog'liq bo'lmagan bir yo'la beriladigan mukofotlar.

1. Kompensatsiya qilish xususiyatidagi to'lovlarga quyidagilar kiradi:

1) tabiiy-iqlim sharoitlari noqulay bo'lgan joylardagi ishlar bilan bog'liq qo'shimcha to'lovlar (ish staji uchun ustamalar, baland tog'li, cho'l va suvsiz hududlarda ishlaganlik uchun belgilangan koeffitsiyentlar bo'yicha to'lovlar);

2) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan kasblar va ishlar ro'yxati bo'yicha og'ir, zararli, o'ta zararli mehnat sharoitlarida ishlaganlik uchun ustamalar; shu jumladan shunday sharoitlardagi uzluksiz ish staji uchun ish haqiga ustamalar;

3) texnologik jarayon jadvalida nazarda tutilgan tungi vaqtda, ish vaqtidan tashqari, dam olish kunlarida va bayram (ishlanmaydigan) kunlarida ishlaganlik uchun tarif stavkalariga hamda maoshlarga ustamalar va qo'shimcha to'lovlar;

4) ko'p smenali rejimda ishlaganlik, shuningdek bir necha kasbda, lavozimda ishlaganlik, xizmat ko'rsatish doirasi kengayganligi, bajariladigan ishlar hajmi ortganligi, o'zining asosiy ishi bilan bir qatorda ishda vaqtincha bo'lmagan xodimlarning vazifalarini bajarganlik uchun ustamalar;

5) doimiy ishi yo'lda kechadigan, harakatlanish va (yoki) qatnov tusiga ega bo'lgan xodimlarning, shuningdek doimiy ishi ishlarni vaxta usulida bajarilishini nazarda tutadigan xodimlarning ish haqiga qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha to'lanadigan ustamalar;

6) yuridik shaxs joylashgan yerdan (yig'ilish punktidan) ishlash joyigacha va orqaga qaytish uchun vaxtada ishlash jadvalida nazarda tutilgan ishlar vaxta usulida bajarilgan taqdirda yo'lga ketadigan kunlar, shuningdek xodimlar meteorologik sharoitlar sababli va transport tashkilotlarining aybi bilan yo'lda ushlanib qolgan kunlar uchun tarif stavkasi, maosh miqdorida to'lanadigan summalar;

7) yer osti ishlarida doimiy band bo'lgan xodimlarga ularning stvoldan ishlash joyiga borish va u yerdan qaytish uchun shaxtada (konda) harakatlanishining me'yoriy vaqti uchun to'lanadigan qo'shimcha haqlar;

8) qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha dala ta'minoti;

9) xizmat safarlari vaqtidagi qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha kundalik xarajatlar uchun haq (sutkalik pullar);

10) ishlar vaxta usulida tashkil qilinganda, ish vaqti umumlashtirilgan holda hisobga olinayotganda va qonun

hujjatlarida belgilangan boshqa hollarda xodimlarga ish vaqtining belgilangan davomiyligidan ortiq ishlaganliklari munosabati bilan beriladigan dam olish kunlari (otgullar) uchun to'lovlar;

11) xizmat ishlari uchun xodimning shaxsiy avtomobilidan yoki xizmat maqsadlari uchun uning boshqa mol-mulkidan qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha foydalanganlik uchun to'lovlar;

12) mehnatda mayib bo'lganlik yoki sog'liqqa boshqacha shikast yetganlik bilan bog'liq zararning o'rnini qoplash uchun soliq Kodeksi 171-moddasi ikkinchi qismining 9-bandida ko'rsatilgan miqdorlardan ortiqcha olingan summalar;

13) oziq-ovqat va yo'l chiptalarining qiymati yoki oziq-ovqat va yo'l chiptalarining qiymatini qoplash.

Ishlanmagan vaqt uchun haq to'lashga quyidagilar kiradi:

1) qonun hujjatlariga muvofiq:

a) yillik asosiy (uzaytirilgan asosiy) ta'tilga haq to'lash, shuningdek ushbu ta'tildan foydalanilmaganda, shu jumladan xodim bilan mehnat shartnomasi bekor qilinganda pullik kompensatsiya to'lash;

b) noqulay va o'ziga xos mehnat sharoitlarida, shuningdek og'ir va noqulay tabiiy-iqlim sharoitlarida ishlaganligi uchun ayrim tarmoqlarning xodimlariga beriladigan qo'shimcha ta'tilga haq to'lash;

v) o'qish bilan bog'liq ta'tilga va ijodiy ta'tillarga haq to'lash;

g) o'n ikki yoshga to'lmagan ikki va undan ortiq bolasi yoki o'n olti yoshga to'lmagan nogiron bolasi bor ayollarga berilgan qo'shimcha ta'tilga haq to'lash;

2) asosiy ish haqi qisman saqlanib qolgan holda majburiy ta'tilda bo'lgan xodimlarga beriladigan to'lovlar;

3) donor xodimlarga ko'rikdan o'tish, qon topshirish va qon topshirilgan har bir kundan keyin beriladigan dam olish kunlari uchun haq to'lash;

4) O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksiga muvofiq davlat yoki jamoat vazifalarini bajarganlik uchun mehnatga haq to'lash;

5) qishloq xo'jaligi va boshqa ishlarga jalb qilinadigan xodimlarning asosiy ish joyi bo'yicha saqlab qolinadigan ish haqi;

6) boshqa yuridik shaxslardan avvalgi ish joyida lavozim bo'yicha maoshi miqdorlari ma'lum bir muddat davomida saqlab qolingan holda ishga olingan, shuningdek vaqtinchalik vazifani bajarib turganda xodimlarga maoshdagi farqni to'lash;

7) yuridik shaxslarning xodimlariga kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimida ishdan ajralgan holda o'qishlari vaqtida asosiy ish joyi bo'yicha ularga to'lanadigan ish haqi;

8) xodimning aybisiz bekor turib qolingan vaqt uchun haq to'lash;

9) mehnat layoqatini vaqtincha yo'qotgan xodimlarga qo'shimcha haq to'lash;

10) qonun hujjatlariga muvofiq yoki yuridik shaxsning qarori bilan majburiy progul vaqti yoki kam haq to'lanadigan ishni bajariganlik uchun haq to'lash;

11) o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslarning imtiyozli soatlariga, onalarga bolani ovqatlantirishi uchun ishda beriladigan tanaffuslarga, shuningdek tibbiy ko'rikdan o'tish bilan bog'liq vaqt uchun haq to'lash;

12) yuridik shaxslarning asosiy ishidan ozod qilingan va ozod qilinmagan holda xodimlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun hamda o'quvchilar va talabalarning ishlab chiqarish amaliyotiga rahbarlik qilish uchun jalb qilinadigan yuqori malakali xodimlari mehnatiga haq to'lash;

15) yuridik shaxsning mablag'lari hisobidan to'lanadigan pensiyalar va nafaqalarga qo'shimchalar, stipendiyalar;

16) oliy o'quv yurtini tamomlaganidan keyin yosh mutaxassislariga ta'vil vaqti uchun yuridik shaxs hisobidan to'lanadigan nafaqalar;

Jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlari tarkibiga quyidagilar kiradi:

1) foizlar;

2) dividendlar;

3) mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlar;

4) jismoniy shaxslarga xususiy mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan mol-mulkni realizatsiya qilishdan olingan daromadlar. Mol-mulkni realizatsiya qilishdan olingan daromadlar mazkur mol-

mulkni realizatsiya qilish summasining hujjatlar bilan tasdiqlangan uni olish qiymatidan oshgan qismi sifatida aniqlanadi. Mol-mulkni olish qiymatini tasdiqlovchi hujjatlar mavjud bo'lmagan taqdirda, mol-mulkni realizatsiya qilish qiymati, ko'chmas mulk bo'yicha esa, inventarizatsiya qiymati hamda realizatsiya qilish narxi o'rtasidagi farq daromad deb e'tirof etiladi;

5) sanoat mulki obyektlariga, seleksiya yutug'iga berilgan patent (litsenziya) egasi bo'lgan jismoniy shaxsning patentdan boshqa shaxs foydasiga voz kechganda yoki litsenziya shartnomasi tuzganda olgan daromadi;

6) royalti;

8) soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'laganidan keyin xususiy korxona mulkdori, oilaviy korxona ishtirokchisi hamda fermer xo'jaligi boshlig'i ixtiyorida qoladigan foyda summasi.

Moddiy naf shaklida olinadigan daromadlar hisoblanadi:

1) yuridik shaxs tomonidan jismoniy shaxs manfaatlarini ko'zlab, tovarlar (ishlar, xizmatlar) haqini, mulkiy huquqlarni to'lash, shu jumladan:

jismoniy shaxslarning bolalarini maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qitish, tarbiyalash;

kommunal xizmatlar, xodimlarga berilgan uy-joy haqini, uy-joydan foydalanish xarajatlari haqini, yotoqxonadagi joylar haqini yoki ularning o'rnini qoplash qiymatini to'lash;

sanatoriyy-kurortlarda davolanish yo'llanmalari qiymatini, dam olish, statsionar va ambulatoriyaga qatnab davolanish haqini yoki ularning o'rnini qoplash qiymatini to'lash;

yuridik shaxsning jismoniy shaxs daromadi bo'lgan boshqa xarajatlari;

2) soliq to'lovchining manfaatlarini ko'zlab tekinga, shu jumladan hadya shartnomasi asosida berilgan mol-mulk, bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlar qiymati;

3) tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) xodimlarga realizatsiya qilinadigan narxi va shu tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) ushbu moddaning ikkinchi va uchinchi qismlariga muvofiq hisoblab chiqarilgan qiymati o'rtasidagi salbiy tafovut;

4) qonun hujjatlariga muvofiq xodimlarga temir yo'l, aviatsiya, daryo, avtomobil transporti va shahar elektr transportida yurish bo'yicha beriladigan imtiyozlar summasi;

5) jismoniy shaxsning yuridik shaxs oldidagi qarzining yuridik shaxs qarori bilan hisobdan chiqarilgan summolari;

6) ish beruvchi tomonidan to'lovlar hisobiga to'lanib, xodimdan ushlab qolinishi lozim bo'lgan, lekin ushlab qolinmagan summalar.

Soliq to'lovchi yuridik shaxsdan tovarlar (ishlar, xizmatlar) olgan taqdirda, ushbu tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) qiymati ularni olish narxidan yoki tannarxidan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Jismoniy shaxs yuridik shaxsdan aksiz to'lanadigan tovarlar yoki qo'shilgan qiymat solig'i solinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) olsa, bunday tovarlar (ishlar, xizmatlar) qiymatida aksiz solig'ining va qo'shilgan qiymat solig'ining tegishli summasi hisobga olinadi.

Jismoniy shaxslarning boshqa daromadlari jumlasiga quyidagilar kiradi:

1) pensiyalar va qonun hujjatlarida belgilangan nafaqalar;

2) stipendiyalar;

3) fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, xayriya va ekologiya jamg'armalari tomonidan jismoniy shaxslarga beriladigan nafaqalar hamda boshqa turlardagi yordam;

4) donorlik uchun pul mukofotlari;

5) alimentlar;

6) hayvonlarni (qoramol, parranda, mo'ynali va boshqa hayvonlarni, baliq va boshqalarni) tirik holda hamda ularni so'yib, mahsulotlarini xom yoki qayta ishlangan holda, ipak qurti, chorvachilik, asalarichilik va dehqonchilik mahsulotlarini tabiiy va qayta ishlangan holda sotishdan olingan daromadlar;

7) jismoniy shaxslardan tekin (shu jumladan hadya shartnomalari bo'yicha) olingan mol-mulk yoki mulkiy huquqlar qiymati;

8) musobaqalarda, ko'riklarda, tanlovlarda sovrinli o'rinlar uchun beriladigan sovrinlar, pul mukofotlari;

9) yutuqlar;

10) grant beruvchidan olingan grantlar, shu jumladan chet davlatlar grantlari bo'yicha olingan summalar;

11) jamg'arib boriladigan majburiy pensiya badallari, ular bo'yicha olingan foiz tarzidagi va boshqa daromadlar, jamg'arib boriladigan pensiya to'lovlari;

12) yaratilgan fan, adabiyot va san'at asarlari (predmetlari) uchun jismoniy shaxslar tomonidan olingan daromadlar;

13) O'zbekiston Respublikasining davlat mukofotlari va davlat pul mukofotlariga sazovor bo'lgan jismoniy shaxslar olgan bir yo'la beriladigan davlat pul mukofoti yoki shunga teng bahodagi esdalik sovg'alarining qiymati, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida bir yo'la beriladigan pul mukofoti;

14) xalqaro sport musobaqalarida sovrinli o'rinlarni egallaganligi uchun sportchilar olgan bir yo'la beriladigan pul mukofoti;

15) xodim bilan tuzilgan mehnat shartnomasi bekor qilinganda mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq beriladigan ishdan bo'shatish nafaqasi va boshqa to'lovlar;

16) moddiy yordam tariqasida:

vafot etgan xodimning oila a'zolariga yoki oila a'zosi vafot etganligi munosabati bilan xodimga beriladigan to'lovlar;

xodimga mehnatda mayib bo'lganligi, kasb kasalligi yoxud sog'lig'iga boshqacha shikast yetganligi bilan bog'liq to'lovlar;

favqulodda holatlar munosabati bilan beriladigan to'lovlar;

maqsadli xususiyatga ega bo'lgan hamda xodimlar bilan yuz bergan shaxsiy tusdagi voqealar, hodisalar va tadbirlar bilan bog'liq bo'lgan hamda bajariladigan ish natijalariga bog'liq bo'lmagan to'lovlar;

qishloq xo'jaligi mahsulotlarini berish yoki ularni sotib olish uchun mablag'lar berish tarzidagi to'lovlar.

17) qonun hujjatlariga muvofiq uy-joy-kommunal xizmatlari haqini to'lash bo'yicha har oylik kompensatsiya pul to'lovlari;

18) ishlamaydigan pensionerlarga yuridik shaxs tomonidan to'lanadigan to'lovlar;

19) sug'urta to'lovlari;

20) ma'naviy zararni kompensatsiya qilish bo'yicha pul to'lovlari.

8.3. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

2019-yil 1-yanvardan boshlab jismoniy shaxslarning daromadlariga, bundan dividendlar va foizlar tarzida to'lanadigan daromadlar mustasno, 12 foizli stavka bo'yicha soliq solinadi.

2019-yildan O'zbekiston Respublikasining rezidentlariga dividendlar va foizlar tarzida to'lanadigan daromadlarga 5 foizli stavka bo'yicha soliq solinadi.

Soliq solinadigan daromadlarga quyidagi daromadlar kiritilmaydi:

1) moddiy yordam summolari:

– favqulodda holatlar munosabati bilan beriladigan moddiy yordam summolari – to'laligicha;

– vafot etgan xodimning oila a'zolariga yoki oila a'zosi vafot etganligi munosabati bilan xodimga beriladigan moddiy yordam summolari – eng kam ish haqining o'n ikki baravarigacha miqdorda;

– boshqa hollarda – soliq davri uchun eng kam ish haqining o'n ikki baravarigacha miqdorda;

2) yo'llanmalar qiymatini yuridik shaxslar tomonidan to'liq yoki qisman qoplash summolari, turistik yo'llanmalar bundan mustasno:

O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan sanatoriya-kurort va sog'lomlashtirish muassasalariga yo'llanmalar qiymatini nogironlarga, shu jumladan, mazkur korxonada ishlamaydigan nogironlarga to'liq yoki qisman qoplash summolari;

O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan bolalar oromgohlari va boshqa sog'lomlashtirish oromgohlari, shuningdek, ota-onalarning bolalari bilan dam olishiga maxsus mo'ljallangan sanatoriya-kurort va sog'lomlashtirish muassasalariga o'z xodimlarining o'n olti yoshga to'lmagan (o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan o'quvchilar) bolalari uchun yo'llanmalar qiymatini to'liq yoki qisman qoplash summolari;

3) o'z xodimlariga va ularning bolalariga ambulatoriya va (yoki) statsionar tibbiy xizmat ko'rsatilganligi uchun ish beruvchi tomonidan to'langan summalar; shuningdek, yuridik shaxsning davolash va tibbiy xizmat ko'rsatganlik, nogironlik profilaktikasi va nogironlarning salomatligini tiklashga doir texnik vositalarni olish uchun qilingan xarajatlari. Xodimlarni davolaganlik, ularga tibbiy xizmat ko'rsatganlik uchun yuridik shaxslar tomonidan sog'liqni saqlash muassasalariga naqd pulsiz haq to'langan taqdirda, shuningdek, sog'liqni saqlash tashkilotlari tomonidan yozib berilgan hujjatlar asosida ushbu maqsadlar uchun mo'ljallangan naqd pul mablag'lari bevosita xodimga, xodim yo'qligida, uning oila a'zolariga, ota-onalariga berilgan yoki mazkur maqsadlar uchun mo'ljallangan mablag'lar xodimning bankdagi hisobvarag'iga kiritilgan taqdirda, ushbu daromadlar soliq solishdan ozod qilinadi;

4) O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining O'zbekiston Respublikasidan tashqariga ishlash uchun yuborilishi munosabati bilan byudjet tashkilotlaridan chet el valyutasida olingan ish haqi summolari va boshqa summalar, qonun hujjatlarida belgilangan summalar doirasida;

5) vaqtinchalik bir martalik ishlarni bajarishdan olingan daromadlar, agar bunday ishlarga yollash vaqtinchalik bir martalik ish bilan ta'minlash markazlari ko'magida amalga oshirilayotgan bo'lsa;

6) soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'laganidan keyin xususiy korxona mulkdori, oilaviy korxona ishtirokchisi hamda fermer xo'jaligi boshlig'i ixtiyorida qoladigan foyda summasi;

7) O'zbekiston Respublikasining davlat mukofotlari va davlat pul mukofotlariga sazovor bo'lgan jismoniy shaxslar olgan bir yo'la beriladigan davlat pul mukofoti yoki shunga teng bahodagi esdalik sovg'alarining qiymati, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida bir yo'la beriladigan pul mukofoti;

8) xalqaro sport musobaqalarida sovrinli o'rinlarni egallaganligi uchun sportchilar olgan bir yo'la beriladigan pul mukofoti;

10) donorlik uchun pul mukofotlari, shuningdek, qon yiqqanlik uchun tibbiyot muassasalari xodimlari oladigan summalar;

11) jismoniy shaxslarga xususiy mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan mol-mulkni sotishdan olinadigan daromadlar, bundan:

- qimmatli qog'ozlarni, yuridik shaxslarning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) ulushlarini (paylarini);

- yashash uchun mo'ljallanmagan joylarni;

- ketma-ket keladigan o'n ikki oylik davr ichida bir martadan ortiq bitim tuzilgan taqdirda, uy-joylarni realizatsiya qilishdan olinadigan daromadlar mustasno.

12) uy xo'jaligida, shu jumladan, dehqon xo'jaligida yetishtirilgan hayvonlarni (qoramol, parranda, mo'ynali va boshqa hayvonlar, baliq va boshqalarni) tirik holda hamda ularni so'yib, mahsulotlarini xom yoki qayta ishlangan holda, sanoatda qayta ishlashdan tashqari, tabiiy va qayta ishlangan chorvachilik, asalarichilik va dehqonchilik mahsulotlarini sotishdan olinadigan daromadlar, bundan manzarali bog'dorchilik (gulchilik) mahsulotlari mustasno. Mazkur daromadlar soliq to'lovchi tegishli mahalliy davlat hokimiyati organi, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi, bog'dorchilik, uzumchilik yoki polizchilik shirkatlarining boshqaruvlari tomonidan berilgan, realizatsiya qilingan mahsulot soliq to'lovchi tomonidan unga yoki uning oila a'zolariga ajratilgan yer uchastkasida yetishtirilganligini tasdiqlovchi belgilangan shakldagi hujjatni taqdim etgan taqdirda, soliq solishdan ozod qilinadi;

13) xalqaro hamda respublika tanlovlari va musobaqalarida olingan buyum tarzidagi sovrinlarning qiymati;

14) yuridik shaxsdan soliq davri mobaynida eng kam ish haqining olti baravari miqdorigacha bo'lgan qiymatdagi:

- xodimlar natura shaklida olgan sovg'alar;

- ilgari mazkur yuridik shaxsning xodimlari bo'lgan ishlamayotgan pensionerlar va mehnat qobiliyatini yo'qotgan shaxslar, vafot etgan xodimning oila a'zolari tomonidan olingan sovg'alar va boshqa turlardagi yordam.

15) jismoniy shaxslardan meros yoki hadya tartibida, shuningdek, tekin olingan pul va natura shaklidagi daromadlar,

bundan fan, adabiyot va san'at asarlarining, adabiyot va san'at asarlari ijrochilarining, shuningdek, kashfiyotlar, ixtirolar va sanoat namunalari mualliflarining merosxo'rlariga (huquqiy vorislariga) to'lanadigan pul mukofotlari mustasno;

16) davlat zayominiy obligatsiyalari bo'yicha yutuqlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha foizlar, lotereya bo'yicha yutuqlar;

17) jamg'arma sertifikatlari, davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar, shuningdek, banklardagi omonatlar bo'yicha foizlar hamda yutuqlar;

18) xalqaro hamda chet el tashkilotlari va fondlaridan, shuningdek,

ilmiy-texnika hamkorligi sohasidagi O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari doirasida bevosita jismoniy shaxs grant beruvchidan yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan vakil qilingan fan va texnologiyalarni rivojlantirishni muvofiqlashtirish bo'yicha organing xulosasi bo'lgan taqdirda, yuridik shaxsdan - grant oluvchidan olgan grant summasi;

19) mehnat shartnomasi bekor qilinganida eng kam ish haqining o'n ikki baravari miqdori doirasida to'lanadigan ishdan bo'shatish nafaqasi, qonun hujjatlarida belgilangan boshqa nafaqalar, bundan vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik nafaqalari (shu jumladan, oilaning bemor a'zosini parvarishlash nafaqasi) mustasno, shuningdek, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, xayriya va ekologiya jamg'armalaridan jismoniy shaxslarga beriladigan yordam tusidagi to'lovlar;

20) olingan alimentlar;

21) fuqarolarning sug'urta to'lovi sifatida oladigan summalar;

22) qonun hujjatlarida davlat stipendiyalari uchun belgilangan miqdorlarda ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari tomonidan to'lanadigan stipendiyalar;

23) uy-joy-kommunal xizmatlariga haq to'lash bo'yicha qonun hujjatlariga muvofiq har oylik kompensatsiya pul to'lovlari;

24) davlat pensiyalari;

25) jamg'arib boriladigan majburiy pensiya badallari, ular bo'yicha foiz daromadlari, shuningdek, jamg'arib boriladigan pensiya to'lovlari;

26) fuqarolarning soliq solinadigan va O'zbekiston Respublikasida sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo'lgan yuridik shaxslarga mol-mulkni sug'urta qilish hamda hayotni uzoq muddatli sug'urta qilish bo'yicha sug'urta mukofotlari to'lovi uchun yo'naltiriladigan ish haqi va boshqa daromadlarining summolari;

27) yuridik shaxslar muassislarining (ishtirokchilarining) ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik subyektiga – yuridik shaxsga uning majburiyatlarini bajarish uchun yo'naltiriladigan daromadlari summolari. Ixtiyoriy tugatish qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda tugallanmagan yoki tugatish tartib-taomili to'xtatilgan va faoliyat qayta tiklangan taqdirda, ushbu imtiyoz qo'llanilmaydi va soliq summasi imtiyoz qo'llanilgan butun davr uchun to'liq miqdorda undiriladi;

28) quyidagi jismoniy shaxslarning soliq solinadigan ish haqi va boshqa daromadlari summolari:

- yosh oila a'zolari tomonidan yakka tartibda uy-joyni qurish, rekonstruksiya qilish va sotib olish uchun yoki ko'p kvartirali uydagi kvartirani rekonstruksiya qilish va sotib olish uchun olingan ipoteka kreditlarini hamda ular bo'yicha hisoblangan foizlarni qoplash uchun yo'naltirilganda;

- qishloq joylarda namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibda uy-joy qurishni ushbu maqsadlar uchun kreditlar berish qonun hujjatlariga muvofiq zimmasiga yuklatilgan banklarning kreditlari hisobidan amalga oshirayotgan quruvchi shaxslar tomonidan olingan ipoteka kreditlarini hamda ular bo'yicha hisoblangan foizlarni qoplash uchun yo'naltirilganda.

Ushbu bandeda ko'rsatilgan mol-mulk olingan (mol-mulkka bo'lgan huquq davlat ro'yxatidan o'tkazilgan) sanadan e'tiboran besh yil ichida sotilsa, mazkur bandeda nazarda tutilgan daromadlarga belgilangan tartibda soliq solinadi.

29) fuqarolarning soliq solinadigan ish haqi va boshqa daromadlarining:

O'zbekiston Respublikasi oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish uchun (o'zining o'qishi yoki yigirma olti yoshga to'lmagan farzandlarining o'qishi uchun) yo'naltiriladigan summolari;

O'zbekiston Respublikasi Xalq bankidagi fuqarolarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlariga ixtiyoriy ravishda yo'naltiriladigan summolari.

30) jismoniy shaxslardan tekin (shu jumladan, hadya shartnomasi bo'yicha) olingan ulushlar, paylar va aksiyalar tarzidagi daromadlar, agar mazkur ulushlar, paylar va aksiyalarni berish yaqin qarindoshlar o'rtasida amalga oshirilsa.

31) paxta yig'im-terimi bo'yicha qishloq xo'jaligi ishlariga jalb qilinadigan jismoniy shaxslarning bu ishlarni bajarganlik uchun olgan daromadlari.

32) aksiyadorlik jamiyatlari chet ellik xodimlarining boshqaruv xodimi sifatida o'z faoliyatidan olgan daromadlari.

Quyidagilar jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliqni to'lashdan to'liq ozod qilinadi:

1) xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalarining boshliqlari va xodimlari, konsullik muassasalarining mansabdor shaxslari, ularning o'zlari bilan birga yashaydigan oila a'zolari, agar ular O'zbekiston Respublikasining fuqarosi bo'lmasa, – O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olinadigan, diplomatik va konsullik xizmati bilan bog'liq bo'lmagan daromadlaridan tashqari barcha daromadlari bo'yicha;

2) xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalarining ma'muriy-texnik xodimlari hamda ularning o'zlari bilan birga yashaydigan oila a'zolari, agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamasa, – O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olinadigan, diplomatik va konsullik xizmati bilan bog'liq bo'lmagan daromadlaridan tashqari barcha daromadlari bo'yicha;

3) xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalariga, konsullik muassasalariga xizmat ko'rsatadigan xodimlar tarkibiga kirgan shaxslar, agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamasa, – o'z xizmati yuzasidan oladigan barcha daromadlari bo'yicha;

4) xorijiy davlatlar diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalari xodimlarining uylarida ishlovchilar, agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmasa yoki O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamasa, – o'z xizmati yuzasidan oladigan barcha daromadlari bo'yicha;

5) xalqaro nohukumat tashkilotlarning mansabdor shaxslari – agar ular O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmasa, ularning ushbu tashkilotlarda olgan daromadlari bo'yicha;

6) konsert-tomosha faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyasi bo'lgan shaxslar – ushbu faoliyatdan olingan daromadlari bo'yicha;

7) yakka tartibdagi tadbirkor bilan mehnat munosabatlarida bo'lgan shaxslar – yakka tartibdagi tadbirkor bilan tuzilgan mehnat shartnomasiga ko'ra bajargan ishlari uchun olgan daromadlari bo'yicha.

Shuningdek, quyidagi soliq to'lovchilarning har bir to'liq oy uchun eng kam ish haqining to'rt baravari miqdoridagi daromadlari jismoniy shaxslar daromadidan soliq to'lashdan ozod qilinadi:

1) "O'zbekiston Qahramoni", Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan shaxslar, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan shaxslar. Mazkur imtiyoz tegishincha "O'zbekiston Qahramoni" unvoni berilganligi to'g'risidagi guvohnoma, Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni daftarchalari, orden daftarchasi yoki mudofaa ishlari bo'yicha bo'limning ma'lumotnomasi asosida beriladi;

2) urush nogironlari va qatnashchilari, shuningdek, doirasi qonun hujjatlari bilan belgilanuvchi ularga tenglashtirilgan shaxslar. Mazkur imtiyoz urush nogironining (qatnashchisining) tegishli guvohnomasi yoki mudofaa ishlari bo'yicha bo'limning yoxud boshqa vakolatli organning ma'lumotnomasi asosida, boshqa nogironlarga (qatnashchilarga) nogironning (qatnashchining) imtiyozlarga bo'lgan huquqi to'g'risidagi guvohnoma asosida beriladi;

3) bolalikdan nogiron bo'lib qolganlar, shuningdek, I va II guruh nogironlari. Imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

4) sobiq SSSRni, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish yoki harbiy xizmatning yoxud ichki ishlar organlaridagi xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yaralanganligi, kontuziya bo'lganligi yoki shikastlanganligi oqibatida yoxud frontda bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning hamda ichki ishlar organlari xodimlarining ota-onalari va beva xotinlari (beva erlari). Imtiyoz "Halok bo'lgan askarning beva xotini (beva eri, onasi, otasi)" yoki "Ichki ishlar organlari halok bo'lgan xodimining beva xotini (beva eri, onasi, otasi)" shtampi qo'yilgan yoxud pensiya guvohnomasini bergan muassasa rahbarining imzosi va ushbu muassasa muhri bilan tasdiqlangan tegishli yozuvli pensiya guvohnomasi asosida beriladi. Agar mazkur shaxslar pensioner bo'lmasa, imtiyoz ularga sobiq SSSR Mudofaa vazirligi, Davlat xavfsizlik qo'mitasi yoki Ichki ishlar vazirligining, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati yoxud Ichki ishlar vazirligining tegishli organlari tomonidan berilgan harbiy xizmatchining yoki ichki ishlar organi xodimining halok bo'lganligi to'g'risidagi ma'lumotnoma asosida beriladi. Sobiq SSSRni, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish yoki harbiy xizmatning yoxud ichki ishlar organlaridagi xizmatning boshqa majburiyatlarini bajarish chog'ida yoki frontda bo'lish bilan bog'liq kasallik tufayli halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning yoxud ichki ishlar organlari xodimlarining beva xotinlariga (beva erlariga) imtiyoz faqat ular yangi nikohdan o'tmagan taqdirda beriladi;

5) ikki va undan ortiq o'n olti yoshga to'lmagan bolalari bor yolg'iz onalar. Imtiyoz har bir bola uchun Fuqarolik holatlari dalolatnomalarini yozish (FHDYo) organlari tomonidan taqdim etiladigan ma'lumotnoma asosida beriladi;

6) ikki va undan ortiq o'n olti yoshga to'lmagan bolalari bor va boquvchisini yo'qotganlik uchun pensiya olmaydigan beva ayol va beva erkaklar. Imtiyoz erning (xotinning) vafot etganligi to'g'risidagi guvohnoma, bolalar tug'ilganligi to'g'risidagi guvohnoma, yangi nikohdan o'tmaganlik hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi tuman (shahar) bo'limining boquvchisini

yo'qotganlik uchun pensiya olinmasligi haqidagi ma'lumotnomasi taqdim etilgan taqdirda beriladi;

7) bolaligidan nogiron bo'lgan, doimiy parvarishni talab qiladigan farzandi bilan birga yashab, uni tarbiyalayotgan otadan biri. Imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki sog'liqni saqlash muassasasining doimiy parvarish zarurligini tasdiqlovchi tibbiy ma'lumotnomasi, birgalikda yashashga taalluqli qismida – fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining ma'lumotnomasi asosida beriladi.

Fuqarolar soliq imtiyozidan mahrum bo'lganda 15 kun ichida bu haqda korxona, muassasa, tashkilotni, shuningdek, o'zidan soliqni ushlab qoladigan jismoniy shaxsni yoxud soliq organini (agar soliq miqdorini shu organ hisoblaydigan bo'lsa) xabardor qilishlari kerak.

Daromad solig'ini hisoblashda chet ellik jismoniy shaxslarga nisbatan ma'lum darajada farqlar yoki ajralib turuvchi xususiyatlari ham bo'lishi mumkin. Misol uchun, chet ellik jismoniy shaxslar O'zbekiston Respublikasi hududida shu yo'riqnomaga muvofiq ravishda, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan xususiyatlarni hisobga olgan holda soliqqa tortiladi.

- rezident O'zbekiston Respublikasining fuqarosi kabi jismoniy shaxslar daromadidan soliq to'laydi. Uning manbai O'zbekiston Respublikasidagi manbadan olgan daromadi bo'lib hisoblanadi.

8.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va to'lash tartibi

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish uchun soliq stavkasini qo'llash maqsadida eng kam ish haqi miqdori yil boshidan ortib boruvchi yakun bo'yicha (yil boshidan tegishli davrning har bir oyi uchun eng kam ish haqlarining summasi) hisobga olinadi. Bunda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasini, shuningdek, eng kam ish haqining karra miqdorlarida nazarda tutilgan imtiyozlarni

hisoblab chiqarish uchun eng kam ish haqi miqdorining joriy yilning 1-yanvaridagi holati inobatga olinadi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish va ushlab qolish belgilangan soliq solinadigan baza hamda stavkalardan kelib chiqqan holda daromad hisoblanishiga qarab, yil boshidan ortib boruvchi yakun bo'yicha har oyda jismoniy shaxsning asosiy ish joyi bo'yicha soliq agenti tomonidan amalga oshiriladi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining hisoblab chiqarilgan summasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda jismoniy shaxslarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlariga o'tkaziladigan har oylik majburiy badallar summasiga kamaytiriladi.

Jismoniy shaxsning asosiy bo'lmagan ish joyidan yoki boshqa yuridik shaxslardan sovg'a, moddiy yordam va boshqa turlardagi yordam olgan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasini qayta hisob-kitob qilish jismoniy shaxs daromadlari to'g'risida deklaratsiya topshirganda, davlat soliq xizmati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Yil mobaynida asosiy ish (xizmat, o'qish) joyi o'zgargan taqdirda, jismoniy shaxs joriy yilda o'ziga to'langan daromadlar va ushlab qolingan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summaları to'g'risidagi ma'lumotnomani yangi asosiy ish (xizmat, o'qish) joyidagi buxgalteriyaga dastlabki ish haqi hisoblanguniga qadar taqdim etishi shart. Ilgarigi ish (xizmat, o'qish) joyidan ma'lumotnoma taqdim etilmagan yoki soliq to'lovchining identifikatsiya raqami taqdim etilmagan taqdirda, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i belgilangan eng yuqori stavka bo'yicha ushlab qolinadi. Ma'lumotnoma yoki identifikatsiya raqami keyinchalik taqdim etilgan taqdirda, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasi ilgarigi asosiy ish (xizmat, o'qish) joyida olingan daromadlar inobatga olingan holda qayta hisob-kitob qilinadi.

Yangi asosiy ish (xizmat, o'qish) joyida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish kalendar yil boshidan buyon ilgarigi va yangi ish (xizmat, o'qish) joylaridan olingan jami daromaddan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

Mehnat shartnomasi bekor qilingandan so'ng xodimga ilgari asosiy ish joyida to'lovlar amalga oshirilgan taqdirda, mazkur to'lovlarga jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i imtiyozlar qo'llanilmagan holda solinadi. Yuridik shaxs bu xodimga to'lagan daromadning jami summasi va undan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ushlab qolingani umumiy summasi haqida bu yuridik shaxs hisobga qo'yilgan joydagi davlat soliq xizmati organiga o'ttiz kun ichida yozma shaklda ma'lum qilishi shart.

Asosiy bo'lmagan ish joyidan yoki boshqa yuridik shaxslardan olingan daromadlarga to'lov manbaida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish jami daromad summasidan imtiyozlar qo'llanilmagan holda, belgilangan stavkalar bo'yicha hisoblanishiga qarab, yil boshidan ortib boruvchi yakun bo'yicha amalga oshiriladi.

Agar asosiy bo'lmagan ish joyidan yoki boshqa yuridik shaxslardan daromadlar olayotgan jismoniy shaxs buxgalteriyaga o'z daromadidan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining eng yuqori stavkasi bo'yicha ushlab qolish to'g'risida ariza bersa, daromadlar to'layotgan yuridik shaxslar jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini ushbu bo'limda nazarda tutilgan imtiyozlarni qo'llamagan holda eng yuqori stavka bo'yicha ushlab qoladilar.

Soliq agentlari jismoniy shaxsning talabiga binoan unga daromadlarining summalari va turlari haqida, shuningdek jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ushlab qolingani summasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadigan shaklda ma'lumotnoma berishlari shart.

Jismoniy shaxslarning asosiy bo'lmagan ish joyidan olgan daromadlaridan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining yakuniy summasi jismoniy shaxsning jami yillik daromadi to'g'risida taqdim etilgan deklaratsiyaning ma'lumotlari bo'yicha davlat soliq xizmati organi tomonidan hisoblab chiqariladi.

Soliq agentlari:

1) soliq davri tugaganidan so'ng o'ttiz kun ichida davlat soliq xizmati organlariga daromadlar olgan jismoniy shaxslar to'g'risida, asosiy ish joyi bo'yicha daromadlar olgan jismoniy shaxslar bundan mustasno, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadigan shaklda ma'lumotnoma taqdim etishi shart, unda quyidagilar aks ettiriladi:

- soliq to'lovchining – jismoniy shaxsning identifikatsiya raqami;
- soliq to'lovchining familiyasi, ismi, otasining ismi, doimiy yashash joyi manzili;
- o'tgan soliq davri yakunlari bo'yicha daromadlarning umumiy summasi va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ushlab qolingani umumiy summasi;
- soliq agentining identifikatsiya raqami;
- soliq agentining nomi, joylashgan eri (pochta manzili);

2) yilning har choragida, hisobot davridan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa yillik moliya hisobotini taqdim etish muddatida davlat soliq xizmati organlariga hisoblangan va amalda to'langan daromadlar summalari hamda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ushlab qolingani summalari to'g'risidagi ma'lumotlarni O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan shaklda taqdim etishi shart.

To'lov manbaida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining hisoblab chiqarilgan summasi byudjetga soliq agenti tomonidan quyidagi muddatlarda to'lanadi:

- pul mablag'larini olish uchun xizmat ko'rsatuvchi bankka hujjatlarni taqdim etish bilan bir vaqtda, ish haqi bo'yicha oyning birinchi yarmi uchun bo'nak (avans) olish uchun hujjatlar taqdim etilganda soliqni to'lash amalga oshirilmaydi;

- to'lov natura holidagi amalga oshirilgan oy tugaganidan keyin besh kun ichida, agar bunday to'lovga qonun hujjatlarida ruxsat berilgan bo'lsa.

Agar yuridik shaxsning bank hisobvarag'ida ish haqini to'lash va bir vaqtning o'zida xodimlarning ish haqidan ushlab qolingani soliqlarni byudjetga o'tkazish uchun mablag'lar etarli bo'lmasa,

jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bank hisobvarag'idagi qoldiq mablag'larga mutanosib summada byudjetga o'tkaziladi.

8.5. Jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiya asosida daromadlarga soliq solish tartibi

Bozor iqtisodiyoti sharoitida jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan turli faoliyatlarni to'g'ri hisobga olish faqat ular tomonidan qo'lga kiritiladigan daromadlar doirasida nazoratga olinishi mumkin. Shu bois jismoniy shaxslarni jami yillik daromadini hisobga olish orqali deklaratsiya tuzish muximdir.

Deklaratsiya asosida soliq solinadigan daromadlarga O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining quyidagi daromadlari kiradi:

- mulkiy daromadlar, agar bu daromadlarga to'lov manbaida soliq solinmagan bo'lsa;
 - fan, adabiyot va san'at asarlarini yaratganlik hamda ulardan foydalanganlik uchun mualliflik haqi tariqasida olingan daromadlar;
 - asosiy bo'lmagan ish joyidan olingan moddiy naf tarzidagi daromadlar;
 - O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqaridagi manbalardan olingan daromadlar;
 - soliq agentlari bo'lmagan manbalardan olingan daromadlar.
- Soliq to'lovchilar daromadlar bo'yicha jami yillik daromad to'g'risidagi deklaratsiyani, agar ushbu moddada boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilidan keyingi yilning 1-aprelidan kechiktirmay taqdim etadi.

Deklaratsiya qilinishi shart bo'lmagan daromadlarni olgan soliq to'lovchilar doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organiga jami yillik daromadlari to'g'risidagi deklaratsiyani ixtiyoriy ravishda taqdim etishi mumkin;

O'zbekiston Respublikasi rezidenti bo'lgan chet ellik jismoniy shaxs o'tgan soliq davri uchun daromadlar to'g'risida joriy yilning 1-apreligacha deklaratsiya taqdim etadi.

Chet ellik jismoniy shaxs – O'zbekiston Respublikasining rezidenti ushbu bobda belgilangan tartibga muvofiq soliq solinishi lozim bo'lgan daromad keltirayotgan faoliyatini kalendar yili ichida tugatgan va O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga chiqib ketayotgan bo'lsa, uning O'zbekiston Respublikasi hududida turgan vaqtda joriy soliq davrida haqiqatda olgan daromadlari to'g'risidagi deklaratsiya mazkur jismoniy shaxs O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga chiqib ketishidan bir oy avval taqdim etilishi lozim. Agar chet ellik jismoniy shaxs – O'zbekiston Respublikasining rezidenti joriy yilning 1-fevraliga qadar doimiy yashash uchun xorijga chiqib ketayotgan bo'lsa, joriy yil uchun daromadlar bo'yicha deklaratsiya taqdim etilmaydi.

Taqdim etish tartibi belgilangan daromadlar to'g'risidagi deklaratsiya bo'yicha hisoblab chiqarilgan jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliqni to'lash deklaratsiya topshirilgan paytdan e'tiboran o'n besh kun ichida amalga oshiriladi.

Grant olgan jismoniy shaxs daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyani topshirayotganda grant bo'yicha olingan daromad summasini, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i miqdorini, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan vakolat berilgan fan va texnologiyalarni rivojlantirishni muvofiqlashtirish bo'yicha organning tegishli xulosasini ko'rsatadi.

Mol-mulkini ijaraga berishdan daromad olayotgan jismoniy shaxs, agar ushbu daromadlarga jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining to'lov manbaida soliq solinmasa, belgilangan muddatlarda jami yillik daromad to'g'risida deklaratsiya taqdim etish bilan bir qatorda ijaradan daromadlar paydo bo'lgan kundan e'tiboran birinchi oy tugaganidan keyin besh kunlik muddatda dastlabki tarzdagi deklaratsiya ham taqdim etadi.

Mol-mulkni ijaraga berishdan daromadlar olish tugagan taqdirda jismoniy shaxs doimiy yashash joyidagi davlat soliq xizmati organini bu haqda yozma shaklda xabardor etadi.

Agar soliq to'lovchi daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etmagan bo'lsa, davlat soliq xizmati organi o'zidagi mavjud ma'lumotlar asosida soliq summasini eng yuqori stavka bo'yicha hisoblashga va soliq to'lovchiga to'lanishi lozim bo'lgan hisoblangan

soliq summasi to'g'risida bildirishnoma topshirishga haqli. Soliq to'lovchi tomonidan jami yillik daromadi to'g'risida deklaratsiya taqdim etilgan taqdirda, soliqning yakuniy summasi ushbu deklaratsiya hisobga olingan holda aniqlanadi.

Jismoniy shaxslar – O'zbekiston Respublikasining rezidentlari daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyaning ma'lumotlari asosida hisoblab chiqarilgan, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini o'tgan soliq davridan keyingi yilning 1-iyunidan kechiktirmay to'laydilar.

Jismoniy shaxslar – O'zbekiston Respublikasining rezidentlari hisoblab chiqarilgan daromad solig'ini xorijiy davlatda joylashgan bank hisobvarag'idan chet el valyutasida to'lashi mumkin. Bunda jismoniy shaxslardan olinadigan, milliy valyutada ifodalangan soliq jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i to'langan sanada O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilangan kurs bo'yicha chet el valyutasida qayta hisoblab chiqiladi.

Mol-mulkni ijaraga berishdan daromadlar oladigan jismoniy shaxslar jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini taqdim etilgan dastlabki deklaratsiya asosida har oyda daromad olingan oydan keyingi oyning beshinchi kunigacha to'laydilar. Yil tugagach, jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliqning yillik summasi haqiqatda olingan daromad bo'yicha hisoblab chiqariladi. Bu summa bilan yil mobaynida to'langan summalar o'rtasidagi farq kelgusi yilning 1-iyunidan kechiktirmay soliq to'lovchidan undirilishi yoki unga qaytarilishi kerak.

Jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliq to'langan sana quyidagilardir:

- yuridik shaxslar yoki jismoniy shaxslar tomonidan bankdagi hisobvarag'idan to'langani taqdirda – ularning bankdagi hisobvarag'idan mablag'lar hisobdan chiqarilgan kun;

- jismoniy shaxslar tomonidan naqd pul mablag'lari kiritilgan taqdirda – bank kassasiga mablag'lar to'langan sana.

Davlat soliq xizmati organlari tomonidan hisoblab chiqariladigan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lash to'lov xabarnomasida ko'rsatilgan muddatlarda amalga oshirilishi kerak.

Deklaratsiya bo'yicha qo'shimcha hisoblanagan soliq summasini byudjetga to'lash muddati quyidagicha:

1. Jismoniy shaxslar – O'zbekiston Respublikasi rezidentlari daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyaning ma'lumotlari asosida hisoblab chiqarilgan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini tugagan soliq davridan keyingi yilning 1-iyunidan kechiktirmay to'laydilar.

2. Jismoniy shaxs- O'zbekiston Respublikasi rezidentlari hisoblangan daromad solig'ini xorijiy davlatda joylashgan bankdan chet el valyutasini to'lashi mumkin. Bunda, jismoniy shaxsning chet el valyutasida ifodalangan daromadlari, daromadlar amalda olingan sanadagi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining belgilagan kursi asosida O'zbekiston Respublikasining milliy valyutasiga qayta hisob-kitob qilinadi.

3. Mol-mulkni ijaraga berishdan daromad oladigan jismoniy shaxslar taqdim etilgan dastlabki deklaratsiya asosida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini har oyda daromad olingan oydan keyingi oyning beshinchi kunigacha to'laydilar. Yil tugashi bilan soliqning yillik summasi haqiqatda olingan daromad bo'yicha hisoblab chiqariladi. Bu summa bilan yil mobaynida to'langan summa o'rtasidagi tafovut soliq to'lovchidan undirilishi yoki kelgusi yilning 15-martigacha unga qaytarilishi kerak.

4. Soliq to'lovchining hisobvarag'idan mablag'lar ko'chirilgan kun yuridik shaxslar tomonidan, shuningdek bankda hisobvarag'iga ega jismoniy shaxslar tomonidan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lash sanasi hisoblanadi, boshqa hollarda esa, shu jumladan jismoniy shaxslar uchun – kredit muassasalarining kassasiga mablag'lar kiritilgan sana hisoblanadi.

5. Davlat soliq xizmati organlari tomonidan hisoblab chiqariladigan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini to'lash to'lov xabarnomasida ko'rsatilgan muddatlarda amalga oshirilishi lozim.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Qanday shaxslarni jismoniy shaxslar deb atashadi?
2. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining o'ziga

hos xususiyatlari nimada?

3. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i byudjet daromadlari tarkibida qanday ahamiyatga ega?

4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining to'lovchilari kimlar?

5. Jismoniy shaxslarning jami yillik daromadlariga qaysi daromad turlari kiradi?

Topshiriqlar

1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining mohiyatini o'rganish.

2. Jismoniy shaxslarning daromadlarini deklaratsiya usulida soliqqa tortish tartibini o'rganib chiqish.

3. Soliq imtiyozlarini o'rganish.

IX BOB. IJTIMOY SOLIQ

Reja:

9.1. Ijtimoiy soliqni to'lovchilar tarkibi

9.2. Ijtimoiy soliqni soliq solish obyekt va soliq bazasi

9.3. Ijtimoiy soliq stavkalari

9.4. Ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

9.5. Ayrim toifadagi jismoniy shaxslar tomonidan ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish va to'lashning o'ziga xos xususiyatlari

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, bevosita soliq, ijtimoiy soliq, soliq ob'yekti, ish haqi fondi.

9.1. Ijtimoiy soliqni to'lovchilar tarkibi

2020-yilgacha yagona ijtimoiy to'lov har oyda soliq solinadigan bazadan hamda belgilangan stavkalardan kelib chiqqan holda hisoblab chiqarilar edi. 2020-yildan boshlab soliq amaliyotida u soliqqa tenglashtirildi va ijtimoiy soliq deb ataldi.

Ish beruvchining xodimlar mehnatiga haq to'lashga doir harajatlari ijtimoiy soliqning soliq solish obektidir.

Ijtimoiy soliqni soliq to'lovchilari deb quyidagilar e'tirof etiladi:

- O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari;

- O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar, chet el yuridik shaxslarining vakolatxonalari va filiallari;

- ijtimoiy soliq to'laydigan jismoniy shaxslarning ayrim toifalari.

9.2. Ijtimoiy soliqni soliq solish obyekt va soliq bazasi

Quyidagilar soliq solish obyekt hisoblanmaydi:

- ish beruvchining xodimga mehnatda mayib bo'lganligi yoki sog'ligiga boshqacha shikast etganligi bilan bog'liq zararining o'rnini qoplash tarzidagi, Soliq Kodeksining 369-moddasi ikkinchi qismining 10-bandida ko'rsatilgan miqdorlardan ortiqcha xarajatlari;

- paxta yig'im-terimi bo'yicha mavsumiy qishloq xo'jaligi ishlariga jalb qilingan jismoniy shaxslarning bu ishlarni bajarganligi uchun mehnat haqi to'lashga doir xarajatlari.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalari xodimlari, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tomonidan xalqaro hukumatlararo tashkilotlarga kvota qilingan lavozimlarga xizmat safariga yuborilgan shaxslar uchun soliqni hisoblab chiqarish maqsadida soliq bazasi ularning O'zbekiston Respublikasida byudjet tashkilotlari xodimlari uchun ish haqi miqdorining oshishi inobatga olingan holda qayta hisoblab chiqariladigan, ular O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqariga ishga yuborilguniga qadar oxirgi ish joyida mehnatga haq to'lash tarzida olgan daromadlaridan kelib chiqib aniqlanadi.

Soliq soliq bazasidan va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda har oyda hisoblab chiqariladi.

Soliq ish beruvchining va ayrim toifadagi jismoniy shaxslarning mablag'lari hisobidan to'lanadi.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalari xodimlari bo'yicha, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tomonidan xalqaro hukumatlararo tashkilotlarga kvota qilingan lavozimlarga xizmat safariga yuborilgan shaxslar bo'yicha soliqni to'lash majburiyati O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining zimmasiga yuklatiladi.

9.3. Ijtimoiy soliq stavkalari

Soliq hisoboti soliq hisobida turilgan joydagi soliq organlariga soliq to'lovchi tomonidan ortib boruvchi yakun bilan har oyda hisobot davridan keyingi oyning 15-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan

muddatda taqdim etiladi. O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan yil yakunlari bo'yicha soliqning hisoboti hisobot yilidan keyingi yilning 25-martiga qadar taqdim etiladi.

Soliqni to'lash har oyda, soliq hisobotini taqdim etish muddatlaridan kechiktirmay amalga oshiriladi.

10-jadval

Ijtimoiy soliq stavkalari⁴³

T/r	Soliq to'lovchilar	Soliq stavkalari, foizlarda
1	Soliq to'lovchilar, bundan 2 – 4-bandlarda nazarda tutilganlar mustasno	12
2	Byudjet tashkilotlari	25
3	«SOS – O'zbekiston Bolalar mahallalari» uyushmalari	7
4	Ixtisoslashtirilgan sexlar, uchastkalar va korxonalarda ishlovchi nogironligi bo'lgan shaxslar mehnatidan foydalanuvchi soliq to'lovchilar	4,7

Kalendar yil soliq davridir.

Yil oyi hisobot davridir.

Soliq soliq to'lovchining kalendar oyda ishlagan kunlari sonidan qat'i nazar:

1) yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda;

2) yakka tartibdagi tadbirkor bilan mehnat munosabatlarida bo'lgan jismoniy shaxslar tomonidan (bundan buyon matnda yakka tartibdagi tadbirkorning xodimlari deb yuritiladi) – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

3) faoliyatni yuridik shaxs tashkil etmagan holda, oilaviy tadbirkorlik shaklida amalga oshiruvchi oila a'zolari tomonidan:

- yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tgan oila a'zosi tomonidan – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda;

- oilaning boshqa a'zolari tomonidan (bundan o'n sakkiz yoshga to'lmaganlar mustasno) – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

⁴³ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. 405-modd. 2023 yilda nashr qilingan. www.lex.uz

4) «Hunarmand» uyushmasining hunarmandchilik faoliyati subektlari bo'lgan, qishloq tumanlarida ro'yxatdan o'tgan va faoliyatini amalga oshirayotgan a'zolari tomonidan o'z faoliyatining dastlabki ikki yilida – oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

5) «Usta-shogird» maktablari o'quvchilari tomonidan ular yigirma besh yoshga to'lguniga qadar ishlagan davrida – yiliga bazaviy hisoblash miqdorining 2,5 baravaridan kam bo'lmagan miqdorda majburiy tartibda to'lanadi. Belgilangan miqdordagi soliqning to'lanishi mehnat stajini hisoblab chiqarishda bir yil deb hisobga olinadi.

9.4. Ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Soliq solish bazasidan va belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqqan holda har oyda hisoblab chiqariladi.

Soliq ish beruvchining va ayrim toifadagi jismoniy shaxslarning mablag'lari hisobidan to'lanadi.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalari xodimlari bo'yicha, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tomonidan xalqaro hukumatlararo tashkilotlarga kvota qilingan lavozimlarga xizmat safariga yuborilgan shaxslar bo'yicha soliqni to'lash majburiyati O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining zimmasiga yuklatiladi.

Soliq hisoboti soliq hisobida turilgan joydagi soliq organlariga soliq to'lovchi tomonidan ortib boruvchi yakun bilan har oyda hisobot davridan keyingi oyning 15-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi. O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan yil yakunlari bo'yicha soliqning hisoboti hisobot yilidan keyingi yilning 25-martiga qadar taqdim etiladi.

Soliqni to'lash har oyda, soliq hisobotini taqdim etish muddatlaridan kechiktirmay amalga oshiriladi.

9.5. Ayrim toifadagi jismoniy shaxslar tomonidan ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish va to'lashning o'ziga xos xususiyatlari

Soliq kodeksiga muvofiq, soliq to'lovchining kalendar oyda ishlagan kunlari sonidan qat'i nazar:

1) yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan — oyiga bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda;

2) yakka tartibdagi tadbirkor bilan mehnat munosabatlarida bo'lgan jismoniy shaxslar tomonidan (bundan buyon matnda yakka tartibdagi tadbirkorning xodimlari deb yuritiladi) — oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

3) faoliyatni yuridik shaxs tashkil etmagan holda, oilaviy tadbirkorlik shaklida amalga oshiruvchi oila a'zolari tomonidan:

yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tgan oila a'zosi tomonidan — oyiga bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda;

oilaning boshqa a'zolari tomonidan (bundan o'n sakkiz yoshga to'lmaganlar mustasno) — oyiga bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida;

Mehnat staji hisoblanishi uchun o'zini o'zi band qilgan shaxslar, mehnat shartnomasi asosida chet elda ishlayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, O'zbekiston Respublikasi davlat organlari va boshqa tashkilotlar tomonidan chet davlatlarda tashkil etilgan (ochilgan) savdo uylarida, vakolatxonalarda (shu jumladan yuridik shaxs tashkil etmasdan), tashkilotlarda ishlayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, shuningdek ishlamaydigan eri (xotini) uchun soliq to'lovini amalga oshiruvchi ishlayotgan fuqarolar tomonidan yiliga bazaviy hisoblash miqdorining kamida bir baravari miqdorida ixtiyoriy tartibda, quyidagi soliq to'lovchilar tomonidan esa majburiy tartibda to'lanadi:

“Hunarmand” uyushmasining a'zosi bo'lgan hunarmandchilik faoliyati subyektlari;

“Usta-shogird” maktablari o'quvchilari — ular yigirma besh yoshga to'lguniga qadar ishlagan davrda;

dehqon xo'jaliklari, shuningdek maydoni to'rt sotixdan kam bo'lmagan dehqon xo'jaligida, tomorqa yer uchastkasida band bo'lgan yoki ushbu maydonda qoramol yoxud ellik boshdan kam bo'lmagan xonaki parranda parvarishlayotgan jismoniy shaxslar. Bunda dehqon xo'jaligi rahbari soliqni majburiy tartibda to'laydi, boshqa a'zolari va ko'rsatilgan jismoniy shaxslar esa ixtiyoriy asosda to'laydi. Yoshga doir pensiya va nafaqa oluvchi hunarmandchilik faoliyati subyektlari bo'lgan "Hunarmand" uyushmasining a'zolari soliq to'lashdan ozod etiladi, ushbu moddaning birinchi va ikkinchi qismlarida ko'rsatilgan, yoshga doir pensiya olish huquqiga ega bo'lgan qolgan shaxslar, shuningdek I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar uchun esa soliq miqdori uning belgilangan eng kam miqdorining kamida 50 foizini tashkil etishi kerak. Mazkur imtiyozlar pensiya guvohnomasi yoki tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi asosida beriladi. Imtiyozlarga bo'lgan huquq kalendar yil davomida vujudga kelgan yoki tugatilgan taqdirda, soliqni qayta hisob-kitob qilish ushbu huquq yuzaga kelgan yoki tugatilgan oydan e'tiboran amalga oshiriladi. Soliqni to'lash quyidagicha amalga oshiriladi:

ushbu moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan shaxslar tomonidan — har oyda tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilgan oyning o'n beshinchi kundan kechiktirmay;

ushbu moddaning ikkinchi qismida ko'rsatilgan shaxslar tomonidan — hisobot yilining 1-dekabrigacha amalga oshiriladi. Bunda soliqning miqdori to'lov kunida belgilangan bazaviy hisoblash miqdoridan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Yangi ro'yxatdan o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar va yuridik shaxs tashkil etmagan holda oilaviy tadbirkorlik shaklidagi faoliyatni amalga oshiruvchi oila a'zolari tomonidan soliqni to'lash ular yakka tartibdagi tadbirkor sifatida davlat ro'yxatidan o'tkazilgan oydan keyingi oydan e'tiboran amalga oshiriladi.

Soliqni to'lash majburiyati:

yuridik shaxs tashkil etmagan holda oilaviy tadbirkorlik shaklidagi faoliyatni amalga oshirayotgan oila a'zolari uchun — oilaviy tadbirkorlik subyekti nomidan ish yuritadigan, yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tgan oila a'zosining;

yakka tartibdagi tadbirkorning xodimlari uchun — ushbu xodimlar bilan mehnat shartnomasini tuzgan yakka tartibdagi tadbirkorning zimmasiga yuklatiladi.

To'lov topshiriqnomasida (kirim orderida) soliq to'lovchining familiyasi, ismi, otasining ismi, identifikatsiya raqami va to'lov kiritilayotgan davr ko'rsatilishi shart. Bunda oila a'zolari — oilaviy tadbirkorlik ishtirokchilari va xodim yollagan yakka tartibdagi tadbirkorlar bo'yicha to'lov topshiriqnomasi (kirim orderi) har bir oila a'zosi uchun va yakka tartibdagi tadbirkorning har bir yollangan xodimi uchun alohida-alohida yoziladi. Agar to'lov topshiriqnomasida (kirim orderida) davr ko'rsatilmagan bo'lsa, to'lov u amalga oshirilayotgan oy (dehqon xo'jaliklari a'zolari uchun — yil) uchun to'langan deb hisoblanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorning faoliyati vaqtinchalik to'xtatib turilganligi to'g'risida soliq organlari tomonidan olingan axborot yakka tartibdagi tadbirkor o'z faoliyatini amalga oshirmaydigan davr uchun soliqni hisoblashni to'xtatib turish uchun asos bo'ladi.

Soliq organlari tomonidan olingan, har bir yollangan xodim uchun belgilangan tartibda berilgan hisobga olish kartochkalari yakka tartibdagi tadbirkor o'z faoliyatini amalga oshirmaydigan davr uchun yakka tartibdagi tadbirkorning har bir xodimiga soliqni hisoblashni to'xtatib turish uchun asos bo'ladi.

Agar faoliyatini to'xtatib turgan yakka tartibdagi tadbirkor yakka tartibdagi tadbirkorning har bir xodimi uchun hisobga olish kartochkasini soliq organiga belgilangan muddatlarda topshirmasa, yakka tartibdagi tadbirkorning majburiyatlari bo'yicha soliqni hisoblash to'xtatilmaydi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Ijtimoiy soliqni to'lovchilar tarkibi qanday?
2. Ijtimoiy soliqni soliq solish obyekti va soliq bazasi qanday aniqlanadi?
3. Ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi qanday amalga oshiriladi.

Topshiriqlar

1. Ijtimoiy soliq stavkalarini o'zaro taqqoslash.
2. Ijtimoiy soliqni soliq bazasini obyektidan farqlash.
3. Ijtimoiy soliqni boshqa davlatlar soliqlari bilan taqqoslash.

X BOB. MOL-MULK SOLIG'I

Reja:

10.1. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

10.2. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

10.3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

10.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi

10.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, bevosita soliqlar, mahalliy soliq, kadastr qiymati, bozor qiymati, mol-mulk.

10.1. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

Globalashuv sharoitida amalga oshirilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar soliq siyosatida tegishli o'zgarishlarni amalga oshirishni taqozo etmoqda. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga ko'ra, yuridik va jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortishning asosiy masalalari tubdan hal etilgan, biroq tadbirkorlar, tovar ishlab chiqaruvchilar va aholi manfaatlariga javob beradigan yaxlit soliqqa tortish tizimi haligacha shakllanmagan. Xususan, yuridik shaxslarning mol-mulkiga soliq solishning amalda ko'tarilmagan muammolari va imkoniyatlarini ko'rib chiqish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Mol-mulk solig'i obyekti ikki turdagi mulk bo'lishi mumkin: daromad keltiruvchi va daromad keltirmaydigan mulklar. Birinchisiga asosiy fondlar va aylanma mablag'lar, ishlab chiqarish bilan bog'liq mulklar kiritilsa, ikkinchisiga esa ishlab chiqarish jarayoni uchun zarur bo'lgan ishchilar, ijtimoiy obyektlar va infratuzilmaga xizmat qiluvchi mol-mulk kiradi. Bunda yuridik shaxslar (korxonalar va tashkilotlar) soliqqa tortish subyekti sifatida maydonga chiqadi.

A.Vartašová va K.Červenálar mol-mulk solig'i iqtisodiy o'sishni eng kam cheklaydigan soliqlar qatoriga kiradi, degan fikrga qo'shiladi⁴⁴. Mol-mulk solig'i ko'pincha mahalliy soliq sifatida qo'llaniladigan an'anaviy to'g'ridan-to'g'ri mulk solig'iga tegishli bo'lishining sababi shu bo'lishi mumkin; shuning uchun u tez-tez tahlil qilinadigan mavzulardan biridir.

SH.I. Musalimov jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i mahalliy budjetlar daromadlarining muhim manbai va resurs soliqlarining bir turi deya ta'kidlaydi⁴⁵.

Iqtisodchi olimlardan A.X. Islamkulov mol-mulk solig'i birinchi navbatda cheklangan resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlovchi, ikkinchi tomondan korxona faoliyatini tartibga solishga xizmat qiluvchi moliyaviy dastak hisoblanadi, deb e'tirof etgan⁴⁶.

J.Zaynalov, S.Aliyeva va Z.Axrorovlar o'z ilmiy izlanishlari davomida soliq tizimida mol-mulk solig'ini joriy qilishdan ko'zlangan maqsad birinchidan, korxonalar o'zlarining xo'jalik faoliyatini yuritishda ortiqcha va foydalanilmayotgan mol-mulkini sotishga qiziqishini uyg'otish bo'lsa, ikkinchidan, korxonalar balansidagi mol-mulkdan samarali foydalanishni rag'batlantirishdan iboratligini e'tirof etishadi⁴⁷.

⁴⁴ Vartašová A., Červená K. Real Property Tax in the Countries of Visegrad Group—Comparative View. // Studia Iuridica Lublinensia 31, no. 1. 2022. – p. 191-211.

⁴⁵ Musalimov Sh.I. Mol-mulk solig'ini hisoblash va undirish mexanizmini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi avtoreferati. T: TMI, 2020. - 59 b.

⁴⁶ Исламкулов А. Бюджет даромдларида бевосита солиқлар тушуми барқарорлигини таъминлаш йўллари: Иқтисод фанлари номзоди илмий даражаси учун ёзилган диссертация автореферати. Т. 2012. 15 б.

⁴⁷ Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik / J.R. Zaynalov, S.S. Aliyeva, Z.O.Axrorov va boshq. - T: 2021. - 195 b.

Iqtisodchi olim I.Niyazmetov fikricha, mol-mulk solig'ini isloh qilishda ko'chmas mulk obyektlari kadastr qiymatini ularning real bozor qiymati bilan muvofiqlashtirish lozim⁴⁸. Ushbu soliqning real bozor qiymatiga nisbatan hisoblanishi ko'zlangan maqsadlarga to'la erishish imkoniyatini yaratadi.

S.Xudoyqulov va U.Tulakovlar ko'chmas mulkni soliqqa tortishning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati haqida fikr yuritib, daromadning har xil darajasi bilan, ko'chmas mulk solig'ini bevosita to'lash soliq to'lovchining farovonligi va uning soliq yuki darajasiga ta'sir qilishini ta'kidlaydi⁴⁹. Bunda aholining imtiyozli toifalaridan tashqari ko'chmas mulkni soliqqa tortishda soliq to'lovchilar daromadlari darajasini hisobga olish zarur hisoblanadi.

Iqtisodchi olim G.Safarov o'z ilmiy tadqiqotlari davomida respublikamizda ko'chmas mulkning bozor qiymatini aniqlash va soliqqa tortish mexanizmini joriy qilish orqali mahalliy budjetlar daromadlarini mustahkamlash, mol-mulk va yer uchastkalaridan samarali va oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmini kuchaytirish muhim deya hisoblaydi⁵⁰.

Mol-mulk stavkasi rivojlanayotgan mamlakatlarda munitsipal boshqaruvni moliyalashtirishning potentsial jozibador vositasidir. Daromad manbai sifatida u mahalliy hokimiyat organlariga keng va kengayib borayotgan soliq bazasidan foydalanish imkoniyatini berishi mumkin⁵¹.

Mol-mulk soliqlari qadim zamonlardan ma'lum va u uzoq vaqt davomida soliq solishning asosiy shakli bo'lib kelgan. Biroq, ushbu soliqni kiritishdan maqsad faqatgina, mahalliy budjetni to'ldirishdan iborat emas. Uning yordamida korxonalar mol-mulkdan foydalanishining samaradorligiga ta'sir o'tkazish, ortiqcha, ishlatilmayotgan asosiy vositalarni realizatsiya qilishga qiziq uyg'otish, yangi uskunani ishga tushirish muddatlarini qisqartirish mumkin va hokazo.

⁴⁸ Ниязметов И.М. Ўзбекистонда кўчмас мулкни солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш. //Бозор, пул ва кредит. 2020 йил 11-сон. - 40 б.

⁴⁹ Худойқулов С.К., То'лаков У.Т. Ўзбекистонда кўчмас мулкни солиққа тортиш тизimini такомиллаштириш. //Мoliya va bank ishi. 2020 yil VI-son. - 165 б.

⁵⁰ Safarov G.A. Ko'chmas mulk solig'ini joriy etish istiqbollari. //Innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining tutgan o'rni. 2023. 1(1).

⁵¹ Adalety J. E., Alkadash T. M., Achiyaale R. A., & Oware K. M. Property tax and tax system for revenue mobilization. Specialusis Ugdyimas 1, no. 43. 2022. - p. 429-449.

Shuningdek, yuridik shaxslar mol-mulk solig'i tushumini jami davlat budjeti daromadlari va resurs to'lovlari tarkibidagi ulushini ham ko'rib chiqaylik (11-jadval).

11-jadval

Mol-mulk solig'i tushumini jami davlat budjeti daromadlari va resurs to'lovlari tarkibidagi ulushi⁵², mlrd. so'm

Ko'rsatkichlar	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2024 yil (prognoz)
Davlat budjeti daromadlari	79 099,1	112165,4	132938,1	164799,4	202042,9	231721,3	270703,1
Resurs soliqlari	12 663,4	19 680,8	21 257,0	23 036,4	23 912,8	28 079,5	31 831,3
Yuridik shaxslar mol-mulk solig'i	1 897,8	1 553,7	1 240,8	1 757,3	3 040,5	3 609,3	4 346,4

5-jadvaldan iboratki, 2018-2024 yillardagi mol-mulk solig'i tushumini jami davlat budjeti daromadlari va resurs to'lovlari tarkibida o'sib borish tendensiyasiga ega bo'lgan.

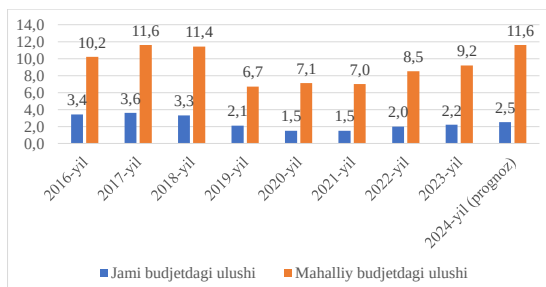
Mulk soliqlaridan keladigan daromad yetakchi salmoqqa ega bo'lmasa-da, bu soliqlar soliq tizimida o'ziga xos o'rin tutadi. Shuningdek, mol-mulk solig'i davlat budjetiga daromadni ta'minlash bilan birga, daromad va mulk taqsimotidagi nomutanosiblikni bartaraf etishning muhim vositasi hisoblanadi. Mulk soliqlarining asl maqsadi davlat budjeti manfaatlariga va korxonalar manfaatlariga xizmat qilishdan iborat.

Mahalliy budjetlar tarkibida mahalliy soliqlar kamayishini bevosita mol-mulk solig'i tushumini jami budjet tushumlari bo'yicha tahlil qilinganda quyidagi natijalarni kuzatish mumkin.

4-rasm tahlili ma'lumotlari 2016-2024 yillarda mol-mulk solig'ining davlat budjeti va mahalliy budjet daromadlari salmog'idagi ulushlari juda ham past darajani tashkil etishi bilan birga ushbu soliq tushumining oxirgi yillarda keskin pasayish tendensiyasida bo'lganligi aniqlandi. Xususan, mol-mulk solig'ining davlat budjeti daromadlaridagi salmog'i 2016 yilda 3,4 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2018 yilda 3,3 foizni, 2020 yilda 1,5 foizni, 2022 yilda 2,0 foizni va 2024 yilda 2,5 foizni tashkil etgan hamda mol-mulk solig'ining mahalliy budjet daromadlaridagi salmog'i

⁵² O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari

ham 2016 yilda 10,2 foizni tashkil qilib, 2018 yilda 11,4 foizni, 2020 yilda 7,1 foizni, 2022 yilda 8,5 foizni tashkil etgan, 2024 yilda esa bu ko'rsatkich 11,6 foizga tashkil etmoqda.



4-rasm. Mol-mulk solig'i bo'yicha tushumining budjetlardagi salmog'i⁵³, foizda

O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi va "Yuridik shaxslarning mol-mulk solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibi to'g'risida"gi yo'riqnomaga muvofiq amalga oshiriladi.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i to'lovchilari quyidagilar:

- O'zbekiston Respublikasi hududida soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lgan yuridik shaxslar – O'zbekiston Respublikasining rezidentlari;

- agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan va (yoki) O'zbekiston Respublikasi hududida o'z mulkida ko'chmas mulkka ega bo'lgan yuridik shaxslar – O'zbekiston Respublikasining norezidentlaridir. Agar ko'chmas mulk mulkdorining joylashgan erini aniqlash imkoni bo'lmasa, bu mol-mulk qaysi shaxsning egaligida va (yoki) foydalanishida bo'lsa, shu shaxs soliq to'lovchidir. O'zbekiston Respublikasi

⁵³ Jadval Soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

norezidentining faoliyati soliq Kodeksining 20-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasidagi doimiy muassasa orqali amalga oshiriladigan faoliyat deb e'tirof etiladi.

Quyidagilar yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar bo'lmaydi:

- notijorat tashkilotlar. Notijorat tashkilotlar tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirgan taqdirda, ushbu bo'limda nazarda tutilgan tartibda yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilardir;

- soliq solishning soddalashtirilgan tartibi nazarda tutilgan yuridik shaxslar.

Shu bilan birga agar soliqqa tortishning alohida tartibi urnatilgan yuridik shaxslar asosiy faoliyat kurinishi bilan bir katorda boshqa faoliyat kurinishlari bilan shug'ullansa, u holda ular bulim hisobini yuritishlari va qonunchilikka muvofiq mol-mulk solig'ini to'lashlari shart. Shu sababli, mol-mulk solig'i tushumidagi muammolarni soliq to'lovchilar soni bilan taqqoslab tahlil qilishni lozim deb topildi. Chunki, aynan 2016-2024 yillarda mol-mulk solig'ini to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslar sonida ham keskin o'zgarishlar amalga oshirilgan.

12-jadval

2016-2024 yillarda mol-mulk solig'ini to'lovchi yuridik shaxslar soni va soliq tushumlarining taqqoslama ko'rsatkichlari⁵⁴, mlrd. so'm

T/r	Yillar	Yuridik shaxslar mol-mulk solig'i to'lovchilari, 1 yanvar holatiga	Yuridik shaxslar tomonidan to'langan		
			Soliq tushumi	O'tgan yilga nisbati	O'sish ko'rsatkichi
1	2016	4821	915,8	157854,9	117,0
2	2017	5452	1 072,8	157,0	117,1
3	2018	6442	1 897,8	343,6	122,1
4	2019	9261	1 553,7	-344,1	81,9
5	2020	58334	1974,1	420,4	127,0
6	2021	58856	1576,0	-398,1	79,8
7	2022	64392	3040,5	1464,5	192,9
8	2023	77137	3609,3	568,8	118,7
9	2024 (prognoz)	78272	5054,2	1444,9	140,0

⁵⁴Jadval Soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

13-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2016-2024 yillarda mol-mulk solig'ini to'lovchi yuridik shaxslar soni 16,2 barobarga (jumladan, 2016 yilda 915,8 mlrd. so'mdan 2024 yilda 5054,2 mlrd. so'mgacha) soliq tushumi o'sganligini, lekin keyingi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilgan soliq sohasidagi islohotlar natijasida mol-mulk soliqlarini to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslar bo'yicha soliq tushumlari keskin ortib borgan.

Korxonalar mol-mulkini soliqqa tortish mexanizmi, bu - yuridik shaxslar mol-mulkiga soliq solish bilan bog'liq bo'lgan, soliqni tashkil qilishda byovosita ishtirok etuvchi elementlar majmui hisoblanadi. Bu majmua: soliq subyekti; obyekt; soliqqa tortish birligi; soliq stavkasi; soliqqa tortiladigan baza; soliq imtiyozlari; soliqni to'lash muddatlari va boshqa elementlardan iborat.

Mol-mulk solig'ining umumiy jihat va tomonlarini quyidagi tarzda ko'rsatilishi muhimdir:

1. Mulkchilik shaklidan qat'iy nazar soliqqa tortish maqsadida korxona mol-mulki, buxgalteriya hisobi balansi aktiv qismi bo'yicha asosiy fondlarning boshlang'ich qiymati hisoblanadi.

2. Mazkur soliq bir tomondan, soliq to'lovchilar tomonidan mol-mulk solig'ini to'lashdan bo'yin tovlashlarning oldini olsa, ikkinchi tomondan, mahalliy budjet daromadlarini shakllantirishning zaruriy manbai hisoblanadi. Maqsad muayyan darajada asosiy fondlarning to'xtovsiz ishlashini ta'minlash va ularni rag'batlantirishdan iborat.

3. Mol-mulk solig'ini amal qilishi, xo'jalik yurituvchi subyektlarning mulkiy xolatini takomillashtirishni va mulkchilikning ko'pgina murakkab xuquqiy masalalarining xal qilinishini talab etadi.

4. Ushbu soliqni to'lash, ishlab chiqarish jarayonida va soliq to'lovchi uchun ishlab chiqarish faoliyatida og'irlik tug'dirmasligi lozim.

5. Mazkur soliq respublikamizning maxalliy budjet daromadlarini shakllantiruvchi asosiy soliq turi bo'lib hisoblanadi.

Korxonalarning ma'naviy va jismoniy tomondan eskirgan asosiy vositalarini yangi, ilg'or texnologiya-uskunalar bilan yangilashi ishlab chiqarilayotgan tovarlarning bahosini

arzonlashtiradi va raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarishga imkon beradi. Xo'jalik yurituvchi subyektlarning balansidagi barcha mulklardan soliq to'lashga majbur qilish uni ortiqcha bino, inshootlar, mashina va uskunalaridan qutilishiga undaydi. Bu esa, o'z navbatida, ishlab chiqarish vositalari bozorini shakllantirishga, mahsulot tannarxini pasaytirishga hamda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, mol-mulk solig'i daromad va mulk taqsimotidagi nomutanosiblikni bartaraf etishning muhim vositasi hisoblanadi.

Quyidagi mol-mulk soliq solish obyektidir:

1) asosiy vositalar, shu jumladan moliyaviy ijara (lizing) shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalar;

2) tugallanmagan qurilish obyektlari. Tugallanmagan qurilish obyektlari jumlasiga muayyan qurilish obyektiga doir loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan normativ muddatda, agar qurilishning normativ muddati belgilanmagan bo'lsa, qurilish boshlanganidan e'tiboran yigirma to'rt oy ichida qurilishi tugallanmagan obyektlar kiradi;

3) belgilangan muddatda ishga tushirilmagan asbob-uskunalar. Belgilangan muddatda ishga tushirilmagan asbob-uskunalar jumlasiga montaj qilinishi talab etiladigan hamda rekonstruktsiya va (yoki) modernizatsiya qilinayotgan obyektlarda loyiha-smeta hujjatlarida belgilangan muddatlarga muvofiq kapital qo'yilmalar hisobiga ishga tushiriladigan asbob-uskunalar kiradi. Loyiha-smeta hujjatlarida asbob-uskunalarini ishga tushirish muddatlari bo'lmagan taqdirda, buyurtmachi sifatida ish ko'rayotgan yuridik shaxsning rahbari tomonidan tasdiqlangan muddatlar soliq solish obyektini belgilash uchun qabul qilinadi, lekin bu muddatlar asbob-uskunalar montaj qilishga topshirilgan paytdan e'tiboran bir yildan ko'p bo'lmasligi kerak.

Soliq solinadigan baza quyidagilardir:

- asosiy vositalar bo'yicha - asosiy vositalarning o'rtacha yillik qoldiq qiymati. Asosiy vositalarning qoldiq qiymati ushbu mol-mulkning boshlang'ich (tiklanish) qiymati bilan soliq to'lovchining hisob siyosatida belgilangan usullardan foydalanilgan holda hisoblab chiqilgan amortizatsiya hajmi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi;

- normativ (belgilangan) muddatda tugallanmagan qurilish obyektlari va ishga tushirilmagan asbob-uskunalar bo'yicha – tugallanmagan qurilishning va o'rnatilmagan asbob-uskunalarining o'rtacha yillik qiymati.

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari uchun quyidagilar soliq solish obyektidir:

- O'zbekiston Respublikasining norezidentlari buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq doimiy muassasa faoliyati bilan bog'liq qaysi asosiy vositalar bo'yicha hisob yuritayotgan bo'lsa, o'sha asosiy vositalar;

- ushbu doimiy muassasa faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan, mazkur norezidentlarga mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan ko'chmas mulk.

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirmaydigan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari uchun O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan, ularga mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan ko'chmas mulk soliq solish obyektidir.

Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ O'zbekiston Respublikasining norezidenti tomonidan mulk qilib olingan (realizatsiya qilingan) ko'chmas mulk obyekti to'g'risidagi ma'lumotlarni ushbu obyektlar joylashgan erdagi davlat soliq xizmati organiga ro'yxatdan o'tkazilganidan keyin o'n kun ichida ma'lum qilishi shart.

Qonun hujjatlariga muvofiq mulk qilib olingan yer uchastkalari soliq solish obyekti sifatida qaralmaydi.

Mol-mulk solig'i summasi asosiy vositalarning qoldiq qiymatiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq ekan, uni to'g'ri aniqlash juda muximdir. Shuningdek, qoldiq qiymat jamgarilgan amortizatsiya summasiga ham bog'liq, shu bilan bog'liq holatda muhim bo'lgan amortizatsiya me'yorlarini to'g'ri belgilash masalasi turadi. Bu yerda ham shuni hisobga olish kerakki, agar korxona Soliq Kodeksida o'rnatilgan uslub (teng to'g'ri chizikli) dan farqlanuvchi amortizatsiya usulini o'z hisob siyosatiga binoan tanlasa, u holda UzR SK 23-moddasiga muvofiq soliqqa tortish maqsadlarida faqat

teng to'g'ri chiziqli usul bilan amortizatsiyani hisoblashga to'g'ri keladi.

Boshqacha qilib aytganda, agar korxona teng to'g'ri chiziqli usuldan farqli amortizatsiya usulini o'z hisob siyosatiga muvofiq tanlasa, unga amortizatsiyani ikki marta hisoblashga to'g'ri keladi: 1-marotaba – hisob siyosatida tasdiqlangan usul bilan buxgalteriya hisobi uchun, 2-marotaba teng to'g'ri chiziqli usul bilan soliq hisobi uchun.

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ko'chmas mulk obyektlariga nisbatan ushbu mol-mulkning o'rtacha yillik qiymati soliq solinadigan bazadir. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchi tomonidan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lash nazarda tutilmagan faoliyat turlari amalga oshirilgan taqdirda, soliq solinadigan baza soliq solinadigan va soliq solinmaydigan mol-mulk hisobini alohida-alohida yuritish asosida aniqlanadi. Alohida-alohida hisob yuritish imkoniyati bo'lmagan taqdirda, soliq solinadigan baza faoliyatdan olinadigan sof tushumning umumiy hajmida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lash nazarda tutilgan sof tushumning solishtirma salmog'idan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Soliq solish obyektlarining o'rtacha yillik qoldiq qiymati (o'rtacha yillik qiymat) soliq davridagi har bir oyning oxirgi kunidagi holatga ko'ra soliq solish obyektlarining qoldiq qiymatlarini (o'rtacha yillik qiymatlarini) qo'shishdan olingan summaning o'n ikkidan bir qismi sifatida ortib boruvchi yakun bilan aniqlanadi.

10.2. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

Korxonalar mol-mulki 2023-yildan boshlab 1,5% stavka bo'yicha soliqqa tortiladi.

Stavka mol-mulkni qayta baholash hisobi bilan uning qoldiq qiymatiga nisbatan belgilanadi.

Qayta baholash tashkilot asosiy fondlarining qiymati amaldagi baholarga muvofiq kelishi uchun o'tkaziladi.

Bunda “1-yanvar holatiga asosiy fondlarni yillik qayta baholashni o'tkazish tartibi to'grisidagi nizom”ga muvofiq qayta baholash maqsadlarida tashkilotlarning asosiy fondlari deganda:

- xususiy asosiy fondlar;
- o'rnatish uchun jihozlar;
- tugatilmagan qurilish obyektlari;
- uzoq muddatga arendalangan asosiy vositalar, shu jumladan uzoq muddatli lizing bo'yicha olingan asosiy vositalar.

Asosiy fondlar qiymatini qayta baholash qayta baholashni amalga oshirish davridagi narxlar darajasidan kelib chiqqan holda 1-yanvar holati bo'yicha xar yilda (joriy yilning 1- fevraligacha) o'tkaziladi.

Qayta baholashda asosiy vositalarning to'liq tiklash qiymati, ya'ni obyektlarni yaratish (qurish), tashish, o'rnatish (montaj) xarajatlari, shuningdek, import qilinadigan obyektlar uchun bojxona to'lovlari va h.k.larni hisobga olgan holda mavjud bozor narxleri (tariflari) bo'yicha ularni namunaviy yangi obyektlarga to'liq almashtirish vaziyatida korxona tomonidan amalga oshirilishi kerak bo'lgan xarajatlarning to'liq qiymati aniqlanadi.

Asosiy vositalarni to'liq tiklash qiymati tashkilot karashlari bo'yicha yoki qayta baholashni o'tkazish davrida 1-yanvardan murakkablashuvchi namunaviy baholangan yangi obyektlarning hujjat bilan tasdiqlangan bozor narxleri bo'yicha alohida obyektlarning qiymatini to'gridan-to'gri qayta hisoblash yo'li bilan (to'gridan-to'gri qayta baholash metodi) yoki asosiy fondlarning ko'rinishi bo'yicha differentsiallashtirish orqali va ularni yaratish davrlariga bog'liq holda asosiy fondlar qiymatini o'zgartirish bo'yicha indekslarni qo'llash orqali alohida obektlarni boshlangich (tiklanuvchi) qiymatini indeksatsiyalash yo'li bilan (indeks metodi) aniqlanadi.

Bunda asosiy fondlarning bir turdagi obyektlari bo'yicha (markalari xususiyatlari va h.k. bo'yicha) yagona metod qo'llanadi.

Qayta baholash tashkilotlar tomonidan mustaqil yoki mutaxassislar qonunchilikka muvofiq baholash faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega bo'lgan ekspertlarni jalb qilish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Yer uchastkalari va tabiatdan foydalanish obyektlari qiymati qayta baholashga taallukli emas.

Ko'rsatilgan imtiyozlar savdo-vositachilik korxonalari, shuningdek erkin konvertirlangan valyutaga paxta tolasi, paxta qog'ozi, neft, neft mahsulotlari, gaz kondensatlari, tabiiy gaz, elektr energiya, qimmatbaho rangli va qora metallarni eksport qiluvchi ishlab chiqarish korxonalari uchun qo'llanilmaydi.

10.3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish hisoblab chiqarilgan soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda soliq to'lovchi - O'zbekiston Respublikasining rezidenti tomonidan amalga oshiriladi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning hisob-kitobi soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organiga yilda bir marta, yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi.

Soliq davri mobaynida soliq to'lovchilar yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlar to'laydilar.

Joriy to'lovlar miqdorini hisoblab chiqarish uchun soliq to'lovchilar joriy soliq davrining 10-yanvarigacha, yangi tashkil qilinganlari esa - davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay, soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga mo'ljallanayotgan soliq solinadigan bazadan (tegishli yil uchun mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymatidan (o'rtacha yillik qiymatidan) va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda hisoblangan joriy soliq davri uchun yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani taqdim etadilar.

Ushbu moddaning to'rtinchi qismiga muvofiq hisoblab chiqarilgan joriy to'lovlar quyidagicha to'lanadi:

mikrofirmalar va kichik korxonalar tomonidan - yuridik shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq yillik summasining to'rtidan

bir qismi miqdorida yilning har choragi uchinchi oyining 25-kunidan kechiktirmay;

mikrofirmalar va kichik korxonalar jumlasiga kirmaydigan soliq to'lovchilar tomonidan - yuridik shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq yillik summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida har oyning 10-kunidan kechiktirmay.

Soliq davri mobaynida mo'ljallanayotgan soliq solinadigan baza o'zgargan taqdirda, soliq to'lovchi yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi to'g'risida aniqlashtirilgan ma'lumotnoma taqdim etishga haqli. Bunda soliq davrining qolgan qismi uchun joriy to'lovlarga yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning o'zgarish summasiga teng ulushlarda tuzatish kiritiladi.

Soliq davrida to'lanishi lozim bo'lgan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi joriy to'lovlar hisobga olingan holda, hisob-kitobni taqdim etish muddatidan kechiktirmay byudjetga o'tkaziladi.

Soliq davrida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlar summasi hisob-kitobga ko'ra byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasiga nisbatan 10 foizdan ortiq kamaytirilgan taqdirda, davlat soliq xizmati organi joriy to'lovlarni yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning haqiqiy summasidan kelib chiqib, penya hisoblagan holda qaytadan hisoblab chiqadi.

O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'yicha yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda davlat soliq xizmati organlari tomonidan quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidenti doimiy muassasaning soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organiga soliq solinadigan mavjud mol-mulk to'g'risidagi ma'lumotnomani hisobot yilidan keyingi yilning 25-yanvaridan kechiktirmay taqdim etishi shart. Taqdim etilgan ma'lumotnoma asosida davlat soliq xizmati organi yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi hisob-

kitobini o'n kun ichida amalga oshiradi va to'lov xabarnomasini yozib beradi;

O'zbekiston Respublikasining ko'chmas mulkka ega bo'lgan norezidentlariga ko'chmas mulk joylashgan yerdagi O'zbekiston Respublikasi davlat soliq xizmati organlari soliq to'lovchining yoki ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organning ma'lumotlari asosida to'lov xabarnomasini yozib beradi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq O'zbekiston Respublikasining norezidentlari tomonidan yilda bir marta, soliq hisoboti davridan keyingi yilning 15-fevralidan kechiktirmay to'lanishi kerak.

10.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq, jismoniy shaxslar byudjet bilan uzviy soliq munosabatlaridan biri – bu ularning mol-mulkiga soliqnadigan soliq orqali amalga oshiriladi.

Soliq kodeksining 272-277-moddalarida ushbu turdagi soliq to'lovchilar, soliq solish obyekti, soliq solinadigan baza, imtiyozlar, soliq stavkasini qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari, soliq hisoblab chiqarish va to'lash tartiblari belgilangan.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq mahalliy soliqlar tarkibiga kiradi. U ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, ikki vazifani bajarishga xizmat qiladi:

- byudjet daromadlarini shakllantirish. Ushbu jarayon ko'p hollarda fiskal tartibda soliq tushumlari deb e'tirof etiladi;

- jismoniy shaxslar tasarrufidagi mol-mulkidan samarali foydalanishga xizmat ko'rsatish. Ushbu vazifa ham aksariyat holatlarda ushbu soliq turi soliq to'lovchilarni rag'batlantirish mumkinligi ilgari suriladi.

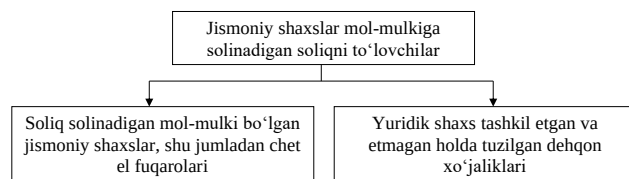
Ushbu vazifalar soliq funksiyalariga tenglashtirilmaydi, ammo soliq funksiyalarini jozibadorligini mustahkamlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois qayd etilgan birinchi vazifa barcha soliq to'lovchilar uchun tushunarli bo'lib, u hech kimda shubha tug'dirmaydi. Soliq kodeksiga binoan jismoniy shaxslar daromadidan bir qismi bu jismoniy shaxslar mol-mulkiga

solinadigan soliq shaklida byudjet daromadlariga undiriladi. Byudjetga undiriladigan mazkur soliq byudjet daromadlarini shakllantirishda taqsimot funksiyasini bajaradi.

Bu soliqning jismoniy shaxslar tasarrufidagi mol-mulkidan samarali foydalanishga ta'sir ko'rsatish holatini nazorat ostiga olish bevosita soliqlarni nazorat funksiyasini amal qilishdan darak beradi.

Bunda ham soliq to'lovlarini mol-mulkka nisbatan shakllantirilishi, uning xususiyatidan kelib undirilish tartibi, soliq to'lovchilarga imtiyozlarni yaratilishi soliq to'lovchilarini rag'batlantirish mumkinligini anglatadi. Rag'batlantirish mol-mulkni inventarizatsiya qiymatini inobatga olinishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq xususida to'xtalib o'tar ekanmiz, bunda ularning to'lovchilari kimlar bo'la olishini ham ko'rsatib o'tish muhimdir. Ushbu savolga javobni Soliq kodeksidan qidirish muhimdir (5-rasm).



5-rasm. Jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar

Aytish joizki, respublikamizda soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lgan chet el fuqarolari, agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, bu soliqni to'lovchisi bo'lib hisoblanishi mumkin bo'ladi.

Amaliyotda ayrim holatlarda ko'chmas mulki mavjudligi mulkdorlarning joylashgan erini aniqlash imkoni bo'lmaydi.

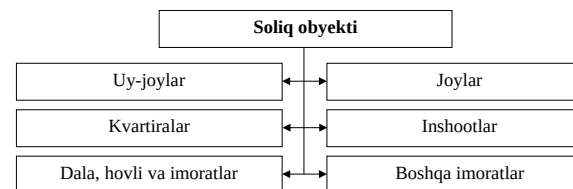
Bunday vaziyatda mazkur mol-mulk qaysi shaxs egaligida yoki foydalanishida bo'lsa, o'sha shaxs bu soliqning to'lovchisi hisoblanadi.

Yuqorida zikr etilganlarni umumlashtirish orqali aytish mumkinki, soliq solinadigan mol-mulkka ega bo'lgan jismoniy shaxslar mol-mulk solig'ini to'lovchilar hisoblanadi.

Mol-mulk egasi kim bo'lishidan qat'iy nazar, O'zbekiston Respublikasi fuqarosimi, boshqa davlat fuqarosimi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxsmi, O'zbekistonning rezidentimi yoxud norezidentimi, mol-mulkning egasi sifatida mazkur soliqning to'lovchisi hisoblanadi.

Jismoniy shaxslar uchun ularning mulki bo'lgan uy-joylar, kvartiralar, chorbog' va bog' uylari, binolar va inshootlar qiymati soliq solish obyekti hisoblanadi. Ushbudan kelib chiqib, uni yangi modulini yaratilishi mol-mulk soliq obyektiga yangicha mazmun beradi (6-rasm).

Mol-mulkka solinadigan soliq obyekti aniqlash ham alohida ahamiyatga ega. Soliq kodeksiga ko'ra, bunday obyektlarni 2-chizmadagi tarzda ko'rsatish mumkin.



6-rasm. Jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq obyektlari

Amaliyotda jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliqning solinishi bazasini tushunmay turib, uni hisoblab bo'lmaydi.

Aytish joizki, jismoniy shaxslar mol-mulkiga soliq solish obyektlarining inventarizatsiya qiymati soliq to'lovchilar uchun soliq solinadigan baza hisoblanadi. Bu soliq obyektlari ko'chmas

mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ tomonidan belgilanadi.

Amalda jismoniy shaxslar mol-mulkini baholash bo'yicha vakolatli organ tomonidan aniqlangan soliq solish obyektining bahosi mavjud bo'lmay qolgan taqdirda, mol-mulkini qonun hujjatlari bilan belgilanadigan shartli qiymati soliq solinadigan baza sifatida qabul qilinishi mumkin.

Shuni ham aytish joizki, bitta jismoniy shaxs bir necha soliq solish obyekti bo'yicha soliq to'lovchi bo'lishi ham mumkin. Bunda soliq solinadigan baza har bir obyekt bo'yicha alohida-alohida hisoblab chiqilishi zarur bo'ladi.

10.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti sharoitida soliq yukining ham, byudjetga soliq tushumlarining ham asosiy qismi asta-sekinlik bilan daromad (foyda)ga solinadigan soliqlaridan resurs va mol-mulk soliqlariga o'tkazib borilishi kerak.

Shu maqsadda resurslardan foydalanlik uchun soliqlar hamda yer solig'ining stavkalari yilma yil aniq oshirib borilishi tushunarli holdir. Sirtidan qaraganda, stavkalari o'z o'rnida saqlanayotgan mol-mulk solig'i ham, soliq bazasi bo'lmish mol-mulk qiymatining qayta baholanishi (asosan, oshirilishi) evaziga yuqoridagi vazifani bajarishda qatnashadi.

2024-yil uchun jismoniy shaxslar mol-mulk solig'i stavkalari O'zbekiston Respublikasi 2023-yil 28-dekabrda "Soliq va byudjet siyosatining 2024-yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq belgilab qo'yildi (14-jadval).

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadiga soliqni hisoblab chiqarish maqsadida mol-mulkning kadastr qiymati kadastr hujjatlaridan kelib chiqib belgilanadi, biroq 42 000,0 ming so'mdan kam bo'lmashligi kerak.

14-jadval Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i stavkalari⁵⁵

T/r	Soliq solish obyektlari	Soliq stavkalari, foizlarda
1.	Uy-joylar va kvartiralar, dala hovli imoratlari (umumiy maydoni 200 kv.m gacha bo'lganlarini qo'shib hisoblaganda), ko'p kvartirali uylarga uzviy bog'liq bo'lgan avtomashina turar joylari, shuningdek boshqa imoratlar, binolar va inshootlar	0,31
2.	Shaharlarda joylashgan uy-joylar va kvartiralar, umumiy maydoni 200 kv.m dan ortiq va 500 kv.m gacha bo'lgan	0,41
3.	500 kv.m dan ortiq bo'lgan Boshqa aholi punktlarida joylashgan, umumiy maydoni 200 kv.m dan ortiq bo'lgan uy-joylar va kvartiralar, dala hovli imoratlari	0,55 0,41
4.	Tadbirkorlik faoliyati uchun yoxud yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorga ijaraga berishda foydalaniladigan soliq solish obyektlari, shuningdek tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromadlar olish uchun mo'ljallangan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlari	1,5

Izoh:

1. Jismoniy shaxslar mol-mulkini baholash bo'yicha organlar belgilangan kadastr qiymati bo'lmasa, soliq undirish uchun Toshkent shahri va viloyat markazlarida 210 000,0 ming so'm, boshqa shaharlar va qishloq joylarda – 84000,0 ming so'm miqdorida mol-mulkning shartli qiymati qabul qilinadi.

Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organlarda belgilangan tartibda ro'yxatga olinmagan

⁵⁵ O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 28-dekabrda "Soliq va byudjet siyosatining 2024-yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" 891-son Qonuni www.lex.uz

yangi qurilgan turar joylar bo'yicha jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq mol-mulk shartli qiymatining ikki baravari miqdoridan kelib chiqib undiriladi.

2. Qonun hujjatlarida nazarda tutilgan ayrim toifadagi jismoniy shaxslar uchun mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlarni qo'llash maqsadida soliq solinmaydigan maydon umumiy maydonning 60 kv.m. hajmida belgilanadi.

Demak, ko'rinib turibdiki, har bir narsaning mustahkamligi va samarali ishlashi uning poydevoriga, unga qo'yilgan tamal toshiga bog'liq ekan, o'ziga xos xususiyatlariga ega jismoniy shaxslar mol-mulk solig'ini hisoblashda, uni takomillashtirilib borishda, shu jumladan soliq to'lovchilar manfaatlarini inobatga olishda avvalo ushbu soliq to'lovchilari, obyekti, bazasi, stavkalari masalalariga doimiy oydinlik kiritib borish zarur.

Jismoniy shaxslar mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar tarkibi O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 93-moddasi bilan tartibga solinadi. Undan kelib chiqib, imtiyozlar mulkdorlarning tanlanishiga binoan, faqat bir mol-mulk obyektiga taalluqlidir.

Quyidagilarning mulkida bo'lgan imoratlar, binolari va inshootlariga soliq solinmaydi:

- ❖ "O'zbekiston Qahramoni", Sovet Ittifoqi Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan, uchala darajali Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan fuqarolarning;

- ❖ 1941-1945-yillardagi urush qatnashchilari va partizanlari, ularga tenglashtirilgan shaxslar, ichki ishlar va davlat xavfsizligi organlari tarkibida xizmat qilgan shaxslarning, harakatdagi armiya tarkibiga kirgan harbiy qismlar, shtablar va muassasalarda shtatdagi lavozimlarni egallagan shaxslar, Leningrad shahri qamalida bo'lganlarning va kontsentratsion lagerlarning sobiq yosh tutqunlari, xizmatni Afg'oniston Respublikasida va jangovar harakatlar olib borilgan boshqa mamlakatlarda vaqtincha bo'lgan qo'shinlarning cheklangan kontingenti tarkibida o'tagan harbiy xizmatchilar hamda o'quv va sinov yig'inlariga chaqirilgan harbiy xizmatga majburlarning;

- ❖ qahramon onalar, shuningdek o'n nafar va undan ortiq farzandi bor ayollarning;

- ❖ Chernobil AESdagi avariya oqibatlarini tugatishda ishtirok etganlik uchun imtiyozlar olayotgan fuqarolarning (shu jumladan, u erga vaqtincha yoki xizmat safariga yuborilgan fuqarolarning);

- ❖ I va II guruh nogironlarining;

- ❖ muddatli xizmat harbiy xizmatchilari va ularning oila a'zolarining - xizmatni o'tash davrida;

- ❖ harbiy xizmat majburiyatlarini bajarishda yarador, kontuziya bo'lganlik yoki shikastlanganlik oqibatida yoki frontda bo'lish tufayli orttirilgan kasallik oqibatida halok bo'lgan harbiy xizmatchilarning ota-onalari va boshqa turmush qurmagan rafiqalarining (erlarining);

- ❖ O'zbekiston Respublikasi Mudofaa, Ichki ishlar, Favqulodda vaziyatlar vazirliklari, Milliy xavfsizlik xizmati harbiy xizmatchilari jumlasidan bo'lgan nogironlarning, ichki ishlar organlarining xizmat vazifalarini ado etayotganda yarador, kontuziya bo'lganlik yoki shikastlanganlik oqibatida nogiron bo'lib qolgan boshliqlar va oddiy xizmatchilar jumlasidan bo'lgan shaxslarning.

Bir vaqtning o'zida amaliyotda jismoniy shaxslarning yuqoridagi toifalariga tegishli bo'lgan mol-mulkidan ular tadbirkorlik faoliyati uchun foydalanishlari yoxud bu mulkni yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorga ijaraga berishlari mumkin. Bunday holda bu mol-mulklarga nisbatan tegishli soliq imtiyozlari qo'llanilmaydi.

Mol-mulk solig'i bo'yicha soliq solish obyektlari jismoniy shaxslar tomonidan tadbirkorlik faoliyati uchun foydalanilgan yoxud ular yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorlarga ijaraga berilsa, u holda jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq yuridik shaxslar uchun belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda to'lashlari lozim bo'ladi (7-rasm).

Ko'rsatib o'tilgan imtiyozlar mol-mulk egasining tanlashiga binoan, imtiyoz olish huquqini beruvchi zaruriy hujjatlar taqdim etilganda mol-mulkning faqat bir obyektiga taalluqli bo'ladi.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqqa tortilmaydigan jismoniy shaxslar toifasi	
→	„O‘zbekiston Qahramoni“, Sovet Ittifoqi Qahramoni unvonlariga sazovor bo‘lgan, uchala darajali Shuxrat ordeni bilan taqdirlangan fuqarolar
→	1941-1945-yillardagi urush qatnashchilari va partizanlari, ularga tenglashtirilgan shaxslar
→	Harbiy xizmat majburiyatlarini bajarishda yarador, kontuziya bo‘lganlik yoki shikastlanganlik oqibatida yoki frontda bo‘lish tufayli orttirilgan kasallik oqibatida halok bo‘lgan harbiy xizmatchilarning ota-onalari va boshqa turmush qurmagan rafiqalari (erlari)
→	Muddatli xizmat harbiy xizmatchilari va ularning oila a‘zolari
→	O‘n nafar va undan ortiq farzandi bor ayollar
→	Chernobil AESdagi avariya oqibatlarini tugatishda ishtirok etganlik uchun imtiyozlar olayotgan fuqarolar
→	Qonun hujjatlarida belgilangan soliq solinmaydigan maydon o‘lcham doirasida pensionerlar

7-rasm. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo‘yicha imtiyozlar

Bunda imtiyozlar mol-mulk solig‘i bo‘yicha imtiyoz oluvchining mulki bo‘lgan hollardagina taqdim etiladi.

Mulkida soliq solinadigan mol-mulk bo‘lgan pensionerlar uchun mol-mulk solig‘i bo‘yicha soliq solinmaydigan eng kam miqdor umumiy maydonning 60 kv. metri hajmida belgilanadi.

Yil davomida to‘lovchilarda mol-mulk solig‘i bo‘yicha imtiyozga ega bo‘lish huquqi paydo bo‘lgan taqdirda ular ko‘rsatilgan to‘lovlardan ana shu huquq paydo bo‘lgan oydan boshlab ozod etiladilar.

Yil o‘rtasida mol-mulk solig‘i bo‘yicha imtiyoz huquqini yo‘qotganda soliq solish ushbu huquq yo‘qolgan oydan keyingi oydan boshlab amalga oshiriladi.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish va to‘lash tartibi O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 95 - moddasida aks ettirilgan.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq davlat soliq xizmati organlari tomonidan hisoblab chiqariladi.

Mol-mulk solig‘i bo‘yicha imtiyozlar huquqiga ega bo‘lgan shaxslar zarur hujjatlarni davlat soliq xizmati organlariga taqdim etadilar.

Imoratlar, binolar va inshootlar uchun mol-mulk solig‘i ularning har yil 1 yanvardagi holati yuzasidan texnik inventarizatsiyalashning hududiy kadastr byurolari taqdim etadigan inventarizatsiya qiymatiga doir ma‘lumotlar asosida hisoblab chiqariladi, bunday ma‘lumotlar bo‘lmagan taqdirda esa O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan, qayta baholanganidan keyin qayta hisob-kitob qilingan mol-mulkning shartli qiymati qabul qilinadi.

Bir necha mulkdorning ulushbay asosidagi umumiy mulki bo‘lgan imoratlar, binolar va inshootlar uchun mol-mulk solig‘i har bir mulkdor tomonidan ushbu imoratlar, binolar va inshootlardagi ulushiga mutanosib ravishda to‘lanadi. Yangi imoratlar, binolar va inshootlar bo‘yicha soliq ular barpo etilgan yoki olingan yildan keyingi yilning boshidan e‘tiboran to‘lanadi.

Meros bo‘yicha o‘tgan mol-mulkdan soliq merosxo‘rlardan meros ochilgan paytdan boshlab undiriladi. Mol-mulk yo‘q qilingan, butunlay vayron bo‘lgan hollarda mol-mulk solig‘i undirish ular yo‘q qilingan yoki butunlay vayron bo‘lgan oydan e‘tiboran to‘xtatiladi.

Mol-mulkka mulk huquqi taqvimiy yil davomida bir mulkdordan boshqasiga o‘tganda soliqni birinchi mulkdor o‘sha yilning 1-yanvaridan bu mol-mulkka mulk huquqini yo‘qotgan oyning boshigacha to‘laydi, yangi mulkdor esa – mulk huquqini qo‘lga kiritgan oydan e‘tiboran to‘laydi.

Taqvimiy yil davomida imtiyozga ega bo‘lish huquqi paydo bo‘lgan taqdirda mol-mulk solig‘i ana shunday huquq vujudga kelgan oydan e‘tiboran qayta hisoblab chiqiladi.

Mol-mulk solig‘ini to‘lash haqidagi to‘lov xabarnomalari to‘lovchilarga davlat soliq xizmati organlari tomonidan har yili 1-

maydan kechiktirmay topshiriladi. Bu soliqni soliq davri uchun to'lash teng ulushlarda har hisobot yilida ikki marta, birinchi marta 15-iyunga qadar, ikkinchi marta esa 15-dekabrga qadar amalga oshiriladi. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lash usuli – kadastrli usul hisoblanib, soliqni bunday usul bilan to'lashning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, mol-mulkka uning tashqi belgilari, mo'ljallanayotgan daromad asosida soliq solinishi bois, soliqni to'lash vaqti daromadni olish vaqti bilan hech qanaqa bog'liq emas va shu munosabat bilan mol-mulk solig'ini to'lash uchun yuqorida ko'rsatib o'tilgan qat'iy muddat belgilanadi (O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 95-moddasi).

Aytish joizki, soliq solish obyekti yo'q qilingan, vayron qilingan, buzib tashlangan holatlarda, bu soliqni undirish mol-mulk yo'q qilingan, vayron bo'lgan yoki buzib tashlangan oydan boshlab to'xtatiladi. Nihoyat kalendar yil mobaynida imtiyoz huquqi vujudga kelganda, jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliqni qayta hisob-kitob qilishda ushbu huquq vujudga kelgan oy inobatga olinadi.

Jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq miqdoriga (summasiga) mol-mulkning inventarizatsiya qiymati va ushbu soliqqa nisbatan o'rnatilgan soliq stavkasi bevosita ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq mexanizmidagi yuqoridagi real vaziyat, xususan, mamlakatimiz aholisining turmush tarzi, mentaliteti, daromadlari darajasi, mol-mulkka nisbatan asrlar davomida shakllangan milliy munosabatlar hisobga olingan. Shunday bo'lsada, ushbu soliq turini rivojlantirish orqali byudjet daromadlarini yanada to'ldirib borish uchun keng imkoniyatlar yaratilishi mumkin bo'ladi.

Shu o'rinda yana shuni ta'kidlash joizki, agar jismoniy shaxs, ya'ni soliq to'lovchi tomonidan ortiqcha summalar to'langan bo'lsa, soliq va yig'imlar bo'yicha qarzlarni mavjud bo'lmasa, ushbu summalar uning yozma arizasiga ko'ra o'ttiz kun ichida soliq to'lovchiga qaytariladi yoki kelgusi to'lovlar hisobiga qayd etilishi mumkin bo'ladi.

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq to'lovchilari hisobi davlat soliq xizmati organlari tomonidan har bir yilning 1 yanvaridagi holat bo'yicha shahar va tumanlar bo'yicha,

texnik inventarizatsiyalash hududiy kadastr byurosida mavjud bo'lgan imoratlar egalari to'g'risidagi ma'lumotlarga binoan o'tkaziladi. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'g'ri hisoblab chiqarish va byudjetga to'lash ustidan nazoratni davlat soliq xizmati organlari, xususan "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonunning 9-moddasiga asosan uchastka davlat soliq inspektorlari amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiradilar. Uchastka inspektori ishining boshqalardan farq qiladigan xususiyati uning soliq to'lovchilarga juda ham yaqinligidadir. Soliq organlarining yuridik shaxslar bilan ishlaydigan xodimlari asosan buxgalterlar bilan muloqotda bo'ladilar, ular esa ozmi-ko'pmi savodli mutaxassislar, katta jamoalarning vakillaridir. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish va nazorat qilish xodimlarining esa shaxsan har bir kishi bilan ishlashiga to'g'ri keladi. Bo'lim xodimlari amalda tez-tez oddiy haqiqatni tushuntirishlariga to'g'ri keladi, holbuki ularni hamma bilishi kerak. Ishning xususiyati ayni shunday. Uchastka inspektorlari faoliyatining samarasini, birinchidan, unga birlashtirilgan uchastkadagi soliq to'lovchilarning soliq qonunlarini buzish hollari kamayishiga, ikkinchidan, ularning qonunlarni qanchalik bilishlariga va aholining soliq madaniyatiga qarab baholash mumkin.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Jismoniy shaxslardan undiriladigan mol-mulk solig'ining to'lovchilari kimlar?

2. Jismoniy shaxslarning qanday mol-mulkli soliq solish obyekti va bazasi hisoblanadi?

3. Mol-mulk solig'idan kimlar soliqdan ozod etiladi?

4. Jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'i summasi qaysi davlat organi tomonidan hisoblab chiqariladi?

5. Pensionerlarning necha kvadrat metr mol-mulki qiymati soliqqa tortilmaydi?

Topshiriqlar

1. Soliq kodeksida keltirilgan moddalar bo'yicha jismoniy shaxslardan undiriladigan mol-mulk solig'ini o'rganish.

2. Soliq imtiyozlarini o'rganish.

XI BOB. YER SOLIG'I

Reja:

11.1. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

11.2. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

11.3. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

11.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi

11.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, bevosita soliq, mahalliy soliq, yer, jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i, yuridik shaxs, normativ qiymat, yer toifasi.

11.1. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

O'zbekiston Respublikasida yerdan foydalanish va yerga egalik qilish pullidir.

Yer solig'i davlat byudjeti va soliq to'lovlari o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi. Shuning uchun ham u iqtisodiy toifalar turkumiga kiradi.

Yer solig'ining iqtisodiy mohiyati mazmunini ochishda davlat byudjeti mol-mulk soliq to'lovchilari o'rtasidagi yuzaga keladigan ko'p qirrali munosabatlarning xarakterini o'rganish lozim. U ayrim to'g'ri soliqlardan farqli o'laroq mahalliy soliqlar guruhiga kiradi.

Yer solig'i mahalliy soliqlar guruhida bo'lsa ham, uning stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Boshqa mahalliy soliqlar va yig'implar esa viloyat hokimliklari tomonidan joriy etiladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida yer solig'i davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini yurgizishda ham muhim o'rin egallamoqda.

Respublika Oliy Kengashi 1993-yil 6-mayda «Yer solig'i to'g'risida» qonun qabul qilinishi orqali erga bo'lgan egalik munosabatlarini tubdan o'zgartirdi. Aholining keng qatlami yerdan foydalanishda eng asosiy maqsad yerning unumdorligini oshirish, yerga to'g'ri ishlov berish va yerdan olingan mahsulotlarni xalq manfaatlarining qondirilishiga jalb etish bo'lib hisoblanmoqda.

Yerdan unumli foydalanish, uni hosildarlikdagi mavqeyini oshirish asosan soliq munosabatlari orqali amalga oshirilishi bu borada oqilona soliq siyosatining yurgizilishini taqozo etadi. Lekin yer solig'ini joriy etish yer qonunchiligi bilan belgilanadi. Chunki yer qonuniga muvofiq yerlarni toifalarga bo'lishi va unda asosan yer unumdorligining e'tiborga olinishi erga nisbatan o'ziga xos soliq munosabatlarini yurgizishni taqozo etadi.

Yuridik shaxslar uchun quyidagi yer uchastkalari soliq solinadigan obyekt bo'lib hisoblanadi:

- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mulk qilib olingan yer uchastkalari;
- qishloq yoki o'rmon xo'jaligi yuritish uchun egalik qilishga berilgan yer uchastkalari;
- korxonalar, binolar va inshootlar qurish uchun yoki qishloq xo'jaligiga taalluqli bo'lmagan boshqa maqsadlarda foydalanish uchun berilgan yer uchastkalari;
- korxonalar binolar yoki inshootlarga bo'lgan mulk huquqi o'tishi bilan birga egalik qilish va foydalanish huquqi ham o'tgan yer uchastkalari.

Jismoniy shaxslar uchun soliq solinadigan yer uchastkalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- turar joylar etagida va jamoat erlarida shaxsiy yordamchi xo'jalikni yuritish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalarini;
- yakka tartibda uy-joy qurish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik kdaishga berilgan yer uchastkalarini;
- jamoa bogdorchiligi, uzumchiligi va polizchiligi yuritish uchun berilgan er uchastkalarini;
- xizmat yuzasidan qonun hujjatlariga muvofiq berilgan chek yerlarni;

- meros bo'yicha xadya qilinishi yoki sotib olinishi natijasida uy-joy, va xovli bilan birgalikda egalik qilish huquqi ham o'tgan yer uchastkalarini;

- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mulk qilib olingan yer uchastkalarini;

- tadbirkorlik faoliyati yuritish uchun doimiy foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkalarini. Bularning hammasi soliq obyektini yuzaga keltiruvchi aktiv ko'rsatkichlar bo'lib hisoblanadi.

Mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining norezidentlari yer solig'ini to'lovchilaridir.

Ko'chmas mulk ijaraga berilgan taqdirda, ijaraga beruvchi yer solig'ini to'lovchi bo'ladi.

Yer uchastkasidan bir nechta yuridik shaxs birgalikda foydalangan taqdirda, har bir yuridik shaxs yer uchastkasining foydalanilayotgan maydonidagi o'z ulushi uchun yer solig'ini to'lovchidir.

Quyidagilar yer solig'ini to'lovchilar bo'lmaydi: notijorat tashkilotlar. Tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilgan taqdirda, notijorat tashkilotlar tadbirkorlik faoliyatida foydalanilgan yer uchastkalari

Mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarda bo'lgan yer uchastkalari soliq solish obyektidir.

Quyidagilarga soliq solish objekti sifatida qaralmaydi:

- aholi punktlarining umumiy foydalanishdagi yerlari. Aholi punktlarining umumiy foydalanishdagi yerlari jumlasiga quyidagilar kiradi:

- maydonlar, ko'chalar, tor ko'chalar, yo'llar, sug'orish tarmog'i, sohil bo'yi yerlari va boshqa shu kabi yerlar;

- aholining madaniy-maishiy ehtiyojlarini qondirish va dam olishi uchun foydalaniladigan yerlar (daraxtzorlar, bog'lar, sayilgohlar, xiyobonlar, shuningdek ariq tarmoqlari egallagan yerlar);

- kommunal-maishiy ahamiyatga molik yerlar (dafa etish joylari, maishiy chiqindilarni yig'ish, qaytadan ortish va saralash

joylari, shuningdek chiqindilarni zararsizlantirish hamda utilitatsiya qilish joylari va boshqa shu kabi joylar).

Yer uchastkasining soliq solinmaydigan yer uchastkalari maydonlari chegirib tashlangan holdagi umumiy maydoni soliq solinadigan bazadir.

Qaysi er uchastkalariga bo'lgan mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi yil mobaynida soliq to'lovchiga o'tgan bo'lsa, o'sha yer uchastkalari uchun soliq solinadigan baza yer uchastkalariga tegishli huquq vujudga kelganidan keyingi oydan e'tiboran hisoblab chiqariladi. Yer uchastkasining maydoni kamaytirilgan taqdirda, soliq solinadigan baza yer uchastkasi maydoni kamaytirilgan oydan e'tiboran kamaytiriladi.

Yuridik shaxslarda yer solig'i bo'yicha imtiyoz huquqlari vujudga kelgan taqdirda, soliq solinadigan baza ushbu huquq vujudga kelgan oydan e'tiboran kamaytiriladi. yer solig'i bo'yicha imtiyoz huquqi bekor qilingan taqdirda, soliq solinadigan baza ushbu huquq bekor qilinganidan keyingi oydan e'tiboran hisoblab chiqariladi (ko'paytiriladi).

11.2. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari

Yer soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Yerning asosiy foydalanish maqsadiga va soliq to'lovchilarning toifasiga qarab yer soliq stavkalari bir necha turlarga bo'linadi:

- jamoa qishloq xo'jalik sug'oriladigan yerlardan foydalanganlik uchun;

- lalmikor ekinzorlar, bo'z yerlar va ko'p yillik ko'chatzorlardan foydalanganlik uchun;

- sug'orilmaydigan hashakzorlar va yaylovlardan foydalanganlik uchun;

- qishloq xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi ishlab chiqarishida foydalanilmaydigan boshqa erlardan foydalanganlik uchun;

- Toshkent shahar yer uchastkalaridan foydalanganlik uchun;

- shahar va qo'rg'onlarda yer uchastkalaridan foydalanganlik uchun;

- korxona, muassasa va tashkilotlardan qishloq joylarda joylashgan yer uchastkalaridan foydalanganlik uchun.

Korxonalar va fuqarolar uchun yer soliq stavkalari alohida-alohida belgilanadi. Shaharlar va shahar qo'rg'onlarining ma'muriy chegaralarida joylashgan qishloq xo'jalik ahamiyatiga molik erlar uchun yer solig'i qishloq xo'jalik erlariga belgilangan stavkalarining ikki barobar miqdorida undiriladi.

Sug'orilmaydigan pichanzor va yaylovlar uchun olinadigan yer solig'i stavkalari eng past qilib belgilangan soliq stavkalaridir.

Yer uchastkasi mulkdorining, yer egasi, yerdan foydalanuvchi yoki ijarachining aybi bilan qishloq xo'jaligi yerlarining sifati yomonlashgan (bonitet balli pasaygan) taqdirda, yer solig'i yerning sifati yomonlashguniga qadar belgilangan stavkalar bo'yicha yuridik shaxslar tomonidan to'lanadi.

Shaharlar va shaharchalarning ma'muriy chegaralarida joylashgan qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik yerlar uchun yer solig'i qishloq xo'jaligi yerlari uchun belgilangan stavkalarining ikki baravari miqdorida to'lanadi.

Yer solig'i to'lashdan quyidagilar ozod qilinadi:

1) madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash, aholini ijtimoiy muhofaza qilish tashkilotlari - o'z zimmlariga yuklatilgan vazifalarni amalga oshirishda foydalanadigan yer uchastkalari uchun;

2) nogironlarning jamoat birlashmalari, «Nuroni» jamg'armasi va «O'zbekiston chernobilchilari» assotsiatsiyasi mulkida bo'lgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida 50 foizini nogironlar, 1941-1945-yillardagi urush va mehnat fronti faxriylari tashkil qilgan yuridik shaxslar, bundan savdo, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar mustasno. Mazkur imtiyozni olish huquqi belgilanayotganda xodimlarning umumiy soniga shtatda bo'lgan xodimlar kiritiladi;

3) yangi tashkil etilgan dehqon xo'jaliklari - davlat ro'yxatidan o'tkazilgan oydan e'tiboran ikki yilga;

4) ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik subyektlari - yuridik shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organ ixtiyoriy

tugatish to'g'risida qabul qilingan qaror haqida xabardor qilingan kundan e'tiboran. Ixtiyoriy tugatish qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda tugallanmagan yoki tugatish tartib-taomili to'xtatilgan va faoliyat qaytadan boshlangan taqdirda, ushbu imtiyoz qo'llanilmaydi hamda soliq summasi imtiyoz qo'llanilgan butun davr uchun to'liq miqdorda undiriladi.

Soliq solinmaydigan yer uchastkalari jumlasiga quyidagi yerlar kiradi:

1) bog'dorchilik, uzumchilik yoki polizchilik shirkatlarining umumiy foydalanishdagi (kirish yo'llari, sug'orish ariqlari, kollektorlar va umumiy foydalanishdagi boshqa yerlar), jamoa garajlarining yerlari;

2) muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning erlari, bundan xo'jalik faoliyati yuritilayotgan yerlar mustasno. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning erlari jumlasiga davlat qo'riqxonalarining, kompleks (landshaft) buyurtma qo'riqxonalarining, tabiat bog'larining, davlat tabiat yodgorliklarining, buyurtma qo'riqxonalarining (ovchilik xo'jaliklarida tashkil etiladigan buyurtma qo'riqxonalar bundan mustasno), tabiiy pitomniklarning yer uchastkalari kiradi;

3) sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik erlar (xo'jalik faoliyati yuritilayotgan yerlar bundan mustasno) - tegishli muassasalar va tashkilotlarga belgilangan tartibda doimiy foydalanishga berilgan, profilaktika va davolash ishlarini tashkil etish uchun qulay tabiiy shifobaxsh omillarga ega bo'lgan yer uchastkalari;

4) rekreatsiya ahamiyatiga molik yerlar (xo'jalik faoliyati yuritilayotgan erlar bundan mustasno) - aholining ommaviy dam olishi va turizmini tashkil etish uchun tegishli muassasalar hamda tashkilotlarga berilgan yerlar;

5) tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar (xo'jalik faoliyati yuritilayotgan erlar bundan mustasno) - tegishli muassasalar va tashkilotlarga doimiy foydalanishga berilgan tarixiy-madaniy qo'riqxonalar, xotira bog'lari, sag'analar, arxeologiya yodgorliklari, tarix va madaniyat yodgorliklari egallagan yerlar;

6) suv fondi erlari. Suv fondi erlari jumlasiga suv havzalari (daryolar, ko'llar, suv omborlari va boshqa shu kabilar), gidrotexnika va boshqa suv xo'jaligi inshootlari egallagan yerlar, shuningdek suv xo'jaligi ehtiyojlari uchun yuridik shaxslarga belgilangan tartibda berilgan suv havzalari hamda boshqa suv obyektlari sohillari bo'ylab ajratilgan mintaqa yerlari kiradi;

7) elektr uzatish liniyalari, ularning podstantsiyalari va inshootlari egallagan yerlar;

8) umumdavlat aloqa liniyalari (havo va kabelli aloqa liniyalari, tirgakli liniyalar va radiofikatsiyalar, yer osti kabelli liniyalari, ularni bildiruvchi signalli va harakatsiz belgilar, radiorele aloqa liniyalari, kabelli telefon kanalizatsiyalari, yer ustidagi va er ostidagi xizmat ko'rsatilmaydigan kuchaytirgich punktlari, taqsimlagich shkaflar, erga ulash konturi qutilari hamda boshqa aloqa inshootlari) egallagan yerlar;

9) madaniyat, ta'lim va sog'liqni saqlash obyektlari egallagan yerlar;

10) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llari egallagan yerlar;

11) umumiy foydalanishdagi temir yo'llar, shu jumladan tuproq ko'tarmasi, sun'iy inshootlar, liniya-yo'l binolari, temir yo'l aloqasi hamda elektr ta'minoti qurilmalari, inshootlar va yo'l qurilmalaridan iborat temir yo'llar stantsiyalari hamda saralash joylari, shuningdek belgilangan tartibda temir yo'l transporti korxonalari, muassasalari va tashkilotlariga doimiy yoki vaqtinchalik foydalanishga berilgan ihota daraxtzorlari egallagan yerlar;

12) shahar elektr transporti yo'llari va metropoliten liniyalari, shu jumladan jamoat transporti bekatlari va metropoliten stantsiyalari hamda ularning inshootlari egallagan yerlar;

13) sport va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish majmualari, onalar va bolalarning dam olish hamda sog'lomlashtirish joylari, dam olish uylari hamda o'quv-mashq bazalari egallagan yerlar;

14) aholi punktlarining suv ta'minoti va kanalizatsiya inshootlari: magistral suv quvurlari, vodoprovod tarmoqlari, kanalizatsiya kollektorlari va ularning inshootlari, nasos stantsiyalari, suv olish va tozalash inshootlari, vodoprovod va

kanalizatsiya tarmoqlaridagi kuzatish quduqlari va dyukerlari, suv bosimi hosil qiladigan minoralar hamda shunga o'xshash inshootlar egallagan yerlar;

15) magistral neft va gaz quvurlari, shu jumladan kompressor, nasos stantsiyalari, yong'inga qarshi va avariya qarshi stantsiyalar, truboprovodlarni katodli himoyalash stantsiyalari ularni tarmoqqa ulash uzellari bilan, truboprovodlarni tozalash qurilmalari hamda shunga o'xshash inshootlar egallagan yerlar;

16) magistral issiqlik trassalari, shu jumladan nasos (ko'paytiruvchi, kamaytiruvchi, aralashtiruvchi, drenaj) stantsiyalari, issiq suv ta'minotining issiqlikni hisobga olish va nazorat qilish asboblari, isitkichlari, tsirkulyatsiya nasoslari hamda shunga o'xshash inshootlar egallagan yerlar;

17) samolyotlarning uchish-qo'nish maydonlari, erda boshqarish yo'lkalari va to'xtash joylari, fuqaro aviatsiyasi aeroportlarining radionavigatsiya va elektr-yoritish uskunalari egallagan yerlar;

18) O'zbekiston Respublikasining Investitsiya dasturiga kiritilgan obyektlar qurilishi uchun ajratilgan erlar, normativ qurilish muddati davrida;

19) konservatsiyaga qo'yilishi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari qabul qilingan obyektlar egallagan yerlar, ularning konservatsiyasi davrida;

20) gidrometeorologiya va gidrogeologiya stantsiyalari hamda postlari egallagan yerlar;

21) yuridik shaxs balansida bo'lgan va xo'jalik faoliyatida foydalanilmaydigan fuqaro muhofazasi hamda safarbarlik ahamiyatiga molik alohida joylashgan obyektlar egallagan yerlar;

22) ihota o'rmon daraxtzorlari egallagan yerlar. Ihota o'rmon daraxtzorlari jumlasiga quyidagilar kiradi: o'rmonlarning daryolar, ko'llar, suv omborlari va boshqa suv obyektlari sohillari bo'ylab o'tgan taqiqlangan mintaqalari; o'rmonlarning ovlanadigan qimmatli baliqlar uvildiriq sohadigan joylarni muhofaza qiluvchi taqiqlangan mintaqalari; eroziyadan saqlaydigan o'rmonlar; o'rmonlarning temir yo'llar va avtomobil yo'llari yoqalab o'tgan ihota mintaqalari; cho'l va chala cho'l zonalaridagi o'rmonlar; shahar o'rmonlari va o'rmon-bog'lari; shaharlar, boshqa aholi

punktlari va sanoat markazlarining ko'kalamzorlashtirilgan zonalar atrofidagi o'rmonlar; suv ta'minoti manbalarini sanitariya jihatidan muhofaza qilish zonalaridagi o'rmonlar; kurort tabiiy hududlarni sanitariya jihatidan muhofaza qilish tegrasidagi o'rmonlar; alohida qimmatga ega bo'lgan o'rmonlar; ilmiy yoki tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan o'rmonlar;

23) qishloq xo'jaligi maqsadlari uchun yangi o'zlashtirilayotgan erlar, ularni o'zlashtirish ishlari bajariladigan davrda va ular o'zlashtirilgan vaqtdan e'tiboran besh yil mobaynida;

24) melioratsiya ishlari amalga oshirilayotgan mavjud sug'oriladigan yerlar, ishlar boshlanganidan e'tiboran besh yil muddatga;

25) yangi barpo etilayotgan bog'lar, tokzorlar va tutzorlar egallagan yerlar, daraxtlarning qator oralaridan qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish uchun foydalanilishidan qat'iy nazar, uch yil muddatga. Ko'zda o'tkazilgan yangi ko'chatlar uchun beriladigan imtiyoz muddatini hisoblab chiqarish keyingi yilning 1 yanvaridan e'tiboran boshlanadi, bahorda o'tkazilgan ko'chatlar uchun esa joriy soliq davrining 1 yanvaridan e'tiboran boshlanadi;

26) ilmiy tashkilotlarning qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik va o'rmon fondidagi erlari, qishloq xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi sohasidagi ilmiy-tadqiqot tashkilotlari hamda o'quv yurtlariga qarashli tajriba, eksperimental va o'quv-tajriba xo'jaliklarining bevosita ilmiy hamda o'quv maqsadlari uchun foydalaniladigan yerlari. Ushbu bandga muvofiq ilmiy tajribalar, eksperimental ishlar, yangi navlarning selektsiyasi o'tkazilishi uchun hamda mavzulari tasdiqlangan boshqa ilmiy va o'quv maqsadlari uchun foydalaniladigan ekinlar hamda daraxtzorlar egallagan yer uchastkalari soliq to'lashdan ozod qilinadi.

11.3. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Kalendar yil soliq davridir.

Yer solig'i har bir soliq davrining 1-yanvariga bo'lgan holatga ko'ra hisoblab chiqariladi va yer solig'ining hisob-kitobi yer

uchastkasi joylashgan erdagi davlat soliq xizmati organiga hisobot yilining 15-fevraliga qadar taqdim etiladi.

Yer solig'ini hisoblab chiqarish hisoblab chiqarilgan soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi.

Soliq solinadigan bazada (hisoblangan soliq summasida) soliq davri mobaynida o'zgarish bo'lganda yuridik shaxslar bir oylik muddat ichida davlat soliq xizmati organiga yer solig'ining aniqlashtirilgan hisob-kitobini taqdim etishi shart.

Soliq davri mobaynida qishloq xo'jaligi ekinlarining umumiy maydonida va tarkibida o'zgarishlar yuz bergan yagona yer solig'ini to'lashga o'tmagan qishloq xo'jaligi korxonalari yer solig'ining aniqlashtirilgan hisob-kitobini davlat soliq xizmati organiga joriy yilning 1-dekabriga qadar taqdim etadi.

Yer solig'ini to'lash, yuridik shaxslar tomonidan yilning har choragida, yil choragi ikkinchi oyining 15-kuniga qadar teng ulushlarda amalga oshiriladi.

Soliq davri mobaynida yer solig'i to'lashning belgilangan muddatidan keyin majburiyatlar yuzaga kelganda, ushbu summani to'lash majburiyatlar yuzaga kelgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Yagona yer solig'i to'lashga o'tmagan qishloq xo'jaligi korxonalari tomonidan yer solig'ini to'lash quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

- hisobot yilining 1-sentyabriga qadar – yillik soliq summasining 30 foizi;
- hisobot yilining 1-dekabriga qadar – soliqning qolgan summasi.

11.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi

Yer solig'i davlatga daromad taminlash funksiyasi bilan birga daromad va mulk taqsimotidagi nomutanosiblikni yo'qotishda muhim vosita bo'lib hisoblanadi. Hozirgi bozor munosabatlariga o'tish sharoitida davlat qishloq xo'jaligi korxonalarini soliqqa tortar ekan, bundan fiskal manfaatdorlikni emas, balki soliqlar orqali

qishloq xo'jaligini boshqarish, ishlab chiqarishni rivojlantirishni, shuningdek ularni ijtimoiy himoya qilishni ko'zlaydi. Buni qishloq xo'jaligini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlaridan ham ko'rishimiz mumkin.

Soliq kodeksiga ko'ra o'z mulkida, egaligida, foydalanishida yoki ijara huquqi asosida yer uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar, shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari yer solig'ining to'lovchilari bo'lib hisoblanishadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ijaraga berilgan yer uchastkalari uchun to'lanadigan ijara haqi yer solig'iga tenglashtiriladi. Yer uchastkalarini ijaraga olgan jismoniy shaxslarga yer solig'ini to'lovchilar uchun belgilangan imtiyozlar, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisob-kitoblarni taqdim etish va soliqni to'lash tartibi tadbiiq etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga ko'rsatib o'tilganidek, O'zbekiston Respublikasida yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan yerdan foydalanish va yerga egalik qilish pullidir.

Ushbu soliqdan byudjetdan undiriladigan soliq turi byudjet daromadlarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Chunki yer solig'i davlat byudjeti va soliq to'lovlari o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi. Shuning uchun ham u iqtisodiy toifalar turkumiga kiradi.

Yer solig'i mahalliy soliqlar guruhida kiritilsada, uning stavkalari O'zbekiston Respublika Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Boshqa mahalliy soliqlar va yig'implar esa viloyat hokimliklari tomonidan joriy etiladi.

Mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida er uchastkalariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar, shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari yer solig'ini to'lovchilardir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ijaraga berilgan yer uchastkalari

uchun to'lanadigan ijara haqi yer solig'iga tenglashtiriladi. Yer uchastkalarini ijaraga olgan jismoniy shaxslarga yer solig'ini to'lovchilar uchun belgilangan imtiyozlar, soliqni hisoblab chiqarish va soliqni to'lash tartibi tadbiiq etiladi.

Yer solig'i to'lovchilarini soliq idoralari har yili yil boshiga hisobini olib boradi.

Jismoniy shaxslar uchun yer solig'i obyektii yer uchastkalaridir. Jismoniy shaxslar uchun quyidagi yer uchastkalari soliq solish obyektidir:

1) dehqon xo'jaligi yuritish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari;

2) yakka tartibda uy-joy qurilishi uchun meros qilib qoldiriladigan, umrbod egalik qilishga berilgan yer uchastkalari;

3) jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini yuritish uchun berilgan, shuningdek yakka tartibdagi garajlar egallagan yer uchastkalari;

4) xizmat yuzasidan berilgan chek yerlar;

5) meros bo'yicha, hadya qilinishi yoki olinishi natijasida uy-joy va imoratlar bilan birgalikda mulk huquqi, egalik qilish va foydalanish huquqi ham o'tgan yer uchastkalari;

6) qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mulk qilib olingan yer uchastkalari;

7) tadbirkorlik faoliyati yuritish uchun foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkalari.

Ko'p kvartirali uylar egallagan yer uchastkalari soliq solish obyektii bo'lmaydi.

Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiruvchi organning yer uchastkalarining maydoniga doir ma'lumotlari soliq solinadigan bazadir.

Jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini yuritish uchun fuqarolarga berilgan, shuningdek yakka tartibdagi garajlar egallagan yer uchastkalarining maydonlari bo'yicha soliq solinadigan baza ushbu yer uchastkalarini bergan tashkilotlar boshqaruv organlarining ma'lumotlari bo'yicha aniqlanadi.

Xizmat yuzasidan berilgan chek yerlarning maydonlari bo'yicha soliq solinadigan baza o'z xodimlariga yer uchastkalari

bergan korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning ma'lumotlari bo'yicha aniqlanadi.

11.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga asosan, yer solig'idan quyidagilar ozod qilinadilar:

1) «O'zbekiston Qahramoni», Sovet Ittifoqi Qahramoni, Mehnat Qahramoni unvonlariga sazovor bo'lgan, uchala darajadagi Shuhrat ordeni bilan taqdirlangan fuqarolar. Mazkur imtiyoz «O'zbekiston Qahramoni» unvoni berilganligi to'g'risidagi guvohnoma, Sovet Ittifoqi Qahramoni va Mehnat Qahramoni daftarchalari, orden daftarchasi yoki mudofaa ishlari bo'limining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

2) urush nogironlari va qatnashchilari, shuningdek doirasi qonun hujjatlari bilan belgilanuvchi ularga tenglashtirilgan shaxslar. Mazkur imtiyoz urush nogironining (qatnashchisining) tegishli guvohnomasi yoki mudofaa ishlari bo'limining yoxud boshqa vakolatli organning ma'lumotnomasi asosida, boshqa nogironlarga (qatnashchilarga) esa nogironning (qatnashchining) imtiyozlarga bo'lgan huquqi to'g'risidagi guvohnoma asosida beriladi;

3) I va II guruh nogironlari. Mazkur imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

4) yolg'iz pensionerlar. Yolg'iz yoki voyaga yetmagan bolalari bilan yoxud nogiron bolasi bilan alohida uyda birga yashovchi pensionerlar yolg'iz pensionerlar deb tushuniladi. Mazkur imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi tuman (shahar) bo'limining ma'lumotnomasi, shuningdek fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

5) boquvchisini yo'qotgan ko'p bolali oilalar. Ota-onasidan biri yoki ota-onasi vafot etgan hamda oilada o'n olti yoshga

to'lmagan beshta va ndan ortiq bolalari bo'lgan oilalar soliq solish maqsadida boquvchisini yo'qotgan ko'p bolali oilalardir. Mazkur imtiyoz O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi tuman (shahar) bo'limining ma'lumotnomasi asosida beriladi;

6) Chernobil AESdagi avariya oqibatlarini tugatishda ishtirok etganlik uchun imtiyozlar oladigan fuqarolar (shu jumladan vaqtincha yuborilgan yoki xizmat safariga yuborilgan fuqarolar. Mazkur imtiyoz tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi, nogironning maxsus guvohnomasi, Chernobil AESdagi avariya oqibatlarini tugatish ishtirokchisining guvohnomasi, shuningdek vakolatli organlar tomonidan berilgan va imtiyozlar berish uchun asos bo'ladigan boshqa hujjatlar asosida beriladi;

7) ko'chirib keltirilgan fuqarolar kelib joylashgan yer uchastkalari bo'yicha – yer uchastkalari berilgan paytdan e'tiboran besh yilgacha;

8) shaxslar – ularga yakka tartibdagi uy-joy qurilishi va dehqon xo'jaligi yuritish uchun qonun hujjatlarida belgilangan normalar doirasida berilgan yer uchastkalari bo'yicha – yer uchastkasi berilgan oydan keyingi oydan e'tiboran ikki yil muddatga.

Tadbirkorlik faoliyatida foydalaniladigan yoxud uylar, dala hovli imoratlari, yakka tartibdagi garajlar va boshqa imoratlari, inshootlar, joylar yuridik shaxsga yoki yakka tartibdagi tadbirkorga ijaraga berilganda yer uchastkalari uchun yer solig'i jismoniy shaxslardan yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lash uchun belgilangan stavkalar bo'yicha undiriladi hamda ularga soliq Kodeksining 290-moddasida nazarda tutilgan imtiyozlar tadbir etilmaydi.

Jismoniy shaxslarning yer solig'ining soliq organlari tomonidan hisoblab chiqiladi.

Jismoniy shaxslarning yer solig'ining hisoblash uchun soliq idoralari shahar, tuman yer fondi ma'lumotlari hokimliklarning qarorlari asosida hamda uyma uy yurib o'tkazilgan tekshirishlar asosida yer uchastkalari maydonini aniqlab chiqadilar.

Jismoniy shaxslarning yer solig'i har yilning boshida soliq organlari tomonidan hisoblab chiqiladi va to'lov xabarnomasi yoziladi.

Kalendar yil soliq davridir.

Yer solig'ini hisoblab chiqarish davlat soliq xizmati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat soliq xizmati organlari yer solig'ini to'lovchilar bo'lgan jismoniy shaxslarning hisobini muntazam yuritadi.

Imtiyozlarni olish huquqiga ega bo'lgan shaxslar yer uchastkasi joylashgan yerdagi davlat soliq xizmati organlariga ushbu imtiyozlarga bo'lgan huquqni tasdiqlovchi hujjatlarni mustaqil ravishda taqdim etadi.

Yer solig'i summasi va uni to'lash muddatlari ko'rsatilgan to'lov xabarnomasi jismoniy shaxslarga davlat soliq xizmati organlari tomonidan har yili 1-maydan kechiktirmay topshiriladi.

Yil mobaynida yer uchastkasi maydoni o'zgarganda va imtiyozlarga bo'lgan huquqlar vujudga kelganida (bekor qilinganda) davlat soliq xizmati organlari mazkur o'zgarishlardan keyin bir oy ichida yer solig'ini qayta hisob-kitob qilishlari hamda soliq to'lovchiga yer solig'i summasi va uni to'lash muddatlari ko'rsatilgan yangi yoki qo'shimcha to'lov xabarnomasini taqdim etishlari kerak.

Yer solig'i yer uchastkasining mulkdori, yerga egalik qiluvchi, yerdan foydalanuvchi yoki ijarachining yashash joyidan qat'i nazar, yer uchastkasi joylashgan hududdagi tuman yoki shaharning mahalliy byudjetiga to'lanadi.

Yil mobaynida ajratilgan yer uchastkalari uchun yer solig'i jismoniy shaxslar tomonidan yer uchastkasi ajratilganidan keyingi oydan e'tiboran to'lanadi.

Yer uchastkasi maydoni kamaytirilgan taqdirda, yer solig'ini to'lash yer uchastkasi kamaytirilgan oydan e'tiboran to'xtatiladi (kamaytiriladi).

Yer solig'i bo'yicha imtiyozlar belgilangan taqdirda, bu soliq imtiyoz huquqi vujudga kelgan oydan e'tiboran to'lanmaydi. yer solig'i bo'yicha imtiyozlarga bo'lgan huquqlar bekor qilingan taqdirda, bu soliq mazkur huquq bekor qilinganidan keyingi oydan e'tiboran to'lana boshlaydi.

Belgilangan tartibda berilgan yer uchastkalari uchun yer solig'i yer uchastkasidan foydalanish faktidan qat'iy nazar, jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadi.

Soliq davri uchun yer solig'i to'lash jismoniy shaxslar tomonidan hisobot yilining 15-oktyabriga qadar amalga oshiriladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Jismoniy shaxslardan undiriladigan yer solig'ining to'lovchilari kimlar?
2. Jismoniy shaxslarning qanday yerlari soliq solish obyekti bo'la oladi?
3. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalari qanday belgilanadi?
4. Qanday toifadagi fuqarolar yer solig'idan ozod etiladi?

Topshiriqlar

1. Soliq to'lovchilar tomonidan taqdim etilgan soliq hisobotlaridagi ma'lumotlarning haqqoniyligi bo'yicha javobgarlikni o'rganish.
2. Dehqon xo'jaliklari yer solig'ini byudjetga to'lash tartibini o'rganib chiqish.
3. Soliq imtiyozlarini o'rganish

XII BOB. SUV RESURLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ

Reja:

12.1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

12.2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, resurs soliq, soliq bazasi, transchegaraviy suv resurslari, yerusti manba, yerosti manba, suv hajmi.

12.1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

Global isish iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini, shu jumladan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish tizimlarini suv bilan ta'minlashga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yerning ko'plab mintaqalarida yog'ingarchilik miqdori va muntazamligi o'zgargan. Suv resurslarining yetishmasligi tobora keskinlashmoqda va iqtisodiyotning ushbu sohasida qattiq raqobat kuchaymoqda. 2019- yilda 153 mamlakatdan o'n mingdan ortiq olimlar "Bioscience" jurnalida jamoaviy bayonotni e'lon qilishdi⁵⁶, unda ular iqlim favqulodda holatini e'lon qilishdi va jahon kuchlari rahbarlarini shoshilinch choralar ko'rishga chaqirishdi.

O'zbekiston – 2030 strategiyasida agrar sohani rivojlantirish va suv resurslaridan oqilona foydalanish borasida qator maqsad va vazifalar belgilangan⁵⁷. Bugungi global iqlim o'zgarishi sharoitida agrar tarmoqda Strategiyada belgilanganidek, faqatgina irrigatsiya tizimi va suv tejovchi texnologiyalarni qo'llash, soha boshqaruviga

xususiy sektor va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini keng joriy qilish orqaligina ijobiy natijalarga erishish mumkin. Suv resurslaridan samarali foydalanish yo'li barqaror agrar oziq-ovqat tizimlarini yaratish orqali amalga oshiriladi, chunki dunyodagi chuchuk suvning 72 foizi qishloq xo'jaligida, 16 foizi sanoat ishlab chiqarishida, 12 foizi maishiy xizmat ko'rsatish sohasida ishlatiladi. Dunyo aholisining, taxminan, uchdan bir qismi (taxminan, 2,3 mlrd kishi) suv yetishmaydigan mamlakatlarda yashaydi. Chet el tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, cheklangan tabiiy resurslarni iste'mol qilishni tartibga solishning eng keng tarqalgan iqtisodiy vositasi soliqlar va suv uchun to'lovlardir. Shunday qilib, suvdan foydalanish tushumlari o'rmondan foydalanish, ov qilish va baliq ovlash, foydali qazilmalarni qazib olish, tuproq ishlariga soliqlar (masalan, qum va shag'aldan foydalanish) uchun soliqlar va yig'irlar bilan bir qatorda daromadlarning umumiy toifasiga kiradi. Bugungi kunda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni soliq organlari tomonidan undirish mexanizmi boshqa soliqlarga qaraganda ancha sodda va mukammal lekin shu bilan birga uni yanada takomillashtirish zarur va Davlat byudjetidagi salmog'ini oshirish kerak.

15-jadval

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun solig'ining jami soliq tushumlari va resurs soliqlari tarkibidagi ulushi (%)⁵⁸

t/r	Ko'rsatkichlar	Yillar (%)da					
		2022		2023		2024 (pr.)	
		mlrd. so'mda	foizda	mlrd. so'mda	foizda	mlrd. so'mda	foizda
1.	Soliq tushumlari jami Shu jumladan:	202042,9	100	231721,3	100	270703,1	100
2.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun	704,1	0,35	791,4	0,34	1261,1	0,47
3.	Resurs soliqlari jami Shu jumladan:	23912,8	100	28079,5	100	31831,3	100
4.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun	704,1	2,94	791,4	2,82	1261,1	3,96

⁵⁶ <https://ores.ru/journals/bioscience/>

⁵⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030 strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni. 2023 yil 11 sentabr. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>

⁵⁸ O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari asosida

15-jadvalni tahlil qiladigan bo'lsak, 2022-2023-yillar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning Davlat byudjetidagi o'rni bir muncha past, ya'ni 0.34-0.35 foiz oralig'ini tashkil qilmoqda, lekin 2024-yilda bu solig'ining ulushi 0,47 foizga yetkazilishi prognoz qilingan. 2024-yil uchun reja esa 1261,1 mlrd. so'm ushbu soliq bo'yicha tushishi kutilmoqda va jami soliqlar tarkibida eng kam 0.47 foiz, resurs soliqlari orasida esa 3.96 foiz bo'lishi kutilmoqda.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqlar va majburiy to'lovlar hamma joyda mavjud. Ular soliqlar, yig'imlar, foydalanganlik uchun to'lovlar, shuningdek suv manbalarining ifloslanishi uchun to'lovlar, suv qonunchiligini buzganlik uchun jarimalar, sug'urta mukofotlari (ekologik javobgarlikni sug'urtalashda) va boshqa to'lovlar shaklida taqdim etilishi mumkin. Shu bilan birga, soliqlar va maxsus to'lovlar o'rtasidagi farq birinchisi shartsiz majburiy to'lov ekanligiga asoslanadi, ikkinchisi, qoida tariqasida, xizmat ko'rsatish yoki zararni qoplash uchun to'lov shaklida harakat qiladi.

Suv resurslaridan foydalanishda nafaqat bugungi, balki kelajak avlod haqida ham qayg'urishimiz zarur. 80 foizdan ortiq suv resurslari qo'shni davlatlardan kirib keladi. Shundan kelib chiqib, qo'shni davlatlar bilan suv resurslarini integrallashgan holda boshqarish, transchegaraviy suv resurslari va davlatlararo suv xo'jaligi ob'ektlaridan birgalikda foydalanish masalalarida faol ikki taraflama manfaatli hamkorlikni davom ettirish zarur.

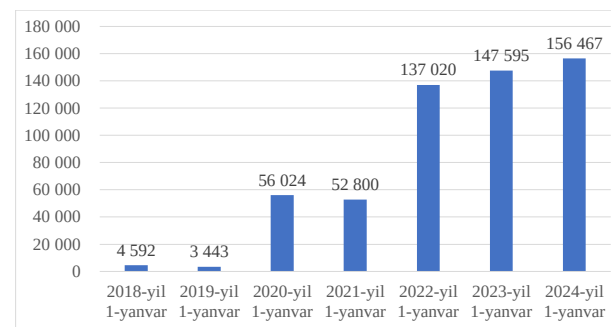
O'z faoliyatida suvdan foydalanuvchi yuridik shaxslar, dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) hamda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi jismoniy shaxslar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilardir.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqqa tortish tartibi soliq solishning alohida tartibi o'rnatilgan to'lovchilarning ayrim toifalariga tadbiriq etilmaydi.

Bunda, agar soliq solishning alohida tartibi o'rnatilgan to'lovchilar asosiy faoliyat turi bilan bir qatorda boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullansalar, ular alohida hisob olib borishlari va

shu faoliyatda foydalaniladigan suv hajmidan kelib chiqib suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lashlari kerak.

2018-2024-yillarda respublika bo'yicha suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilari soni to'g'risidagi ma'lumot 8-rasmda keltirildi.



8-rasm. 2018-2024-yillarda respublika bo'yicha suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilari soni⁵⁹, 1-yanvar holatiga

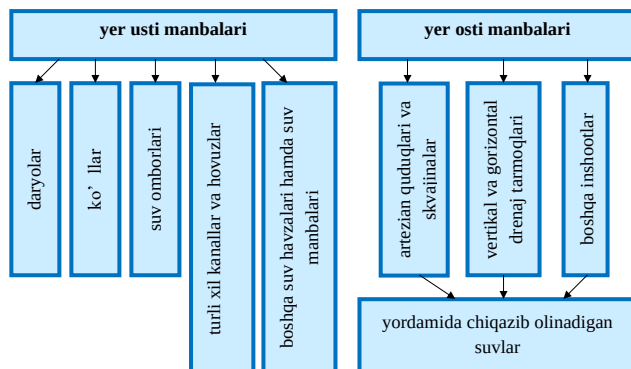
8-rasm ma'lumotlaridan shu narsa ko'rinadiki, 2019-yildan amalga oshirilayotgan soliq islohotlari doirasida suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilari oshishi kuzatilmoqda.

Suvdan foydalanish joyida yuridik shaxslar, davlat soliq xizmati organlarida ro'yxatga olinish joyidan qat'i nazar, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'laydilar.

Aholi punktlarining suv ta'minoti uchun suv etkazib beruvchi yuridik shaxslar o'z faoliyatida ishlatiladigan suv uchungina soliq to'lovchilar hisoblanadi.

Yer usti va yer osti manbalaridan foydalaniladigan suv resurslarining hajmi soliq solish obyekti hisoblanadi.

⁵⁹ O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari



9-rasm. Suv obyekti manbalari⁶⁰

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi va soliq to'lovchilarga O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan tartibda etkaziladi. Suvdan qishloq xo'jalik ekinlari va ko'chatlarini sug'orish uchun foydalanadigan yordamchi xo'jaliklarga ega yuridik shaxslar, shuningdek ilmiy-tadqiqot tashkilotlari va o'quv yurtlarining o'quv-tajriba xo'jaliklari soliqni qishloq xo'jalik korxonalari uchun belgilangan stavkalar bo'yicha to'laydilar.

O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 28-dekabrda "Soliq va budget siyosatining 2024-yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" 891-son Qonuniga muvofiq 2024-yilda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari quyidagi jadvaldagi miqdorlarda belgilangan (16-jadval).

⁶⁰ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi 258-modda

16-jadval
Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari⁶¹,
so'm

T/p	To'lovchilar	1 kub. metr uchun	
		yer usti suv resurslari manbalari	yer osti suv resurslari manbalari
1.	Iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi korxonalar (bundan 2 va 3-bandlarda ko'rsatilganlari mustasno), shuningdek yakka tartibdagi tadbirkorlar va tadbirkorlik faoliyati va (yoki) daromad olish uchun mo'ljallangan, yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlariga ega bo'lgan jismoniy shaxslar	345	415
2.	Sanoat korxonalari	638	760
3.	Elektr stantsiyalari va kommunal xizmat ko'rsatish korxonalari	101	123
4.	Qishloq xo'jaligi yerlarini sug'orish va baliqlarni yetishtirish (o'stirish) uchun foydalaniladigan suv hajmi, shu jumladan dehqon xo'jaliklari va qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarga ega bo'lgan jismoniy shaxslar	100	100
5.	Avtotransport vositalarini yuvish uchun ishlatilgan suv hajmi	2 700	2 700
6.	Alkogolsiz ichimliklarni hamda pivo va vinodan tashqari alkogol mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun foydalaniladigan suv hajmi	34 160	34 160

Mazkur korxonalar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni solish tizimidan (soliq solishning umumbelgilangan yoki

⁶¹ O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 28-dekabrda "Soliq va budget siyosatining 2024-yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" 891-son Qonuni. www.lex.uz

soddalashtirilgan tartibi) qat'iy nazar, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi va soliq qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan tartibda to'laydilar.

12.2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lashdan quyidagi yuridik shaxslar ozod etiladi:

a) notijorat tashkilotlari, ana shu faoliyatda ishlatilgan suv hajmidan kelib chiqib, suv resurslaridan tadbirkorlik faoliyati uchun foydalanuvchilardan tashqari. Soliq solish maqsadida notijorat tashkilotlari deganda quyidagilar tushuniladi: faqat davlat byudjeti mablag'lari hisobiga moliyalanadigan, xarajatlarni qoplash uchun belgilangan smetalar doirasida dotatsiya oladigan korxonalar, muassasalar va tashkilotlar; xayriya birlashmalari, uyushmalari va jamg'armalari, xalqaro tashkilotlar, diniy birlashmalar va boshqa tashkilotlar;

1) ijtimoiy-xayriya yoki tadbirkorlik faoliyatidan daromad olishni ko'zlamaydigan, ta'sis hujjatlarida ta'kidlangan boshqa maqsadlar uchun barpo etilganlari;

2) moliyaviy va boshqa mablag'larni mazkur tashkilot xodimlari, muassislari yoki a'zolarining shaxsiy manfaatlarini uchun taqsimlamaydigan va investitsiyalamaydiganlari (qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mehnatga haq to'lashlar bundan mustasno);

b) yer osti mineral suvlaridan davolash maqsadlarida foydalanadigan sog'liqni saqlash muassasalari, ular mineral suvlardan savdo tarmog'ida sotish uchun foydalanadigan hollar bundan mustasno;

v) farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanadigan va suvdan dorivor vositalar tayyorlashda foydalanadiganlar;

g) atrof muhitga zararli ta'siri oldini olish maqsadida chiqarib tashlanadigan yer osti suvlari uchun (ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun ishlatiladigan suv hajmlaridan tashqari). Masalan,

sizot suvlarning sathini pasaytirish maqsadida chiqarib tashlanadigan zovur suvlari;

d) uning uchun byudjetga soliq to'lagan yuridik shaxslardan suv olgan iste'molchilar;

e) foydali qazilmalar qazib olish bilan yo'l-yo'lakay va shaxtadan suvni chiqarib tashlash uchun olingan yer osti suvlari uchun, ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun foydalaniladigan suv hajmlaridan tashqari;

j) agregatlar ishlashi uchun suvdan foydalanganlik uchun gidroelektrostantsiyalar;

z) birlamchi foydalanganlik uchun haq to'langan suvdan ikkilamchi foydalanuvchilar (masalan, sug'orish uchun kollektor-zovur tarmog'idagi suvdan foydalanish);

i) faoliyatning asosiy turi bo'yicha qishloq xo'jalik mahsuloti etishtiruvchilar sho'rlangan yerlarni sug'orishga suvdan foydalanganlik uchun. Soliq imtiyozi yordamchi qishloq xo'jaligiga ega yuridik shaxslarga ham tadbiiq etiladi;

k) umumiy ishlovchilarining kamida ellik foizi nogironlar bo'lgan, nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va "O'zbekiston chernobilchilari" uyushmasi mulkida bo'lganlari, savdo-sotiq, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslardan tashqari.

Soliq to'lovchilarga O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi amalga kiritilishiga qadar qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga ko'ra taqdim etilgan soliq imtiyozlari ular taqdim etilgan muddat tugashiga qadar saqlanadi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilar tomonidan, dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va tashkil etmaydigan)dan tashqari, tasdiqlangan stavkalar bo'yicha amalda olingan soliqqa tortiladigan suv hajmidan kelib chiqib hisoblanadi.

Dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) uchun suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq davlat soliq xizmati organlari tomonidan umuman xo'jalik bo'yicha o'tgan yilda 1 ga sug'oriladigan erga sarflangan suv hajmidan kelib chiqib hisoblanadi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha hisob-kitob:

1) yuridik shaxslar (dehqon xo'jaliklari, mikrofirmalar va kichik korxonalardan tashqari) tomonidan soliq qonunchiligiga muvofiq shakl (15-ilovadagi shakl bo'yicha) bo'yicha soliqni to'lash uchun belgilangan muddatda;

2) mikrofirmalar va kichik korxonalar tomonidan - birinchi chorak, yarim yillik, 9 oy yakunlari bo'yicha hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmasdan soliq qonunchiligiga muvofiq shakl bo'yicha oyma-oy taqsimlangan holda, yil yakunlari bo'yicha esa - yillik moliyaviy hisobot taqdim etiladigan muddatda;

3) tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar (dehqon xo'jaliklaridan tashqari) tomonidan soliq qonunchiligiga muvofiq shakl bo'yicha (15-ilovadagi shakl bo'yicha) soliqni to'lash uchun belgilangan muddatda davlat soliq xizmati organlariga o'sib boruvchi yakun bilan taqdim etiladi.

Dehqon xo'jaliklariga (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lash to'g'risida to'lov xabarnomalari davlat soliq xizmati organlari tomonidan joriy yilning 1-mayidan kechiktirmay taqdim etiladi.

Suvni markazlashtirilgan vodoprovod tarmog'idan oladigan yuridik shaxslar "Suvoqava" tizimi korxonalari bilan solishtirish jarayonida olingan suv hajmini aniqlashtirish chog'ida suv hajmidagi farqni solishtirish amalga oshirilgan davr uchun hisob-kitoblarda aks ettiriladi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq quyidagi muddatlarda to'lanadi:

1. Yuridik shaxslar tomonidan (qishloq xo'jaligi korxonalari va dehqon xo'jaliklaridan tashqari) - har oyda, hisobot oyidan keyingi oyning 15-kunigacha;

2. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar tomonidan (dehqon xo'jaliklaridan tashqari) - har chorakda, hisobot choragidan keyingi oyning 15-kunigacha.

3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning umumiy summasi chorakda eng kam ish haqining ellik baravaridan kam miqdorni tashkil etadigan yuridik shaxslar soliqni chorakda bir

marta, hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay to'laydilar. Bunda, mikrofirmalar va kichik korxonalar hisob-kitoblarni soliq qonunchiligiga muvofiq shaklda taqdim etadilar.

Soliq to'lovchilar (qishloq xo'jalik korxonalariidan tashqari) joriy yilning 15 yanvariga qadar suvdan foydalanish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga soliqni belgilangan limitdan kelib chiqib yoki suv etkazib berish shartnomasiga ko'ra har oyda yoki har chorakda to'lashlari to'g'risida bildiruvnoma yuboradilar.

4. Yagona yer solig'ini to'lashga o'tmagan qishloq xo'jalik korxonalari va dehqon xo'jaliklari (yuridik shaxs tashkil etadigan va yuridik shaxs tashkil etmaydigan) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni yilda bir marta - hisobot yilining 15 dekabriga qadar to'laydilar.

Yagona yer solig'ini to'lashga o'tmagan qishloq xo'jalik korxonalari boshqa yuridik va jismoniy shaxslar foydalangan suv hajmini olingan suvning umumiy hajmidan chiqarib tashlaydilar; bunda 1 gektar sug'oriladigan erni sug'orishga suv sarfining umuman xo'jalik bo'yicha o'rtacha miqdoridan kelib chiqiladi. Soliq to'lovchi tomonidan ortiqcha soliq summolari to'langan taqdirda, soliqlar, yig'implarning boshqa turlari bo'yicha qarz mavjud bo'lmasa, ushbu summalar soliq to'lovchiga uning yozma arizasi bo'yicha o'ttiz kun ichida qaytariladi yoki bo'lg'usi to'lovlar hisobi o'tkaziladi.

Suv yer osti va yuzadagi manbalardan kelib tushadigan suv tarmog'idagi suvdan foydalanilganda soliq manbalar bo'yicha belgilangan stavkalardan kelib chiqib hisoblanadi. Shahar va tumanlarning davlat soliq xizmati organlari suv etkazib beruvchi korxonalardan vodoprovod tarmog'iga yuzadagi va yer osti manbalaridan kelib tushadigan suv hajmlari nisbati to'g'risidagi ma'lumotlarni olishlari va mazkur ma'lumotlarni soliq to'lovchilarga etkazishlari kerak.

Korxonalar, muassasalar va tashkilotlar tomonidan binolar bir qismi, ayrim xonalar boshqa yuridik va jismoniy shaxslarga ijaraga topshirilganida suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni "Suvoqava" tizimi korxonalari yoki suv xo'jaligi organlari yoxud boshqa korxonalar bilan suv yetkazib berish to'g'risida shartnoma tuzgan ijaraga beruvchilar to'laydilar.

Bino (xona)ni ijaraga olgan va o'zlari suv yetkazib berish to'g'risida shartnoma tuzgan yuridik shaxslar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni mustaqil ravishda to'laydilar. Amaldagi korxonalar va tashkilotlar hududida ta'mirlash-qurilish va boshqa ishlarni bajaradigan yuridik shaxslar ushbu ishlarni bajarish jarayonida foydalaniladigan suv uchun soliq to'lamaydilar. Ta'mirlash-qurilish va boshqa ishlarni bajarish chog'ida foydalaniladigan suv hajmi uchun soliqni ular uchun ushbu ishlar bajariladigan korxona va tashkilotlar to'laydilar. Yangi qurilish maydonchasida qurilish ishlarini bajarish chog'ida qurilish paytida foydalaniladigan suv hajmi uchun soliqni qurilish tashkiloti to'laydi.

Mulkchilik va bo'ysunish shaklidan qat'iy nazar issiq suv va bug' uzatuvchi korxonalar suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni ular tomonidan yuzadagi va yer osti manbalaridan ishlab chiqarish va texnik ehtiyojlar uchun ishlatilgan suv resurslari hajmi uchun to'laydilar.

Yuridik shaxslarning byudjet bilan suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha hisob-kitoblarining buxgalteriya hisobi byudjetga to'lovlar bo'yicha (turlar bo'yicha) qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ida yuritiladi.

1. Hisoblab yozilgan soliq summasi quyidagicha aks ettiriladi: davr xarajatlarini hisobga olish hisobvarag'i debeti; byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'i krediti.

2. Byudjetga o'tkazilgan soliq summaları quyidagicha aks ettiriladi: byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'i debeti; pul mablag'larini hisobga olish hisobvarag'i krediti.

Soliq to'lovchilar davlat soliq xizmati organlarining qarorlari va ular mansabdor shaxslarining harakatlari ustidan davlat soliq xizmatining yuqori organlari yoki sudga shikoyat qilish huquqiga egalilar.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilar O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq javobgar bo'ladilar. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqning to'g'ri hisoblash va to'lanishi ustidan nazorat O'zbekiston Respublikasi davlat soliq xizmati organlari tomonidan, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq to'lovchilar kimlar?
2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq qaysilar?
3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari qanday belgilanadi?

Topshiriqlar

1. Soliq to'lovchilar tomonidan taqdim etilgan soliq hisobotlaridagi ma'lumotlarning haqqoniyligi bo'yicha javobgarlikni o'rganish.
2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqda manbalarni taqqoslash.
3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni davlat byudjetiga ta'minlab beradigan asosiy soliq to'lovchilar tarkibini o'rganib chiqish.

XIII BOB. YER QA'RIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ

Reja:

13.1. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

13.2. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, resurs soliq, yer osti boyliklar, foydali qazilmalarni qazib olish hajmi, texnogen hosilalar hajmi.

13.1. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi

Soliqqa tortish maqsadida yer osti boyliklari deganda yer qobig'ining yuqori qismini qamrab oladigan hamda foydali qazilmalarni tadqiq qilish va qazib olish mumkin bo'lgan makon, foydali qazilmalar deganda - iqtisodiy va sog'lomlashtirish ahamiyatiga ega geologik hosilalar qaraladi.

Tabiiy resurslar umummilliy boylik hisoblanib, ular davlat tomonidan muhofaza qilinadi. Zero, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida qayd etilganidek: «Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralari umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir» (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 68-moddasi).

Mamlakat soliq tizimida tabiiy resurs soliqlarining rolini oshirish, ular orqali xo'jalik subyektlarining tabiiy resurslardan tejamkorlik va oqilona foydalanishini ta'minlashga erishish mumkin.

Olib borilayotgan soliq siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri, bu – yer osti boyliklaridan samarali foydalanish maqsadida ularni davlat byudjeti daromadlaridagi salmog'ini oshirishdan iboratdir. Buning asosiy sababi mamlakatimizda mavjud bo'lgan yer osti boyliklaridan ularning qayta tiklanmasligini hisobga olgan

holda o'z o'rnida foydalanishni ko'zda tutadi. Xozirgi kunda ustuvor yo'nalishlardan biri – bu mamlakatimiz hududida mavjud bo'lgan resurslaridan maqsadli va samarali foydalanishdir. 2019 yilda belgilangan byudjet-soliq siyosatining muhim jihatlariidan biri – yer osti boyliklaridan tejamli va samarali foydalanishga qaratilganligidir. Yer osti boyliklar har qanday davlat uchun asosiy boylik hisoblanadi.

Respublikamiz qonunchiligiga ko'ra mavjud yer osti boyliklari umumdavlat mulki hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 1994-yil 23-sentyabrda "Yer osti boyliklari to'g'risida"gi qonuniga muvofiq, 1995-yildan boshlab yer osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq joriy etildi va yer osti boyliklaridan foydalanuvchilar ularning hajmidan kelib chiqqan holda soliq to'lay boshladilar.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning joriy etilishidan asosiy maqsad – umumdavlat mulki hisoblangan yer osti boyliklaridan oqilona tarzda butun jamiyat a'zolarini va kelajak avlod manfaatlarini hisobga olgan holda foydalanish samaradorligini oshirish hisoblanadi.

O'zbekistonda 2002-yil 13-dekabrda "Yer osti boyliklari to'g'risida"gi qonunning yangi tahriri tasdiqlandi va ushbu qonunning asosiy vazifasi bo'lib, yer osti boyliklariga egalik qilish, ulardan foydalanish va tasarruf etishda yuzaga keladigan munosabatlarni tartibga solishdan iborat ekanligi belgilandi.

Soliq kodeksiga ko'ra yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq umumdavlat soliqlari tarkibiga kiradi. Ushbu soliq tabiiy boyliklardan foydalanishning samaradorligini ta'minlash bilan birga sof fiskal vazifani ham bajaradi.

Respublikamizda yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq yer osti boyliklarining 56 turiga nisbatan belgilangan bo'lsada, byudjetga soliq tushumi faqatgina 4-5 turdagi yer osti boyliklariga mutloq ravishda bog'liq bo'lib qolmoqda.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni O'zbekiston Respublikasi hududida foydali qazilmalarni qazib olish, texnogen hosilalardan foydalanish, shuningdek chaqnoq toshlar xomashyosi namunalari, paleontologik qoldiqlar va boshqa geologik kolleksiya materiallarini yig'ish bilan shug'ullanadigan yuridik va jismoniy shaxslar to'laydilar.

Tarkibida rangli, nodir, asl, qora metallar va boshqa mineral xomashyo bo'lgan rudalarni bir korxona qazib olib, uni bundan keyin qayta ishlash uchun boshqa korxonalarga bersa (eksport bundan mustasno), qazib olinadigan rudani qayta ishlaydigan va soliq stavkasi belgilangan tayyor mahsulot chiqaradigan korxona soliq to'lovchi hisoblanadi. Masalan, Olmaliq mis qazib olish korxonasi tarkibida mis bo'lgan, qazib olingan rudani boyitish fabrikasiga beradi, fabrika boyitilgan rudani Olmaliq kon-metallurgiya kombinatining mis eritish zavodiga topshiradi. Kombinat tayyor mahsulot - tozalangan mis chiqaradi, soliq stavkasi ham unga belgilangan. Mazkur holatda rudani qazib oluvchi korxona emas, balki tozalangan misni olganlik uchun kombinat soliq to'lovchi hisoblanadi.

Ruda qayta ishlash uchun O'zbekiston Respublikasidan tashqariga yuklab jo'natilgan yoki eksport qilingan taqdirda rudani qazib olgan korxona soliq to'lovchi bo'lib hisoblanadi.

Quyidagilar yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqqa tortish obyektlari hisoblanadi:

1) Foydali qazilmalarni qazib olish hajmi (shu jumladan yo'l-yo'lakay olinadigan foydali qazilmalar va qimmatli komponentlar) ularni qayta ishlashdan olingan mahsulotning haqiqatda sotilish qiymati bo'yicha, qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'ini chegirgan holda.

Qazib olingan ruda tarkibidan, asosiy foydali qazilmadan tashqari, unga doir stavkalar belgilangan boshqa xom-ashyo ajratib olingan taqdirda yo'l-yo'lakay olinadigan foydali qazilmalar va qimmatli komponentlar soliqqa tortish obyekti bo'lib hisoblanadi.

Qazib olingan foydali qazilma yoki uning bir qismi korxona tomonidan boshqa materiallarni ishlab chiqarish yoki tayyorlash uchun xomashyo hisoblangan taqdirda soliq ushbu xomashyoni qazib olishning ishlab chiqarish tannarxidan kelib chiqib, tasdiqlangan stavkalar bo'yicha to'lanadi.

Hisobot oyida qazib olingan, lekin to'laligicha yoki qisman sotilmagan foydali qazilmalar hajmi uchun soliq sotilgan mahsulotning hisobot oyi yoki sotish amalga oshirilgan bundan oldingi oy uchun o'rtacha hisoblangan qiymatidan kelib chiqib to'lanadi.

Gaz qazib chiqaruvchi korxonalar uchun soliqqa tortish obyekti bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan sotish bahosi bo'yicha, qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'i chegirilgan holda, birlamchi tayyorgarlikdan o'tgan qatlamdan qazib olingan tabiiy gaz (tozalanmagan gaz) hajmi hisoblanadi.

2) Texnogen hosilalar hajmi (mineral xom-ashyoni qazib olish va qayta ishlash chiqindilari) ajratib olingan asosiy foydali qazilmaning qonun hujjatlariga muvofiq haqiqiy sotilish qiymati bo'yicha, bunda qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'i chegiriladi. Texnogen hosilalarga shu jumladan texnologik yoki boshqa sabablarga ko'ra vaqtincha ishlatilmayotgan mineral xomashyoni qazib olish va qayta ishlash chiqindilari kiradi.

3) To'plangan chaqnoq tosh xom-ashyosi namunalari, paleontologik qoldiqlar va boshqa geologik kolleksiya materiallarining hisob qiymati.

Yig'ish deganda chaqnoq tosh xom-ashyosi namunalari, paleontologik qoldiqlar va boshqa geologik kolleksiya materiallarini tabiiy ochiq joylar, tabiiy yer osti bo'shliqlari (g'orlar), ishlatib bo'lingan karerlar, kon qazish sanoati uyumlari, daryo qayirlarida konchilik va boshqa maxsus ish turlarini bajarmasdan, yer ostining bir butunligini buzmasdan olib to'plash tushuniladi.

13.2. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilaydi va soliq to'lovchilarga O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hamda Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan tartibda etkaziladi. O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 28-dekabrda "Soliq va budget siyosatining 2024-yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" 891-son Qonuniga muvofiq 2024-yilda yer qa'ridan

foydalanganlik uchun soliq stavkalari miqdorlari belgilangan (17-jadval).

17-jadval

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari

T/r	Foydali qazilmalar guruhi	Soliq solish obyektining nomi	Soliq stavkalari, foizlarda
1.	Energiya manbalari	Neft, tabiiy gaz, gaz kondensati	10
		Utilizatsiya qilingan tabiiy gaz, realizatsiya qilingan hajmi bo'yicha	5
		Yer ostiga joylashtirilgan gaz	2,6
		Ko'mir, yonuvchi slanslar	4
2.	Qimmatbaho metallar	Oltin, kumush, palladiy, platina va platina guruhi, osmiy va boshqa qimmatbaho metallar	7
3.	Rangli metallar	Mis, qo'rg'oshin, rux, molibden, nikel, kobalt, qalay, surma, simob, alyuminiy	7
		Boshqa rangli metallar	10
		Uran, toriy, radiy	8
4.	Radioaktiv metallar, nodir elementlar va nodir yer elementlari	Volfram	2,7
		Reniy, selen, tellur, indiy, vismut, tantal, niobi, berilliy, litiy, rubidiy, sezii, kaliy, titan, sirkoniy, gafniy, talliy, kadmiy	8
		Lantan va lantanoidlar, ittriy, skandiy	8
		Boshqa radioaktiv metallar, nodir elementlar va nodir yer elementlari	8
		Feruza, listvenit, rodonit, zmayevik, marmar yo'l-yo'l aqiq, kaxolong, yashma, xalsedon, aqiq, gematit va boshqa qimmatbaho, yarim qimmatbaho va zeb-ziynat uchun toshlar xomashyosi	10
5.	Nodir tosh xomashyosi	Temir	2
		Titan, marganets, xrom, vanadiy va boshqa qora metallar	4
6.	Qora metallar	Mineral pigmentlar	5,5
		Yod	4,8
		Mineral tuzlar (tosh tuz (ovqatga ishlatiladigan), kaliy tuzi, sulfat tuzi), karbonat xomashyosi (ohaktoshlar, dolomitlar), mineral o'g'itlar (glaukonit, fosforitlar va boshqalar) hamda boshqa kon-kimyo xomashyosi	3,5, biroq 5600 so'm/kub.m dan kam bo'lmagan
7.	Kon-kimyo xomashyosi	Eruvchan shpat, dala shpati xomashyosi, kvars va kvarsit, kaolin (realizatsiya qilingan hajmi bo'yicha), tabiiy grafit	7,9
		Shisha xomashyosi, kvars qum, brusit marmar	3
		Talk va talk toshi, talki magnezit, vollastonit, asbest, barit, vermikulit, qoliplash xomashyosi, felzit	4
		Serpentin va boshqa kon-ruda xomashyosi	5

9.	Noruda qurilish materiallari	Sement ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan ohaktoshdan tashqari sement xomashyosi	5
		Sement ishlab chiqarishga mo'ljallangan ohaktosh	5600 so'm/tonna*
		Tabiiy bezaktoshdan bloklar, arralanadigan xarsangtosh, xarsangtosh, marmar, ohaktosh-chig'anoq, ohaktosh (tsement va ohak ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan ohaktoshdan tashqari), dolomitlar, qurilishda ishlatiladigan mayda toshlar, bazalt, granitlar, granodioritlar, granosienitlar, sienitlar, porfirritlar, diabaz-porfirritlar, gabbro, slanets jinslari, karbonat xomashyosi, travertin	5, biroq 5600 so'm/kub.m dan kam bo'lmagan
		Gips toshi, gips va angidrid, ganch	5, biroq 14500 so'm/tonna dan kam bo'lmagan
		G'isht-cherepitsa xomashyosi, lyosslar va lyossimon jinslar, qurilish qumi, qumtoashlar, qumshag'al aralashmasi	5, biroq 4200 so'm/kub.m dan kam bo'lmagan
10.	Texnogen mineral hosilalardan ajratib olingan foydali qazilmalar	Ohak ishlab chiqarishga mo'ljallangan ohaktosh, farfor xomashyosi, keramzit xomashyosi, mergel, argillitlar, vulqon jinslari, pelitli tuffitlar, mineral tola ishlab chiqarish uchun bazalt, diabaz, gliyej, andezibazalt, temir tarkibli qo'shimchalar, magnetit — gematitli jinslar va boshqa noruda qurilish materiallari hamda keng tarqalgan foydali qazilmalar	5
			Asosiy foydali qazilmani qazib olganlik uchun soliq stavkasining 50 foizi

Quyidagilar yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lashdan ozod etiladilar:

a) yer osti boyliklarini geologik jihatdan o'rganuvchi yuridik va jismoniy shaxslar;

b) geologik, mineralogik va boshqa alohida qo'riqlanadigan tabiiy hududlarda ilmiy ish olib boruvchi yuridik va jismoniy shaxslar;

v) hamma joyda tarqalgan foydali qazilmalarni ularga berilgan yer uchastkalari doirasida belgilangan tartibda, o'z xo'jalik va

maishiy ehtiyojlari uchun qazib olishni amalga oshiruvchi yer egalari va erdan foydalanuvchilar.

Soliq qonunchiligiga muvofiq yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan maqsadlar uchun o'z hududida qazib olingan va ishlatiladigan keng tarqalgan foydali qazilmalar hajmi er qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lashdan ozod etiladi.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi amalga joriy etilishidan avval qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq soliq to'lovchilarga taqdim etilgan soliq imtiyozlari ular taqdim etilgan muddat tugashiga qadar saqlanadi.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha hisob-kitoblari quyidagi muddatlarda taqdim etiladi:

✓ yuridik va jismoniy shaxslar (mikrofimlar va kichik korxonalardan tashqari) soliq qonunchiligiga muvofiq belgilangan shakl bo'yicha soliqni to'lash uchun belgilangan muddatda;

✓ mikrofirmalar va kichik korxonalar tomonidan – birinchi chorak, yarim yillik, 9 oy yakunlari bo'yicha hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmasdan soliq qonunchiligiga muvofiq shakl bo'yicha oyma-oy taqsimlangan holda, yil yakunlari bo'yicha esa – yillik moliyaviy hisobot taqdim etiladigan muddatda davlat soliq xizmati organlariga o'sib boruvchi yakun bilan taqdim etiladi.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni yuridik shaxslar quyidagi tartib va muddatlarda to'laydilar:

a) foydali qazilmalarni qazib olganlik va texnogen hosilalardan foydalanganlik uchun – har oyda, hisobot oyidan keyingi oyning yigirmanchi kuniga qadar;

b) rangli tosh xom-ashyosi, paleontologik qoldiqlar va boshqa geologik kolleksiya materiallari namunalarini to'plaganlik uchun har chorakda hisob-kitoblarni taqdim etish uchun belgilangan kundan kechiktirmay.

Bunda mikrofirmalar va kichik korxonalar soliq qonunchiligiga muvofiq belgilangan shakl bo'yicha hisob-kitoblarni taqdim etadilar.

Keng tarqalgan foydali qazilmalarni qazib olish bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar yiliga bir marotaba, keyingi

yilning 20-yanvaridan kechiktirmay, davlat soliq xizmati organlarining xabarnomasi bo'yicha hisob-kitobni ularga taqdim etadilar va yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'laydilar.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq umumdavlat solig'i hisoblanadi va respublika byudjetiga kiritiladi.

Yuridik shaxslarning yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha hisob-kitoblari buxgalteriya hisobi byudjetga to'lovlar bo'yicha (turlar bo'yicha) qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ida yuritiladi.

Hisoblab yozilgan soliq summasi quyidagicha aks ettiriladi: davr xarajatlarini hisobga olish hisobvarag'ining debeti; byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ining krediti.

Byudjetga o'tkazilgan soliq summaları quyidagicha aks ettiriladi: byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ining debeti; pul mablag'larini hisobga olish hisobvarag'ining krediti.

Soliq to'lovchi tomonidan ortiqcha soliq summaları to'langan holda, boshqa soliqlar va yig'imlar bo'yicha qarz bo'lmagan taqdirda, ushbu summalar soliq to'lovchiga uning yozma arizasiga ko'ra o'ttiz kun ichida qaytariladi yoki kelgusi to'lovlar hisobiga o'tkaziladi.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq javobgar bo'ladilar. Soliq to'lovchilar davlat soliq xizmati organlarining qarorlari va ular mansabdor shaxslarining harakatlari ustidan davlat soliq xizmatining yuqori organlari yoki sudga shikoyat qilish huquqiga ega bo'ladilar.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning to'g'ri hisoblab chiqilishi va to'lanishi ustidan nazoratni O'zbekiston Respublikasi davlat soliq xizmati organlari O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiradilar.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1 Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq tushumining asosiy qismi respublikamizning qaysi hududlari hissasiga to'g'ri keladi?

2. Yer qa'ridan foydalanganda soliqqa tortish obyekt va bazasi qanday aniqlanadi?

3. Hozirgi vaqtda yer osti qazilma boyliklarning nechta turiga nisbatan soliq stavkalari belgilangan?

Topshiriqlar

1. Yer qa'ridan foydalanganda va chuv resurslaridan foydalanganda soliqqa tortishning zarurligini o'rganish.

2 Soliq kodeksida yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqdan imtiyozlar tarkibini o'rganish.

XIV BOB. AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ

Reja:

14.1. Aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilar tarkibi va ushbu soliqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari

14.2. Aylanmadan olinadigan soliqni soliq solish obyekti va soliq bazasi

14.3. Aylanmadan olinadigan soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, bevosita soliqlar, aylanma hajmi, soliqqa tortishning maxsus rejimi, tovarlarni realizatsiya qilish.

14.1. Aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilar tarkibi va ushbu soliqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari

Aylanmadan olinadigan soliq O'zbekiston Davlat byudjeti daromadlarini shakllantiradigan bevosita soliqlar guruhidagi asosiy soliq turlaridan biri hisoblanadi. Mazkur soliq yil davomida tovarlarni va xizmatlarni realizatsiya qilishdan olingan jami daromadi bir milliard so'mdan oshmagan yuridik shaxslardan va yuz million so'mdan bir milliard so'mgacha bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkorlardan undiriladi.

Shu o'rinda aylanmadan olinadigan soliqning davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyatini tahlil qiladigan bo'lsak, so'nggi yillarda uning ahamiyati keskin kamayganligini 2-jadvalda ko'rishimiz mumkin.

Aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar (bundan buyon ushbu bo'limda soliq to'lovchilar deb yuritiladi), deb quyidagilar e'tirof etiladi:

1) soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan jami daromadi bir milliard so'mdan oshmagan O'zbekiston Respublikasi yuridik shaxslari (bundan buyon ushbu bo'limda yuridik shaxslar, deb yuritiladi);

2) soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadi yuz million so'mdan oshgan, lekin bir milliard so'mgacha bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar.

18-jadval

Davlat budjeti daromadlari va to'g'ri soliqlar bo'yicha tushumlarda aylanmadan olinadigan soliq ulushining o'zgarishi (foizda)

№	Ko'rsatkichlar	Yillar									
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (pr.)
1.	Aylanmadan olinadigan soliq*	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2.	Aylanmadan olinadigan soliqning budget daromadlaridagi ulushi	6,6	7,2	7,0	6,0	1,8	1,0	1,0	1,2	1,5	1,1
3.	Aylanmadan olinadigan soliqning to'g'ri soliqlardagi ulushi	27,3	30,0	30,0	30,1	6,3	3,0	2,8	3,9	3,3	3,3

*2015-2024 yillar davlat budjeti parametrlarida aylanmadan olinadigan soliq yagona soliq to'lovi sifatida qayd qilingan.

Aylanmadan olinadigan soliq quyidagilarga nisbatan tadbiriq etilmaydi:

1) O'zbekiston Respublikasining bojxona chegarasi orqali tovarlarni olib kirishni (importni) amalga oshiruvchi yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga;

2) aksiz solig'i to'lanadigan tovarlarni (xizmatlarni) ishlab chiqaruvchi va foydali qazilmalarni kavlab olishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga;

3) yuridik shaxslar – qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilariga, basharti ularda ellik gektar va undan ortiq sug'oriladigan qishloq xo'jaligi ekin maydoni mavjud bo'lsa;

4) benzin, dizel yoqilg'isi va gazni realizatsiya qilishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga;

5) lotoreyalarni tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi yuridik shaxslarga;

6) oddiy shirkat ishlarini yuritish o'z zimmasiga yuklatilgan ishonchli shaxsga – oddiy shirkat shartnomasi doirasida amalga oshirilayotgan faoliyat bo'yicha;

7) bo'sh turgan binolar, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar va qurilishi tugallanmagan obektlar, shuningdek, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlarining mulkdori bo'lgan yuridik shaxslarga, ulardan samarasiz foydalanilayotganligi bo'yicha qonunda belgilangan tartibda xulosa kiritilganda;

8) markazlashtirilgan moliyalashtirish manbalari hisobidan obektlarni (joriy va kapital ta'mirlash bundan mustasno) qurishni bajaruvchi yuridik shaxslarga.

Soliq to'lovchilar qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lash o'rniga aylanmadan olinadigan soliq (bundan buyon ushbu bo'limda soliq deb yuritiladi) to'lashni nazarda tutadigan maxsus soliq rejimini tanlashga haqlidir.

Soliq to'lovchilar aylanmadan olinadigan soliq to'lashga navbatdagi soliq davridan boshlab o'tishga haqli. Aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tish uchun soliq to'lovchilar aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tishi to'g'risida soliq hisobida turgan joyidagi soliq organini O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan shaklda, biroq aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga o'tilayotgan navbatdagi soliq davri boshlanishiga qadar o'n kundan kechiktirmay xabardor qiladi.

Yangi tashkil etilgan yuridik shaxslar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan kundan e'tiboran tadbirkorlik faoliyati subektini davlat ro'yxatidan o'tkazish chog'ida tanlangan soliq solish tartibini ko'rsatish orqali aylanmadan olinadigan soliqni to'lash tartibini tanlash huquqiga ega.

Qo'shilgan qiymat solig'ini va foyda solig'ini to'lashga ixtiyoriy ravishda o'tgan soliq to'lovchilar, basharti joriy soliq davri yakunlari bo'yicha tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan jami daromadlari bir milliard so'mdan oshmagan bo'lsa, aylanmadan olinadigan soliqni to'lashga kamida o'n ikki oydan keyin qayta o'tishga haqli.

Soliq davri davomida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olgan jami daromadi bir milliard so'mdan oshgan soliq to'lovchilar, shu jumladan, yangi tashkil etilgan yuridik shaxslar va yangi ro'yxatdan o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorlar bunday oshish ro'y bergan oydan keyingi oyning birinchi sanasidan boshlab qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lashga o'tadi.

Agar yangi tashkil etilgan yuridik shaxsda yoki yangi ro'yxatdan o'tgan yakka tartibdagi tadbirkorda tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromad summasi ro'yxatdan o'tilgan sanadan to kalendar yil tugaguniga qadar, 365 ga bo'lingan va ro'yxatdan o'tilgan sanadan to kalendar yil tugaguniga qadar bo'lgan kunlar soniga ko'paytirilganda bir milliard so'mga teng summadan oshsa, u holda bunday shaxslar ro'yxatdan o'tilgan yildan keyingi yildan e'tiboran qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ini to'lashga o'tadi.

Umumbelgilangan soliqlar summasi hisoblangan aylanmadan olinadigan soliq summasidan oshib ketgan taqdirda oshgan summa budjetga to'lanishi lozim.

Hisoblangan aylanmadan olinadigan soliq summasi umumbelgilangan soliqlar summasidan oshib ketgan taqdirda, budjet bilan qayta hisob-kitoblar amalga oshirilmaydi.

Aylanmadan olinadigan soliq bo'yicha qayta hisob-kitob o'tkazish tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) sotib oluvchilar bilan tegishli qayta hisob-kitoblarsiz amalga oshiriladi.

Aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchilar tomonidan qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashni rad etish keyingi soliq davri boshlanguniga qadar bir oydan kechiktirmay soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organiga O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan shaklda taqdim etiladigan yozma bildirish asosida faqat navbatdagi soliq davrining boshidan amalga oshirilishi mumkin.

Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblab chiqarish va to'lash belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Soliqni to'lash soliq to'lovchini quyidagilardan ozod etmaydi:

– Soliq kodeksi bilan uning zimmasiga yuklatilgan soliq agentining majburiyatlarini bajarishdan;

– Hisobvaraqq-faktura taqdim etish, xaridlarni hisobga olish kitobini va sotishlarni hisobga olish kitobini yuritish majburiyatidan.

14.2. Aylanmadan olinadigan soliqni soliq solish obyekti va soliq bazasi

Aniqlanadigan jami daromad soliq obekti hisoblanadi

Soliq solish maqsadida tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromad deganda quyidagilar tushuniladi:

- qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari uchun – o'z kuchlari bilan bajarilgan, tegishincha qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy-tadqiqot ishlarini realizatsiya qilishdan olingan daromadlar. Bunda, agar yuqorida qayd etilgan xizmatlarni materiallar bilan ta'minlash majburiyati shartnomaga binoan buyurtmachining zimmasida bo'lsa, ushbu materiallarga bo'lgan mulk huquqi buyurtmachining o'zida saqlanib qolgan taqdirda, o'z kuchlari bilan bajarilgan xizmatlarni realizatsiya qilishdan olinadigan daromadlar bajarilgan hamda tasdiqlangan xizmatlarning buyurtmachi materiallarining qiymati kiritilmagan holdagi daromadi sifatida belgilanadi;

- mol-mulkni moliyaviy ijaraga (lizingga) beruvchi yuridik shaxslar uchun – moliyaviy ijara (lizing) bo'yicha foizli daromad summasi;

- vositachilik va topshiriq shartnomalari hamda vositachilik xizmatlari ko'rsatishga oid boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatadigan yuridik shaxslar uchun – ko'rsatilgan xizmatlar uchun haq summasi;

- tovarlarni (xizmatlarni) tekin beruvchi yuridik shaxslar uchun – agar ushbu moddada boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, tovarlarning (xizmatlarning) tannarxi yoki ularni olish bahosi (tovarni olish bilan bog'liq xarajatlarni hisobga olgan holda). Mazkur norma ekologiya, sog'lomlashtirish hamda xayriya jamg'armalariga, madaniyat, sog'liqni saqlash, mehnat, aholini ijtimoiy muhofaza qilish, jismoniy tarbiya va sport, ta'lim

muassasalariga bepul beriladigan tovarlarga (xizmatlarga) nisbatan tatbiq etilmaydi;

- notijorat tashkilotlarining Soliq kodeksi 318-moddasining birinchi qismida ko'rsatilmagan daromadlari.

Soliq solish obekti bo'lib quyidagilar ham hisoblanadi:

1) tovarlarni (xizmatlarni) quyidagilarga:

a) ishtirokchilar tarkibidan ishtirokchi chiqqan (chiqib ketgan) taqdirda yoxud uning yuridik shaxsdagi ulushi kamaytirilganda yoki yuridik shaxs tomonidan ishtirokchidan uning ushbu yuridik shaxsda ishti

rok etish ulushi (ulushning qismi) qaytarib sotib olinganda ushbu ishtirokchiga berish;

b) yuridik shaxs bo'lgan emitent tomonidan aksiyadordan ushbu emitent chiqargan aksiyalar qaytarib sotib olinganda aksiyadorga berish;

d) yuridik shaxs tugatilganda aksiyadorga yoki ishtirokchiga berish;

2) tovarlarni (xizmatlarni) jismoniy shaxs mehnatiga haq to'lash hisobidan yoki dividend to'lash hisobidan berish;

3) tovarlarni yoki boshqa mol-mulkni qayta ishlab berish uchun berish, agar tovarlar va (yoki) mulk qayta ishlash mahsuloti sifatida shartnomada belgilangan muddatda qaytarilmagan bo'lsa;

4) ko'p marta aylanadigan, sotuvchiga qaytarilishi shart bo'lgan idishlarni, agar idish mahsulotni shunday idishda yetkazib berish shartnomasida belgilangan muddatda qaytarilmagan bo'lsa, berish. Uzoq muddatli kontraktlarni bajarishda tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan tushadigan tushum hisobot davri mobaynida uzoq muddatli kontraktlarni haqiqatda bosqichma-bosqich ijro etishga oid qismida hisobga olinadi.

Tovarlarni (xizmatlarni) olish huquqini taqdim etuvchi vaucherlarni realizatsiya qilish yoki bepul berish mazkur tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish deb e'tirof etiladi.

Quyidagilarga soliq solish obekti sifatida qaralmaydi:

1) ustav fondiga (ustav kapitaliga) olingan hissalar, shu jumladan, aksiyalarni (ulushlarni) joylashtirish bahosini ularning nominal qiymatidan (dastlabki miqdoridan) ortiq summasi, oddiy

shirkat shartnomasi bo'yicha birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish uchun birlashtiriladigan mablag'lar;

2) muassislar (ishtirokchilar) tarkibidan chiqilayotganda (chiqarilayotganda), shuningdek, tugatilayotgan yuridik shaxsning mol-mulki uning muassislari (ishtirokchilari) o'rtasida taqsimlanayotganda ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissalar doirasida olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);

3) shartnoma muassislari (ishtirokchilari) umumiy mulkidagi hissasi qaytarib berilgan yoki bunday mol-mulk bo'lingan taq

4) dirda, oddiy shirkat shartnomasi sherigi (ishtirokchisi) tomonidan hissasi miqdorida olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);

5) realizatsiya qilinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun oldindan haq to'lash (bo'nak) tariqasida boshqa shaxslardan olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);

6) mulk huquqi ularga o'tgan paytga qadar majburiyatlarni qonun hujjatlariga muvofiq ta'minlash sifatida garov yoki zakalat tarzida olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);

7) budjetdan berilgan subsidiyalar;

8) agar mablag'larni (mol-mulkni yoki mulkiy huquqlarni) o'tkazish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish O'zbekiston Respublikasi Prezidenti yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida amalga oshirilsa, tekin olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar), ishlar va xizmatlar;

9) olingan grantlar va insonparvarlik yordami;

10) sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta to'lovi (sug'urta summasi) tariqasida olingan mablag'lar;

11) vositachiga yoki boshqa ishonchli vakilga vositachilik, topshir

12) iq shartnomasi yoki vositachilik xizmatlarini ko'rsatishga oid boshqa shartnoma bo'yicha majburiyatlarni bajarish munosabati bilan, shuningdek, komitent yoxud boshqa topshiriq beruvchi uchun vositachi yoki boshqa ishonchli vakil tomonidan qilingan xarajatlarni qoplash hisobiga kelib tushgan mol-mulk (haq to'lovi bundan mustasno);

13) obyekt qiymatining ijaraga beruvchi (lizing beruvchi) tomonidan olingan ijara (lizing) to'lovining bir qismi tarzida qoplanishi;

14) telekommunikatsiyalar tarmoqlarida tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining tekin olingan texnik vositalari, shuningdek, mazkur vositalardan foydalanishga va ularga xizmat ko'rsatishga doir xizmatlar;

15) ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik subektining muassislaridan (ishtirokchilaridan) uning majburiyatlarini bajarish uchun olingan mablag'lar. Ixtiyoriy tugatish qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda tugallanmagan yoki tugatish tartib-taomili tugatilgan va faoliyati qayta tiklangan taqdirda ushbu mablag'lar soliq solish obyektiga kiritiladi va ularga soliq solinishi lozim;

16) investor bilan davlat mulkini boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi o'rtasida tuzilgan shartnomaga muvofiq investitsiya majburiyatlari sifatida kiritilayotgan mol-mulk.

Balansning valyuta moddalarini qayta baholash chog'ida kursdagi ijobiy va salbiy farqlar o'rtasidagi saldo soliq solish obekti hisoblanadi. Salbiy kurs farqi summasi ijobiy kurs farqi summasidan ortiq bo'lgan taqdirda oshib ketgan summa aylanmadan olinadigan soliqni hisoblab chiqarishda soliq solinadigan bazani kamaytirmaydi.

Balansning valyuta moddalarini qayta baholash chog'ida kursdagi ijobiy va salbiy farqlar o'rtasidagi saldo soliq solish obekti hisoblanadi. Salbiy kurs farqi summasi ijobiy kurs farqi summasidan ortiq bo'lgan taqdirda oshib ketgan summa yagona soliq to'lovini hisoblab chiqarishda soliq solinadigan bazani kamaytirmaydi.

Hisoblab chiqarilgan jami daromad soliq bazasi deb e'tirof etiladi, bundan quyidagilar mustasno:

1) O'zbekiston Respublikasining davlat obligatsiyalari va boshqa davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar; shuningdek, O'zbekiston Respublikasi rezidentlari bo'lgan yuridik shaxslarning xalqaro obligatsiyalari bo'yicha daromadlar;

2) soliq agentida soliq solinishi lozim bo'lgan dividendlar;

3) qaytariladigan ko'p marta aylanadigan tara qiymati, agar uning qiymati ilgari tovarlarni (xizmatlarni) sotishdan olinadigan daromadga kiritilgan bo'lsa;

4) amortizatsiya qilinadigan aktivlarni tugatishda ularni qo'shimcha baholashda olingan, oldingi narxni tushirishlardagi summadan ortiqcha summa hisobidan olingan daromadlar;

5) hisobot yilida aniqlangan o'tgan yillardagi daromadlar. Mazkur daromadlarga ular shakllangan davrdagi qonun hujjatlariga muvofiq soliqlar bo'yicha qayta hisob-kitob o'tkazilganligi inobatga olingan holda soliq solinadi;

6) tovarlarni (xizmatlarni) eksport qilishdan olingan daromadlar; agar tovarlarni (xizmatlarni) eksport qilishdan olingan daromadlar umumiy daromadning 15 foizidan ko'prog'ini tashkil etsa.

Soliq solinadigan baza ushbu moddaning birinchi qismida nazarda tutilgan chegirmalardan tashqari quyidagilar uchun kamaytiriladi:

1) brokerlik tashkilotlari uchun – bitim summasidan birjaga o'tkaziladigan vositachilik yig'imi summasiga;

2) komissiya shartnomasi bo'yicha vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxslar uchun – tovarlarni import qilishda to'langan bojxona to'lovlari summasiga realizatsiya qilingan tovar ulushida;

3) turizm faoliyati subektlari uchun – turistik xizmatlarni onlayn bronlashtirish va sotish uchun yaratilgan dasturiy mahsulotlarni hamda axborot tizimlarini joriy etishga yo'naltirilgan mablag'lar summasiga.

14.3. Aylanmadan olinadigan soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi

Aylanmadan olinadigan soliq soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkalardan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Aylanmadan olinadigan soliq stavkalari⁶²

T/r	Soliq to'lovchilar	Soliq stavkalari, foizlarda
1.	Iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi soliq to'lovchilar, bundan 2 — 6-bandlarda nazarda tutilganlar mustasno	4
2.	Chakana savdo sohasidagi soliq to'lovchilar	
2.1.	joylashgan joyiga qarab:	
	aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	4
	boshqa aholi punktlarida	2
	borish qiyin bo'lgan va tog'li tumanlarda	1
2.2.	joylashgan joyidan qat'i nazar, tamaki mahsulotlarini realizatsiya qilishdan tovar aylanmasi bo'yicha	4
3.	Quyidagi joylarda joylashgan ulgurji va chakana dorixona tashkilotlari:	
	aholisi soni yuz ming nafar va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	3
	boshqa aholi punktlarida	2
	borish qiyin bo'lgan va tog'li tumanlarda	1
4.	Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotib oluvchi, saralovchi, saqlovchi va qadoqlovchi tayyorlov tashkilotlari hamda yakka tartibdagi tadbirkorlar	tovar aylanmasining 4 yoki yalpi daromadning 25
5.	Tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) elektron savdosini amalga oshiruvchi soliq to'lovchilar (ushbu Kodeks 337-moddasining beshinchi qismida belgilangan qoidalarini inobatga olgan holda)	2
6.	Yagona ishtirokchisi nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va "O'zbekiston Chernobilchilari" assotsiatsiyasi bo'lgan, umumiy sonida nogironligi bo'lgan shaxslar, urush va 1941 — 1945-yillardagi mehnat fronti veteranlari 50 foizdan kam bo'lmagan va nogironligi bo'lgan shaxslar, urush va 1941 — 1945-yillardagi mehnat fronti veteranlarining mehnatiga haq to'lash fondi umumiy mehnatga haq to'lash fondining 50 foizidan kam bo'lmagan soliq to'lovchilar	0

⁶² O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. 467-modda. 2023-yil www.lex.uz

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga, soliq solish maqsadlarida, o'tgan hisobot yili yakuni bo'yicha asosiy faoliyat turi savdo faoliyati, umumiy ovqatlanish sohasidagi faoliyat hisoblanadigan yuridik shaxslar kiradi.

Savdo faoliyati deganda – qayta sotish maqsadida xarid qilingan tovarlarni sotish bo'yicha faoliyat tushuniladi.

Quyidagilar savdo faoliyati sifatida qaralmaydi:

- o'zi ishlab chiqargan mahsulot hisoblanadigan tovarlarni realizatsiya qilish, jumladan, ularni mustaqil yuridik shaxs hisoblanmaydigan firma do'konlari orqali realizatsiya qilish;
- komissioner (ishonchli vakil) tomonidan vositachilik (topshiriq) shartnomalari bo'yicha tovarlarni realizatsiya qilish, jumladan, davlat daromadiga o'tkaziladigan mol-mulkni realizatsiya qilish;

- tayyorlov va ta'minot – sotish faoliyati bilan shug'ullanadigan korxonalar tomonidan tovarlarni realizatsiya qilish;

Umumiy ovqatlanish sohasidagi faoliyat deganda kulinariya, shuningdek, boshqa oziq-ovqat mahsulotlarini tayyorlash, realizatsiya qilish va tashkil etish bo'yicha faoliyat tushuniladi.

Umumiy ovqatlanish asosiy (soha) faoliyat turi savdo faoliyati (umumiy ovqatlanish sohasidagi faoliyat) hisoblangan yuridik shaxslar Kodeksda belgilangan tartibda hisobot yili boshidan boshlab yagona soliq to'lovchilari hisoblanadilar.

Yagona soliq to'lovini to'lashdan nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va "O'zbekiston chernobilchilari" assotsiatsiyasi mulkida bo'lgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida 50 foizini nogironlar, 1941–1945-yillardagi urush va mehnat fronti faxriylari tashkil etadigan yuridik shaxslar ozod qilinar edi, bundan savdo, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati hamda lotereyalar tashkil etish faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar mustasno. Ushbu imtiyozni olish huquqi belgilanayotganda xodimlarning umumiy soniga shtatda bo'lgan xodimlar kiritilar edi.

Kalendar yil soliq davridir.

Yil oyi hisobot davridir.

Aylanmadan olinadigan soliq soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkalaridan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilar uchun aylanmadan olinadigan soliq summasi budjetga to'lanishi lozim bo'lgan qo'shilgan qiymat solig'i summasiga, lekin aylanmadan olinadigan soliq summasining 50 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorga kamaytiriladi.

Qo'shilgan qiymat solig'ini ixtiyoriy ravishda to'lashga kalendar yil boshidan e'tiboran o'tmagan to'lovchilar aylanmadan olinadigan soliq summasini qo'shilgan qiymat solig'i hisoblab chiqarilgan hisobot davriga to'g'ri keladigan summaga kamaytiradi.

Aylanmadan olinadigan soliqning hisob-kitobi soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga ortib boruvchi yakun bilan yilning har oyida, hisobot davridan keyingi oyning 15-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi.

Hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha soliq summasi soliq to'lovchi tomonidan mustaqil aniqlanadi.

Agar ushbu moddada boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, hisobot davri yakunlari bo'yicha soliq summasi soliq davri boshidan ortib boruvchi yakun bilan soliq bazasining mos soliq stavkasiga foiz ulushi sifatida hisoblab chiqariladi.

Soliq hisoboti soliq to'lovchi tomonidan soliq hisobida turgan joyidagi soliq organiga quyidagi muddatlarda taqdim etiladi:

1) hisobot davri yakunlari bo'yicha – hisobot davridan keyingi oyning o'n beshinchi kunidan kechiktirmay;

2) soliq davri yakunlari bo'yicha – soliq davridan keyingi davrning 15-fevralidan kechiktirmay;

Hisobot (soliq) davri yakunlari bo'yicha soliqni to'lash tegishli hisobot (soliq) davri uchun soliq hisobotini taqdim etish muddatidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Agar yuridik shaxslar hisobot yili yakunlari bo'yicha Soliq kodeksi 463-moddasining to'rtinchi qismida belgilangan shartlarga javob bermasalar, ular kelgusi yil boshidan boshlab umumbelgilangan soliqlar to'lashga o'tishlari kerak, soliq solish tartibini tanlash huquqi saqlab qolinadigan mikrofirmalar va kichik

korxonalar bundan mustasno. Bunda mikrofirmalar va kichik korxonalar Soliq kodeksi 350-moddasining to'rtinchi qismida belgilangan shartlarga javob bermay qolingan hisobot yili tugaganidan keyingi yilning 1-fevralidan kechiktirmay soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organiga soliq solish tartibi tanlaganligi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan shaklda yozma bildirish taqdim etishlari shart.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

- 1 Aylanmadan olinadigan soliq stavkalari qanday?
2. Aylanmadan olinadigan soliq qaysi soliqqa tortish rejimiga kiradi?
3. Aylanmadan olinadigan soliqda soliq obyekt va bazasi nima?

Topshiriqlar

1. Aylanmadan olinadigan soliq zarurligini o'rganish.
- 2 Aylanmadan olinadigan soliqda ixtiyoriy qat'iy to'lanadigan soliqqa o'tishni tahlil qilish.

XV BOB. SOLIQ TO'LOVCHILARNING AYRIM TOIFALARIGA SOLIQ SOLISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Reja:

15.1. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

15.2. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

15.3. Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiriladigan faoliyatga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

15.4. Advokatlar hay'atlariga, advokatlik firmalariga, advokatlik byurolariga va advokatlarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

15.5. Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari.

Tayanch so'z va iboralar

Soliq, soliqqa tortish, soliq tizimi, davlat budjeti, maxsus soliqqa tortish rejimi, mahsulot taqsimotiga oid bitim, maxsus iqtisodiy zona, xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notarius.

15.1. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalarini jalb etgan holda tashkil etilgan va qonunchilikda tasdiqlanadigan ro'yxat bo'yicha mahsulot ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yuridik shaxslar uchun ayrim soliqlar bo'yicha imtiyozlarni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari nazarda tutiladi.

To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari deganda chet davlatning fuqarolari bo'lgan jismoniy shaxslar, O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida doimiy yashovchi fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, shuningdek chet ellik nodavlat yuridik shaxslar

tomonidan O'zbekiston Respublikasining kafolatini taqdim etmasdan amalga oshiriladigan investitsiyalar tushuniladi.

Yuridik shaxslarga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilanadigan muddatga kiritilgan to'g'ridan to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari hajmiga qarab, yer solig'i, mol-mulk solig'i va suv resurslaridan foydalanish uchun soliqni to'lashdan ozod etish tarzidagi soliq imtiyozlari beriladi.

To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxona soliq to'g'risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa soliq imtiyozlardan foydalanishga haqli.

Soliq Kodeksning 471-moddasida nazarda tutilgan soliq imtiyozlari quyidagi shartlar bajarilgan taqdirda qo'llaniladi:

1) yuridik shaxslar qonunchilikda belgilanadigan hududlarga joylashtirilganda;

2) chet ellik investorlar tomonidan to'g'ridan to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari O'zbekiston Respublikasining kafolati berilmagan holda amalga oshirilganda;

3) yuridik shaxslarning ustav fondida (ustav kapitalida) chet ellik ishtirokchilarning ulushi kamida 33 foiz, aksiyadorlik jamiyatlari uchun esa kamida 15 foiz bo'lganda;

4) chet el investitsiyalari erkin ayirboshlanadigan valyuta yoki yangi zamonaviy texnologik asbob-uskuna tarzida kiritilganda;

5) Soliq Kodeksning 471-moddasida nazarda tutilgan soliq imtiyozlari berilganligi natijasida ularning qo'llanilishi muddati mobaynida olingan daromadlarning kamida 50 foizi ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish maqsadida reinvestitsiyaga yo'naltirilganda.

Soliq Kodeksning 471-moddasida nazarda tutilgan soliq imtiyozlarini olgan to'g'ridan to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxs imtiyozlar berilgan muddat o'tganidan keyin bir yil o'tmasidan oldin faoliyatini tugatgan taqdirda, chet ellik investorning foydasini o'z mamlakatiga o'tkazish va kapitalini xorijga olib chiqib ketish faqat berilgan soliq imtiyozlari summalarining o'zni budjetga qoplanganidan keyin amalga oshiriladi.

15.2. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga kiritilgan investitsiyalar hajmiga qarab, mol-mulk solig'idan, yer solig'idan va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqlardan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan belgilangan muddatga ozod qilish tarzida soliq imtiyozlari beriladi.

Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilari foyda solig'ini to'lashdan o'zi kiritgan investitsiyalar hajmiga qarab:

3 million AQSh dollaridan 5 million AQSh dollarigacha bo'lgan miqdordagi investitsiyalar uchun — 3 yil muddatga;

5 million AQSh dollaridan 15 million AQSh dollarigacha bo'lgan miqdordagi investitsiyalar uchun — 5 yil muddatga;

15 million AQSh dollari va undan yuqori miqdordagi investitsiyalar uchun — 10 yil muddatga ozod etiladi.

Bunda ko'rsatilgan soliq imtiyozlari faqat investor (investorlar) va Maxsus iqtisodiy zona direksiyasi o'rtasida tuzilgan Maxsus iqtisodiy zona hududiga investitsiya kiritish to'g'risidagi bitimda nazarda tutilgan maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisining faoliyati turlariga nisbatan tatbiq etiladi.

Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilari qo'shilgan qiymat solig'i va boshqa soliqlar bo'yicha imtiyozlardan Soliq Kodeksiga muvofiq foydalaniladilar.

Soliq Kodeksi 473-moddasining birinchi qismida nazarda tutilgan soliq imtiyozlarining amal qilish muddati maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisining guvohnomasi olingan kundan e'tiboran hisoblab chiqariladi.

Soliq Kodeksi 473-moddasining ikkinchi qismida nazarda tutilgan foyda solig'i bo'yicha imtiyozlarning amal qilish muddati maxsus iqtisodiy zona hududida ishlab chiqarish (xizmatlar ko'rsatish) obyekti foydalanishga qabul qilingan sanadan e'tiboran hisoblanadi.

Maxsus iqtisodiy zonaning ishtirokchisi maqomidan mahrum etilganda tadbirkorlik subyekti maxsus iqtisodiy zona ishtirokchilariga beriladigan soliq imtiyozlari va boshqa preferensiyalardan maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisi maqomidan

mahrum etilgan oyning birinchi kunidan e'tiboran foydalanishga haqli emas.

Agar maxsus iqtisodiy zona ishtirokchisi investitsiyalar hajmini soliq imtiyozlarining uzoqroq amal qilish muddatini nazarda tutadigan miqdorgacha oshirsa, u investitsiyalarining haqiqiy hajmiga muvofiq soliq imtiyozlarining amal qilish muddatini uzaytirishga haqli. Bunda, agar investitsiyalar hajmining oshishi imtiyozlarning avvalgi amal qilish muddati tugaganidan keyin amalga oshirilsa, soliq imtiyozlari imtiyozlarning uzoqroq amal qilish muddatiga bo'lgan huquq yuzaga kelgan oydan keyingi oyning birinchi kunidan e'tiboran qo'llaniladi.

15.3. Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiriladigan faoliyatga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Mahsulot taqsimotiga oid bitim shartnoma bo'lib, bu shartnomaga muvofiq O'zbekiston Respublikasi haq olish asosida hamda muayyan muddatga chet ellik investorga bitimda ko'rsatilgan yer qa'ri uchastkasida konlarni aniqlash, qidirish va foydali qazilmalarni kavlab olish uchun mutlaq huquqlar beradi.

Mahsulot taqsimotiga oid bitimda quyidagilar nazarda tutiladi:

hisob yuritish va hisobot berish tartibi;

soliq solish va boshqa to'lovlarni to'lash shartlari;

chet ellik investorning ulushini olib chiqish tartibi.

Chet ellik investor, bundan mahsulot taqsimotiga oid bitimlar to'g'risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan hollar mustasno, mahsulot taqsimotiga oid bitimning amal qilish muddati mobaynida Soliq Kodeksning 17-moddasida nazarda tutilgan soliqlarni to'laydi.

Ushbu moddaning birinchi qismida nazarda tutilgan soliqlar, agar mahsulot taqsimotiga oid bitimda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasining rezidentlari uchun belgilangan stavkalar bo'yicha undiriladi.

Chet ellik investorga soliq solish quyidagi o'ziga xos xususiyatlar inobatga olingan holda amalga oshiriladi:

1) foyda solig'i mahsulot taqsimotiga oid bitim bo'yicha ishlarni bajarish chog'ida olingan daromad bo'yicha va faoliyatning boshqa turlari bo'yicha olingan daromad bo'yicha alohida-alohida to'lanadi. Bitim shartlariga binoan chet ellik investorga tegishli bo'lgan, chegirmalar qilinmagan holda foydaga qolgan mahsulotning qiymati mahsulot taqsimotiga oid bitim bo'yicha ishlarni bajarish chog'ida olingan daromadlar bo'yicha foyda solig'i solish obyektidir;

2) mineral xomashyoni kavlab olish hajmiga yoki ishlab chiqarilgan mahsulot qiymatiga nisbatan foizli nisbatda mahsulot taqsimotiga oid bitim shartlariga muvofiq belgilanadigan va pul shaklida yoki kavlab olingan mineral xomashyoning bir qismi tarzida to'lanadigan yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq.

Agar yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan yuridik shaxslar birlashmasi investor sifatida ish yuritayotgan bo'lsa, bunday birlashmaning ishtirokchilaridan biri yoki mahsulot taqsimotiga oid bitim bo'yicha ishlarni bajaruvchi operator soliq majburiyatlarini bajaruvchi bo'ladi. Bunda yer qa'ri uchastkalaridan foydalanish huquqini beruvchi ruxsatnoma olgan investor bir oylik muddatda soliq organini mazkur birlashmadan soliq majburiyatini bajaruvchi bo'lib ish yuritadigan ishtirokchi to'g'risida xabardor etishi shart.

15.4. Advokatlar hay'atlariga, advokatlik firmalariga, advokatlik byurolariga va advokatlarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Advokatlar hay'ati, advokatlik firmalari va advokatlik byurolari faoliyatning notijorat tashkilotlar sifatida advokatlar tomonidan huquqiy yordam ko'rsatish bilan bog'liq qismi bo'yicha soliqlar va yig'imlar to'lashdan ozod qilinadi, bundan quyidagilar mustasno:

- bojxona to'lovlari;
- ijtimoiy soliq;
- to'lov manbaida ushlab qolinadigan soliqlar.

Advokatlar hay'ati, advokatlik firmalari va advokatlik byurolari tomonidan tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilganda (yuridik yordam ko'rsatish bilan bog'liq bo'lmagan) soliqlar va yig'imlar

tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar uchun ushbu Kodeksda nazarda tutilgan tartibda to'lanadi.

Advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatganlik uchun olinadigan gonorarlar summalariga ushbu moddada nazarda tutilgan xususiyatlar hisobga olingan holda, mazkur Kodeksning XIII bo'limida belgilangan tartibda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i solinadi.

Advokatning daromadlari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i solish obyektidir.

Advokatning daromadi advokat tomonidan yuridik yordam ko'rsatilganligi uchun olingan summa bilan advokatlar hay'atlarini, advokatlik firmalarini va advokatlik byurolarini saqlab turish uchun o'tkaziladigan mablag'lar summasi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

Soliq bazasi advokatning daromadidan uning daromadida hisobga olinadigan ijtimoiy to'lov chegirib tashlangan holda aniqlanadi.

15.5. Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar ushbu bobda nazarda tutilgan o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda, ushbu Kodeksda belgilangan tartibda soliqlarni to'lovchilar hisoblanadi.

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar mehnatga haq to'lash tarzida olinadigan daromadlar bo'yicha belgilangan stavkalar bo'yicha ijtimoiy soliq va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i to'laydi.

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notarius zimmasiga xodimlarning mehnatiga haq to'lash bo'yicha jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini va ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish hamda to'lash majburiyati yuklatiladi.

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar notarial xizmatlar ko'rsatish bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashdan ozod etiladi.

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar foyda solig'ini ushbu Kodeksda belgilangan stavka bo'yicha to'laydi. Bunda foyda solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotlarini taqdim etish va to'lash yiliga bir marta, hisobot davridan keyingi yilning 1-martidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Foyda solig'ini hisoblab chiqarishda xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi Soliq Kodeksining 43-bobida nazarda tutilgan daromadlarning barcha turlari notariuslarning daromadlari deb e'tirof etiladi.

Notarial faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar chegiriladigan xarajatlar jumlasiga kiritiladi. Bunda chegirilmaydigan xarajatlar ushbu Kodeksning 317-moddasiga muvofiq aniqlanadi.

Foyda solig'i to'langanidan keyin xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariusning tasarrufida qolgan foyda soliq solish maqsadida dividendlarga tenglashtiriladi.

O'z-o'zini tekshirish uchun savollar

1. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga qanday soliq imtiyozlari berilgan?
2. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat.
3. Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari qanday?

Topshiriqlar

1. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari kiritilishini va soliq imtiyozlaridan foydalanilishini tahlil qilish.
2. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilari ro'yxatini shakllantirish va tahlil qilish.

GLOSSARIY

Asosiy ish joyi – ish beruvchi mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq xodimning mehnat daftarchasini yuritishi shart bo'lgan ish joyi;

Asosiy faoliyat turi – yuridik shaxsning umumiy realizatsiya qilish hajmidagi tushum ulushi ustunlik qiladigan faoliyati;

Byudjetdan ajratiladigan subsidiya – davlat tomonidan muayyan maqsadlar uchun budjet hisobidan beriladigan pul mablag'lari;

Grant – davlatlar, davlatlarning hukumatlari, xalqaro va chet el hukumatga qarashli tashkilotlar tomonidan, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Hukumati belgilaydigan ro'yxatga kiritilgan xalqaro va chet el nohukumat tashkilotlari tomonidan O'zbekiston Respublikasiga, O'zbekiston Respublikasi Hukumatiga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga, yuridik va jismoniy shaxslarga beg'araz asosda beriladigan mol-mulk, shuningdek chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasiga hamda O'zbekiston Respublikasi Hukumatiga beg'araz asosda beriladigan mol-mulk;

Dividendlar – aksiyalar bo'yicha to'lanishi lozim bo'lgan daromad; yuridik shaxs tomonidan uning muassislari o'rtasida (ishtirokchilari, a'zolari o'rtasida ularning ulushlari, paylari, hissalar bo'yicha) taqsimlanadigan sof foydaning bir qismi; yuridik shaxs tugatilganda mol-mulkni taqsimlashdan olingan, shuningdek muassis (ishtirokchi, a'zo) tomonidan yuridik shaxsda ishtirok etish ulushini (payini, hissasini) olgandagi daromadlar, bundan muassis (ishtirokchi, a'zo) ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa sifatida kiritgan mol-mulkning qiymati chegiriladi;

Ijara (lizing) to'lovi – ijarachi (lizing oluvchi) tuzilgan ijara (lizing) shartnomasi asosida ijaraga beruvchiga (lizing beruvchiga) to'laydigan summa;

Ijaraga beruvchining (lizing beruvchining) foizli daromadi – buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq aniqlanadigan ijara (lizing) to'lovi summasi bilan ijara (lizing) obyektining qiymatini qoplash summasi o'rtasidagi farq ko'rinishidagi ijara (lizing) to'lovining bir qismi;

Insonparvarlik yordami – aholining ijtimoiy jihatdan nochor guruhlarga tibbiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish, ijtimoiy soha muassasalarini qo'llab-quvvatlash, tabiiy ofatlar, falokatlar va halokatlar, epidemiyalar, epizootiyalar va boshqa favqulodda vaziyatlarning oldini olish hamda ularni bartaraf etish uchun aniq maqsadli beg'araz ko'maklashish. Insonparvarlik yordami dori vositalari va tibbiy ahamiyatga molik buyumlar, xalq iste'moli tovarlari, boshqa tovarlar, shu jumladan asbob-uskunalar, transport va texnika, shuningdek ixtiyoriy ravishdagi xayr-ehsonlar, bajarilgan ishlar va xizmatlar, shu jumladan insonparvarlik yordami yuklarini tashish, kuzatib

borish va saqlash tariqasida beriladi hamda O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan vakolatli tashkilotlar orqali taqsimlanadi;

Ishlarni (xizmatlarni) eksport qilish – ishlarni bajarish (xizmatlar ko'rsatish) joyidan qat'i nazar O'zbekiston Respublikasining yuridik yoki jismoniy shaxsi tomonidan chet davlatning yuridik yoki jismoniy shaxsi uchun ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish;

Kredit tashkilotlari – tegishli litsenziyaga ega bo'lgan banklar, kredit uyushmalari, mikrokredit tashkilotlari, lombardlar va boshqa kredit tashkilotlari;

Kurs bo'yicha farq – milliy valyutaga nisbatan chet el valyutasi kursining o'zgarishi munosabati bilan chet el valyutasida amalga oshirilgan operatsiyalarda vujudga keladigan (ijobiy, salbiy) farq;

Mol-mulk – egalik qilish, foydalanish, tasarruf etish predmetlari bo'la oladigan moddiy obyektlar, shu jumladan pul mablag'lari va qimmatli qog'ozlar hamda nomoddiy obyektlar. Obyektlarni mol-mulk jumlasiga kiritish fuqarolik qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi;

Oila a'zolari – er (xotin), ota-onalar yoki farzandlikka oluvchilar va bolalar, shu jumladan farzandlikka olinganlar;

Operativ ijara – moliyaviy ijara shartnomasi bo'lmagan mulkiy ijara (ijaraga berish) shartnomasi asosida mol-mulkni vaqtincha egalik qilish va foydalanishga berish;

Realizatsiya qilish – sotish, ayirboshlash, beg'araz berish maqsadida tovarlarni jo'natish (topshirish), ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatish, shuningdek garovga qo'yilgan tovarlarga bo'lgan mulk huquqini garovga qo'yuvchi tomonidan garovga oluvchiga topshirish. Hisobvaraqa-fakturalar, ishlar bajarilganligi yoki xizmatlar ko'rsatilganligi to'g'risidagi dalolatnomalar, tovarlar jo'natilganligini (topshirilganligini), ishlar bajarilganligini, xizmatlar ko'rsatilganligini tasdiqlovchi kvitansiyalar, cheklar va boshqa hujjatlar realizatsiya qilganlikni tasdiqlovchi hujjatlardir;

Royalti – quyidagilar uchun har qanday turdagi to'lovlar:

fan, adabiyot va san'at asarlaridan, shu jumladan elektron-hisoblash mashinalari uchun dasturlar, audiovizual asarlardan hamda turdosh huquqlar obyektlaridan, jumladan ijrolar va fonogrammalardan foydalanganlik yoxud ulardan foydalanish huquqini berganlik uchun;

sanoat mulki obyektiga, savdo markasiga, dizayn yoki modelga, rejaga, maxfiy formula yoki jarayonga bo'lgan huquqni tasdiqlovchi patentdan (guvohnomadan) yoxud sanoat, tijorat yoki ilmiy tajribaga taalluqli axborotdan (nou-xaudan) foydalanganlik uchun;

Savdo faoliyati – qayta sotish maqsadida olingan tovarlarni sotishga doir faoliyat;

Soliq qarzi – soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha qarz summasi, shu jumladan ushbu Kodeksda belgilangan muddatida to'lanmagan moliyaviy sanksiyalar;

Sof tushum – tovarlar (ishlar, xizmatlar) narxida hisobga olinadigan qo'shilgan qiymat solig'ini hamda aksiz solig'i summalarini kiritmagan holda tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushum;

Sof foyda – soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'langanidan keyin yuridik shaxs ixtiyorida qoladigan foyda;

Tannarx – mahsulot ishlab chiqarish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatishda foydalaniladigan moddiy resurslarning, asosiy fondlarning, mehnat resurslarining, shuningdek tovarlar ishlab chiqarish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish jarayonini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan boshqa turdagi xarajatlarning qiymat bahosi. Tannarx buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq belgilanadi;

Tovar oboroti (aylanmasi) – muayyan davr ichida savdo faoliyatini amalga oshirish chog'ida tovarlarni sotishdan olingan (olinishi lozim bo'lgan), pulda ifodalangan mablag'lar;

Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushum – realizatsiya qilingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun olingan (olinishi lozim bo'lgan) mablag'lar summasi, shu jumladan realizatsiya qilingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun haq to'lash yoki qarzni uzish hisobiga tushadigan mol-mulk qiymati;

Tovarlarni eksport qilish – O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan tovarlarni, agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, qayta olib kirish majburiyatisiz olib chiqish;

To'lov manbai – soliq to'lovchiga to'lovlarni amalga oshiruvchi yuridik shaxs;

Umidsiz qarz – sud qaroriga binoan majburiyatlarining tugatilishi, qarzdorning bankrotligi, tugatilishi yoki vafot etishi oqibatida yoxud da'vo qilish muddati o'tishi oqibatida uzish mumkin bo'lmagan qarz;

Favqulodda holatlar – taraflarning xohish-irodasi va harakatlariga bog'liq bo'lmagan, tabiat hodisalari (zilzila, ko'chkilar, bo'ron, qurg'oqchilik va boshqalar), boshqa tabiiy ofatlar yoki ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlar (urush holati, qamal holati, davlat manfaatlarini ko'zlab importni hamda eksportni taqiqlash va boshqalar) keltirib chiqargan muayyan sharoitlardagi favqulodda, oldini olib bo'lmaydigan va kutilmagan holatlar bo'lib, qabul qilingan majburiyatlar shular tufayli bajarila olmaydi;

Foizlar – har qanday turdagi qarz talablaridan olingan daromad, shu jumladan obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar, shuningdek depozit qo'yilmalar va boshqa qarz majburiyatlaridan olingan daromad;

Yutuq – lotereyalar, o'yinlar, tanlovlar, musobaqalar (olimpiadalar), festivallar va shu kabi boshqa tadbirlarda olingan, natura holida yoki pulda ifodalangan to'lovlar, sovrinlar va boshqa daromadlar;

Yaqin qarindoshlar – er, xotin, ota-ona, bolalar, tug'ishgan hamda o'gay aka-uka va opa-singillar, bobolar, buvilar, nevaralar;

O'zbekiston Respublikasi soliq to'lovchilarining yagona reestri – soliq to'lovchilarga oid davlat ma'lumotlar bazasi tizimi;

Qayta ishlashga berilgan xom ashyo va materiallar – buyurtmachiga tegishli xom ashyo va materiallar bo'lib, buyurtmachi ularni mahsulot ishlab chiqarish uchun boshqa shaxsga sanoat asosida qayta ishlashga beradi hamda tuzilgan shartnomaga muvofiq mahsulot keyinchalik buyurtmachiga qaytariladi;

Hujjat bilan tasdiqlangan xarajatlar – operatsiya sanasini, summasini, xususiyatini aniqlash va uning ishtirokchilarini identifikatsiya qilish imkonini beradigan hujjatlar bilan tasdiqlangan xarajatlar.

Aksizlar - keng iste'mol tovarlari va xizmatlardan olinadigan egri soliqlarning turi. Aksiz to'lanadigan tovarlar ishlab chiqarayotgan yoki bunday tovarlarni import qilayotgan yuridik va jismoniy shaxslar byudjetga aksiz solig'ini to'laydi. Aksiz to'lanadigan tovarlar ro'yxati va aksiz solig'i stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi. Bunday tovarlar jumlasiga ichimlik spirti, aroq, liker-arok mahsulotlari, uzum vinosi, konyak, shampän vinosi, pivo, ikra, tamaki mahsulotlari, yengil va yuk avtomobillari, zebi-ziynat buyumlari, neft, neft mahsulotlari va shu kabilar kiradi.

Aksizosti tovarlar - aksizlar o'rnatilgan (belgilangan) tovarlar.

Asosiy faoliyatidan olingan foyda - asosiy faoliyatdan ko'rilgan foyda, bu mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda bilan xarajatlari o'rtasidagi tafovut va plus, asosiy faoliyatdan kurilgan boshqa daromadlar yoki minus boshqa zararlar sifatida aniqlanadi.

Aylanma mablag'lar bilan ta'minlanganlikni tahlil qilish - uning umumiy summasi va turlari bo'yicha xaqiqiy miqdorini belgilangan me'yorlar bilan taqqoslashdan boshlanadi.

Aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligi - ularning aylanish tezligi, daromadliligi va rentabelligi bilan, ya'ni aylanma mablag'larning 1 so'miga to'g'ri keladigan foyda miqdori bilan belgilanadi.

Aylanma mablag'larning kunlarda ifodalangan aylanish tezligi - aylanma mablag'lar o'rtacha yillik summasining bir kunlik sotilgan mahsulot qiymatiga nisbati sifatida aniqlanadi.

Aylanma mablag'larni immobilizatsiyalash koeffitsiyenti - debitorlik qarzining aylanma mablag'lardagi ulushini ko'rsatadi.

Asosiy vositalar - bu uzoq vaqt mobaynida (bir yildan ortiq) o'zgarmas shaklda ishlaydigan, qiymati birlik uchun belgilangan limitdan yuqori, o'z qiymatini qismilab yo'qotadigan moddiy-ashyoviy boylikdir.

Boj to'lovlari - iste'mol soliqlarning tarkibiga kiradi. Ularning maqsadi daromad olish bo'lmasdan, balki ichki bozorni, milliy sanoatni va qishloq xo'jaligini himoya qilishdir. Import qilinadigan tovarlarning baxosi bilan ichki bozordagi xuddi shunga o'xshash tovarlarning baxosini tenglashtirilishi lozim.

Boj deklaratsiyasi - milliy qonunchilikning talablariga muvofiq rasmiylashtirilgan, o'zida chegaradan o'tayotgan yuklar (eksport yoki import qilinayotgan tovarlar, passajir yuki, uning qo'lidagi yuki, boyliklar va valyutalar) to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettirgan hujjat.

Balans - lotincha "bis"-ikki marta, "banh"-tarozi pallasi so'zlaridan tarkib topgan bo'lib, tom ma'noda ikki pala degan ma'noni anglatadi va tenglik, muvozanat tushunchasi sifatida ishlatiladi.

Daromadlar to'g'risida deklaratsiya - o'tgan davr mobaynida olingan daromadlar, mulklar va ularga tegishli bo'lgan soliq chegirmalari hamda imtiyozlari to'g'risida soliq to'lovchining rasmiy arizasi. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda asosiy moliyaviy hujjat bo'lib, ularidan olinadigan daromad solig'ining hajmini aniqlash uchun fuqarolarning daromadlari unda qayd etiladi.

Daromad solig'i bo'yicha jarimalar - ushbu soliq to'lanmaganda, noto'liq to'langanda yoki to'lash tartibi buzilganda (rioya qilinmaganda), pulni undirish, moddiy ta'sir ko'rsatishdan iborat. Korxona, tashkilot, muassasalar va tadbirkor sifatida qayddan o'tgan jismoniy shaxslardan soliq o'z vaqtida tegishli byudjetga o'tkazilmasa, har bir kechiktirilgan kun uchun to'lov muddatidan keyingi kundan boshlab To'langan kungacha (bu kun ham qo'shiladi) 0,7% miqdorida penya undiriladi.

Daromadlardan olinadigan soliq - foyda solig'idan tashqari aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa qimmatbaxo qog'ozlar bo'yicha (davlat obligatsiyalari va davlatning boshqa qimmatbaxo qog'ozlari bo'yicha olingan daromadlardan tashkari) olingan dividendlar va foizlardan, kazinolar, videosalonlarning daromadlaridan, o'yin avtomatlarining daromadlaridan, ommaviy konsert-tomosha tadbirlarini o'tkazishdan olingan daromadlardan korxona va tashkilotlar tomonidan to'lanadi.

Doimiy harakatdagi aktivlar guruhiga - balansdagi barcha pul mablag'lari va qisqa muddatli moliyaviy quyilmalar, ya'ni kiyimatlil kogoslar kiradi.

Debitorlar - xaridorlar va buyurtmachilar bilan hisob-kitoblar, bo'nak to'lovlari, xodimlar bilan hisob-kitoblar, shu'ba korxonalar bilan hisob-kitoblar, uyushgan korxonalar bilan hisob-kitoblar, ta'sischiilar va boshqa debitorlar bilan hisob-kitoblar.

Debitorlik va kreditorlik qarzlarning tuzilishi - xar bir tur qarzlarning umumiy summasida qoʻncha foizni tashkil etishi bilan ifodalanadi.

Yer uchun to'lovlarning shakllari - yer solig'i, ijara haqi va yerning normativ baxosidan iboratdir. Yerning egalari, yerning mulkdorlari va yerdan foydalanuvchilar yillik yer solig'iga tortiladi. Ijaraga berilgan yer uchun ijara xaqi olinadi.

Yer solig'i - yer egalari, yerga egalik qiluvchilar va yerdan foydalanuvchilar to'laydigan soliq. Yer solig'ining miqdori yer egalari, yerga egalik qiluvchilar va yerdan foydalanuvchilar xo'jalik faoliyatining natijalariga bog'liq bo'lmasdan, balki bir yil uchun yer birligiga nisbatan barqaror to'lovlar ko'rinishida o'rnatiladi.

Yer qo'ridan foydalanganlik uchun soliq - bu soliqlik O'zbekiston Respublikasi hududida foydali qazilmalar qazib olishni, shuningdek, foydali qazilmalar qazib olish bilan bog'liq bo'lmagan yer osti inshootlari ko'rish va ulardan foydalanishni amalga oshiruvchi yuridik va jismoniy shaxslar to'laydilar.

Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar - daromad solig'i, fuqarolarning mulkidan olinadigan soliqlar (transport vositalarisolig'i, mol-mulk solig'i, uy-joy solig'i, meros tariqasida o'tadigan mulkdan olinadigan soliq), tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi jismoniy shaxslardan olinadigan qayd etish yig'imi, boshqa soliq, yig'im va to'lovlardan iborat.

Jismoniy shaxslardan olinadigan mahalliy soliqlar - yer uchun to'lovlar (yer solig'i, yer uchun ijara xaqi), reklama solig'i, mahalliy yig'imlar (birjada amalga oshirilgan bitimlar bo'yicha yig'im, mahalliy aukcion va lotareya o'yinlarini o'tkazish huquqi uchun litsenziya yig'imi, savdo qilish huquqi uchun yig'im va boshqa maqsadli yig'imlar) dan iborat.

Zaxiralar va sarflar - ishlab chiqarish zaxiralari, tugallanmagan ishlab chiqarish, tayyor mahsulot, qayta sotiladigan tovarlar, bo'lajak davrlar xarakatlari.

Investitsiyalar - yuridik jihatdan mustaqil bo'lgan korxonaga muddat (bir yildan kam bo'lmagan) davomida qo'shimcha foyda olish, ta'sir etish doirasini sotib olish maqsadlarida yoki shu sohada o'z faoliyatini tashkil qilgandan ko'ra uni shunda qo'yish (sarf etish) afzalroq bo'lganligi uchun kapitalni joylashtirishni anglatadi. Foyda (daromad) olish va ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maqsadida pul mablag'lari, maqsadli bank omonatlari, aksiyalar va boshqa qimmatbaxo qog'ozlar, texnologiyalar, mashinalar, asbob-uskunalar, litsenziyalar, kreditlar, boshqa har xil mulklar yoki mulkiy huquqlar xamda intellektual boyliklarni tadbirkorlik va faoliyatning boshqa turlari obyektlariga qo'yilishining barchasi investitsiyalar hisoblanadi. Investitsiyalarning moliyaviy, real, yalpi, sof, xususiy va davlat kabi turlari bo'lishi mumkin.

Investitsion soliq krediti - Soliq to'lovchi tomonidan ma'lum bir hududning ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanishi bo'yicha juda muhim buyurtmani bajarganligi yoki shu hudud aholisiga juda muhim xizmatni taqdim etganligi uchun mahalliy hokimiyat organlari tomonidan soliq summasi doirasida beriladigan yengillik, imtiyoz (soliq to'lovini kechiktirilishi). Bu kredit soliq to'lovchi va mahalliy ma'muriyat o'rtasida tuziladigan soliq bitimi bilan rasmiylashtiriladi. Investitsion soliq kreditini taqdim etish (berish), rasmiylashtirish va qaytarish tartibi «Investitsion soliq krediti to'g'risida» gi qonunga muvofiq belgilanadi.

Ish faolligi solig'i - bir necha xorijiy mamlakatlarning (masalan AQShda) soliqqa tortish amaliyotida qo'llanilib, o'z tarkibiga ikki elementni oladi: 1) korxonaning umumiy yillik oborotini soliqqa tortish (odatda 1,0% dan 2,5 % gacha); 2) ish xaqi fondini soliqqa tortish.

Ish haqi solig'i - yuridik shaxslardan ish xaqi xarajatlariga nisbatan va xodimlarning ish xaqidan ma'lum foizda olinadi.

Import-eksport solig'i - soliqqa torishning ko'rinishlari-dan biri: tashqi savdoni davlat tomonidan tartibga solish vositasi (chorasi). Soliqqa tortish obyekti bo'lib belgilangan kurs bo'yicha milliy valyutada hisoblangan tovarlarning boj qiymati yoki og'irlik va miqdor birliklarida ifodalangan tovarlarning soni hisoblanadi.

Iste'mol solig'i - bir necha mamlakatlardagi soliqlar guruhi, daromad sarf qilinayotgan paytda olinadi. qo'shilgan qiymat solig'i va aksizlar esa shunday soliq tarkibiga kiradi. Boj poshlinalarini ham iste'mol soliqlari qatoriga kiritish mumkin. Bu soliqlarning ayrimlari davlat foydasiga olinsa, boshqa bir qismi mahalliy byudjetlarga borib tushadi.

Ijtimoiy soliqlar - ish haqi va ishchi kuchiga nisbatan qo'llaniladigan soliqlar va xo'jalik yurituvchi subyektlarning ijtimoiy ta'minotga badallaridan (ajratmalaridan) iborat.

Imtiyozli soliqqa tortish - jismoniy yoki yuridik shaxslardan to'lik yoki qisman ozod etish.

Ishlab turgan kapitalning chaqqonlik koeffitsiyenti - Bu korxonaning zaxiralari va xarajatlarini, korxonaning zaxira va xarajatlarga bo'lgan ehtiyojini qoplovchi o'zlik mablag'lar manbalariga bo'lish bilan aniqlanib, korxonaning moddiy aylanma mablag'lari bilan uni qoplovchi o'zlik manbalarning o'zaro nisbatini ifodalaydi.

Investitsion faoliyatda pul oqimlari harakati - asbob-uskunalar, bino-inshootlarni, qimmatli qog'ozlarni, (qarz majburiyatlarini ham, kompaniya aksiyalarini ham) sotib olish va sotib yuborishni ko'zda tutadi

Yig'imlar - qonun aktlariga muvofiq belgilangan tartiblar va shartlarda to'lovchilar tomonidan tegishli darajadagi byudjetlarga yoki byudjetdan tashqari fondlarga o'tkaziladigan majburiy badallar. Ularning tarkibiga savdo-sotiq qilish uchun yigim, shu jumladan, ayrim turdagi tovarlarni sotish

huquqini beruvchi litsenziya yig'irlari yuridik shaxslarni, shuningdek, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarni ro'yxatga olganlik uchun yig'im, avtotransport to'xtash joyidan foydalanganlik uchun yig'im, obodonchilik ishlari uchun yig'im va boshqalar kiradi.

Yo'l fondini shakllantiruvchi soliqlar – yoqilg'i-moylovchi materiallarni sotishdan olinadigan soliq, avtomobil yo'llaridan foydalanuvchilardan olinadigan soliq, transport vositalarining egalardan olinadigan soliq va transport vositalarini sotib olganlik uchun to'lanadigan soliqdan iborat.

Yilning sof foydasi - bu soliq to'langandan keyin xo'jalik yurituvchi subyekt ixtiyorida qoladi.

Korporatsiyalarning daromadidan olinadigan soliq - daromad solig'i va foyda solig'ining (ayrim mamlakatlarda) o'rniga barcha kompaniyalarning foydasidan olinadigan qat'iy foiz. Barcha korporativ organ va nokorporativ assotsiatsiyalarga summalaridan ham soliq olishni taqozo etadi.

Kasb solig'i (kasbiy soliq) – mahalliy hokimiyat organlari tomonidan tadbirkorlik faoliyatining barcha turlaridan har yili olinadigan to'g'ri (bevosita) soliqlardan biri. Masalan, Fransiyada kasb solig'i (kasbiy soliq)ning stavkasini hisoblashda baza sifatida ko'chmas mulk ijarasining qiymati, ishlab chiqarishda foydalanilayotgan barcha asbob-uskunalarining qiymati (subyektning o'z mulkimi yoki ijaraga olganmi va bundan qat'iy nazar), ish xaqi fondining qiymati va boshqalar xizmat qiladi.

Kvotativ soliqlar - daromad yoki mulk qiymatining puldagi ifodasiga nisbatan o'rnatiladigan va so'ng ma'muriy birliklardan tortib to alohida soliq to'lovchilar o'rtasida taqsimlanadigan soliqlar.

Korxonaning aylanma mablag'lari - uning aylanma fondlarda, muomala fondlarida va boshqa harakatdagi aktivlarda turgan pul mablag'laridir.

Kreditorlik va debitorlik qarzlari nisbatining koeffitsiyenti - kreditorlik qarzining debitorlik qarzdagi ulushini ko'rsatadi

Korxonaning rentabelligi nisbiy ko'rsatkich bo'lib - korxona faoliyati samaradorlik darajasini ifodalaydi.

Litsenziya - u yoki bu mahsulotni tayyorlash, xo'jalik ishlab chiqarish va ilmiy faoliyatning turini amalga oshirish, tovarlarning ma'lum bir turi va miqdorini eksport yoki import qilish, olib chiqish yoki o'tkazish ketishga davlat yoki mahalliy boshqaruv organlarining rasmiy ruxsati (roziligi). Savdo qilish huquqi yoki lotareya va mahalliy auksionlarni o'tkazish uchun litsenziya uch nusxada rasmiylashtiriladi. Birinchi nusxa ijarachiga (o'tkazuvchiga, shug'ullanuvchiga) beriladi, ikkinchisi tuman soliq inspeksiyasiga yo'llanadi, uchinchi nusxa esa tegishli qaror, xat va unga ilova qilingan hujjatlar bilan birgalikda tuman yoki shahar ma'muriyatining ish jildida saqlanadi. Litsenziya olish uchun murojaat etayotgan jismoniy shaxslar tadbirkorlik faoliyati bilan

shug'ullanish huquqiga ega ekanliklari to'g'risida guvohnomaga ega bo'lishlari shart.

Mahalliy soliqlar va yig'irlar - mahalliy byudjetga olinadigan jismoniy va yuridik shaxslarning majburiy to'lovlari. Ularning tarkibiga quyidagilar kiradi : mol-mulk solig'i, yer solig'i, avtotransport vositalarini olib sotganlik uchun soliq, savdo-sotiq qilish huquqi uchun yigim, shu jumladan ayrim turdagi tovarlarni sotish huquqini beruvchi litsenziya yig'irlari, yuridik shaxslarni, shuningdek, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarni ro'yxatga olganlik uchun yig'im, avtotransport to'xtash joyidan foydalanganlik uchun yig'im, obodonchilik ishlari uchun yig'im va boshqalar.

Mulkiy soliqqa tortish - soliq to'lovchining mulkidan, ko'p hollarda uning kapitalidan olinadigan soliqlar tizimi. Odatda progressiv xarakterga ega - mulkning o'lchami (xajmi, miqdori) oshishiga qarab soliqning stavkasi ham ortadi.

Maxsus boj poshlinalari - boj poshlinalarining ko'rinishlaridan biri bo'lib, agar mamlakatga olib kirilayotgan tovarlar shunga o'xshash tovarlarni ishlab chiqaruvchi mamlakatning o'zidagilarga zarar yetkazadigan bo'lsa, ximoya vositasi bo'lib xizmat kaladi. Boshqa mamlakatlarning diskriminatsion harakatlariga nisbatan javob tariqasida ham ko'llanishi mumkin.

Maqsadli soliq imtiyozlari - xo'jalik yurituvchi subyekt tomonidan davlatning maqsadli ijtimoiy, iqtisodiy, investitsion va boshqa dasturlarning bajarilganligi uchun soliqqa tortish hajmining pasaytirilishi. Investitsion soliq kreditidan farqli ravishda o'zaro manfaatdorlik (o'zaro foydalilik) asosida mintaqaviy byudjetga borib tushuvchi soliq summalarini doirasida ijroiya hokimiyati organlari tomonidan har qanday korxonaga berilishi mumkin.

Mulk solig'i (mulkiy soliq) - o'z takibiga ko'chmas mulk (yer, binolar) solig'ini va shaxsiy mulk (asbob-uskunalar, zaxiralar) solig'ini oladi. Mahalliy hokimiyat organlari foydasiga hisoblanib, ko'pgina mamlakatlarda ular daromadlarning asosiy manbai hisoblanadi. Bizning mamlakatimizda bu soliq yuridik shaxslarning mol-mulkiga va jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqlarga bo'lingan.

Muddati o'tgan debitorlik qarzi koeffitsiyenti - debitorlik qarzida uning muddati o'tgan qismi qanday ulushga egaligini ko'rsatadi.

Moliyaviy barqororlik - o'z va qarz mablag'lari nisbati bilan aniqlanadi.

Moliyaviy qaramlik koeffitsiyenti - moliyaviy qaramlik va moliyaviy qiyinchiliklar xavfining ko'payishi yoki kamayishini ko'rsatadi.

Moliyaviy barqaror korxona deganda - aktivlar (asosiy fondlar, nomoddiy aktivlar, aylanma mablag'lar)ga qo'yilgan mablag'larni o'z mablag'lari hisobiga qoplaydigan, noo'rin debitorlik qarzlarga yo'l qo'ymaydigan hamda o'z majburiyatlariga o'z vaqtida to'laydigan korxona tushuniladi.

Mahsulot sotishdan olingan foyda yalpi foyda - bu sotishdan olingan sof tushumdan sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxini olish bilan aniqlanadi.

Mutloq likvidlik koeffitsiyenti - korxonaning naqd pul mablag'lari bilan qisqa muddatli majburiyatlar o'rtasidagi nisbat bilan aniqlanadi va qisqa muddatli korxona majburiyatlarni korxonaning naqd pul mablag'lari bilan qoplash darajasini ifodalaydi.

Nomoddiy aktivlar - yer, suv va boshqa tabiiy resurslardan binolar, inshootlar, aqliy mulk, tovar zaxiralari, ixtirolar, "nou-xau" va boshqalardan foydalanishga doir mulkiy huquqdır.

Oborot solig'i - ishlab chiqarishning yakuniy bosqichida xalq iste'moli uchun ishlab chiqarilgan tovarlarning qiymatidan olinadigan soliq turi.

Operatsion faoliyatda pul oqimlari harakati - pul ekvivalentida sifatlangan sof daromad moddalarini operatsion faoliyatdan natijalarini o'z ichiga oladi.

Pullik kapital daromadlaridan olinadigan soliq - dividendlar, aksiyalarning foizlari, bankdagi omonatlar bo'yicha foizlar, zayomlar bo'yicha yutuqlar va boshqa shunga o'xshash bir necha daromadlardan olinadi. Avstriya, Kanada, Ispaniya, Fransiya kabi mamlakatlarda amal qiladi. Pullik kapitalning egasiga daromad berilayotgan paytda soliq ushlab qolinadi. Soliqning stavkasi 20% dan 40% gacha tebranadi.

Progressiv soliq - soliqqa tortish bazasining oshishi bilan soliq stavkalarining ko'tarilishi xarakterlidir. Progressiv soliqning orasida eng ko'p.

Proporsional soliq - soliq shaklida olinishi mumkin bo'lgan summa soliqqa tortish bazasining o'lchamiga (miqdoriga, xajmiga) proporsionaldir. Bu soliq yagona stavkali soliqlar jumlasiga kiradi.

Proporsional soliqqa tortish - soliqning stavkasi soliq to'lovchi daromadlarning xajmiga bog'liq bo'lmagan holda uning daromadiga nisbatan foizda o'rnatiladi.

Progressiv soliqqa tortish - soliqqa tortilgan summaning o'sishiga mos ravishda soliq stavkasi ham ortadigan soliqqa tortish tizimi. Ular quyidagi shakllarda mavjud bo'ladi: 1) oddiy progressiya –daromadlarining barcha summasi uchun soliqning stavkasi daromadning o'sishiga muvofiq o'sadi (ortadi); 2) murakkab progressiya - daromad qismlarga bo'linadi va ularning har biri o'z stavkasi bo'yicha soliqqa tortiladi. Daromadning har bir keyingi qismi uchun soliqning stavkasi oldingisiga nisbatan yuqoriroq bo'ladi.

Pul mablag'lari - kassadagi, valyuta mablag'lar, qisqa muddatli qo'yilmalar, qayta sotib olingan o'z aksiyalari.

Pul oqimi tahlilining asosiy vazifasi - moliyaviy ma'lumotlarni chuqur o'rganish asosida imkoniyatlardan foydalanish darajasiga iqtisodiy tashxis qo'yishdan iboratdir.

Regressiv soliq - soliqqa tortiladigan daromadning oshishi bilan soliq stavkasining pasayishi xarakterlidir. Bunday soliqlar toifasiga, xususan, egri (bilvosita) soliq larni kiritish mumkin. Regressiv soliq larning yuki (ogirligi) boylarga nisbatan kambag'al qatlamlar uchun ogirroq deb sanaladi. Masalan, qo'shilgan qiymat solig'ini tulash uchun kambag'allar boylarga nisbat o'z daromadlarining ko'proq qismini (hissasini) sarflaydilar. Proporsional soliq xam regressiv bo'lishi mumkin.

Regressiv soliqqa tortish - soliq asosi (bazasi) ning o'sib borishi bilan soliq stavkasining pasayishini taqozoq etadi. Soliq undirish og'irligi daromadga teskari proporsionaldir: daromad qancha kam bo'lsa, soliq to'lovchi uchun soliqning og'irligi shuncha og'irdir. Hozirgi paytda qo'shilgan qiymat solig'ining joriy etilishi bilan egri (bilvosita) soliq larning regressivligi kuchayib bormoqda.

Rezidentlar - kalendar yilida mamlakatda 183 kundan kam bulmagan muddatda yashagan, Uzbekistonda doimiy yashash joyiga ega bo'lgan va bo'lmagan soliq to'lovchilardan iborat. Shu mamlakat rezidentlarining daromadlari (shu mamlakat hududida va undan tashqarida olinganlari ham) shu mamlakatda soliqqa tortilishi shart.

Rentabellik - foyda olish darajasi, sarflangan xarajat yoki kapital hisobiga to'g'ri keladigan foyda hajmini belgilaydi.

Soliqlar - qonunda belgilangan tartibdagi stavka bo'yicha xo'jalik yurituvchi sub'ektlardan va fuqarolar (yuridik va jismoniy shaxslar)dan davlat tomonidan davlat yoki mahalliy byudjetga olinadigan majburiy to'lovlar.

Soliq organlari - soliq qonunchiligiga rioya qilish, mamlakatning qonunlariga muvofiq belgilangan (o'rnatilgan) soliq larni va boshqa majburiy to'lovlarning to'g'ri hisoblanishi, ularning to'liq va o'z vaqtida byudjetga o'tkazilishi ustidan nazoratni ta'minlovchi yagona mustaqil markazlashtirilgan tizim.

Soliq organlarining majburiyatlari - soliq organlari va ularning xodimlari mamlakat Konstitutsiyasiga, korxona, tashkilot, muassasa va fuqarolarning huquqlari va manfaatlarini ximoya qilnadigan uning boshqa qonunlariga qat'iy rioya qilishlari, tijoriy sirni va boshqa sirli ma'lumotlarni qaklashlari lozim.

Soliq inspeksiyalari - Soliq qo'mitasining yagona tizimi tarkibiga kiruvchi tuzilmaviy birlik. Ularning tarkibiy tuzilishi funksional belgiga ko'ra aniqlanadi. Buning asosi sifatida turli belgilar: mulkchilik shakli, xo'jalik faoliyatining turi, to'lovlar xajmi, soliq larning turlari va x.k.lar olinishi mumkin. Fuqarolarning faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish uchun soliq inspeksiyasi nazorati ostida bo'lgan hudud uchastkalarga bo'linadi.

Soliq to'lovchilarini hisobga olish (qaytdan o'tkazish) - soliq to'lovchilar majburiy ravishda (tartibda) Davlat qo'mitasining organlari hisobdan (qaytdan) o'tishi shart. Bunda bank va boshqa kredit tashkilotlari

soliq to'lovchilar tomonidan ularning soliq organlari hisobdan (qayddan) o'tganligini tasdiqlovchi ma'lumotnomani taqdim etganlaridan so'nggina ularga hisob - kitob va boshqa xisob varaqlarini ochishda ham besh kunlik muddat ichida ularga (soliq to'lovchilarga) xabar berishi kerak.

Soliqlar klassifikatsiyasi - soliqlarning undirish uslubi, qo'llaniladigan stavkalarining xarakteri, soliq imtiyozlari, soliqqa tortish manbayi va obyekti kabi belgilar bo'yicha guruhlariga ajratilishi (bo'linishi).

Sotib olish solig'i - davlat daromadlarini ko'paytirish yoki ayrim tovarlarni ishlab chiqarishni cheklab qo'yish maqsadida mamlakatda ishlab chiqarilayotgan ayrim tovarlardan olinadigan soliq. Odatda eksportga mo'ljallangan tovarlardan olinmaydi.

Sotish solig'i - tovarlarning sotish qiymatiga nisbatan foizlarda belgilanadi va ishlab chiqaruvchi tomonidan to'lanadi. Aksizlarning ko'rinishlaridan iborat.

Sotishdan olinadigan soliq - ayrim xorijiy mamlakatlarda (masalan, AQShning ayrim shtatlarida) qo'llaniladi va iste'molchidan olinadigan egri (bilvosita) soliqni o'zida gavdalanitiradi, odatda bu soliqqa iste'mol tovarlari (restoranlar bundan mustasno) tortilmaydi.

Soliq bazasi - umumiy xolda belgilangan soliqqa tortish davri mobaynida ma'lum hududdagi soliq to'lovchilar va soliqqa tortish obyektlarining yig'indisi.

Soliq og'irligi (yuki, «zulmi») - davlat va jamiyat xayotida soliqlarning rolini xarakterlab (ko'rsatib) beradigan eng umumlashgan ko'rsatkich. Ishlab chiqarishning umumiy xajmi va daromadlarda soliq ajratmalarining salmog'ini (hissasini) ko'rsatuvchi, bozor iqtisodiyotining amalga oshirilayotgan modelidan kelib chiqadigan o'lcham. Soliq yig'imlarining jami milliy mahsulotga nisbati bilan aniqlanadi.

Soliq inspeksiyasi - O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasining yagona tizimiga kiruvchi tarkibiy tuzilma birligi. Inspeksiyalarning tarkibiy tuzilishi funksional belgilarga qarab belgilanadi: mulkchilik shakli; xo'jalik faoliyatining turi; to'lovlar hajmi va boshqalar.

Soliq imtiyozi - soliq to'lovchining soliq majburiyatlari hajmining to'liq yoki qisman qisqarishi, to'lov muddatining kechiktirilishi yoki orqaga surilishi. Soliqlarning rag'batlantiruvchi funksiyasi soliq imtiyozlari tizimi orqali amalga oshiriladi. Soliq imtiyozi soliqqa tortish obyektlarining o'zgarishida, soliqqa tortish bazasining kamayishida (qisqarishida), soliq stavkalarining pasaytirilishida va boshqalarda o'z ifodasini topadi.

Soliq politsiyasi - huquqni muhofaza qiluvchi organ. Uning vazifalariga quyidagilar kiradi: soliq jinoyatlari va huquq-buzarliklarining kelib chiqishini oldini olish, ogoxlantirish va aniqlash (bir vaqtning o'zida soliq politsiyasi organlari aniqlangan boshqa iqtisodiy jinoyatlar to'g'risida huquqni muxofaza qiluvchi tegishli organlarga ma'lumot berishlari shart); davlat soliq qo'mitasi

faoliyatining xavfsizligini ta'minlash, uning xodimlarini xizmat burchlarini bajarishdagi huquqqa qarshi xarakatlardan ximoya qilish; soliq organlaridagi korruptsiyani oldini olish, ogoxlantirish va aniqlash.

Soliq stavkasi - soliqqa tortish birligiga to'g'ri keluvchi soliqning xajmi (miqdori, darajasi). Qat'iy soliq stavkalari daromadlarga bog'liq bo'lmagan xolda soliqqa tortish birligiga nisbatan absolyut summalarida o'rnatiladi. Proporsional stavkalar daromadning xajmiga (miqdoriga) bog'liq bo'lmagan xolda unga nisbatan bir xil foizlarda belgilanadi. Progressiv soliq stavkalari soliqqa tortiladigan daromad xajmining ortishi bilan oshib boradi. Regressiv soliq stavkalari esa, aksincha, daromadning ortib borishi bilan pasayadi.

Soliq tizimi - mamlakat doirasida (hududda) to'lovlardan (yuridik va jismoniy shaxslardan) belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig'imlar va boshqa to'lovlar xamda ular tarkibiy tuzilishining shakl va uslublari yig'indisi.

Soliq yurisdiksiyasi - davlat soliq organlarining huquqiy masalalarni va soliq huquqbuzarligi to'g'risidagi ishlarni xal qilish bo'yicha qonunga binoan (yoki boshqa me'yoriy hujjatga ko'ra) belgilangan vakolatlari yig'indisi. Bu vakolatlar ikki mezon bo'yicha aniqlanadi: 1) rezidentlik; 2) hududiylik. Bular, o'z navbatida soliqqa tortiladigan daromadlarning tarkibini aniqlab beradi. Barcha mamlakatlarda bu mezonlarni qo'llashda yagonalik bo'lmaganligi uchun ikki marta soliqqa tortish muammosi vujudga keladi. Mezonlarni tanlash xar bir mamlakatning milliy manfaatlari bilan bog'liqdir. Ayrim mamlakatlar amaliyotida bu mezonlar turli variantlarda kombinatsiya qilib qo'llash keng tarqalgan. Masalan, AQSH va Buyuk Britaniyada asos sifatida rezidentlik mezonini olinsa-da, u mamlakatlarning aniq manfaatlariga bog'liq ravishda hududiylik mezonini bilan to'ldiradi. Lotin Amerikasi mamlakatlarida esa soliq yurisdiksiyasi afzallik bilan hududiylik mezonini qo'llash orqali amalga oshiriladi. Bu tartib Fransiya, Shveytsariya va boshqa mamlakatlarning soliq amaliyotida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Soliq qonunchiligi - davlatda soliqlarning turi, ularni undirish mexanizmi va soliq majburiyatlarining vujudga kelishi, o'zgarishi va to'xtatishini tartibga solib turuvchi yuridik me'yorlar yig'indisi; moliyaviy huquq instituti. Soliq huquqi davlatning ijtimoiy - iqtisodiy tuzilishi (qulishi), uning vazifasi va funksiyalari bilan belgilanadi.

Soliq badallari (to'lovlari) - soliq qonunchiligi bo'yicha belgilangan tartibda va muddatda soliq to'lovchilar tomonidan to'lanadigan, hisoblangan yoki qat'ylashtirilgan summalaridir. Ularni hisoblash tartibi har bir soliq turi bo'yicha qonunga binoan aniqlanadi.

Soliq tushumlari - tasdiqlangan byudjet daromadlari va xarajatlari klassifikatsiyasining daromadlar qismidagi har bir soliq va boshqa majburiy to'lovlarga mo'ljallangan qism, band, kod va moddaga muvofiq vakolatli banklarning hisob-kitob schyotiga yoziladigan, hisoblangan va haqiqatda kelib tushgan soliq badallari (to'lovlari) va moliyaviy sanksiyalar.

Soliq hisob - kitoblari - yuridik shaxslar tomonidan qonunda ko'zda tutilgan muddatlarda buxgalteriya hisoboti bilan birgalikda soliq organlariga taqdim etilib, o'zida ma'lum hisobot davri mobaynida to'lanishi lozim bo'lgan hisoblangan to'lovlar summasini aks ettiradi. Soliq summalarini hisoblash tartibi soliq qonunchiligiga ko'ra har bir soliq turi bo'yicha alohida-alohida belgilangan.

Soliq nazorati - yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'lik va o'z vaqtida to'lanishini ta'minlash ustidan nazorat. Nazorat tekshiruv ishlarini amalga oshirish davomida bevosita korxonaning o'zida (hujjatli tekshiruv) yoki korxonalar tomonidan belgilangan muddatlarda taqdim etiladigan va soliq organi ixtiyoriga kelib tushadigan bank hujjatlari, buxgalteriya hisobotlari va hisob-kitoblari asosida (kameral tekshiruv) amalga oshirilishi mumkin. Korxonalar ustidan doimiy nazoratga soliq organlarida har bir soliq turi va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash va kelib tushish ustidan operativ buxgalteriya hisobini joriy etish orqali erishiladi.

Soliq krediti - mintaqaviy soliq organi tomonidan korxonaga beriladigan va tegishli shartnoma bilan rasmiylashtiriladigan kredit. Odatda investitsiyalar va innovatsion xarajatlarni amalga oshirish uchun qaytaruvchanlik va xaqilik asosida beriladi.

To'g'ri (bevosita) soliqlar - daromad solig'i, foyda solig'i, resurs to'lovlari, mol-mulk solig'i va boshqalardan iborat bo'lib, ularga egalik qilish va ulardan foydalanish soliqqa tortish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

To'lov qobiliyati - xo'jalikning muddati kelgan to'lov majburiyatlarini bajarish uchun zarur bo'lgan mablag'larni yetarli yoki kamchiligini aniqlash tushuniladi.

Foyda solig'i - xo'jalik yurituvchi subyektlarning foydasidan olinib, byudjetning asosiy daromadlaridan biri hisoblanadi. Bu to'g'ri (bevosita) soliqdir. Uning summasi soliq to'lovchi korxonaning yakuniy moliyaviy natijasiga bog'liq bo'ladi. Moliya yilida soliq solinadigan foydaga ega bo'lgan yuridik shaxslar foyda solig'ini to'lovchilar hisoblanadi. Yalpi foyda bilan ma'lum chegirmalar urtasidagi farq sifatida hisolangan foyda soliqqa tortish obyektidir. Foyda solig'i barcha soliqlar to'langandan so'ng korxona ixtiyoriga qolgan foyda hisobidan to'lanadi.

Soliq to'lagungacha olingan foyda - bu umum xo'jalik faoliyatidan olingan foyda, plus favqulotda (ko'zda tutilmagan) vaziyatlardan ko'rigan foyda va minus zarar sifatida aniqlanadi.

Foyda - absolyut ko'rsatkich bo'lib, u korxonalar faoliyati samarasini ifodalaydi

Jorijiy valyuta operatsiyalaridan olinadigan soliq - rivojlangan va ayrim rivojlanayotgan mamlakatlarda keng tarqalgan soliq turi. Xorijiy valyuta bilan bo'ladigan har qanday operatsiyadan olinadi. Soliqning stavkasi

bitim qiymatining 1% dan 25% gachasini tashkil etishi mumkin. Masalan, Keniyada - 1%, Braziliyada -25%.

Xususiy kapital -korxonaning moliyaviy xolatini tavsiflovchi muxim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Xususiy kapital korxonaning o'z mablag'lari manbalarining asosini tashkil etuvchi ko'rsatkich hisoblanib - uning tarkibiga korxona ustav kapitali, xazira kapitali, qo'shilgan kapital xamda taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zararlar) kiradi.

Xo'jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zarar) - bu asosiy faoliyatdan olingan foyda summasi, plus moliyaviy faoliyatdan ko'rigan daromadlar va minus zararlar sifatida aniqlanadi.

Egri (bilvosita) soliqlar - xo'jalik aktlari va oborotlari xamda moliyaviy operatsiyalardan kelib chiqadi. Bu soliqlarning tarkibiga qo'shilgan qiymat solig'i, aksizlar, boj poshlinalari, qimmatbaxo qog'ozlar bo'yicha operatsiyalardan olinadigan soliq va boshqalar kiradi. Egri (bilvosita) soliqqa tortishda shu soliqli to'lash kerak bo'lgan va shu soliqqa tortilishi lozim bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar turlicha shaxslardir.

Yuridik shaxslardan olinadigan soliqlar - qo'shilgan qiymat solig'i, korxona va tashkilotlarning daromadi (foydasi) dan olinadigan soliq, aksizlar, yo'l fondlarini shakllantirish uchun manba sifatida foydalaniladigan soliqlar, korxona mol-mulki solig'i, yer uchun to'lovlar, reklama solig'i, birjada amalga oshirilgan bitimlardan olinadigan yig'im, mahalliy auksion va lotareyalarni o'tkazish huquqi uchun litsenziya yig'imi, boshqa soliq, yig'im va majburiy to'lovlardan iborat.

Yashirin soliq - iste'molchi tomonidan bevosita to'lanmaydigan, lekin unga mo'ljallangan tovarning bahosi tarkibiga uni ogohlantirmasdan, unga xabar bermasdan, unga bildirmasdan kiritilgan soliq. Masalan, boj poshlinasi.

Qo'shilgan qiymat solig'i - ishlab chiqarish va muomala jarayonlarining barcha bosqichlarida yaratilgan qo'shilgan qiymat bir qismining byudjetga olish shakli. Tovarlar va xizmatlardan olinadigan egri (bilvosita) soliqlarning tarkibiga kiradi. Tovarlarini (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya va import qilish oboroti qo'shilgan qiymat solig'i solinadigan obyekt hisoblanadi.

MUNDARIJA

I BOB. “SOLIQ VA SOLIQQA TORTISH” FANINING PREDMETI VA O’RGANISH USULLARI

1.1. “Soliq va soliqqa tortish” fanining predmeti, maqsadi va vazifalari	5
1.2. “Soliq va soliqqa tortish” fanining o’rganish uslubiyoti va usullari	6
1.3. “Soliq va soliqqa tortish” fanining boshqa o’quv fanlari bilan bog’liqligi	8

II BOB. SOLIQLARNING IQTISODIY MOHIYATI VA SOLIQQA TORTISH PRINTSIPLARI

2.1. Soliqlarning obyektiv zarurligi va o’ziga xos xususiyatlari	10
2.2. Soliqlarning umumiy belgilari va boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan o’zaro munosabati	14
2.3. Soliqlarning funktsiyalari va vazifalari	17
2.4. Soliqlarning mavjud va amaldagi printsiplari	22

III BOB. O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ TIZIMI VA UNING SHAKLLANISHINI NAZARIY ASOSLARI

3.1. Soliq tizimi haqida tushuncha va uning mohiyati	30
3.2. Soliq tizimini guruhlashning o’ziga xos jihatlari	32
3.3. Soliqlarning guruhlanishi	33
3.4. O’zbekiston Respublikasi soliq tizimining shakllanish va rivojlanish bosqichlari	38

IV BOB. O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH KONTSEPTSIYASINING MAZMUN-MOHIYATI VA USTUVOR YO’NALISHLARI

4.1. O’zbekiston Respublikasining soliq siyosati kontseptsiasini joriy qilishning asosiy omillari	44
4.2. Soliq kontseptsiasining asosiy vazifalari	48
4.3. 2017-2021 yillarda O’zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha harakatlar strategiyasida soliqlarni soddalashtirish	49
4.4. 2022-2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida soliq va soliqqa tortish masalalari	50
4.5 Yangi tahrirdagi Soliq kodeksiga kiritilgan o’zgarishlar	52

V BOB. QO’SILGAN QIYMAT SOLIG’I

5.1. Qo’shilgan qiymat solig’ini to’lovchilar tarkibi	54
5.2. Qo’shilgan qiymat solig’ini soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi	56
5.3. Qo’shilgan qiymat solig’ini hisoblab chiqarish tartibi	64
5.4. Qo’shilgan qiymat solig’i hisobotini taqdim etish va soliqni to’lash tartibi	65
5.5. Alohida hollarda soliq solishning o’ziga xos xususiyatlari	67

5.6. Elektron shaklda xizmatlar ko’rsatuvchi chet el yuridik shaxslarga soliq solishning o’ziga xos xususiyatlari	69
---	----

VI BOB. AKSIZ SOLIG’I

6.1. Aksiz solig’ini to’lovchilar tarkibi	71
6.2. Aksiz solig’ini soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi	73
6.3. Aksiz to’lanadigan tovarlar va xizmatlarning ro’yxati. Soliq stavkalari	77
6.4. Aksiz solig’ini hisoblab chiqarish va hisobotini taqdim etish tartibi	78

VII BOB. FOYDA SOLIG’I

7.1. Foyda solig’ini to’lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi	80
7.2. Jami daromadlar tarkibi. Xarajatlar tarkibi	85
7.3. Ayrim soliq to’lovchilar va operatsiyalar turlari bo’yicha soliq bazasini aniqlashning o’ziga xos xususiyatlari	91
7.4. Foyda solig’i stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to’lash tartibi	92
7.5. O’zbekiston Respublikasining soliq rezidentlariga to’lanadigan dividendlar va foizlar tarzidagi daromadlarga soliq solishning o’ziga xos xususiyatlari	97
7.6. Norezidentlarning doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan faoliyatdan va doimiy muassasa bilan bog’liq bo’lmagan faoliyatdan olingan daromadlariga soliq solishning o’ziga xos xususiyatlari	99
7.7. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning daromadlariga soliq solishning o’ziga xos xususiyatlari	102

VIII BOB. JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG’I

8.1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig’ini to’lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasi	106
8.2. Jami daromad va uning tarkibi	110
8.3. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig’i bo’yicha imtiyozlar va soliq stavkalari	120
8.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig’ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va to’lash tartibi	128
8.5. Jami yillik daromad to’g’risidagi deklaratsiya asosida daromadlarga soliq solish tartibi	132

IX BOB. IJTIMOY SOLIQ

9.1. Ijtimoiy soliqni to’lovchilar tarkibi	137
9.2. Ijtimoiy soliqni soliq solish obyekti va soliq bazasi	137
9.3. Ijtimoiy soliq stavkalari	138
9.4. Ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to’lash tartibi	140
9.5. Ayrim toifadagi jismoniy shaxslar tomonidan ijtimoiy soliqni hisoblab chiqarish va to’lashning o’ziga xos xususiyatlari	141

X BOB. MOL-MULK SOLIG’I

10.1. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi.....	144
10.2. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari.....	153
10.3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	155
10.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi.....	157
10.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi	160
XI BOB. YER SOLIG'I	
11.1. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi.....	168
11.2. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar va soliq stavkalari.....	171
11.3. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	176
11.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'ini to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti, soliq bazasi	177
11.5. Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar, soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish va to'lash tartibi	180
XII BOB. SUV RESURSLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ	
12.1. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi.....	184
12.2. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	190
XIII BOB. YER QA'RIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ	
13.1. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilar tarkibi, soliq solish obyekti va soliq bazasini aniqlash tartibi.....	196
13.2. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	199
XIV BOB. AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ	
14.1. Aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilar tarkibi va ushbu soliqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari.....	205
14.2. Aylanmadan olinadigan soliqni soliq solish obyekti va soliq bazasi.....	209
14.3. Aylanmadan olinadigan soliq stavkalari, soliqni hisoblab chiqarish, soliq hisobotini taqdim etish va soliqni to'lash tartibi.....	213
XV BOB. SOLIQ TO'LOVCHILARNING AYRIM TOIFALARIGA SOLIQ SOLISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	
15.1. To'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik shaxslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari.....	218

15.2. Maxsus iqtisodiy zonalarining ishtirokchilariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari.....	220
15.3. Mahsulot taqsimotiga oid bitim doirasida amalga oshiriladigan faoliyatga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari.....	221
15.4. Advokatlar hay'atlariga, advokatlik firmalariga, advokatlik byurolariga va advokatlarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari.....	222
15.5. Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslarga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari.....	223
GLOSSARIY	225

A. Taniyev, S. Alikulov, Z. Axrorov, Sh. Tuychiyev

SOLIQ VA SOLIQQA TORTISH

Darslik

Toshkent - "METHODIST NASHRIYOTI" - 2024

Muharrir: Xolsaidov F. B.

Bosishga 25.07.2024 da ruxsat etildi.

Bichimi 60x90. "Cambria" garniturası.

Ofset bosma usulida bosildi.

Shartli bosma tabog'i 16. Nashr bosma tabog'i 15,25.

Adadi 50 nusxa.

"METHODIST NASHRIYOTI" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahri, Shota Rustaveli 2-vagon tor ko'chasi, 1-uy.



+99893 552-11-21

Nashriyot rozilgisiz chop etish ta'qiqlanadi.